

92-3

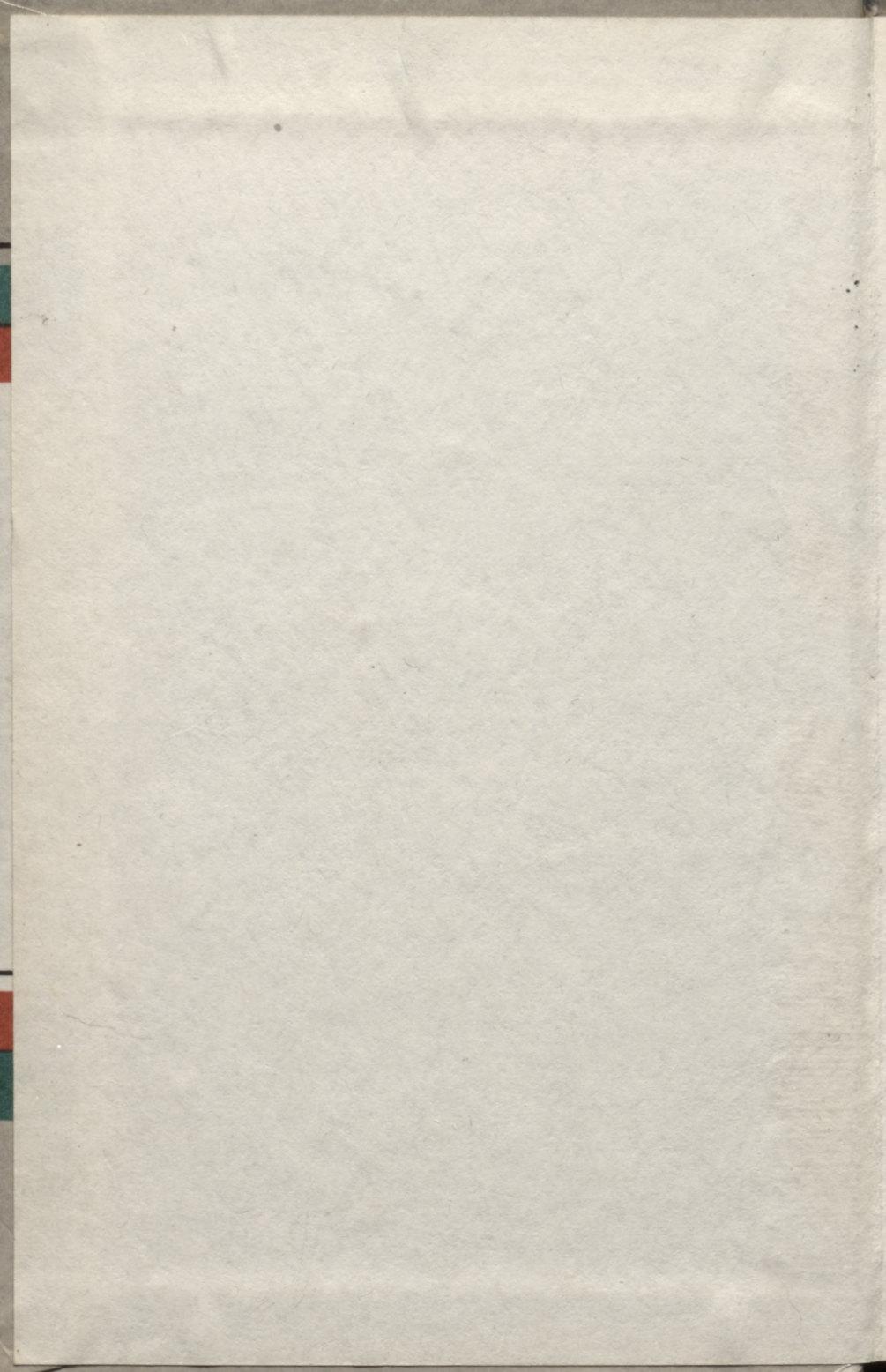
L358

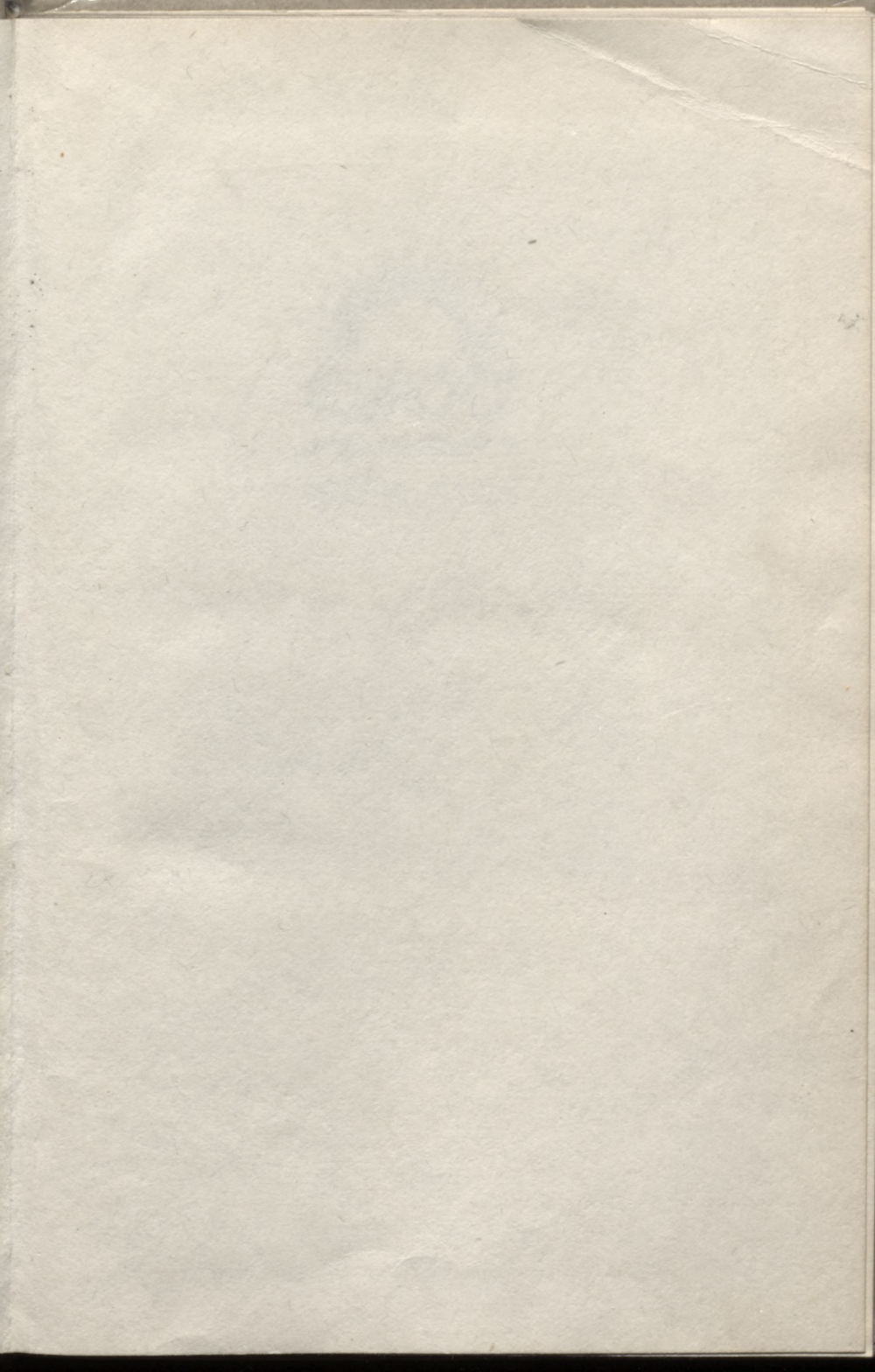


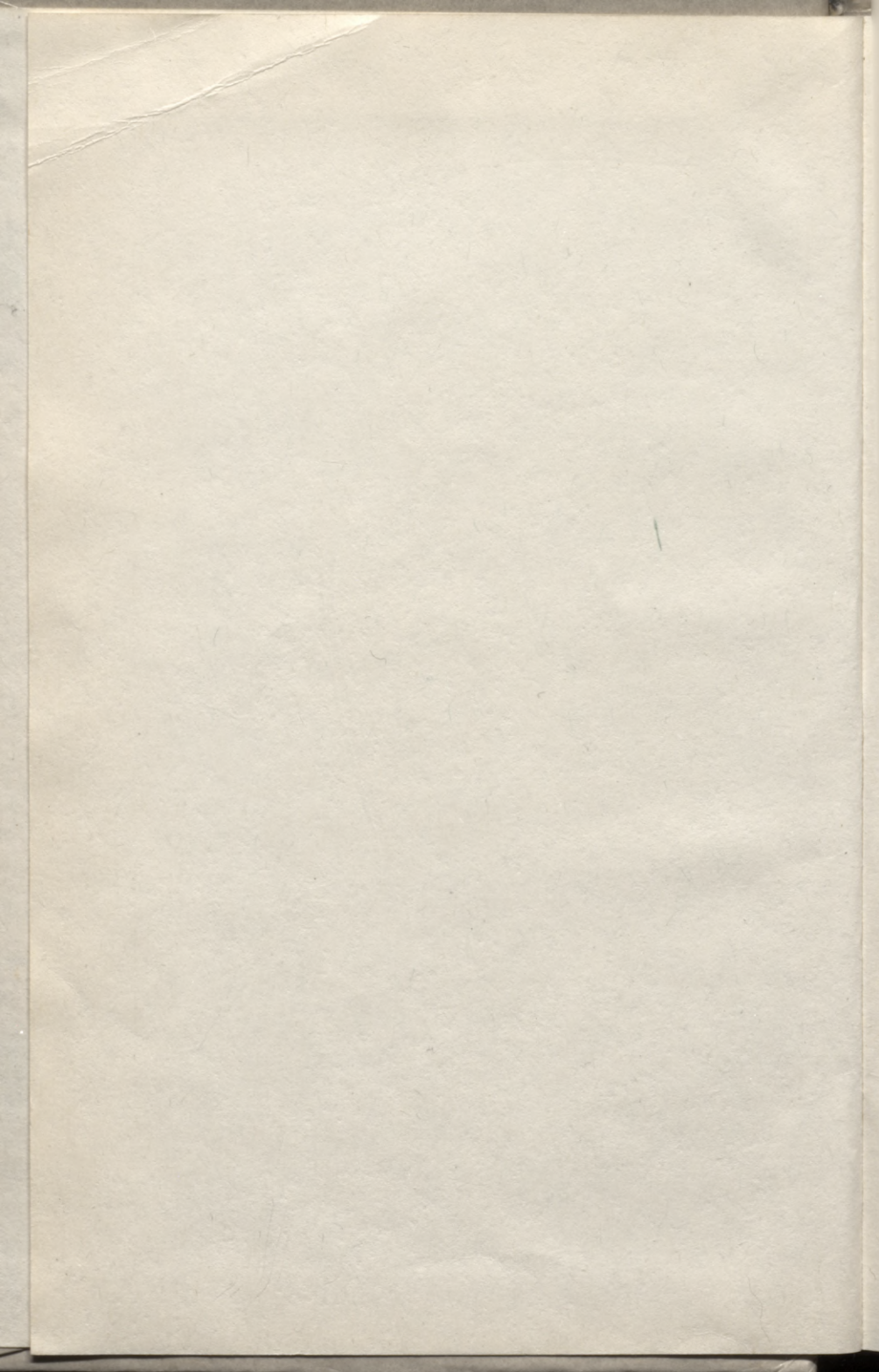
Garlībs Merķelis

KULTŪRVĒSTURISKI RAKSTI

PAGĀTNES
DOMĀTĀJU
DARBI

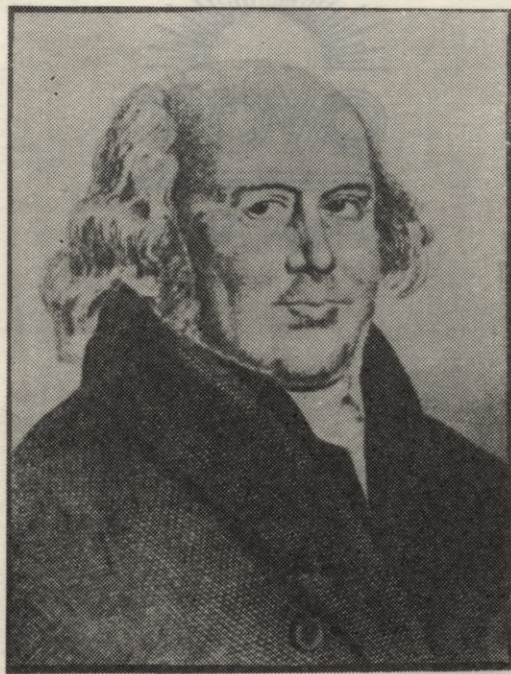








J. M. ...



G. Markel

92-3
L 358

L
8A

Garlībs Merķelis

KULTŪRVĒSTURISKI RAKSTI



RĪGA «ZVAIGZNE» 1992

87.3
ME 632

0305059712
LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

93

18.109

Freimütiges
aus den Schriften Garlieb Merkels
Herausg. von Horst Adameck
Berlin, Rütten & Loening, 1959

Sērijas «Avots» redaklējija:
N. Antēns, M. Kūle, A. Rolova, A. Rubenis, V. Zariņš, P. Zeile
Izdevniecības «Zvaigzne» sērija «Avots»
iznāk kopš 1977. gada

Sajā G. Merķeļa rakstu un apceru kopojumā mēs centāties parādīt ievērojamo vācu domātāju kā labu Eiropas vēstures, ekonomikas un ģeogrāfijas pazinēju, lielisku vēstītāju par sava laika novitātēm, asprātīgu kultūras un sadzīves parādību analītiķi. Tādējādi mēs turpinām jau sākto darbu, proti, to parādu nolīdzināšanu gara dzīvē, kuri dažādu vēsturisku, sociālekonomisku vai maldu ceļu gaitā palikuši piemirsti.

Izdevuma sastādītājs *P. Zeile*

No vācu valodas tulkojuši *V. Gammeršmidts* un *J. Ušackis*
Priekšvārdu rakstījis un piezīmes sastādījis *P. Zeile*

Redaktors Normunds Antēns

ISBN 5-405-00349-2

© Tulkojums latviešu valodā. —
V. Gammeršmidts, J. Ušackis
© Priekšvārds, piezīmes. — P. Zeile

GARLĪBS MERĶELIS KĀ KULTŪRFILOZOFŠ UN KULTŪRPUBLICISTS

Latvijas kultūrvēsture visai bagāta ar personībām, kas, nākot no citiem etnosiem, bagātinājušas latviešu kultūru. Atcerēsimies kaut vai veselu plejādi luterāņu mācītāju ar Veco Stenderu augšgalā. Atcerēsimies no vāciskas ģimenes nākušo Indriķi Laubi, kas kļuva par latviešu laicīgās literatūras dažādu žanru veidotāju, un Eduardu Zīslavu — vācieti, kas būdams izcils tipogrāfs un apgāda vadītājs, izdeva žurnālu «Austrums» un veselu bibliotēku latviešu autoru darbu, kuru krietna daļa pieder klasikai. Pārvācotais Latgales poļu muižnieks Gustavs Manteifels, kas sarakstījis daudzus darbus vācu un poļu valodā, bargajos drukas aizlieguma laikos laida klajā kalendārus latgaliešu valodā (1862—1871), iedibinot «laikagrāmatas» tradīcijas toreizējā latviskajā Vitebskas guberņas daļā. Varam minēt arī vairākus ebreju izcelsmes zinātnes, mākslas un citu nozaru darbiniekus, kuru radošā darba rezultāti organiski iekausējušies latviešu kultūrā.

Taču viena no visredzamākajām vietām viņu vidū ir Garlībam Merķelim, kas neapšaubāmi iekļaujams divu tautu — vācu progresīvajā un latviešu kultūrā. Atšķirībā no Laubes Indriķa, no latgaliešu literārās tradīcijas iedibinātājiem — garīdzniekiem jezuītiem un Manteifeļa Merķelis *nevienu darbu* nav sarakstījis latviešu valodā. Taču pēc sava satura un būtības krietna Merķeļa darbu daļa (var sacīt arī — spilgtākā un sabiedriski nozīmīgākā) pieder Latvijas sabiedriski politiskajai, filozofiskajai domai, literatūrai, kopumā — kultūrai. Ar savu lielo iestāšanos mēru. Līdzjūtības un aizstāvības mēru. Ar savu iedarbīgo izpausmi. Viņa pienesums latviešu dzīvē, tautas likteņos un kultūrā ir galvas tiesu augstāks par

visiem sava laika darbinieku veikumiem kopā. To jau pamana un attiecīgi novērtē Maskavas Universitātes profesors O. Bodjanskis savā priekšvārdā G. Merķeļa «Latviešu» pirmajam krievu izdevumam 1870. gadā. Viņš norāda un īpaši akcentē Merķeļa veikumu salīdzinājumā ar tādiem redzamiem Baltijas vācu apgaismotājiem kā Eizens, Jannaus un daži citi. Merķelis, balstoties latviešu tautas bēdīgā likteņa analizē un tiecoties atvieglot likteņa pabērna slogu, reizē cīnās par dzimtbūšanas jūgā slīgstošo daudz Krievijas tautu un atpalikušās, feodāli sadrumstalotās Vācijas atbrīvošanu.

Iepazīstinot pasauli ar latviešiem «Vidzemes senatnē», «Vanemā Imantā», «Latviešos», pusromānā «Atgriešanās dzimtenē» un citos darbos, viņš veic vispārcilvēcisku uzdevumu. Cita starpā, «Atgriešanās dzimtenē» savu pirmizdevumu piedzīvo Kopenhāgenā, bet pēc diviem gadiem (1800) tiek izdota Stokholmā zviedru valodā.

Tiecoties aptvert Garlība Merķeļa atstāto mantojumu, pārsteidz tā enciklopēdiskais plašums un tematiskā daudzveidība. Pārlūkojot tikai galveno, grāmatās publicēto Merķeļa darbu pirmizdevumu bibliogrāfiju¹, redzam izteiktu kultūrproblemātikas dominanti.

Šo G. Merķeļa apziņas un darbības virzību raksturo vairāku objektīvu un subjektīvu faktoru savijums.

Te ir Apgaismības (jeb, kā sāka pats Merķelis, — filozofijas) gadsimta brīvdomīgo ideju, kuras viņš no bērnības kā čakla bite uzsūc sevī bagātajā tēva bibliotēkā, spēcīgā ietekme. Voltērs, Ruso, Beils... Ne velti vēlāk vairāku Merķeļa periodisko izdevumu nosaukumos figurē vārds «Freymüthige» — proti, atklātais, brīvdomīgais. Te ir uz nākamību virzītais. Un vēl — vācu literārās kustības — «Vētru un dziņu» («Sturm und Drang») ietekme. Šīs kustības galvenais teorētiķis ir J. G. Herders, kas pēc Karalauču universitātes beigšanas piecus gadus dzīvo un strādā Rīgā un Merķeļa Vācijas periodā ir viņa labākais (varbūt isti vienīgais) draugs. Merķeļa darbi atspoguļo šīs kustības vispārējo neapmierinātību un feodālo kārtību kā Latvijā, tā Vācijā, noraida mietpilsoniski pakļāvīgo samierināšanos ar esošo; iestājas par tautas mākslas un folkloras tradīciju izmantošanu; tiecas izkopt spilgtu, akcentēti subjektīvizētu, emocionāli iedarbīgu formu literatūrā un publicistikā. Šī kustība sekmē tā saucamā buržuāziskā Apgaismības reālisma tendenču veidošanos vācu literatūrā.

Visu to atzīmējot, vēl gribas vilkt dažas paralēles starp Merķeli un dažiem viņa laikabiedriem — izciliem vācu rakstniekiem. Protams, ne mākslinieciskā talanta, ne vispārējā iespaيدا ziņā Merķeli nesalīdzināsim ar «Vētru un dziņu» laika tā saucamo «Reinas ģēniju» grupu ar J. V. Gēti priekšgalā (kaut arī tālākā vēstures gaita vispārāztītu ģēnija titulu saglabā vienīgi pašam Gētem). Taču racionālas un piesaistošas koncepcijas atstāj līdzīgu iespaidu uz dažāda rakstura un mēroga talantiem.

G. Merķelis savā grāmatā «Skices no manas atmiņu grāmatas» (Rīga, 1812—1816; jauns papildizd. — R., 1824), kuras fragmenti ievietoti šajā izdevumā, runā par savu ne sevišķi veiksmīgo satikšanos ar Gēti un iztīrā viņa galvenos darbus, taču gandrīz pilnīgi paiet garām tam Gētes esības kopumam, kas gan Gētes plašajā darbā «Poēzija un īstenība», gan J. Ekermaņa grāmatā «Sarunas ar Gēti» nosaukts par **produktivitāti** kā dzīves, prakses un teorijas centrālo un vispārinošo jēdzienu.

Gētes interpretācijā šis jēdziens nav abstrakta kategorija, bet izriet no viņa personības dziļākās būtības, no dzīves pieredzes un iemiesojas viņa daudzpusīgajā rakstnieka, valstsvīra un zinātnieka darbībā. Gēte uzskata, ka ikvienam indivīdam (nemaz jau nerunājot par ģēniju) pēc iespējas pilnīgāk un produktīvāk jāizmanto savas iekšējās garīgās rezerves un dotības; ja šīs dotības virzītas uz kādu atsevišķu jomu, tad tās sevī jāizkopj pēc iespējas dziļāk, lai ar savu darbību konkrētajā nozarē dotu pēc iespējas lielāku labumu sabiedrībai. Savukārt, ja cilvēks sevī jūt aicinājumu un dotības darboties vairākās nozarēs (piemēram, politikā, mākslā, zinātnē), tās jāliek lietā, taču tā, lai tās savstarpēji koordinētos un balstītu cita citu, lai cilvēka darbība nebūtu eklektiska un haotiska. Šajā uzskatā atklājas gan paša Gētes talants un daudzpusīgā prakse, gan Apgaismības un enciklopēdistu laikmeta vispārējā ievirze.

Savas produktivitātes koncepcijas aspektā Gēte, piemēram, norāda, ka vadošos valsts amatos nevajag izvirzīt cilvēkus, kuri ļoti lēni, it kā pa miglu taustīdamies, virzās pa karjeras kāpnēm; jāizvirza tādi, kas ik pēc zināma laikposma sevī atklāj ar jaunas enerģijas kāpinājumu un neordinārām idejām, kas nozīmīgas praksei un var sekmēt vispārējo progresu.

Produktivitātes jēdziens Gētem ir arī ģēnija un talanta sinonīms. «Jo kas gan ir ģēnijs, ja ne produktīvais spēks,

kas spēj radīt Dieva un dabas cienīgus darbus, kuri tieši tāpēc spēj atstāt spēcīgu iespaidu un apzīmogoti ar ilgesamību.»*

Produktivitāte Gētes skatījumā ir spēja izkopt sevi enerģijas pozitīvo virzību, atbrīvojoties no visa traucējošā, lai sekmīgāk virzītos uz izraudzīto mērķi. Tā paredz arī pēc iespējas optimāli teorijas un prakses, darbības metodes un rīcības saskaņu. No šī viedokļa Gēte kritizēja sava laika Vācijas mācību sistēmu augstskolās, kur pastāv ne mazums no dzīves atrautas sholastikas, bet pēc viņam tuva un draudzīga hercoga bērēm atstāj Veimāru, dodas uz attālo Dornburgu, lai «atjaunotu dvēseles līdzsvaru enerģiskā darbā jaunos apstākļos».** Produktivitātes principa augstākais mākslinieciskais iemiesojums ir Fausta tēls, kurš ar savu lielo enerģijas lādiņu, zināšanām, darbību, meklējumiem un nomaldiem nemitīgi virzās uz galveno — praktiskajā darbībā pārvar cilvēka esības stihiskumu, stiprina cilvēku intelektuāli un morāli, lai spētu pacelties tautas vispārējās labklājības un dzīves progresa veidotāja līmenī. Zīmīgi, ka viens no Fausta prototipiem bijis Herders. Pats Gēte līdz mūža beigām, interesēdamies par dažām dzīves, zinātnes un mākslas sfērām, ne mazums veic to praktiskā attīstībā. Būdam liels antikās kultūras cienītājs, Gēte visu savu enerģiju veltī **sava laika vēsturei**, cilvēces kultūras progresam tagadnē un nākotnē.

Pie Gētes produktivitātes teorijas un prakses visai detalizēti pakavējamies tāpēc, ka viss minētais lielā mērā attiecas arī uz Garlību Merķeli. No agras jaunības līdz pat mūža nogalei Merķelis nepagurdams izkopj sevi un saglabā aktīvas garīgas produktivitātes un radošas enerģijas spējas. Interese un radošo darbu daudzpusība saplūst galvenajā vienotajā straumē — darīt cilvēkus brīvus, kultūrālus, laimīgus. Divdesmit četru gadu vecumā viņš rada savu dziļo un eksplozīvo grāmatu «Latvieši», bet, tuvojoties astoņdesmit gadu vecumam, sūta rakstus avīzēm par racionālu saimniekošanu, pret dzimtbūšanu Krievijā, par latviešu topošās kultūras aktualitātēm; savā Depkina muižīnā eksperimentē lauksaimniecībā un organizē nelielu rūpalu ražojumu pārstrādei. Bet pa vidu — milzīgais enciklopēdiskais darbs dažādās kultūras jomās. Gan Rīgā, gan Vācijā, gan Kopenhāgenā Merķelim tiek dota iespēja

* Эккерман И. П. Разговоры с Гете. — М.—Л., 1934, с. 756.

** Там же, с. 384.

veidot savu karjeru ierēdņa, augstskolas zinātnieka — pedagoga, diplomāta darbā. Taču, runājot Gētes vārdiem, viņu nesaista «lēna un mierīga virzīšanās uz priekšu pa amata un to pakāpju trepēm». Viņu aizrauj aizvien jaunu cīņas un darbības jomu meklēšana, jaunu kvalitāšu veidošana savā darbībā — vienalga, vai runa ir par latviešu brīvību, par Vācijas vienotību un atbrīvošanos no feodālisma izpausmēm, par augstiem kritērijiem un īstenām vērtībām jaunākajā vācu literatūrā, par ticību sabiedrības progresam un tā aizstāvēšanu. Vēsture un socioloģija, politiskā publicistika, estētika un kritika, filozofija, preses izdevumu klajā laišana un žurnālistika summējas tajā vispārinošajā fenomenā, ko pieņemts saukt par kultūru.

No hronoloģiskā aspekta Merķeļa darbību nosacīti var iedalīt piecos periodos (trīs Latvijas, divi ārzemju posmi). Katrā no tiem ir savas darbības dominantes. Taču cauri tiem vijas arī kopīgas līnijas: jauna tipa — dinamiskas, progresīvas žurnālistikas izveide, publicistikas, kā arī kritikas stila izkopšana, cīnoties par sabiedrisko un kultūras progresu. Vācijā viņš to dara estētikas, literatūras un teātra kritikas jomā, bet pēc atgriešanās Latvijā (1806) savu publicista talantu asina cīņā pret Napoleonu, viņa invāziju Vācijā un Krievijā. Būtībā šī cīņa aizsākas Vācijas perioda beigās un noslēdzas līdz ar «lielā iekarotāja» pilnīgu sakāvi. Ir uzrakstīts simtiem petīciju, uzsaukumu, rakstu, vēstuļu. Taču Merķelis sabiedrībā un kultūrā notiekošajos procesos ieskatās ar binokulāru redzi. Nenoguris cīnīdamies pret iekarotāju un varas uzurpatoru, Merķelis nevar nepamanīt, ka pat akadēmiski izglītotu cilvēku vidū ir tādi, kas netic sabiedrības un kultūras progresam. Ievācis lielu daudzumu faktu un argumentu, Merķelis laiž klajā filozofisku darbu «Vai cilvēces nemītīgs progress ir māņi?» (Rīga, 1810. g.; atkārtots, papildināts izdevums — 1811. gadā). Tas vēstules formā adresēts vācu vēsturniekam Arnoldam Hērenam sakarā ar viņa grāmatu «Johans Millers, vēsturnieks». Minētajā grāmatā Hērens skeptiski izsakās par cilvēces progressa iespējām, uzskatus par progresu raksturo kā nomaldus, kas esot dibināti vēstures jēdziena sagrozīšanā.

Turpretī Merķelis izvērsti parāda sabiedrības, cilvēka, kultūras progresējošo virzību, reizē saskatot tajā pretrunas, relatīvus zaudējumus un atplūdus. Ticība vēstures progresam ir arī viens no paša Merķeļa enerģijas un produktīvās darbības stimulējošiem faktoriem. Tā ir zinoša un

pārliecināta ticība humānismam, sociālajam taisnīgumam un kultūrspēkam.

1814. gadā Merķelis publicē tiem laikiem principiāli nozīmīgu apceri agrārpolitikā «Pierādījums, ka uz pusi lētāk iznāk apstrādāt zemi ar algotiem strādniekiem nekā ar dzimtcilvēkiem». Šis darbs, ko viņš saraksta, atsaucoties uz Pēterburgas brīvās ekonomiskās biedrības izsludināto konkursu (tiek tulkots krievu un poļu valodā), turpina reiz sāktu cīņu pret dzimtbūšanu, pierādot daudz progresīvāko kapitālistisko attiecību priekšrocības.

1816.—1817. gadā, būdams atkal Vācijā, Merķelis izdod literāri politisku avīzi «Nopietnība un Joks vai vecais Brīvdomīgais», daudz ceļo. Balstoties uz savāktu materiālu, Merķelis izkopj ceļojumu apraksta žanru. Taču tas nav «kails» ceļojumu apraksts. Apjomīgajā divsējumu grāmatā (610 lpp.) «Kādu es atradu Vāciju, atgriezdami tajā pēc desmit gadiem» (R., 1818) daudz pārdomu par Vācijas vēsturi, kultūru, politiku, tikumiem, nākotnes iespējām. Tā kā šajā grāmatā ir ne mazums kritisku analīžu un vispārinājumu, to aizliedz izplatīt Vācijā.

Mūža vēlāko posmu (XIX gs. 10.—20. gadi) Merķelis veltī savu Rīgas — Baltijas periodisko izdevumu radišanai, uzturēšanai un papildīšanai, bet nogali — memuāru rakstīšanai, sava mūža veikuma izvērtēšanai. No iecerētajiem astoņiem sējumiem diemžēl paspēj iznākt tikai divi.

Tāpat kā Gēte, Merķelis tēlo pagātni, lai labāk izgaismotu tagadni un nāktu tai palīgā, bet katrs tagadnes nogrieznis tiek traktēts kā topošā vēsture ar savām drāmām, traģēdijām un varoņiem (Gēte: «Mūsdienu maršalus Bliheru un Vellingtonu var droši likt līdzās antīkajiem varoņiem.»).

Merķeļa personība kā spēcīgs ģenerators savas dzīves dažādos posmos raida sabiedrībā dažādi ietonētas un tikai nedaudz savstarpēji nodalītas «garīgo kvantu» plūsmas. Tās visas kalpo kā latviešu un vācu, tā cilvēces kultūras kopumā celšanai.

Kaut arī aizritējuši 140 gadi kopš Merķeļa aiziešanas, viņa darbība un mantojums organiski samērojas ar kultūras mūsdienīgu izpratni. Kultūras tapšanas un attīstības pamatā — cilvēka darbība, virzīta uz savu daudzpusīgo — individuālo un sabiedriski sociālo vajadzību apmierināšanu. Laika gaitā pasaules praktiskās un praktiski garīgās apguves un pārveides rezultātā aizvien vairāk diferencējas kā cilvēka vajadzības, tā arī to pilnveides izpausmes dar-

bībā. Šis process summējas kultūrā, veidojot aizvien jaunus cilvēciskā garīguma lokus, formas un «blokus» — filozofiju, mākslu, morāli, zinātņi, reliģiju u. c. Kultūras attīstībā ļoti būtisks ir dialektiskais process — priekšmetiskošana (jau uzkrātās pieredzes, zināšanu, radošās enerģijas iemiesošana, īstenošana priekšmetos, parādībās, attiecībās, mākslas darbos, teorētiskās koncepcijās utt.) un atpriešmetiskošana (iepriekšējo «priekšmetisko» objektu un procesu apzināšana, analītiska apjēgsme, apguve, vispārināšana), lai paceltos jaunā, progresējošā attīstības pakāpē.

Kultūras daudzpusīgajai būtībai varētu atbilst definīcija: kultūra ir vēsturiski un sociāli nosacīta, dažādos cilvēka darbības produktos iemiesota viņa attieksme pret dabu, sabiedrību un pašam pret sevi; attieksme, kas rosina darboties, nosaka un regulē cilvēka rīcību visās viņa eksistences jomās, nodrošinot sabiedrībai adaptācijas iespējas un spējas.

Pirmkārt, šis vispāriņošās definīcijas centrā izvirzīts cilvēks kā aktīva, apzinīga, mērķtiecīgi darbīga būtne, kas ne tikai piemērojas apkārtējai videi, bet arī pārveido pasauli atbilstoši savām vajadzībām un mērķiem — citādi sakot, veido savu cilvēcisko, garīgo — kultūras pasauli. Otrkārt, šajā formulējumā īpaši akcentējams jēdziens *attieksme*. Apzināta un reizē daudzpusīga mēra attieksme (kas galu galā sintezējas kultūrā) ir tikai cilvēkam. Treškārt, šis attieksmes raksturojums ir pietiekami universāls, aptver visas galvenās attieksmju jomas, kas arī tiek izprastas mijiedarbē kā vienota sistēma. Kultūrā īstēnība atklājas kā sociāli «apstrādāta», cilvēciski piesātināta, atbilstoša «cilvēka mēram» (jeb «cilvēkam kā visu lietu mēram»), cilvēciski noformēta. Pēdējais aspekts īpašu nozīmi iegūst sabiedrības estētiskajā kultūrā un mākslas kultūrā. Un, ceturtkārt, kultūra aksioloģiskā skatījumā atklājas kā vēsturiski nosacīta indivīda, sabiedrības, nācijas un cilvēces vērtību sistēma, bez kuras nav iedomājama tās tagadnīgā eksistence un gaita uz nākotni.

Kultūras izpētē var iezīmēt trīs galvenos līmeņus: vispārējo (kultūras teorija); vēsturiski tipoloģisko (stadiālā pasaules kultūras izpēte saistībā ar sabiedriski ekonomisko formāciju īpašo raksturu) un lokālo (lokālvēsturiskā, reģionālās nacionālās, noteiktas valsts utt.) kultūras izpēti. Jēdziens *lokālā kultūra* nebūt nenozīmē šīs kultūras līmeņa «pazemināto», otršķirīgo raksturu. Te runa ir tikai par kultūras izpētes (reizē — kultūras veidošanas)

līmeni. Salīdzinājumā ar pirmajiem diviem līmeņiem tajā ne tikai daudz reljefāk atklājas saikne starp kultūras procesu vispārējo raksturu un tās sevišķo — nacionālo raksturu, bet arī tiek akcentēta un konkretizēta atsevišķā (indivīda, personības) vieta un loma kultūrā.

Visa teiktā skatījumā asāk atklājas Garlība Merķeļa kultūrapziņas, kultūratieksmes un kultūrradišanas raksturs.

Vispirms jāatzīmē ļoti intensīvais un produktīvais atprieķšmetiskošanas un priedķšmetiskošanas process G. Merķeļa darbībā. Viņa apziņa atpriedķšmetisko plašus un dziļus slāņus, sākot ar antiko — Senās Eģiptes, Grieķijas, Romas kultūru un beidzot ar viņa laika sasniegumiem, un radoši priedķšmetisko vairākos simtos grāmatu un rakstu, priedķšmetisko jaunās idejās, sociālajos, ētiskajos un estētiskajos principos, priedķšmetisko jaunā attieksmē un stilā.

Pie minētā jāpiebilst: Merķelis ir ne tikai Sokrata, Aristoteļa, Voltēra, Didro, Monteskjē, Beila skolnieks — viņš ir arī uzcītīgs un talantīgs sava laikmeta skolnieks, kurš jūtīgi uztver visprogresīvākās sava laika idejas un radoši, temperamentīgi ņemieso tās savos darbos.

Visos savos galvenajos darbos Merķelis ir ļoti personisks, subjektīvs. Nekur un nekad viņš neslēpj savu attieksmi, tieši otrādi — to akcentē, nereti kāpina, ar dažādu epitetu palīdzību pastiprina, pat hiperbolizē. Tas izpaužas sludinājuma, brīdinājuma (un pat nolādējuma) formā, kad runa ir par latviešu tautas verdzinātājiem. Tas atklājās dažādu toņkārtu *es* formā — atmiņās, vēstulēs, polemiskās uzrunās utt. Taču Merķelis to visu izmanto ne tikai tāpēc, lai uzsvērtu personības suverenitāti, intelektuālo patību, bet arī tāpēc, lai ar savu asinātu individuālo skatījumu progresīvā lūkojumā pēc iespējas pilnīgāk, objektīvāk izgaismotu parādības un procesus. Šāda pieeja raksturīga mākslinieciskajai daiļradei, bet par pēdējās pieredību kultūrai neviens nešaubās.

Merķelim kultūras vēsture, socioloģija, filozofija, estētika, žurnālistika nav savstarpēji šķirtas ar necaurīdīgu sienu. Visas šīs sfēras viņš uzskata par esamības, dzīves produktu, par praktiskās pieredzes rezultātu un funkciju, par sabiedriski vēsturiskās attīstības noteiktu šķautni. Savos zinātniskajos, socioloģiskajos, literatūrkritiskajos pētījumos Merķelis ir konkrēts, tēlainis, metaforisks, toties dzejoļos (tos viņš raksta agrā jaunībā), stāstos un pusro-

mānos atspoguļojas ne tikai mākslas pastiprinātā dzīves pieredze, bet arī kulturāli filozofiskā, vispārējā intelektuālā erudīcija.

Visi, kas lasījuši Merķeļa «Vēstules kādai sievietei...», atcerēsies, ka prasības literatūrai kā mākslai gan no satura, gan arī no tā idejas iemiesojuma, formas viedokļa viņš izvirza, it kā atrazdamies augstākajā skatpunktā, un savā prasīgajā skatījumā nesaudzē nedz ģēnijus, nedz viduvējības. Arī tā ir attieksme, kas raksturo izkoptu iekšējo kultūru. Un tā varbūt izriet no viņa pamatkonceptijas, kas balstīta tendencē redzēt mākslu kā attīstībā esošu dinamisku darbību, nevis kā vēsu, ilustratīvu, nedzīvu darbu summu, balstītu antivēsturiskā fatālismā vai galēji subjektivizētā intuīcijā. Taču šis prasīgums, augstais skatpunkts attiecas ne tikai uz literatūru, bet arī uz citām parādībām, par kurām domā un raksta Merķelis.

Katra laikmeta un ikvienas personības kultūru izteic un raksturo savas īpašas kategorijas un simboli. Merķelim visbūtiskākie jēdzieni ir **gaisma** un **brīvība**. Bez tiem viņa izpratnē nav cilvēka laimes, nav arī kultūras. Jēdzienu *kultūra* veido divi vārdi — *cultus* (godināšana, pielūgšana, kults) un *aura* (dienas gaisma). Merķeļa memuārdarba «Tēlojumī un raksturojumi no manas dzīves» otrā sējuma titullapu rotā moto: «Gaisma ir dzīvība! Gaisma ir laime un valsts varenība!» Šī pati devīze ir arī zem titula viņa izdotajai avīzel «Provinzialblatt».

Gaisma ir viens no senākajiem un redzamākajiem arheotipiskajiem simboliem kultūras vēsturē. Tas caurauž mitoloģiju, reliģiju, mākslu, zinātņi, cilvēka ētiskos ideālus. Gaisma kā kosmiskā Visuma, tā spīdekļu atribūts. Gaisma kā patiesības, atziņas sinonīms (patiesības gaisma, sabiedrības apgaismība). Gaisma kā cilvēciski eksistenciāls stāvoklis (dvēseles gaisma, gara gaisma, gaiša personība). Reliģijā — dievišķā gaisma. Estētikā, mākslā — gaisma kā skaistuma simbols, kā metaforu veidošanās, kā tehnisks līdzeklis glezniecībā, kino u. c. Mērķa, ideāla izpausme (gaišā vadzvaigzne, gaiši ideāli utt.). Rituāli iedvesmojošs līdzeklis, piesaukšana («Lai dzīvo gaisma, lai pazūd tumsa!»). Ģenētiski radošā, kristalizējošā funkcija («un apziņā atausa gaisma», «izkristalizējās doma» u. tml.). Vitālā, enerģētiskā, intuitīvi gaišredzīgā un citas gaismas nozīmes.

Merķeļa lietojumā gaismas jēdziens atklājas daudzpusīgi — gnozeoloģiski, sociāli, politiski, ētiski, estētiski,

eksistenciāli... Integrējoties tas vērsās kultūras sinonīmā.

Balstīties gaismas principā — tas Merķelim nozīmē izgaismot latviešu tautas (nevis atsevišķu valdnieku un iekarotāju) patieso vēsturi, atbrīvot to no viltojumiem un noklusējumiem. Nosauksim tikai dažu nodaļu nosaukumus «Vidzemes senatnē», un tie runās paši savā Merķeļa radītajā «gaismas valodā». «Latviešu apgaismība, apģērbs un veselība», «Viņu rakstura piemilīgums», «Latviešu godīgums un viesmiliba», «Latviešu dzīve», «Politiskā satversme», «Kāzu ierašas un sievu patstāvība», «Laika iedalīšana», «Seno latviešu ticība» u. tml. Kaut arī zināmā mērā romantizētā skatījumā, taču viss seno latviešu kultūras komplekss atmirdz grāmatas autora prāta gaismas un sirds siltuma caurstrāvots. Savu spilgtu un burvīgi niansetu māksliniecisku atbalsi šis skatījums gūst Raiņa «Senatnē» un E. Dārziņa, kā arī E. Melngaiļa komponētajā klasiskajā dziesmā, kas kļuvuši par mūsu tautas lielāko svētku — Dziesmu svētku sastāvdaļu, tāpat kā Ausekļa dzejoli «Gaismas pils», ko klasiski komponējis Jāzeps Vītols.

Gaismas neredzamais, taču reālais loks Merķeli piesaista garīgi bagātiem, racionāli skaidriem, progresīviem un harmoniskiem cilvēkiem, pirmām kārtām Herderam. Ieradies Vācijā, pēc ilgākiem klejojumiem, studijām un rosmīga darba tieši Herdera ģimenē viņš gūst mājas, sirsnības izjūtu un lielu intelektuālu uzlādējumu visam tālākajam darbam. Merķelis raksta, ka viņā «nevar neizraisīt entuziasmu šis īsteni dižais cilvēks, kura gara un sirds cildenums apvienojas ar spožu ģenialitāti»*.

Herdera skatiens, saka Merķelis, jebkuru parādību ne tikai tvēra skaidri un objektīvi, bet arī saskatīja tās plašākos sakarus un pastāvēšanas sakarības, it kā raugoties no putna lidojuma. Šis iespaids Merķelim viņa darbībā atklājas spējā it kā no viena augsta skatpunkta ar vairākiem prožektoriem izgaismot vairākas nereti laikā un telpā atdalītas, taču savā konceptuālajā būtībā radnieciskas parādības. Varbūt vistiešāk tas atklājās samērā isā pirmā Vācijas perioda posmā (1798—1802), taisni enciklopēdiskajā veikumā: «Papildinājums «Latviešiem»», «Vidzemes senatne» divos sējumos, divi pusromāni «Ceļojumu stāsts» un «Atgriešanās dzimtenē» (kur Vidzemes drūmā

* Merkel G. Briefe auf ein Frauenzimmer uber die wichtigsten Produkte der schonen Literatur. — 1802, Bd. V, S. 300—301.

esamība izgaismota ar Rietumeiropas kultūru redzējuša progresīva cilvēka acīm un prātu), «Vēstules kādai sievietei...» (5 sējumi), «Vēstules par dažām ievērojamākajām Ziemeļvācijas pilsētām». Bez tam — vairāki stāsti un raksti Vācijas periodikā.

Herders augstu novērtē G. Merķeļa «Latviešus», savukārt Herdera galvenais darbs «Idejas par cilvēces vēstures filozofiju»* kļūst par Merķeļa filozofisko un sociālvēsturisko uzskatu galveno balstu, turklāt viņu īpaši saista doma par cilvēka subjektīvā, radošā faktora lomu vēsturē, par to, ka cilvēces vēsture ir cilvēka tieksmju, spēju un produktīvās darbības dabiska vēsture, pakļauta vietas un laika apstākļiem.

Herders, ievietodams krājumā «Volkslieder» (Leipzig, 1779, Bd. II) vienpadsmit latviešu tautas dziesmas, ne tikai atklāj to daļumu, bet arī iepazīstina Eiropu ar to sociālo saturu un zināmām funkcijām verdzinātās tautas dzīvē. Herdera biogrāfs R. Haums atzīmē, ka ar Baltijā un citur savāktajām tautas dziesmām Herders 1770. gadā iepazīstinājis Gēti un, pēc Gētes liecinājuma, tās viņam likušas ieraudzīt poēziju citā jēgumā nekā agrāk.**

Ir izteikti atzinumi, ka Herders, dzīvodams Rīgā piecus gadus (1764—1769), te saskatījis un apguvis daudz vairāk nekā vietējie muižnieki Latvijā simts gados. To augstu novērtē Merķelis, saistīdams Herdera vārdu ar gaismas un brīvības vārdu un «Latviešu» otrajā, pārstrādātajā izdevumā (1800) apgalvodams: «Varbūt tagad latvieši jau spīdētu citu tautu vidū, varbūt viņiem jau būtu savi Kanti, savi Herderi, savi Vilandi, varbūt viņiem kā zinātnes, tā politikas laukā būtu svarīgāka loma, ja tie būtu atstāti savā ziņā.»***

Herdera atzinums, ka folklorā vistiešāk atspoguļojas un izgaismojas tautas dzīve, tās garīgie pozitīvie spēki, liek Merķelim vēlreiz jo vērīgi ielūkoties latviešu folklorā un atzīt, ka gandrīz vai vienīgais latviešu tautas enerģijas, ētisko un estētisko uzskatu, ideālu avots ir dainas. Šīs domas viņš pauž rakstā «Par latviešu dzejas garu un dzeju» (1797), kas, nedaudz īsināts, ievietots šajā sērijas «Avots» izdevumā.

* Herder J. G. Ideen zur Philosophie der Menschheit. — Riga, 1784—1791, Bd. I—IV.

** Haum R. Herder. — Berlin, 1877, Bd. I, S. 452.

*** Merķelis G. Izlase, 58.—59. lpp.

Gaismas izstarojošo iespaidu Merķeļa darbos rodam viņa pulsējošajā enerģijā un pārliecības pilnajā, nereti ugunīgajā stilā, kura spēks varbūt visizteiktāk atklājas «Latviešos» un «Vēstulēs kādai sievietei...». Taču ne vienu vien tiem līdzīgu lappusi atradīsim arī šajā izlasē publicētajos rakstos.

Būdams jauna tipa publicistikas iedibinātājs Baltijā un tālaika Vācijā, Merķelis savos darbos sintezē žurnālistiku, apgaismības filozofiju un mākslas formai pietuvinātu kultūreseju. Taču viņš reti risina kultūras jautājumus pirmajā — «tirās teorijas» līmenī un arī otrajā līmenī (uz pēdējo gan var attiecināt filozofisko apceri «Vai cilvēces nepārtraukts progress ir māņi?»). Merķeļa darbu lielākā daļa attiecas uz trešo — lokālvēsturisko kultūras līmeni. Viņa īpašo interešu un rūpju lokā ir paša dzimtene Latvija (konkrētāk — Vidzeme) un senču dzimtene — Vācija. Viņš vienādi ieinteresēts to abu progresā un kultūras attīstībā.

Turklāt jāņem vērā Merķeļa intelekta ievirze, temperaments un viņa paša izveidotie publicistikas principi. Viņa darbos atradīsim ne mazumu teorētisku ekskursu. Taču ilgstošāka «vienlaidus filozofēšana» viņu sāk garlaikot, jo viņu saista konkrētie apstākļi, nācijas stāvoklis, tās gars, atsevišķas personības un personas. Merķelis raksta tā, it kā būtu nemitīgā saskarsmē ar kādu dzīvu organismu, kas piesaista uzmanību un neatstāj vienaldzīgu. Viņš vērsas pie lasītāja tieši, kaismīgi — kā pie dzīva, redzama, pazīstama cilvēka. Merķelis kā patiesš tautas draugs dziļi ieinteresēts tās progresā nevis abstrakti, bet reāli un konkrēti. Tas dara viņa emocijas dziļi patiesas.

Vienlaikus, balstoties uz konkrēto parādību analīzi lokālā līmenī, Merķelis izvirza un risina vairākas nozīmīgas problēmas ar vispārteorētisku nozīmi, piemēram, sabiedrības, etnosa sociālais stāvoklis un kultūra; kultūras nacionālā specifika un vēstures nosacītās etnosa īpatnības; nācijas, valsts vienotība un kultūra; mākslinieka pasauleskatījums, viņa ētiski estētiskie principi; mākslas kā kultūras «kodola» raksturs; ģēnija, talanta kā kultūras radītāja skaidrojums; progresīvas, talantīgas literatūras un teātra mākslas loma sabiedrības izglītošanā un revolucionarizēšanā un vēl dažas citas.

Filozofiski polemiskajā apcerē «Vai cilvēces nemitīgs progress ir māņi?» domātājs raksta: «Nedrīkst aizmirst, ka gaisma (uzsvars mans — P. Z.) — tas ir spēks, ja ar

to rikojas drosmīgi un saprātīgi.» Savā attīstībā varmācīgi apturēta tauta, redzot tai garām uz priekšu ejošos cilvēkbrāļus, var koncentrēt sevī drosmi un enerģiju, lai izrautos no tumsības jūga, un iet uz progresu, zem kura vadzvaigznes reiz apvienosies visa tautu saime. Bet tā var arī verdziski samierināties un palikt «tikai par visnozēlojamāko un nicināto lielās masas daļu». Un pret šo «samierināšanos» kā vācu, tā latviešu tautā Merķelis cīnās nesamierināmi un nepaguris.

Tālāk jau minētajā darbā Merķelis raksta: «Bezjēdzīga un briesmīga ideja — paralizēt veselas tautas garu tā, lai tas būtu saistīts ar vienu un to pašu nemainīgu iekārtu, līdzīgi tam, kā Itālijā kastrē zēnus, lai viņi visu mūžu **dziedātu vienā balsī**. Šī ideja, starp citu, nav jauna, un to zināmi spēki centušies īstenot dažādos laikos.»

Visā savā kultūrdarbībā Merķelis vērsās pret sastingušām, konservatīvām, savu laiku pārdzīvojušām, «nesaprātīgām» formām, kas kavē kultūras progresu, — pret latviešu tautas apspiešanu, dzimtbūšanu, feodālo kārtību Vācijā, tās sadrumstalotību, akadēmisko klasicismu mākslā, pret radošo brīvību ierobežotāju — galma mecenātismu, miētpilsonisko uzpūtību, statistikumam un bailēm no visa jaunā.

Taču jaunais var izpausties dažādi — kā patiesi jaunais, kultūru sekmējošais un kā vardarbīgi «jaunais», kultūru graužošais un kavējošais. Šajā skatījumā vācu Apgaismības un klasiskās filozofijas laikmetā par katru domātāja, mākslinieka politiskās un idejiskās raudzes akmeni kļūst attieksme pret Lielo franču revolūciju. Šo aspektu vēlāk īpaši saasināti, var sacīt — slimīgi izspēlēti akcentē padomju historiogrāfija. Izcilais filozofs, Merķeļa laikabiedrs Hēgelis (1770—1831) tajā tiek augstu vērtēts ne tikai viņa dialektikas dēļ (ar kuras palīdzību it kā var «pierādīt» sociālisma un komunisma uzvaru), bet arī tāpēc, ka Lielā franču buržuāziskā revolūcija jaunajam Hēgelim bijusi «brīnišķīgs saullēkts», ka viņš par vēsturiski likumsakarīgiem atzinis visus franču revolūcijas posmus, arī tās teroru.

Turpreti pat tāds sava laika redzams kultūrfilozofs kā V. Asmuss, augstu novērtēdams Gēti kā mākslinieku, nozākā viņu par filistru, apolītisku kvietistu un konservatoru tāpēc, ka Gēte noraida asiņainas vardarbības aktus par revolūcijām sauktajos apvērsumos un kategoriski nosoda revolūciju «eksportu». Jo, kā uzsver dzejnieks, «ikvienai

nācijai tikai tas ir labs, kas izriet no tās pašas iekšējās būtības, no tās vispārējās vajadzības bez jebkādas mērķa-košanas no ārpusēs»*. Jāņem vērā, ka Gēte arī šajā jautājumā balstās uz savu pasauleskatījumu — pozitīvās produktivitātes principu jaunradošu, nevis asiņaini graužošu izpratni.

V. Asmusa plašais raksts par Gēti tiek publicēts 1934. gadā** laikā, kad pēc Oktobra apvērsuma jau iznīcināts un uz ārzemēm padzīts ne mazums «šķiras ienaidnieku», kad PSRS iznīcinātas pēdējās demokrātijas paliekas un visu laiku asiņainākais diktators, ievadījis jaunu terora loku, izvērsti iekārto Gulaga arhipelāgu, gatavojoties priekšā stāvošajām dižrepresijām, un nezaudē cerības atjaunot «vienoto un nedalāmo Krievzemi» (tas arī notiek pēc vienošanās ar līdzinieku Hitleru).

V. Asmuss nevar nenosodīt Gēti par viņa «liberālismu», labi zinot, ka Staļins franču revolūcijā visaugstāk vērtē tās trešo posmu — jakobiņu diktatūru un nežēlīgo teroru, kad, vērsoties pret politiskajiem pretiniekiem, tiek iznīcināti daudzi nevainīgi cilvēki, daudzas izcilas personības, ko var saukt par nācijas godu, — nabadzīgo ļaužu vadoņi un jaunās buržuāzijas līderis Dantons līdz ar viņa piekritējiem. Ne jau velti Staļins jakobiņu diktatūras principus un iedibinājumus vērs par savas vienpersoniskās diktatūras balstiem, pie kuriem obligāti pieder terors (arī pret «savējiem»), Vispārējā drošības komiteja kā Čekas modelis, dekrēts par «aizdomīgajiem» kā pamats arestam un tūlītējai sodīšanai ar nāvi, komisāru sūtīšana uz provinci utt., īsteno un iedomāto «nepaklausīgo» nežēlīga vajāšana un iebaidīšana.

Taču atcerēsimies, ka jakobiņu diktatūra krīt, noslikdama pašas radītajā asiņu jūrā. Arī mūsdienu padomju impērija daļēji bruka no pagātnē izlieto asiņu, terora, nelikumību, miljonu cilvēku beztiesības un sociālās depresijas smaguma.

Attiecībā uz Garlību Merķeli jānorāda, ka aplūkotajā jautājumā viņa gaismas un brīvības principi apvienojas ar saprātīgiem praktiskā prāta apsvērumiem. Jebkuru parādību un norisi viņš tiecas samērot ar humānisma un patie-

* Эккерман И. П. Разговоры с Гете, с. 664.

** См. Асмус В. Ф. Избранные философские труды. — М., 1969, т. 1.

sas kultūras principiem. «Brīvība pieder pie cilvēka dabas, tāpat kā elpošana un jušana,»* — tā rakstīja Merķelis.

Bez saimnieciskās, politiskās, tiesiskās brīvības nav sociālā, kultūras un personības progresa. Ja tauta nospiesta nebrīvē, ja to apspiež, tai ir tiesības sacelties, izmantojot visus tās rīcībā esošos līdzekļus. Balstoties uz šo pamatpozīciju, Merķelis vērtē revolūciju vispār un franču revolūciju īpaši. Kā jau esam atzīmējuši sērijas «Avots» izdevuma «Vēstules kādai sievietei» priekšvārdā, Merķelis attaisno un par vēsturiski likumsakarīgu atzīst tādu revolūciju, kas vērsta pret despotisku tirāniju, pret «klūdainu valsts satversmi» vai arī pret nāciju apdraudošiem koloniālspēkiem. Viņa skatījumā augstākais revolūcijas mērķis ir demokrātiskas, brīvas, republikāniskas valsts nodibināšana vai arī tādas saglabāšana.

Ieskicējot franču revolūcijas vēsturiski objektīvo raksturu, Merķelis uzsver: «Man vienmēr šķiet vientiesīgi, kad es lasu, ka viens vai otrs esot taisījis franču revolūciju. Tā izcēlusies un tai vajadzēja izcelties, jo Eiropas tautu gars bija izaudzis no agrāko iekārtu un uzskatu sulaiņa ietēra. Ja Ruso, Mirabo, Lafajets utt. nebūtu to veicinājuši, tad to būtu darījuši citi.»**

Apcerē «Vai cilvēces nemitīgs progress ir māņi?» domātājs parāda, ka sociālo un kultūras procesu var veicināt kā evolūcija, tā revolūcija. Taču pēdējai Merķelis pieiet konkrēti un runā par «revolūcijas mēru». Viņš atzīst tādu revolūcijas gaitu un tādas tās sekas, kas nav pretrunā ar humānisma vispārcilvēciskajām normām un neiznīcina kultūras vērtības. Domātājs ir pret tādu revolūcijas gaitu, kad «uguns, kas iznīcina moku namu, pārvērš pelnos arī tuvējās slimnīcas»***. Tāpēc, kopumā pozitīvi vērtējot franču revolūciju, kas darījusi galu feodālajam absolūtismam, baznīcas pārspīlētajām pretenzijām un kultūras sastingumam, Merķelis uz visnoteiktāko noraida Robespjēra un jakobiņu diktatūras «slepkavu zobenu», kas «nežēlīgi cirta pa labi un pa kreisi», iznīcinot arī nozīmīgus intelektuālus spēkus un pazeminot kultūras attīstības iespējas, piedevām postoši ietekmējot cilvēka morāli. Apstākļos, kad

* Merķelis G. Izlase, 151. lpp.

** G. Merķeļa rokrakstu fonds, Latvijas ZA Fundamentālā bibliotēka, Ms, 930, «C», Nr. 41.

*** Merķelis G. Izlase, 132. lpp.

valda bezjēdzīgi saasināta šķiru cīņa, kas pāraug nežēlībā un terorā pret **cilvēku**, nevar runāt par likumību un sabiedrisko institūtu normālu, civilizētu funkcionēšanu.

Teiktā gaismā pilnīgi nepamatoti ir muižniecībai un cārismam kalpojošās avīzes «Inland» uzbrukumi Merķelim, 1836. gadā viņu nosaucot par «vecu jakobīnieti».

Merķelis, tāpat kā Gēte, augstu vērtē Napoleona aso prātu un izcilo karavadoņa talantu, viņam karojot pret visiem, kas apdraud revolucionāro Franciju, — pret prūšiem, austriešiem, angļiem, kaujās ar tiem izcīnot spožas uzvaras. Taču tad, kad Napoleons no tēvijas un revolūcijas sarga vērsās Eiropas tautu iekarotājā, Merķelis visu savu publicista talantu ziedo cīņai pret uzurpatoru. Domātājs gaišredzīgi un taisnīgi raksta par Napoleonu: «Viņš ies bojā tāpēc, ka zaudējis spējas apmierināt nācijas vajadzības; viņam bija jābūt nācijas ierocim, bet viņš to pārvērtis par savu plānu ieroci.»*

Napoleona lielākais noziegums ne tikai pret citām tautām, bet arī pret savu — franču tautu ir tas, ka viņa vadītajos netaisnīgajos karos gājuši bojā 1 750 000 francūžu.

Merķelis principā un ideālā tiecas uz tādu vēsturiskās attīstības pakāpi un situāciju, kad «jebkuras sabiedrības iekšējās organizācijas galvenais mērķis būtu tāds, lai neviens sabiedrības loceklis pret otru neizturētos kā pret savas individuālās labklājības beztiesīgu materiālu**».

Raksturojot sabiedrības attīstības gaitu, Merķelis ir vienisprātis ar Vilandu, ka cilvēce savā vēsturiskajā virzībā veido nevis apli, bet sarežģītu, nereti pretrunīgu spirāli. Savā plašajā darbā «Par Vāciju, kādu to atkal ieraudzīju pēc desmit gadu prombūtnes» (kuram zīmīgs moto: «Patiesību! Patiesību! Viss ļaunums nāk no maldiem!») Merķelis izsaka būtisku atziņu, kas ir it kā pretrunā ar visu viņa iepriekšējo dedzīgo cīņu pret Napoleonu kā iekarotāju. Jā, Bonaparts ir varas uzurpators un iekarotājs, taču līdz ar viņu atpalikušajā, pusfeodālajā Vācijā ienāk augstāku sabiedrisko attiecību un jaunu kultūras iespēju elpa. No 300 feodālajām firstvalstiņām Napoleons likvidē 200, no lielākajām izveidojot Reinas savienību, kas ir solis uz tālāku Vācijas kā vienotas valsts izveidi, uz iedzīvotāju

* Меркель Г. Положение и надежды Европы. — Сын Отечества. 1813, ч. IX, с. 57.

**Ist das stete Fortschreiten der Menschheit ein Wahn? — R., 1810, s. 46.

pārtapšanu no sakšiem, meklenburgiešiem, bavāriešiem, brēmeniešiem utt. par vāciešiem, konsolidējoties nācijā.

Par to runājam tālab, ka viss, ko Merķelis tolaik raksta par kultūru, ir cieši saistīts ar krasajām norisēm sociālajā dzīvē un politikā. Franču revolūcija. Napoleona kari un tautu atbrīvošanās cīņa pret iebrucēju. Vācu klasiskās filozofijas kulminācija Hēgeļa darbos. Dzimtbūšanas atcelšana Kurzemē, Vidzemē, Igaunijā.

Tāpēc būtībā visos šajā izdevumā ievietotajos darbos jūtama šī laikmeta — XVIII gs. beigū — XIX gs. sākuma minēto norišu tieša vai pastarpināta klātbūtne. Kā viens no galvenajiem vadmotīviem tiem cauri vijas domas, ko īpaši akcentē franču apgaismotāji, Kants un Hēgelis. Summārā veidā tās var reducēt uz šādiem principiem. Kultūra, māksla tikai brīvības apstākļos kļūst par patiesu kultūru, mākslu. Nebrīvībā tā ir kalpone kādiem retrogrādskiem, šaursirdīgiem, egoistiskiem spēkiem. Tā iekā radītāju garīgās važās, rada nedrošības un baiļu atmosfēru. Tikai brīvībā (un iekšēji atbrīvotā radītājā) tapusi kultūra spēj veicināt un attīstīt cilvēkā garīgo brīvību, viņa pašcieņas un atraisīta skaistuma izjūtu. Ārējās un iekšējās brīvības apvienojums — optimālais stāvoklis kā kultūras tapšanai, tā patērēšanai. Ne jau velti Kants mākslas radītāju un tās uztvērēju aplūko nesaraujami kā viena procesa divas puses. Brīvība arī kultūrai, mākslai nepieciešamo likumu zināšanu vērš nevis fatālā, uzspiestā un vienpusīgā, bet selektīvi daudzpusīgā un atraisītā procesā. Kultūra, it īpaši māksla kā izteikta «brīvības sfēra» (I. Kants) ir svarīgs cilvēces progresa līdzeklis, ierocis cīņā pret savu laiku nodzīvojušām sistēmām un uzskatiem. Reizē tā ir sintezējošs spēks, kas savieno materiālo un garīgo, dabisko un sabiedrisko, racionālo un intuitīvo, brīvo un nepieciešamo, iespējamo un īsteno.

Šajā sērijas «Avots» izdevumā ievietotās G. Merķeļa apceres latviešu valodā tiek publicētas pirmoreiz (vienīgais izņēmums — raksts «Par dzejas garu un dzeju», kas publicēts avīzē «Latvis» (1925) un mūsdienū lasītājam grūti pieejams). Memuārdarba «Tēlojumi un raksturojumi no manas dzīves» pirmā daļa publicēta Garlība Merķeļa darbu «Izlasē» (R., 1969). Tajā runāts par autora bērnību un jaunību, par «Latviešu» tapšanu. Mūsu krājumā ievietotā otrā daļa vēsti par Vācijā pavadītajiem desmit gadiem (1796—1806), par Vācijā redzēto, paveikto žurnālistikā, zinātnē, kritikā, literatūrā. Apcere «Vai

cilvēces nemitīgs progress ir māņi?» (atsevišķos izdevumos nāk klajā Rīgā 1810. un 1811. gadā) filozofiskā skatījumā būtībā tver globālas problēmas.

Sajos darbos iezīmējas trīs galvenie līmeņi: empīriskais, kultūrvēsturiskais un teorētiski problemātiskais (analīzes, koncepcijas, vispārinājumi, hipotēzes). Ja lielākajā daļā darbu maz jūtam tiešāku saikni ar Latviju (Merķelis viss «iegājis» Vācijas norisēs un problēmās), tad tā zināmā mērā ieskanas darbā «Tēlojumi un raksturojumi no manas dzīves». Jāteic, ka Merķelis par saviem šā posma literārajiem un publicistiskajiem veikumiem raksta ļoti kautrīgi un fragmentāri. Tomēr par «Latviešu» tapšanu uzzinām, ka domātājs, studēdams Leipcigas Universitātē medicīnu, kas viņu pavisam neinteresē, vēl visai citīgi strādā pie šās grāmatas, kaut arī uz Vāciju aizved principā gatavu darbu (viņš atzīmē, ka visai lielā nevaļā veidojot «jaunu, vieglāk lasāmu» «Latviešu» variantu). Merķeļa prāts šai laikā sāk pievērsties žurnālistikai, viņu nodarbina izteiksmes jautājumi. Tāpēc ļoti iespējams, ka dažs labs ekspressīvā stila «spilgtums» tapis te — Vācijā.

Un par to, cik relatīvs ir kultūras progress, varam spriest kaut vai no tā apstākļa, ka Merķelis ierodas Vācijā 1796. gada aprīļa otrajā pusē, vēl kādu laiku veido manuskriptu un tā paša gada augustā tas jau ir pārtapis grāmatā (pēc tā laika tradīcijas «Latvieši» gan datēti ar nākamo — 1797. gadu). Isā laikā tapa arī «Latviešu» paplašinātais izdevums un «Supplement zu den «Letten»» (1798), kurā Merķelis atbild uz daudzajām atsauksmēm, īpaši atspēkodams Baltijas muižnieku uzbrukumus. Viņš vēl un vēl ar lielu konsekvenci uzsver, ka pret latviešiem jāizturas nevis tikai kā pret aprobežotiem, nekulturāliem zemniekiem, bet kā pret tautu ar savu vēsturi un kultūru, kurai ir vienādas tiesības ar citām Eiropas tautām. Jāatzīmē ka uzbrukumi Merķelim «Latviešu» sakarā mitējas tikai pēc pirmā pasaules kara, kad Latvija ir ceļā uz savu valsti un izcīna to.

Lasot «Tēlojumu un raksturojumu» otro grāmatu, piesaista autora spriegā izteiksme, tēlainība un nereti arī Merķelim raksturīgie ironiskie «piesitieni». Ieradies feodālajā pavalstī «Lībekas republikā», kas zīmīga ar Rīgai radniecīgajām Hanzas savienības pilsētu liberālajām tradīcijām Merķelis nebūt nejūtas kā nedrošs provinciālis, bet kā patstāvīga, ļoti vēriņa personība, kas ātri ierauga dažādus

trūkumus ne sevišķi augstajā «vides estētikā» un pilsoņu izrīcībā.

Līdzīgus kritiskus vērojumus Merķelis izsaka arī attiecībā uz citiem apmeklētajiem novadiem. Šī patstāvība un pašcieņa saglabājas arī attiecībā pret dažādām prominentām personām jeb, kā teic pats Merķelis, pret «visu augstāko estētisko ierēdņu pasauli», ko viņš pirmoreiz sastop Veimārā.

Kā liecina Merķeļa atmiņas un krājumā ievietotās skices par izciliem Vācijas dižgariem, dziļa raksturu un intelektuālā saskaņa Merķeli vieno ar rakstnieku Zeimi, ar Herderu un Vilandu. Taču krietni sarežģītākas tās veidojas ar «dīžo olimpieti» Gēti un daļēji arī ar Šilleru, pret kuru Merķelim ir vispusīgas simpātijas, bet kuru, vismaz uz zināmu laiku, aizskar viņa darbu kritika Merķeļa «Vēstulēs kādai sievietei...». Taču viņu otrā tikšanās un atvadas ir izlīdzinošas un gaišas.

Jēnā Merķelis ierodas kādās viesībās, kad te sapulcējušies visa vietējā elite. Gēte atrodas prāva literātu, profesoru un studentu bariņa ielenkumā. Viņš aizrautīgi stāsta par savu braucienu uz Romu, par Vatikānā redzētajām Rafaēla gleznām. Namatēvs Gētem stāda priekšā Merķeli kā nesen iznākušo «Latviešu» autoru. Gēte paraugās no augšas uz mazā auguma baltieti un bez īpašas pauzes turpina savu stāstījumu. Tas dziļi aizskar Merķeli, jo, kā viņš pats izsakās, savu mērķu ziņā jūtas daudz augstāk stāvam par nule iznākušo Gētes literāro parodiju krājumu «Ksenijas», ko vērtē visai zemu. Pēc brīža izceļas īsa, replikveidīga vārdu pārmaiņa starp viņiem, kas rada atsvešinātību uz visiem laikiem.

Taču tas netraucē Merķeli plaši un objektīvi, ar savu oriģinālo, dažkārt pat paradoksālo spriedumu palīdzību izvērtēt Gētes daiļradi, gan «Vēstulēs kādai sievietei...», gan arī darbā «Skices no manas atmiņu grāmatas», nedz noklusējot savu kritisko attieksmi pret atsevišķiem darbiem, nedz liedzot savu nodevu Gētes genialitātei un viņa universālajam prātam.

Prāvu mūsu izdevuma daļu veido Merķeļa grāmatas «Par Vāciju, kādu to atkal ieraudzīju pēc desmit gadu prombūtnes» saīsināts tulkojums. Tajā atrodam daudz interesantu vērojumu par Vāciju pēc atbrīvošanās no Napoleona. Pirmajās vēstulēs (no Berlīnes, Frankfurtes, Veimāras, Leipcigas) dominē empīriskie bloki, toties trešā un ceturtā grāmata ir filozofiski apcerīgas un analītiskas,

nākotnes norises prognozējošas. Te Merķelis sevi atklāj kā nobriedušu, vērienīgu Eiropas mēroga domātāju, Vācijas jautājumus risinot citu tautu un kultūru salīdzinošā kontekstā. Par konceptuālo ievirzi liecina paši nodaļu nosaukumi — «Pašreizējās vācu firstu un tautas savstarpējās attiecības», «Par Vācijas vienību», «Vācijas nākotne caur Eiropas tagadni», «Nācijas garīgā ikdienas dzīve», «Par tautas garu Vācijā» u. c.

Sī pieeja jau iezīmējas apceres piektajā vēstulē, kurā labi raksturots kultūras stāvoklis sīkvalstiņā — kūrfirstenē Kaselē un reizē atklājas Merķeļa kultūrpublicistikas stils. «Kasele man atgādina skaistu sievieti bez gara izglītības. Tā ir bagāta ar zinātnes un mākslas slavenībām, bet tās gandrīz aprimušas, nedodot nekāda labuma. Valsts ir pārāk maza, lai šīs slavenības varētu aktīvi izmantot tās labā. Siko vācu valstiņu mākslas akadēmijas laikam gan vispār nevar kļūt par ko vairāk kā kaktu skolām un tirdzniecisku prātojumu vietām. Arī universitātes tajās uzskata gandrīz vai vienīgi par līdzekli, kā piesaistīt valstij naudu, un kā pret tādām arī izturas.»

Līdzīgi raksturota arī kūrfirsta bibliotēka, klasiskām skulptūrām rotāta marmora pirts un citas iestādes.

Merķelis visai detalizēti parāda, ka feodālo valstiņu monarhu — firstu neierobežotās tiesības un vara pār zemi, bagātībām, pašu tautu un kultūru ir anahronisms, kas Vāciju vērs atpalikušā biedēklī visas civilizētās Eiropas priekšā. No Karolingu dinastijas laikiem leģitimētais princips — «Tautas ir firstu bagātība, īpašums, kas viņiem dots, lai viņi varētu dzīvot!» — ir tāds, kas ierobežo tautas pašcieņu un brīvību. Pundurvalstiņu firstu savstarpējā sacensība ārējā greznībā uz tautas rēķina, rakstniekus un māksliniekus piesaistošais un nebrīvus darošais, pazemojošais mecenātisms, kas nereti liek kalpot apšaubāmai gaumei, odās un reprezentablos portretos slavīnot feodālus, — tas viss īstenas kultūras cilvēkā, kāds ir Merķelis, rada tikai nožēlu un sarkastisku ironiju, ko viņš nepavisam neslēpj (it īpaši nodaļā «Politiskā rakstniecība»).

Sī Merķeļa vērotā un atspoguļotā vācu kultūras pazemojošā situācija liek Kantam (mazliet vēlāk — arī Hēgelim), izejot «no pretējā», izstrādāt savas estētiskās koncepcijas par īstenu mākslu kā brīvības sfēru, ko nedrīkst pakļaut «administratīvam mecenātismam»; par ģēniju un talantu, nepakļāvīgu ārējām normām un novecojušām teorijām; par

mākslas vispārcilvēciskajām (cilvēku socializējošajām un garīgojošajām) funkcijām, kas vērstas nevis uz despota vai šauru korporatīvu grupu vēlmju un iegribu piepildi, bet uz brīvas personības veidošanu; par pasaules harmonijas pilnīgāku izjūtu, tieksmi pēc ideāla un noraidoši opozicionāras attieksmes veidošanu pret visu melīgo, bezjēdzīgo, konservatīvo; par mākslu, kas nav savienojama ar dīku izpriecu, snobismu un garīgu prostitūciju.

Tāpat kā agrāk, arī tagad Merķelis iestājas par vienotu, demokrātisku, kulturāli attīstītu Vāciju (kāds bezgalilgs ceļš uz šo mērķi! Šis rindas tiek rakstītas 1990. gada 3. oktobrī, dienā, kad notiek sašķeltās Vācijas apvienošana). «Un šī sadrumstalotā, saplosītā, samaltā nācija taču vēl tika uzskatīta par vienu masu, vienu impēriju!» (Svētās Romas impērijas ietvaros.) Tā ironizē Merķelis, piebilstot, ka šī «impērija», tuvojoties Napoleonam, sabruka līdzīgi skaidu namiņam. Un domātājs rezignēti atceiras, ka 1806. gadā viņam liek atstāt Vāciju, jo ar saviem rakstiem viņš nokaitinājis dižo iekarotāju, kuram Berlīnes garnizons padodas bez viena šāviena.

Grāmatas konceptuāli prognozējošajās nodaļās Merķelis tiecas pierādīt, ka tikai tad, kad Vācija kļūs par patiesi demokrātisku, eiropieisku valsti, varēs runāt par īstenu, vienotu tautas garu un tā izpausmi kultūrā. Izdarot ekskursus civilizācijas un politisko sistēmu attīstības vēsturē, Merķelis uzsver: maldās tie, kas domā, ka, rinkojot pa novecojušo sabiedrisko attiecību apli, rodama kāda izeja. Vācijai, tāpat kā citām vēstures vakardienā iestīgušajām tautām, jāpaceļas tajā komplicētajā spirāles posmā, ko jau sasniegušas citas kaimiņtautas. Kur valda tirānija un stagnācija, tur tautas un kultūras gars ir sastindzis, rāms un verdziski padevīgs. «Ja uzvar nepieciešamība, tad pēc ilgām cīņām, kas valsti nemitīgi noved bezdibeņa malā, iestājas jauna lietu kārtība, kurai reiz jānoveco tāpat kā tās priekšgājējai.»

Merķelis pauž izteikti dialektisku domu par sabiedrības un tās iedibinājumu progresu. 1848.—1849. gada revolucionārie notikumi Vācijā paša Merķeļa mūža nogalē arī bija viņa prognožu reālās izpausmes, kas paātrināja monarhijas un feodālās muižniecības norietu, sekmeja Vācijas apvienošanās, nācijas konsolidāciju.

Vēstulē «Vēsture un vēsturnieki» Merķelis izsaka racionālas domas par sabiedrības gaitas izpēti, par atsevišķu

personību un tautas attiecībām. Tikai brīva tauta pati veido savu vēsturi. «Jo vergu vai iekarotai tautai vairs nav vēstures.» Taču tas nenozīmē, ka šādu tautu (pie kurām lielā mērā pieder arī latviešu tauta) likteņgaitas nav jāpētī, — te tikai kā galvenais jāparāda tautas mokas un ciešanas, nevis iekarotāju — dižmaņu «varoņdarbi». Merķelis uzsver, ka ikvienas tautas vēsture ir planētas Zemes lielā koka zars «un kā tāds svarīgs kopuma raksturā».

Lasītāju īpašu uzmanību var piesaistīt nelielā — 11. vēstule «Krievija» un tajā izteikto domu turpinājums 21. vēstulē «Nācijas garīgā ikdienas dzīve», kas zīmīga ar cariskās Krievijas un paša krievu cara glorifikāciju, kura veido zināmu pretrunu ar Merķeļa vispārējo progresīvo pasaules skatījumu.

Jāatzīmē, ka arī agrāk Merķelis ir izteikti tolerants pret Krieviju, akcentēdams, ka viņš ir vidzemnieks — krievu valsts pilsonis (kādā vietā atrodam arī rindkopu «mēs latvieši, majestātiskās Krievijas valsts pilsoņi»). Taču tas viņu netraucē pirmajā Vācijas periodā Krieviju pamatotī nosaukt par «cietumu zemi»*. Merķelis arī atzīst, ka «vienīgi krievu durkļi līdz šim spēja balstīt vācu despotismu Vidzemē»**. Domātājs kategoriski protestē pret krievu koloniālās administrācijas centieniem ieviest kirilicu latviešu ortogrāfijā, kas varētu vēl vairāk sekmēt oficiālo pārkrievošanas politiku.

Taču pēc otrreizējās atgriešanās no Vācijas 1817. gadā iezīmējas izteikta nosliece uz impēriskās Krievijas pārspīlētu cildināšanu. Mēs varam saprast Merķeli, kad viņš aicina labi apgūt krievu valodu, lai varētu lasīt Puškina un citu krievu rakstnieku darbus, vai kad viņš, kā parasti, objektīvi un prasīgi vērtē N. Karamzina «Krievijas valsts vēsturi», recenzē K. Batjuškova, M. Zagoskina un citu krievu rakstnieku darbus.

Bet tad, kad atpalikušo, dzimtbūtniecisko Krieviju Merķelis paceļ virs Ziemeļamerikas un citām valstīm? Kad pauž slavējošus ditirambus caram Aleksandram I?

So zināmā posma bezkritisko aizrautību var izskaidrot tādejādi, ka otrā Vācijas apmeklējuma laikā viņu tur uzņem vēsi un neviesmīgi, bet, atgriezies Rīgā, viņš var

* Sk. Vēstules kādai sievietei . . ., 1802, 63. lpp.

** Merķelis G. Izlase, 54. lpp.

izdot savus preses izdevumus un tajos izteikt visai radikālas domas. Krievu cars piešķir viņam par grāmatu «Brīvie latvieši un igauņi» mūža pensiju. Turklāt savu personisko ciņu pret Napoleonu Merķelis saista ar toreizējo krievu caru un armiju, kura ne tikai padzen iebrucējus no savas zemes, bet kopā ar sabiedrotajiem tos galīgi sakauj pie Leipcigas un 1814. gada marta beigās uzvaroši iesoļo Parīzē.

Taču iluzoras ir Merķeļa domas par cariskās Krievijas miermīlību. Krievija ne tikai dara visu, lai saglabātu reiz iekarotās malienes, bet arī nemitīgi un varmācīgi pievieno sev jaunas un jaunas zemes, lai tās kolonizētu un apspiestu. Tieši Aleksandra I valdīšanas laikā iekarojumu rezultātā šī koloniālā impērija strauji paplašinās: tai tiek pievienota Somija, Armēnijas un Gruzijas novadi, Ziemeļu Azerbaidžāna, Dagestāna un Besarābija. Pēc Napoleona sakāves pašā Krievijā izvēršas reakcionārs kurss politikā, ideoloģijā un kultūrā, ko cars īsteno ar A. Arakčejeva (kura vārds drīz vien kļūst par biedīgu sugas vārdu) palīdzību.

Kad Merķelis runā par Krievijas spožo nākotni, vai viņš var paredzēt to traģisko un nepateicīgo lomu, kāda būs Krievijai padomju impērijā, kad krieviskais un padomiskais identificēsies, kad Krievijas vidiene iztukšosies un degradēsies, bet miljoni tās iedzīvotāju infiltrēsies anektētajās republikās, zaudēs savu patību un kultūru un kļūs par smagu balastu mazajām tautām? Un šīs iedomātās Krievijas tagadnes un nākotnes spožuma priekšā šajā laikā (galvenokārt XIX gs. 20. gados) Merķelis sāk noniecināt latviešu kultūras attīstības iespējas, kaut gan agrāk tiklab pagātnes, kā nākotnes skatījumā par to pauž pozitīvus vērtējumus un prognozes. 1829. gadā Merķelis it kā nevilus izsaka domu, ka «īpašas separātas latviešu literatūras izkopšana tikai nostiprinātu uz visiem laikiem šīs nācijas separātismu». Un vēl: «Liekas esam vēlama dzīvas latviešu valodas uzturēšana, līdz tā var pārvērsties kādā krievu izloksnē.»

Var jau nosodīt Merķeļa īslaicīgos maldus. Taču ko lai tādā gadījumā saka par mūsu tautas tradicionāli dziļi cienīto Krišjāni Valdemāru, kas līdz ar Jāni Sproģi — Viļņas arhīva direktoru, poļu sacelšanās apspiedēja Muravjova dievinātāju — nosoda latgaliešus par to, ka viņi negrib samierināties ar drukas aizliegumu un nepieņem krievu kirilicas rakstību? Arī K. Valdemārs izsaka domu, ka latviešu valoda kādreiz var beigt pastāvēt un latviešiem

jāsamierinās ar ieplūšanu kādā lielā (visticamāk un vēlāmāk — krievu) tautā. (Waldemar C. «Über die Herausziehung der Letten un Esten»). K. Valdemārs arī vaļsirdīgi atzīstas: «... Ieskatu, ka nebūs lieki pieminēt, ka es jau daudz strādājis Baltijas guberņu pārkrievošanas labā un diezīn vai ne vairāk kā citi darbodamies ar pilnu enerģiju jau 25 gadus» (Вальдемар К. Организация наших мореходных школ, — М., 1888).

Protams, būtu dziļāk un vispusīgāk jāizpētī Merķeļa mūža pēdējie gadu desmiti ar daudzajiem rakstiem periodikā un atstātajiem rokrakstiem. Taču, manuprāt, nebūtu pareizi absolutizēt atsevišķus Merķeļa izteicienus un atraut tos no plašāka konteksta.

Vispirms jāņem vērā tas, ka Merķelis ir iepazinis augstas klases pasaules rakstnieku darbus, iedrošinājies kritiski izvērtēt Gētes, Sillera, Vilanda, brāļu Šlēgelu un citu darbus. Viņš redz lielo gara nabadzību toreizējā Latvijas literatūrā (par latviešu literatūru to nemaz vēl īsti nevar saukt) un šādā situācijā izsaka dažu skeptisku, līdz ar to — pārsteidzīgu secinājumu. Šajā pašā 1829. gadā, kad izteiktas minētās minorās prognozes, Merķelis ir spiests ar lielu nožēlu konstatēt, ka latviešu vienīgā gara barība ir baznīcas dziesmu grāmata, Bībeles stāsti un Vecā Stendera darbi. Un viņa līdzjūtīgais un uzmundrinošais raksts par Neredzīgā Indriķa dzeju (Provinzialblatt, 1831, Nr. 42) ir ne tik daudz nodeva vārgajam literārajam devumam, cik morāls atbalsts šī centīgā dzejdara dzīves nelaimē.

Jā, Merķelis slavē latviešu valodu, kāda tā atklājas dainās. Merķeļa laikā latviešu rakstu valodu izkropļojuši mācītāji, tā ir tikai sadzīves valoda, kurā nav rakstīti ne zinātniski traktāti, ne filozofiski darbi, ne normāla literāra proza.

Taču atcerēsimies citus faktus. Kad 1824. gadā vācu mācītāji nodibina «Latviešu draugu biedrību» latviešu valodas un literatūras kopšanai, Merķelis to nosauc par «veltu pūļu biedrību». Jo, rau, pēc gadiem sešdesmit latvieši paši ar savām pūlēm izkopšot kā savu valodu, tā literatūru. Taču neaizrit nemaz tik ilgs laiks, līdz rodas Jura Alunāna «Dziesmiņas», viņa raksti par latviešu valodas izkopi un citi latviešu pirmās atmodas autoru darbi. Bet tieši vācu mācītāju darbu sakarā Merķelis izsaucas: «... Šeit, šeit visādā ziņā vajag palīdzēt, lai pār mūsu latviešiem nāktu

jauns gars, brīvs no nezināšanas un katra veida māņticības.»*

Vairāki fakti liecina, ka pēc zināma laika Merķelis pārdzīvo kā «Krievijas eiforiju», tā skepsi pret latviešu kultūras nākotni. Viņš pārliecinās, ka dzimtbūšanas atcelšana Baltijā, muižniekiem paturot zemi, zemnieku stāvokli īpaši neuzlabo, un tam viņš veltī vairākus kritiskus rakstus. Bez tam Merķelis savā mūžā nepiedzīvo dzimtbūšanas atcelšanu Krievijā un tās koloniālapgabalā — Latgalē, kas Merķeli nevar nesarūgtināt. Pēdējais rūgtais piliens ir šis: Baltijas muižnieki savienībā ar Pēterburgas ierēdņiem panāk, ka cars Nikolajs I 1838. gadā slēdz Merķeļa avīzi «Provinzialblatt für Kur-, Liv- und Ehstland» un vispār viņam vairs neļauj izdot preses izdevumus. Būtībā Merķeļa laikraksti ir pēdējie progresīvie vācu izdevumi Baltijā, jo pārējie līdz pat neatkarīgās Latvijas laikam paū konservatīvus un kolonizatoriskus uzskatus.

Varbūt minētie (un vēl citi faktori) liek Merķelim mūža beigās paust krasi antimonarhistiskus uzskatus (kas atrodami viņa nepublicētajos rokrakstos) un apgalvot, ka visi slavenie monarhi nav nekas cits kā «uzurpatori un iedomīgi muļķi», bet attiecībā uz latviešu literatūru un zinātni paust to viedokli, kas izteikts «Latviešos» un citos jaunības gadu darbos, proti, «nevajadzēs ne paaudzi ilga laika, lai pārliecinātos, ka Baltijas provinču istā literatūra nav vis sikās un bieži vien garlaicīgās vācu literatūras piedevas, bet gan latviešu un igauņu raksti»**. Par to Merķelis jo drīz sāk pārliecināties, kad iznāk latviešu laikraksti un parādās latviešu autori. Šis jaunās cerības atbalstīdams, 1844. gadā Merķelis raksta, ka latviešu un igauņu tautas nākotnē gūs panākumus presē, izglītībā, zinātnē un kultūrā.

Būtu nesaprātīgi no Merķeļa prasīt vairāk par to, ko spēj dot viņa laikmeta izpratne, pilsoniskā drosme un talants. Protams, pastāv atsevišķi maldi, pastāv barjeras, ko Merķelis nespēj pārvarēt. Bet vai tad šodien, kad aizritējuši 140 gadi kopš Merķeļa aiziešanas, mēs visi izsakām tikai nemaldīgas patiesības?

Kā teikusi Anna Brigadere: «Kultūras cīņa nekad nebeidzas, tā ir ilga, dramatiska un cildena cīņa, un katra paa-

* Merkel G. Über den Bucherforrat bei den Letten, insbesondere in Livland. — Provinzialblatt für Kur-, Liv- und Ehstland, 1829, Nr. 11, 12.

** Literarischen Begleiter des Provinzialblattes, 1832, Nr. 29.

dze nodod savus ieguvumus nākamai. [...] Un lai Dievs pasargā tautu no tādas paaudzes, kas būtu nogājusi no skatuves, nekā neatstājusi šiem saviem pēcnācējiem.»

Merķelis pārstāv ne tikai paaudzi, bet arī veselu laikmetu un nodod nākamajām paaudzēm brīvības alkas, dedzīgu tieksmi dzīvot kultūrā un to tālāk veidot.

Merķelis mirst 1850. gadā, laikā, kad gaisā jau virmo tuvās latviešu atmodas vēsma. Latviešu tautas atbrīvošanās un kultūras attīstības stafeti no Merķeļa pārņem jaunlatvieši, bet Merķelis iekļaujas paliekoši tālākajā latviešu kultūrā un veido tajā visai plašu un saredzamu slāni. Te minams J. Pullana ar roku pārrakstītais «Latviešu» tulkojums (1851), Kr. Valdemāra vairākkārtēja balstīšanās uz «Latviešiem» un citiem Merķeļa darbiem, F. Mālberģa un R. Tomsona radītās pirmās Merķeļa biogrāfijas, A. Birkerta, K. Lejnieka (Dziļlejas), M. Zariņa dažādu prozas žanru biogrāfiskas grāmatas, Merķeļa darbu motīvu izmantošana Ā. Alunāna, Raiņa, Aspazijas un M. Zālītes lugās, Ausekļa, Matīsa Kaudzītes, Pētera Ermaņa, Jāņa Petera un citu Merķelim veltītie dzejoļi. Tā ir tikai daļa no plašās merķeliādes.

Lai atļauts šo apceri beigt ar Ausekļa dzejoli «Merķeļam» (1874—1875), kura saturiskā jēga nav zudusi arī mūsu trešās atmodas laikā:

Pie svētās upes Daugavas Tu tautu sargāt nāci:

Ar patiesības zobeņiem tu skauģiem galvas šķēli.

Tavs brīvais karogs, klintī sprausts, uz vienprātību tautu sauc
Un spēkus lasa, vieno.

Jau tēvu zemē dziesmas skan, un tautas gars jau kuplo, zel, —
Un Merķels nesnauz kapā!

Pēteris Zeile

KULTŪRVĒSTURISKI RAKSTI

TĒLOJUMI UN RAKSTUROJUMI NO MANAS DZĪVES

PIRMĀ GRĀMATA

NO VĀCIJAS

Mana pārceļošana

Dzejnieki apgalvo, ka pirmā mīlestība esot neaizmirtama. Negribu viņiem iebilst, bet pirmais jūras brauciens arī ir tāds, un tūkstošiem citu pirmo iespaidu tāpat; patiesi, tāpat, kā es, tiklīdz vēlos, spēju atminēties, kura sieviete pirmā iekairināja manu iztēli, tāpat mana gara acu priekšā vēl arvien dzīva ir aina, kā mans kuģis, jūras putnu desmittūkstoškārtēju klaigu pavadīts, caur blīviem ledus gabaliem no Dīnas [Daugavas] grīvas izlauzās atklātā jūrā un pirmās bangas sitās augšup gar tā sāniem. Katrs vilnis nesa mani tālāk projām no visa, ko līdz tam biju mīlējis un cerējis, kas piepildīja manas atmiņas, kas bija manas dzīves saturs, — lai mani aizvestu pasaulē, kuru es nepazinu, kur mani neviens negaidīja un kur es nezināju, ko iecerēt kā aizstājēju tam, no kā biju atrāvies uz visiem laikiem. Dziļi sāpināts jutu, ka nu esmu viens, gluži viens — *ar savu lēmumu*. Ja būtu iespējams, kas zina, vai nebūtu lēcis krastā, lai atteiktos no sava nodoma. Taču es domāju, ka drīz vien būtu lēcis atpakaļ; tamlīdzīgi noskaņojumi vienmēr, tiklīdz tie pārgājuši, vismaz mani padarījuši stingrāku un spēcīgāku.

Nekad man nav bijis tik poētisks noskaņojums kā tajā drūmajā vakarā, kad sāku savu ceļojumu, un brīnišķīgi skaistajā, saulaini siltajā nākamajā rītā, kad pirmoreiz no

savās kajītes uzkāpu uz klāja. Netraucēts varēju nodoties savām izjūtām un pārdomām, jo man neuznāca nekāds ne-labums. Man bija ieteikts, sasniedzot jūru, nekavējoties izdzert glāzi jūras ūdens un, kad būšot to izvēmis, — glāzi ugunīga vīna. Negribu to ieteikt kā nekļūdušu recepti, taču darīju, kā man bija sacīts, un nesaslimu ar jūras slimību nedz šoreiz, nedz arī turpmākajos jūras ceļojumos.

Pārbrauciens bija ilgs, desmit dienas; man šķiet, 21. ap-rīli pēc vecā stila kuģis bija cēlis buras Bolderājā. Kad es Trāvemindē nokāpu krastā, liksmā priekšnojautā izsaucos: «Šodien ir *pirmais* maijs!» — «Piedošanu,» kāds atbildēja, «mums šodien ir divpadsmitais!» Šī piezīme man tik dzīvi atgādināja par to, ka esmu svešumā; ar zināmām ilgām pēc mājām atskatījos uz kuģi. Uz tā man nemaz nebija klājies ļauni. Kapteinis, stūrmanis un trīs vai četri matroži visi bija libekieši, vismaz tolaik sirsnīga cilvēku suga. Un turklāt stūrmanis, jauns, saprātīgs cilvēks, kā tas jūrnieriem pieņemts, bija vīrs ar smalku izturēšanos un kapteiņa meitas līgavainis. Tā nu dzīvei uz kuģa piemita zināms mājīgums, kurā es, vienīgais kajītes pasažieris, biju it kā iedzīvojis. Kaut kas tāds ir viegli iespējams noslēgtā situācijā, piemēram, uz kuģa. Biju iemācījies augsti cienīt kapteini kā cilvēku, un man pret viņu bija radušās pat tik draudzīgas jūtas, ka man bija žēl, kad atvadoties spiedām viens otram roku. Pēc vairākiem gadiem, kad vēlreiz ierados Lībekā, apjautājos pēc viņa. Viņš, kā man sacīja, kuģim bojā ejot, esot noslīcis, bet viņa znots jau sen esot liela kuģa kapteinis un palikušās ģimenes apgādnieks.

Tāpat bija skaists 1796. gada maija rīts, kad es nokāpu krastā Trāvemindē. Es atskatījos; tur bija Baltijas jūra, kuru sārtoja nupat uzlecošā saule, ar vienu no saviem lielākajiem plašumiem starp mani un manu dzimteni. Es iedomājos, ka esmu no tās šķirts uz visiem laikiem. — Tajā brīdī desmit soļus priekšā jaunas liepas galotnē savu jautro dziesmiņu notrillināja žubīte. Līdz ar labi pazīstama-jām skaņām manā dvēselē atgriezās pārdomas par dzīves vērtību un apstākļiem, kurās tik bieži biju gremdējies, pastaigājoties Vidzemes mežos. Pateicīgi smaidīdams, pamāju putnam un mierīgi devos uz viesnīcu, lai pasūtītu brokastis un karieti uz Lībeku.

Bet brokastis īstenībā bija agrīnas pusdienas, kurās dižojās arī ļoti izslavētās Trāvemindes mencas. Man tās it nemaz nelikās garšīgākas par tām mencām, kuras bieži

biju ēdis Rīgā. Jūrmalas delikatešu slava patiesībā ceļas no iekšzemes provinču iedzīvotājiem, kuri tās pirmoreiz redzējuši un pirmoreiz nobaudījuši, un — par tām rakstījuši.

Lībeka

Pirmā ārzemju, taču reizē ar to arī pirmā senās dzimtenes pilsēta, kurā man bija lemts ierasties, mani pildīja ar daudzām un dažādām cerībām. Man tā bija kā — *navita de ventis!*, driksu iedrošināties salīdzinājumu no rakstniecības — Vācijas titullapa. Zināmā nozīmē es neklūdījos; vienīgi gan titullapā, gan pašā sacerējumā bija kaut kas pavisam cits, nekā biju cerējis lasīt. Braucot no Trāvemindes, es atminējos, ka apmeklēšu *republiku*, kas pārdzīvo jau savu sesto gadsimtu (kopš 1182. gada), bijusi kādreiz ļoti slavēta savas nozīmīgās tirdzniecības dēļ, kādreiz varena karā, dažu labu dižu vīru uzskatījusi par savu dēlu un nosūtījusi viņu uz ešafotu atbilstoši zemo ļaužu tradicionālajām tiesībām, tiklīdz viņu pametusi laime. — Es domāju par Romu, tad par tirdzniecības republikām Tīru, Korintu, Kartāgu. — Mēs tieši braucām caur pilsētas vārtiem. Kāda namiņa priekšā, ko dažas noliktas šautenes raksturoja kā sardzes posteni, sēdēja virsnieks un lasīja; grāmatas ārējais izskats liecināja, ka tā nākusi no maksas bibliotēkas. Viņš piecēlās un sveicināja kapteini, kurš kopā ar mani bija atbraucis uz pilsētu, taču kā pateicību saņēma gandrīz vai tikai galvas mājieni. Kad es vēlāk kādam amatniekam, kurš kaut ko darīja manā labā, izteicu savu izbrīnu par niecīgo uzmanību pret militārpersonām, viņš atbildēja: «Tie taču saņem no mums algu un maizi!» — «Bet viņi taču garantē republikas eksistenci!» es iesaucos. — «Republika,» viņš lēni atkārtoja. — Republikānis šķita šo vārdu nesaprotam. — «Domāju,» es paskaidroju, «ka viņi apsargā pilsētu.» — «E, jā, dienā,» viņš atbildēja, «naktī to darām mēs paši.» — Vakarā es redzēju kādu duci zellu vedos, netīros frīzu svārkos, kas pa vienam pagāja man garām, un katrs rokā stiepa šauteni. Nākamajā rītā šis skats atkārtojās. Es apjautājos. Tā ir pilsoņu sardze, kas atgriežas no vārtu apsargāšanas, skanēja atbilde. «Vai šie netīrie, noskrandušie zelli ir Lībekas pilsoņi?» — «Nē taču,» man sekoja atbilde, «tie lielākoties uz sardzi sūta savus mājas kalpus.» Šī mazās valstiņas mietpilsoniskā bezrū-

pība, kad varbūt tik tikko 50 jūdžu attālumā Vācijas rietumdaļa asiņainā karā cīnās par savu eksistenci, pildīja mani ar gandrīz vai šausminošu izbrīnu. Kad divus gadus vēlāk apmeklēju Hamburgu un Brēmeni, es atradu, ka šīs pilsētas, lai gan pa to laiku briesmas vairāk bija augušas, lai gan šīs pilsētas atradās tām vēl daudz tuvāk, tomēr līdzīgi, kaut mazāk bija grimušas paļāvībā uz tradīciju tikt saudzētām; jā, savu likteni tās uzskatīja par tik nošķirtu no pārējās Vācijas likteņa, ka francūži, kā skaļi stāstīja, no Hamburgas un Brēmenes saņēma munīcijas un karāmateriālu pievedumus vāciešu pieveikšanai. Brīva tirdzniecības spekulācija, nerēķinoties ar politiskajiem apsvērumiem par vācu lielvalsts likteni, no kura galu galā taču atkarīgs arī viņējais! Hanzas pilsētu vienaldzība pret pārējo Vāciju gan miera, gan kara laikā sagatavoja to, ka [šīs pilsētas] beidzot kļuva par ļoti nopiestām «Francijas labajām pilsētām». Lībeka savu mietpilsonisko paļāvību uz tradicionālo drošību zaudēja vispirms 1806. gadā. Bagāta Hanzas pilsēta, kam vienlaikus jābūt arī cietoksnim, protams, ir zobens ar zelta asmeni, kas laupītāju vairāk pievilina nekā atbaida un nav derīgs laupītāja atvairīšanai. Tā kā pilsētai nu bija vaļņi, artilērija, aizsardzības dienestam pakļauti pilsoņi un ja pilsēta būtu artilēriju un tās apkalpes uzvedusi uz vaļņiem un tādējādi noslēgusi vārtus, Blihers² to varētu izmantot vārgai paš aizsardzībai un francūži to nebūtu izlaupījuši, un — tā tālāk. Hamburga un Brēmene izbēga vismaz pēdējam liktenim, jo, kā domāju, lai tās okupētu, bija nepieciešama tikai kapitulācija, nevis triecienuzbrukums. Tām sods nāca vēlāk.

Hanzas pilsētu iedzīvotājus pagājušā gadsimta beigās esmu attēlojis vairākos sacerējumos, un viņi man to ir ļoti ņēmuši ļaunā. Un es taču tiešām visnotaļ par viņiem runāju ar cieņu un simpātijām! Taču viņi nevēlējās, lai viņus nozīmē [no dabas], viņi gribēja, lai viņus apbrīno vai vismaz *tikai* slavē. Katra publiski minēta vājība, pat ja viņi to bija atzinuši, viņiem šķita ģimenes noslēpums, ko pamanījis un izplāpājis kāds svešinieks. Tiesāties par šo viedokli ar viņiem nedrīkst; principā tas ir pierādījums kopības izjūtai un goda jūtām pret savu mazo valsti, vienīgi mēra un izpausmes ziņā — vājība.

Tagadējie hanzeāti šķiet ne mazāk aizvainojami kā viņu vectēvi un tēvi, kas mani rāja: proti, spriežot pēc Bermanna kunga sūdzības viņa sacerējumā «Vācija un vācieši». Par viņiem es nezīnu daudz teikt, izņemot to, ka, braucot cauri

Lībekai pēc 21 gada, man tā šķita ļoti izmainījusies daudzos punktos. Jau atbilde, ko saņēmu uz savu pirmo jautājumu, varēja mani sagatavot [šim izmaiņām]. Tā attiecās uz ļoti nozīmīgu personu. Kad 1817. gadā manas mantas daļēji ar kalpones palīdzību tika nogādātas viesnīcas istabā, es nezinu, kā man atmiņā atausa tā kalpa izskats un vārds, kurš man veica to pašu uzdevumu un daļu uzkopšanas darbu pirms 18 gadiem tajā pašā istabā. Viņš piesaistīja manu uzmanību ar īpatnēju sirsnības un viltības apvienojumu un tādēļ no manis nopelnīja vienu otru lieku marku. Es jautāju, vai viņš šeit vairs nekalpo. Nē, sacīja kalpone un norādīja uz pretējo, itin ievērojamo viesnīcu. «Tā pieder viņam,» teica kalpone, «un viņš mums atņem daudz viesu.» Kādu apvērsumu tas lika gaidīt! Es to saskatīju itin visur. Sākot ar manu saimnieci: 1799. gadā viņa bija gluži jauka, bet pretencioza meitene, kas, cik vien iespējams, koķetēja ar estētiku. Tagad man viņu attēloja kā valdonīgu, skopu namamāti, kuras vīrs devies projām, jo nespējis izturēt viņas valdonīgumu. Es apjautājos par vairākām cienījamām ģimenēm, kurās agrāk biju ticis uzņemts, par dažiem izciliem vīriem, kurus biju pazīnis. Pēdējie gandrīz visi bija miruši, pirmās — daļēji izputējušas, daļēji pārcēlušās uz citurieni. Kāda apburoša sieviete, kas manī bija izraisījusi dzīvu interesi un dzīvojuši ļoti grezni, bija šķirusies no vīra un tagad vadīja kāda sava agrākā pielūdzēja saimniecību. — Pat tikamo dzejnieku Overbeku³, kuram Vācija var pateikties par dažu labu dvēselisku dziesmu, es atradu ļoti izmainījušos. Viņš šķita kā pārāk ilgi uzturējies saulē un sabojājis savu morālisko sejas krāsu. Kā pilsētas delegāts viņš ilgi bija dzīvojis Parīzē, bieži redzējis Napoleonu, un viņa kādreizējā vienkāršā laipnība bija atdevusi savu vietu zināmai galma izsmalcinātības nokrāsai. Pasaules gaita! — es nodomāju un nomierinājos.

Kopumā domāju, ka līdz ar Lībekas seno bagātību, ko savās rokās pratuši iegūt franču varasvīri, izzudis arī vecais, jautrais un vairākos aspektos ievēribas cienīgais mietpilsoniskums, kas principā nav nekas cits kā ļoti mazu valstu nacionālais patriotisms. Šajā ziņā lielākā Vācijas daļa pagājušajā gadsimtā bija mietpilsoniskuma pilna. Tagad lībekiešus notikumu vara no viņu vecās aprobežotības pārvilkusi uz viņu interešu, viņu tikumu un ieražu savienošanu ar dažādiem svešiniekiem. Viņi mazāk domā par savas pilsētas cieņu un nozīmi, taču

tieši tādēļ saprātīgāk tiecas veidot daudzveidīgas attiecības ārpus tās. Tās senā tirdzniecība ir satricināta un bagātība zudusi, toties acīm redzami ir modusies plašāka rūpniecība, un cerība gūst drosmi, ka iespējams atgūt zaudēto.

Nevaru sacīt, ka mazā, ievēribas cienīgā tautiņa, pateicoties tās tradicionālās individualitātes izžušanai, 1817. gadā man likās interesantāka nekā manu apmeklējumu laikā pagājušajā gadsimtā, taču es priecājos par apņēmību ar kādu tā meklēja ceļus, kā atkal tikt uz kājām. Vienīgi tās *cerībām* es nevarēju piekrist. Ziemeļvācija kopā ar to jutās tādu pašu nelaiemes atsāpju nomākta, tādu pašu rosīgākas rūpnieciskas augšupejas tieksmes motīvu skubināta. Vai nebūtu gaidāms, ka ikviena valdība tajā, atmetot visus sīkumainos aprēķinus un apstākļus, kas citādi ierobežoja sakarus, pieliktu visam pūles, lai atdzīvinātu savu pavalstnieku rūpniecību un tirdzniecības kontaktus un tāpēc izmantotu visas priekšrocības, kādas sniedz viņu valsts? Un pie šīm priekšrocībām pirmām kārtām pieder daudzās ostas, kas atrodas Vācijas ziemeļu piekrastē. To tirdzniecība, galvenokārt Hamburgas pārsvara nomākta, savu valdību vāji atbalstīta, senāk arvien vairāk samazinājās. Tagad katra no šīm ostām saskaņā ar savu atrašanās vietu un saviem līdzekļiem sacentīsies ar Hanzas pilsētām, un Lībeka divdesmit, Hamburga sešdesmit gados... taču es negribu tēlot Kasandru⁴. Lai pietiek ar novēlējumu, kaut šīs pilsētas savas labklājības interesēs drīz *patiesi* kļūtu par vācu pilsētām.

No Leipcigas pagājušā gadsimta beigās

Pēc vairākas diennaktis ilga ceļojuma es naktī ierados Leipcigā. Mani ieveda namā, ko sauca par «Pasta Radziņu» un kas, man šķiet, bija paredzēts galvenokārt ar pasta karietēm ceļojošo pasažieru izmitināšanai. Es dabūju jauku istabiņu un ērtu gultu ar milzīgu dūnu segu. Sākumā es par to šausminājos, taču pēc ilgā brauciena aukstajā naktī tā man darīja labu.

Kad no rīta pie kafijas tases manu prātu nodarbināja tas, ko varu gaidīt Leipcigā, kuru man tik bieži slavējuši pievilcīgā izskata, bagātības, gaumes, iedzīvotāju izglītības un universitātes zinātnieku erudīcijas dēļ, es guvu vismaz vienu pierādījumu vispieklājīgākajai pretimnākšanai. Saimniece man pieteica maģistru Kv*** kungu, un

tūlīt pēc tam ienāca laipns, ap 40 gadus vecs vīriņš elegantā, pārāk garā virssvārkā, skaisti frizēts un pūderēts, taču ar vienu no tām laipni aukstajām sejām, kurās jau no pirmā acu uzmetiena saskatāma pazemīga un mierīga samierināšanās ar nepatīkamām situācijām. Maģistrs mani laipni apsveica ar ierašanos Leipcigā, apliecināja savu prieku par to, ka kļuvis par manu pirmo paziņu, un piedāvāja pakalpojumus, kas man varētu būt nepieciešami. Pirmajā acumirkli nodomāju, ka viņš vēlas būt man par ceļvedi. Taču tā tas nebija. Nekad neesmu uzzinājis, kas viņu pamudināja uz šo laipno uzmanību, ja nu varbūt vienīgi vēlēšanās izīrēt man tukšu dzīvokli kādas savas draudzenes mājā, kas atradās kaimiņos. Tomēr pazišanās ar viņu vēlāk man izrādījās patīkama un bieži vien noderīga. Viņš nebija spožs gars un liels zinātnieks, tomēr viņam piemita nozīmīgas sistemātiskas zināšanas un prāts, kas nepazīst aizspriedumus. Par viņa personiskajiem apstākļiem es uzzināju jau pirmās sarunas gaitā: viņš neesot precējies, saņemot algu no kāda universitātes fonda, redīgējot Leipcigas — tolaik ļoti nenozīmīgu — Avīzi un bez tam esot korektors grāmatu veikaliem.

Korektora darbs tolaik Leipcigā bija godā. To uzdeva tikai tās nozares zinātniekiem, pie kuras piederēja iespējams sacerējums. Viņš strādāja ar bailīgu rūpīgumu, atsevišķu vārdu rakstības dēļ pāršķirstīja daudzas grāmatas, pat korespondēja par to⁵. Kad Gešens⁶, izcils, pats augsti izglītots vīrs, pēc Vilanda⁷ darbu izdošanas Grimmā lika iespiest arī Klopštoka⁸ kopotos rakstus, viņš tur savam draugam Zeimem⁹ deva dzīvokli un maksāja ikgadēju korektora honorāru 300 līdz 400 Saksijas dālderu apjomā; jā, kad viņš grieķu valodā lika iespiest Jauno Derību jaunā, katram burtam izvēlētā un svaigi izlietā rakstā, korektūru lasīja trīs dažādās pilsētās dzīvojoši izglītoti teologi. Pēc iespiešanas viņš izsludināja vienu dukātu lielu prēmiju par katru iespiedkļūdu, ko viņam vēl uzrādītu labošanai. — Kļūdainu iespiedumu tolaik uzskatīja par apkaunojošu, pašu izdevēju pazemojošu parādību. — Vai nepamatoti? —

Mans labais maģistrs Kv*** bija, kā es drīz vien sapratu, viens no tiem prātiem, kas ir ļoti uzņēmīgi pret patiesību un to saprot, bet kam nepiemīt gara spēks, lai pats atklātu jaunu vai izvīrītu kādu iemācītu patiesību. Kritiskā filozofija¹⁰ tolaik bija modes lieta, kaut gan to vēl dzīvi apstrīdēja Leipcigas eklektiķi. Sarunas par to valdzi-

nāja Kv***. Arī viņš pēc dažiem gadiem nāca klajā ar filozofisku sacerējumu. Kurai pusei viņš pieslējās, es vairs nezīnu, taču to gan atceros, ka viņš man šo darbu atsūtīja uz Berlīni un lūdza manu palīdzību pret tiem, kuri to uzskatīja par nenozīmīgu. Tādā veidā es labprāt būtu pateicies par viņa agrāko laipnību, tomēr atzišos, man šķita, ka tiem cilvēkiem bija taisnība.

Arī ķermeņa uzbūves ziņā manam nabaga jaunajam draugam bija nodarīts pāri. Viņa greizos plecus es ievēroju tūlīt, un, kad viņam projāmejojot, nedaudz pasitās valā garie virssvārki, izrādījās, ka arī kājās ir šīs tas slēpjams. Kad par viņu izteicu nožēlu saimniecei, viņa sacīja: «Jā, protams! Viņš ir Leipcīgas bērns.» — «Un Jūs?» es jautāju. «Es esmu no***.» Es vairs nezīnu, no kurienes, taču viņa, lai gan nedaudz par dūšīgu, tomēr bija labi veidota.

Ko viņa ar savu piezīmi bija gribējusi pateikt, es drīz vien uzminēju. Es aiznesu profesora Kl*** kundzei sveicienus no Grasa¹⁴. Viņa mani uzņēma ārkārtīgi laipni; tādēļ jo vairāk es nožēloju, ka viņa bija kuprīte. Es iegrozīju sarunas tā, ka viņai bija jānosauc sava dzimšanas vieta. «Esmu dzimusi leipcīgietel!» viņa pašapziņīgi pateica. — Pirmais profesors, pie kura es pierakstījos uz lekcijām, bija tolaik kā autors medicīnas jomā ļoti godātais Hēbenštreits. Šī krietnā vīra priekšlasījumi, lai gan ļoti monotonā runā, bija pamācoši un skaidri, bet viņš pats bija mazs un ļoti greizu augumu. Drīzumā uzzināju, ka jau viņa tēvs bijis slavens ārsts — Leipcīgā. — Es vēroju to ļaužu augumu, ko man gadījās sastapt uz ielas, un sev par izbrīnu konstatēju, ka daudzi jo daudzi no viņiem bija kupraini vai arī greiziem locekļiem; taču, tiklīdz man radās izdevība apjautāties par viņu dzimšanas vietu, atbilde skanēja: Leipcīga. Kāds ārsts, kuram pastāstīju par savu novērojumu, runāja par šo priekšmetu kā par sen zināmu un izskaidroja ar to, ka rahīts un līdzīgas kaites līdz nesenai pagātnei bijušas visizplatītākās bērnu slimības. «Līdz nesenai pagātnei!» es liksmi pielēcu kājās. «Jā,» viņš sacīja. «Palūkojieties tikai, cik augsti ir daudzi no mūsu namiem un cik šauras mūsu ieliņas; iedomājieties īstenībā mazo pilsētu vēl smirdošu grāvju un ārpus tiem — bagātnieku iežogoto dārzu ieskaitu: tad Jums kļūs skaidrs, kāda nožēlojama, noslēgta dzīve bija jādzīvo visu sabiedrības šķiru nabadzīgo ļaužu bērniem. Taču, kopš militārpadomnieks Millers, mūsu birģermeistars, lika aizbērt pilsētas

grāvjus un pārvērtā tos parkiem līdzīgās alejās, bērni tajās jautri draiskojas un — paliek veseli. Es kā šeit jau ilgi praktizējošs ārsts varu par to spriest.»

«Lieliski!» es izsaucos. «Un kā tika atalgots tas vīrs, kurš pasargājis no izkropļošanas veselas nozīmīgas pilsētas nākamās paaudzes?»

«Kūrfirsts viņu padarījis par militārpadomnieku.» — «Par militārpadomnieku? Tātad viņš vairs nav tajā vietā, kur bijis tik noderīgs?»

«Nē taču.» viņš smaidot atbildēja. «Millers ir palicis, kas viņš bija, viņu tikai *sauc* par militārpadomnieku!»

«Un tas ir atalgojums? Vārds, kuram nav nekādas nozīmes?»

«Tomēr! Tituls ir publiska nopelnu *atzišana*.»

«Protams, ja to piešķir *tiešām* un *vienīgi* par nopelniem. Bet saka taču, ka Vācijā visus titulus varot *pārdot* pēc noteiktas takses. Kā atšķir par nopelniem iegūtu titulu no nopirkta?»

Viņš paraustīja plecus. Taču pēc dažiem acumirkļiem viņš sacīja labojošā tonī: «Saksijas kūrfirsta valstī tituli netiek pārdoti. Tikai mazās valstiņās to izmanto par ienākumu avotu.»

«Viltot atalgojumu par nopelniem! — Bet kā pilsēta pateikusies Milleram?»

«Viņu visi ļoti ciena.»

«Tie ir obligāti mesli, nevis atalgojums. Kā gan būtu iespējams necienīt *tādu* vīru?»

«Nav šaubu, ka pēc nāves viņam uzcelš pieminekli!»

«Pareizi!» es smiedamies iesaucos. «Tā tam jābūt! Jau Romas senāts Romulu saplosīja, pirms pasludināja par dievu.»

Hr***, manāmi aizskarts, novērsās; taču, kad nākamajā dienā es ar viņu atkal satikos pie kāda no viņa pacientiem, jauna krieva, viņš man ļoti draudzīgi sniedza roku, un es droši vien šo samierināšanos būšu augstu vērtējis, ja jau atrodu to atzīmētu savā dienasgrāmatā.

Atgriežos pie mana labā maģistra Kv***. Krietnais vīrs bija nenogurstoši izpalīdzīgs. Viņš mani orientēja attiecībā uz pirmajiem pasākumiem, kas man bija jāveic, un sagādāja man sev kaimiņos ļoti jauku gadatirgus dzīvokli, t. i., patiesībā tādu, kurā varēju mitināties tikai laikā starp gadatirgiem, jo to laikā par daudz augstāku samaksu tas tika izīrēts tirgotājiem. Tas sastāvēja no divām jauki mēbelētām istabām otrajā stāvā Grimmas ieliņā un

nemaksāja daudz. Es biju pateicīgs un apmierināts. Viņš gribēja man dot iespēju piedalīties arī savās izpriecās un aizveda mani uz Funkenburgas ielu, kur, pēc viņa vārdiem, esot itin lielisks alus. Es atradu dzērienu, kam ar visu tā pliekani skāņo garšu un niecīgo stiprumu piemita nekauņība putot spēcīgāk par šampanieti, un pēc pirmās nogaršošanas nekad vairs nejutu pēc tā nekādu kārdinājumu. Mans laipnais pavadonis nedusmojās par šo gaumes atšķirību; savā atsaucībā viņš pat gāja tiktāl, ka, uzzinājis, ka nesmu bagāts, man ieteica pamēģināt iestāties vienā no četrām *Leipcigas nācijām*, kuru biedri saņemot sava veida pensiju no sena universitātes fonda. Šīs četras *nācijas* bija vai vēl ir, ja mani atmiņa nevil, meisenieši, sakši, tīringieši un poļi. Es viņam atbildēju, ka man nav tā laime pēc izcelsmes piederēt pie kādas no šīm nācijām. Viņš vienu mirkli padomāja un tad teica: tā kā Vidzeme kādreiz piederējusi Polijai, tad šo lietu droši vien varētu nokārtot. Ar grūtībām savaldijos, skali neiesmējies. Vidzeme kopš 200 gadiem bija šķirta no Polijas, un Polija pati pirms diviem gadiem bija beigusi pastāvēt. Vēlāk tas mani noveda pie nopietnām pārdomām par to, kā mūsu māģistrs pats *šādus* izskaidrojumus uzskatīja par iespējamiem universitātē.

Par Leipcigas universitāti

Kāda tā tolaik bija, to es nespēju attēlot; varu pastāstīt vienīgi par to, ko tajā esmu piedzīvojis.

Es aizgāju pie rektora, noliku viņam priekšā savu pasi, uz kuru viņš gandrīz nepaskatījās, un samaksāju par ieskaitīšanu studentu sarakstā. Saņēmu matrikulu un universitātes noteikumu eksemplāru, apsoliju tos ievērot — un biju Leipcigas medicīnas students. Šī metode vēl atbilda tam liberālajam garam, kurā kādreiz tika dibinātas universitātes. Tām nav jābūt nekam vairāk kā iestādēm, kur ikviens, kurš vēlas zinātnisku izglītību, rod izdevību to iegūt. Kā un ar kādiem uzskatiem viņš grib šo izglītību izmantot, tas lai paliek viņa gara vajadzību ziņā; bet, kurš to neizmanto, tas piedzīvo savas nolaidības sekas. Tā veidojās dižie, oriģinālie gari, kuriem pēdējo gadsimtu gaitā zinātnes un intelektuālā attīstība vispār var pateikties par apbrīnojamiem panākumiem.

Tagad, it īpaši Prūsijas universitātēs, ieviesta cita kārtība acimredzot dažu studējošo jauniešu politisko maldu dēļ pēc Atbrīvošanās kara; droši vien arī tādēļ, ka pārāk daudz aspirantu tiko pēc valsts amatiem. No katra jaunieša, pirms viņš saņem matrikulu, tiek pieprasīti visādi atestāti, un daudzos gadījumos viņam vēl jākārt eksāmens visās zinātnēs, un tas dažkārt ir tik stingrs, ka slavenais filologs Volfs¹², reiz, piedaloties šādā eksāminēšanā, izsaucies: «Paldies dievam, ka jau divdesmit piecus gadus esmu profesors! Par studentu es nevarētu kļūt!» Es pats tam ticu. Kā ikviens liels, vienā jomā izcilis talants viņš bija dzīvojis pilnīgi savai zinātnei un par daudzām citām [zinātnēm] rūpējies gandrīz vienīgi tik daudz, cik to prasīja viņējā. Pavisam droši atminos, ka reiz kādā sarunā viņš atzinās, ka nezinot abas Pitagora teorēmas un Čīli uzskatot par Brazīlijas provinci. Kas attiecas uz mani, esmu pārliecināts, ka mani būtu vajadzējis noraidīt, kaut gan biju ieradies Vācijā sakarā ar kāda sacerējuma iespiešanu, kas drīz pēc tam izraisīja ļoti plašu interesi. Es, piemēram, gan biju ar baudu un baudas dēļ izlasījis vairākus grieķu un gandrīz visus romiešu klasiskus, bet man nekad nebija nācis prātā rakstīt sacerējumus latīņu vai pat grieķu valodā, un es noteikti nevienu nebūtu dabūjis gatavu un matemātikā droši vien nebūtu ticis daudz tālāk par Volfu.

Nav apšaubāms, ka izredzes [piedzīvot] stingru, vispārēju pārbaudi, uzņemot studentu skaitā, ļoti stimulē centsties skolā un noder mācītu valsts ierēdņu sagatavošanai, kaut gan viņu derīgumu nenosaka zināšanu daudzpusība; toties attiecībā uz zinātņu progresu man šķiet kaitīgi, ja jauniešus piespiež svarīgākos mācību gadus, kuros gars faktiski iegūst savu raksturu un savu paliekošo virzību, izšķiest mācību daudzveidībā, kas noderīga vienīgi dienesta dzīvei. Zinātnes daudzpusīgie augstumi tika sasniegti, vienīgi pateicoties izcilu galvu vienpusībai, un tikai tādā veidā tos iespējams vēl paaugstināt. Ir izvirzīts jautājums: vai zinātnes Eiropā kādreiz atkal varētu pagrimt? Ja tas notiktu, tad notiktu vienīgi pēc tādas zinātņu stagnācijas, kāda iestājusies Ostindijā un vēl tagad turpinās Ķīnā, un, manuprāt, daudzos Eiropas punktos to šķiet sagatavojam tāda kārtība kā minētā. Tā pieder pie cilvēku sabiedrības un kultūras dabiskās gaitas un varbūt ir neizbēgama; iepriecinoša tā nav. — Es nu sāku apmeklēt lekcijas, taču bez sevišķiem panākumiem. Pie slavenā Hēbenštreita es

pierakstījos fizioloģijā. Apmēram piecpadsmit klausītāji ik dienas uz divām stundām sanāca mazā, karstā telpā, kurā sīks vīriņš šaurām krūtīm sēdēja pie galdiņa blakus logam un klusi un ārkārtīgi vienmuļā balsī stāstīja par ļoti svarīgām un saprotamām lietām, kuras es gan lielākoties jau zināju no Hallera klasiskās mācību grāmatas, bet kuras viņš izklāstīja tik bagātināti un paplašināti, ka es, šķiet, neizlaižu nevienu lekciju. Vai kāds no klausītājiem pierakstīja, neatceros; es to nedarīju, lai gan tūlīt pat liku Hallera «Fizioloģiju»¹³ sadalīt vairākās burtnīcās un starpināt ar papīru. — Biju brīvklausītājs pie anatomijas profesora. Kādā tumšā, baisā Pauliniuma zālē sēdēja aptuveni tikpat daudz studentu kā pie Hēbenštreita, taču ne uz krēsliem, bet uz soliem, kur vietas pietiktu vairāk nekā desmitkārtējam klausītāju skaitam. Sīks, vecs vīrs ar mazliet šķībi uzliktu parūku staigāja katedras priekšā šurpu turpu un runāja, bet viņa palīgs laiku pa laikam nēsāja apkārt uz dēļa gabala uzliktu kādas vecas sievietes kreiso augšstilbu, kas bijusi pietiekoši izmanīga un noslicinājusies. Pleisē droši vien pavasarī, kad bija augsts ūdens līmenis. Par to nu viņas liktenis bija tāds, ka profesors H***kungs viņas augšstilba nervus rādīdams plucināja ar pinceti. Es ņēmu tabaku šņaucienu pēc šņauciena, ko blakus-sēdētāji man piedāvāja, un vairs nenācu. — Botānika manī vienmēr bija ļoti saistījusi, un Leipcigā bija slavens tās profesors, Hedvigs,¹⁴ kriptogāmu dabas atklājējs. Vēl nemaz nebijis botānikā par brīvklausītāju, devos pie viņa uz mājām, lai pierakstītos. Sastapu pavecu vīru, kura mazliet pilnīgā, prātīgā seja pirmajā acumirkli liecināja par rūpīgu, kļušu pētnieku, taču vienlaikus, kā man šķita, tajā bija saskatāmas kaut kādas rūpes. Viņa runa bija laipna un vienkārša; viņa izruna liecināja, kā man šķita, par to, ka viņš ir ārzemnieks; viņš tiešām bija ungārs. Uz to, ka es tūlīt iemaksāju kā honorāru divus dukātus, kas droši vien bija neparasti, viņš atbildēja ar ielūgumu pusdienot pie viņa nākamajā dienā, kas bija svētdiena. Es ierados un sveicu viņu mazajā, bet jaukajā ģimenē, ar kuru man tomēr neizdevās iepazīties tuvāk. Mazāk nekā ģimene man patika viņa lekcijas. Tās tika lasītas botānikas dārza darbarīku namiņā. Pats šis botānikas dārzs bija namu ieslēgts laukumīņš ap trīsdesmit soļu garumā un vēl mazāk platumā. Ievērojamākais, ko tajā atradu, bija lielisks *Asclepias syriaca*¹⁵ eksemplārs, kas slēgtajā karstajā gaisā bija sasniedzis neparastu garumu un ziedu pārpilnību.

Hedviga priekšlasījumi bija pamatīgi, taču vienkārši un bez izpušķojumiem. Šķiet, viņš pats ievēroja, ka mani tie ne visai saista, un, pabeidzis [apskatīt] augu vispārējo fizioloģiju un to klasifikāciju, viņš man, kuru jau lielāka vecuma dēļ nelika vienā klasē ar pārējiem studentiem, zem četrām acīm pateica, ka tagad pārejot pie nomenklatūras izskaidrošanas, kas man nevarot būt pamācoša. Viņš man paziņo, kad došoties botanizēt brīvā dabā. Tieši tā arī notika, un ar mapi, kur ielikt augus, es piedalījos dažos no viņa pārgājieniem, taču drīz vien noguru no tiem.

Turpināju savu profesoru skati vairākās medicīnas auditorijās, nejutot kārdinājumu tajās iesakņoties. Tomēr kādu dienu ieraudzīju gandrīz vai blīvu studentu pūli ieejam kādā namā. Sekoju tam un nokļuvi gaumīgi apgleznotā zālē, kurā bija aizņemtas daudzas krēslu rindas un liels skaits klausītāju vēl stāvēja kājās. Beidzot jau diezgan vecs vīrs — Leipcigā tolaik bija tikai viens jauns profesors, — gērbies moderni, taču ne pārāk pārspīlēti, iznāca no kāda kabineta, straujā, vieglā solī izgāja cauri sanākušajiem, uzkāpa glītā mahagoni krāsas katedrā, apsveica klātesošos, nolika sev priekšā dažas lapiņas, izvilka brilles zelta ietvarā, vienu acumirkli palūkojās uz saviem papīriem un nu iesāka spožu, asprātīgu priekšlasījumu, ko tikai retumis pārtrauca paviršs skatiens papīros. Viņš acimredzot tikai improvizēja, tomēr trāpīgu, gaišu domu un asprātīgu ideju plūdums, lielākoties sarkasmi pret Kantu un viņa mācekļiem, turēja klausītājus ilgstošā, liksmā sasprindzinājumā.

Pārlaidu skatienu sanākušajiem; visas sejas rādīja smaidošu, baudpilnu izteiksmi. Pārāk priekšlaicīgi man un visiem, man šķiet, noskanēja zvans. Profesors savāca savus papīrus, atsveicinājās no sanākušajiem un tikpat možā gaitā, kā bija nācis, atgriezās kabinetā. Tā durvis bija atvērtas, un es nevarēju noturēties, neielūkojies tajā. Tas bija tukšs, un es iegāju. Redzēju, ka tas ļoti eleganti mēbelēts: ar zīdu pārvilkts dīvāns, spoguļi, vara gravīras. Viena no tām attēloja pūci, kas ar pensneju uz knābja pie degošas lampas raudzījās atvērtā grāmatā. Zem — vai vīrs — tās karājās Kanta portrets. Šis skats un abu priekšmetu tuvums izraisīja smieklus, taču es atzīstos, ka nekad neesmu spējis pilnībā izdibināt šīs satīriskās idejas jēgu. Ka Kants gudrības putnu ar pensneju un lampas — aizspriedumu un pedantisma — palīdzību

padarījis aklu, tas acīmredzot tomēr būtu pārāk neatbilstošs pārmetums, jo kritiskās filozofijas mērķis tieši bija sagraut māņus, ko uzdeva par patiesību, — sadauzīt šo pensneju un nodzēst šo lampu. Vēlāk uzzināju, ka šis kabinets paredzēts dāmām un augstas kārtas ceļotājiem, kurus daiļrunas un asprātības slava, kas piemita profesoram, nereti mudinot kaut reizi būt viņa brīvklaušītājiem. — Tagad viņa slava ir aizmirsta un «kritiskā filozofija» tik ļoti izgājusi no modes, cik to spēj patiesības *ietērps*. Pati tā ir nemirstīga.

Pie izejas kāds paziņa man uzsauca: «Vai ne, *Plātners* lasa lieliski?» — «Aizraujoši!» es atbildēju. «Bet par ko gan viņš lasīja šodien?» — «Nu, par medicīnisko antropoloģiju.» — «Tā, tā. Neko medicīnisku es gan nemanīju.»

Starp citu, kas attiecas uz *Plātnera*¹⁶ filozofiju vai, pareizāk, viņa filozofēšanu: viņš man vienmēr atgādināja *jūras zivis*, kurās bieži ar patīku noraudzījos sava jūras ceļojuma laikā. Viņu elements, protams, ir jūra, taču savas uzjautriņošās rotaļas tās rīko tikai ūdens virspusē. Arī paši seklākie kantieši dziļāki par *Plātneru*; taču patiesībā līdz *dziļumiem* viņi nonāca tikai kopā ar jūras briesmoni jeb *Leviatānu*¹⁷ *Kantu*, pie kura bija piesūkušies kā austeres un akmeņgrauži. *Plātners* patstāvīgi draiskojās virspusē.

Kad vēlāk sūdzējos *Zeimem* par pieredzēto *Leipcigas Medicīnas fakultātē*, viņš sarauca pieri un atbildēja: «Dodieties pie mūsu filologiem un juristiem, un Jūs atzīsi *Leipcigas zinātnisko spožumu*.» Taču pēc tā es nejutu nekādu vēlēšanos. Tikpat maz varu pateikt par studentu noskaņojumu. Iespējams, viņi mani uzskatīja par pārāk vecu, tāpat kā man viņi likās pārāk jauni, un tādējādi mums neiznāca saskarties. No vidzemniekiem tur bija tikai daži jauni aristokrāti, un, aizņemts ar jauna, vieglāk lasāma savu «*Latviešu*» varianta veidošanu, uzskatīju par nepiemērotu meklēt pazišanos ar viņiem.

Interesantāk man bija vērot universitātes un zinātnieku attieksmi pret tirgotāju kārtu *Leipcigā*. Ar prieku varēju atzīmēt, ka abi slāņi šķīta draudzīgi saplūstam. Profesori tikpat rosīgi piedalījās visos sabiedriskajos pasākumos kā tirgotāji un dzīvi interesējās pat par pilsētas pārvaldes jautājumiem; savukārt tirgotāju kārta, pie kuras *Leipcigā* piederēja vairāk zinātniski izglītotu cilvēku, nekā es vēlāk atradu citās tirdzniecības pilsētās, neizturējās pret zinātniekiem nedz ar biklu atturību, nedz ar augsta

aizstāvja seju. Tiesa gan, profesoru vidū bija ļoti bagāti cilvēki un dažiem pilsētas tuvumā piederēja pat lēnu muižas. Pat daiļo mākslu pārstāvji, parasti visnepakļāvīgākie pret pilsoniskās sabiedrības prasībām un tādēļ lielākoties vissliktāk situētie. Leipcigā jutās, vismaz vecākie, ļoti labi un bieži vien ieņēma pilsoniskus amatus un baudīja vispārēju cieņu. Ka asprātīgs dzejnieks, proti, Millers, bija birģermeistars, esmu jau minējis. «Bērnu drauga», «Amazoņu dziesmu» un citu darbu slaveno autoru Veisi¹⁸ sava pirmā apmeklējuma laikā atradu nodokļu ekspedīcijā aiz lieliem, skaitļu pilniem foliantiem. Veise, kā zināms, bija arīņķa nodokļa iekasētājs, bet tāds pirms viņa bija vēl spožāks prāts, viņa draugs Rābeners¹⁹. Turklāt, man pirmoreiz iepērkoties manufaktūras veikalā, tas, kurš nolika man priekšā prasītos audumus un atmērīja man pirkumu, bija viens no populārākajiem vācu komēdiju autoriem, proti, *Brechners*²⁰.

Bet diezgan — pilsētas un valsts autoritātes neuzskatīja poētiskos prātus par nespējīgiem uz nopietniem darbiem, un dzejnieki nedomāja, ka pazemo savu garīgo būtību, ja to saista ar prozaisku lietderīgumu. Gan viens, gan otrs nemaz nav tik ikdienišķs, ja tas ir saprātīgs.

Zeime

Mani sabiedriskie sakari Leipcigā bija ļoti ierobežoti. Man vienmēr trūcis spējas viegli nodibināt pazišanos. Tikai sevišķi rosīgā noskaņojumā dažkārt gadījās, ka no jauna paziņas es nešķīros tikpat svešs, kādi bijām satikušies. Atminos gandrīz vai tikai divus tuvus draugus, ar kuriem kopā pavadīju savas brīvās stundas Leipcigā.

Pirmā iepazišanās... To, kā tā notika, un tās turpinājumu esmu attēlojis gandrīz vai pirms vesela cilvēka mūža un neuzdrošinos cerēt, ka savā septiņdesmitajā gadā to izdarišu labāk, nekā spēju četrdesmitajā; bet grāmata, kurā tas notika, jau minētās «Skices no manas atmiņu grāmatas» (Rīga, 1812), Vācijā ir maz pazīstama, un tā nu es bez šaubīšanās šeit atkārtosu šo attēlojumu.

Grass, gleznotājs un dzejnieks, bija man iedevis līdzīgu uz Leipcigu zīmīti kādai vecai dāmai, kurā apvienojās liela labsirdība un izglītots gars. Es aiznesu lapiņu,

uzzināju, ka viņa slima, iesūtīju to viņai kopā ar mana dzīvokļa adresi un devos projām, lai pastaigātos.

Kad pārnācu mājās, sastapu kādu svešinieku, kurš spēcīgiem soļiem staigāja šurpu turpu pa manu priekšistabu, sīku, kalsnēju vīrieti ļoti vienkāršos virssvārkos, ar skatienu, kura noteiktība šķita neatbilstam viņa acu gaišajam siltumam, ar kuplu vaigubārdu un gliudiem, brūniem matiem. Viņš man nodeva cieņas apliecinājumus no profesora kundzes kopā ar ielūgumu nākamajā dienā pusdienot pie viņas. Apsolīju ierasties, ja būs iespējams. «Ko, iespējams?» atbildēja svešais. «Jums noteikti jāpiekrīt un arī jāierodas. Šodien viņa tik tiešām ir slima, bet rītā viņa Jums par godu riko viesības.» Šis tonis man šķita uzkrītošs no sulaiņa mutes, jo par tādu es viņu uzskatīju. «Nu labi,» atbildēju, «es, protams, jutīšos pagodināts.» Pēc šiem vārdiem atslēdzu durvis. Svešinieks man pa priekšu ātri iegāja iekšā, uzsvieda savu pandūru cepuri uz galda un, sniegdams man pretī savu roku, iesaucās: «Tad nu sirsnīgi sveicam Jūs Vācijā! — Mani sauc Zeime.» Pēc vārda pazinām viens otru kopš viņa uzturēšanās Vidzemē, taču nekad nebijām redzējušies. Neviltotā priekā apkampu viņu.

Viņš bija apmeklējis dāmu, kas bija arī viņa draudzene; viņa bija pastāstījusi par saņemto vēstulīti, un viņš nu bija pastāvējis uz to, lai viņam ļauj man nodot dāmas vēstījumu.

Mūsu pazišanās drīz vien pārvērtās ciešā draudzībā. Viņš Leipcigā bija mans ceļvedis. Sākumā ar zināmu patriotisku lepnumu viņš man parādīja ļoti daudz izcilu vīru un ievēribas cienīgu lietu; taču drīz vien es sāku viņu ķircināt ar šiem lielajiem zinātniekiem, jo, tuvāk apjautājoties, izrādījās, ka viņi nebija padarījuši bagātāku zināšanu valstību ne par vienu vienīgu dižu vai jaunu domu, ar šīm talantīgām galvām, kas bija sacerējušas itin jaukas dziesmiņas almanahiem, stāstīpus un modernas romances, beidzot, ar šīm ievēribas cienīgajām lietām, kam par savu slavu bija jāpateicas kādai anekdotei no vācu literatūras vai kāda slavena rakstnieka jaunības dienām. Viņš sadusmojās un to neslēpa; bet drīz vien viņš smējās līdzī. Mēraukla, ar kādu es noteicu vērtības, principā bija arī viņējā, tiklīdz viņš apdomājās. Tā bija pastarpināta no senākām, it kā noslēgtām literatūrām, ar kurām es biju izglītojies, un tādas literatūras studijas atšķiras no dzīvas literatūras izpausmēm kā pastaiga

mežā ziemā no pastaigas vasarā. Pirmajā vairs saskatāmas vienīgi dabas lielās, patstāvīgās formas, kurām gadalaiku maiņa neko nespēj kaitēt; otrajā uzpūtīgi dižojas katrs krūmiņš ar savu viegli izplūnīto lapu rotu.

Zeimes raksturs piederēja pie pašiem tīrākajiem, cēlākajiem, stingrākajiem, ko esmu pazinis, taču vienlaikus viņš bija tas, kurā man visskaidrāk atklājusies atšķirība starp stiprumu un spēku, proti, starp spēju pretoties un spēju darboties vai radīt. Viņa dzīves īpatnējās metamorfozes ir zināmas. Nav iespējams, neapbrīnojot viņa stiprumu, noskatīties, kā no visām savām nomācošajām situācijām un tad atkal no ļoti spožajām viņš iziet visnotaļ nemainīgs. Bet labvēlīgākās situācijās, caur kurām viņš izgājis, — kā gan iznāca tā, ka viņš nekad neizvēlējās svarīgu, patstāvīgu lomu, nekad nepaveica nevienu dižu vai vēsturiski nozīmīgu darbību? Viņam trūka spēka. — Gara *stiprums* ir saprāts un jūtas, visus viņa sacerējumus caurstrāvo gaišs apcerīgums un dzīvi izteiktas izjūtas. Gara spēks ir prāts un iztēle; viņa darbos veltīgi meklēt dižus, jaunus uzskatus, un viņš nekad nav spējis radīt īstu mākslas darbu. Viņam piemita veiksmīgas izteiksmes talants; tādēļ vētraini emocionāla satraukuma brīžos viņam izdevās daži liriski dzejoļi, kas savā veidā ir lieliski. Nozīmīgākais no viņa apdomīgi sacerētajiem darbiem ir «Pastaīga»; taču visa tā vērtība slēpjas patiesīgumā, ar kādu viņš pauž savas divainības. Ja Zeimem būtu tikpat daudz rakstura spēka, cik stipruma, viņš droši vien jau Amerikā būtu iejaucies notikumu gaitā un britiem licis dārgi samaksāt par to, ka tie viņu pret paša gribu turp aiztransportējuši. Ja viņa prāts un iztēle būtu līdzvērtīgi viņa saprātam un emocionalitātei, viņš, iespējams, būtu kļuvis par vienu no diženākajiem savas nācijas rakstniekiem vai dzejniekiem.

Vilands viņu nosaucis par īstu kuniķi vārda cēlākajā nozīmē. Tas ir apstiprinājums manam vērtējumam. Stoiķu [mācības]²¹ triumfs bija pretestība, nevis pasākums. Zīmīgāk man šķiet tas, ka klusībā šajā ziņā Zeime sevi novērtēja ļoti pareizi. Kādā no mūsu daudzajām sarunām es viņam reiz labsirdīgi, diezgan enerģiski pārmetu, ka visās savas dzīves situācijās viņš allaž un allaž rūpējies vienīgi par savas morālās individualitātes glābšanu. Es aizgāju līdz apgalvojumam, ka tas ir dižums, ja nepieciešamības gadījumā cilvēks pat šo individualitāti upurē dižas, labdabīgas idejas realizācijas vārdā. Viņš ener-

ģiski strīdējās; galu galā viņš tomēr pūrdēdams tajā savādajā veidā, ko laikam gan pazinuši visi viņa draugi, pakratīja galvu un iesaucās: «Lieciet mani mierā! Es nu reiz piederu pie tiem cilvēkiem, kas spēj pateikt vienīgi: es *negribu!*» Tieši šī sajūta varbūt bija iemesls, kādēļ ikdienas dzīvē viņš tik labprāt un tik bieži sacīja: «Es gribu!» un pie tā nesatricināmi palika. Tomēr tas allaž bija tikai apgriezts «Es negribu!».

Leipcigā, ko Zeime, dzimis kādā no tuvējiem ciematiem, uzskatīja par savu dzimto pilsētu, viņš tagad dzīvoja kā turīgs svešinieks. Ģenerālis un sūtnis Igelštrēms, kura dēlu Zeime bija pūlējies vadīt pāris gadus universitātē un pie kura Varšavā pats vēlāk bija sekretārs karadienesta lietās, bija pierunājis Zeimi, lai tas kā pavadonis un aizstāvis atkal pavada uz Leipcigu kādu jaunu dižciltīgu krievu. Jauneklis, fon Muromcova kungs. 1794. gada revolūcijas laikā Varšavā bija saņēmis lodi krūtīs, pēc tam reizē ar Zeimi kritis gūstā un pēc pilsētas kapitulācijas ticis atbrīvots. Tā kā ķirurgi Krievijā šaubījušies par plaušas skārušā ievainojuma sadzīšanu, viņi to bija sūtījuši uz ārzemēm, lai tur tas nīkuļotu līdz savai nāves stundai; taču, pirms tas notika, ķeizara Pāvila²² pavēle visiem krieviem ārzemēs viņu aizveda mājās, kur viņš būs miris vismaz savas ģimenes lokā. Pēc Leipcigas prasmīgākā ķirurga slepena izteikuma, viņš nebija glābjams. Fon Muromcovs bija rosīgs, asprātīgs jauneklis, ļoti labsirdīgs un ar karstu vēlēšanos papildināt savu mazliet novārtā atstāto izglītību. Viņš bija pārliecināts, ka izveselosies. Bieži vien biju tik dziļi aizkustināts, dzirdot viņu liksmā cerībā runājam par savu nākotni, kad skaistās acis drudzaini spīdēja un sarkani plankumi uz vaigiem viņa vietā izteica visu cerību veltīgumu. Drudzaina kaislība bija visā, ko viņš darīja, arī dedzībā, ar kādu viņš izglītošanās nolūkā lasīja; turklāt viņš bieži vien brīnumaini pārsteidzās. Kādu dienu, kad viņu apciemoju, viņš man iznāca pretim ar enerģisku jautājumu, kas gan par ļaudīm esot *antipoļi* Āfrikā. — «Antipoļiem,» es viņam smaidot atbildēju, «*ex officio* jābūt mums abiem kā krieviem; bet par antipoļiem Āfrikā man nekas nav zināms.» — «Paskatieties!» viņš izsaucās un turēja man priekšā Vēlāna «Ceļojumu». Tur bija rakstīts — antilope. — Tas man atsaucā atmiņā citu amizantu piemēru, kas rādīja *gara nosacītu nepareizu lasīšanu*. Manam vecajam dižciltīgajam labvēlim Vidzemē tolaik, kad pirmoreiz

biju muižas pārvaldnieks, kāds paziņa Rīgā, kurš viņam dažkārt aizdeva grāmatas, nezinu, vai aiz neapdomības vai ļauna prieka bija nosūtījis satīru par aristokrātiju, galvenokārt Mēklenburgā. Man šķiet, tā saucās «Stāsts par kādu planētu». Krietnais sirmgalvis ļoti uzjautrinājās par jokiem tajā, tikai, viņš man sacīja, viņš nevarot uzminēt, ko autors domājis ar blēņu aristokrātiju, par kuru visu laiku runājis. Es paņēmu grāmatu un visur atradu sēņu aristokrātiju, tomēr ļoti sargājos labot viņa pārskatīšanos. Krietnā sirmgalvja bauda būtu pārvērtusies sarūgtinājumā.

Deviņpadsmitgadīgais fon Muromcova kungs bija majors; viņa trīsdesmitsešgadīgais mentors, slavenais Zeime, — tikai leitnants, abi dienestā; taču viņi bija savādu virsnieku pāris! *Majoram*, droši vien bērna vecumā uzņemtam gvardē, no tās atvaļinoties, nonākušam līdz savai pakāpei un tad tūlīt no tēva mājām piekomandētam sūtniecībai Varšavā, piemita gandrīz bērnišķīgs naidums un labsirdība. No karadienesta viņš pat nezināja lielāko daļu izteicienu un diez vai jebkad naidīgā nolūkā bija izvilcis zobenu. Reiz viņš pats apgalvoja, ka gluži *nevainīgs* guvis savu ievainojumu, un *tādēļ* visvairāk niknojās uz poļiem.

Savukārt Zeime sākotnēji studējis teoloģiju, taču aiz mīlestības uz grieķu dzejniekiem pārgājis uz filozofiju; pēc tam kāda pārgājiena laikā, kuru veicis, būdams gluži svaigs maģistrs, hesenieši viņu ar varu pierakstījuši karadienestā un nosūtījuši uz Ameriku kā vienkāršu kareivi. Vai viņš dienestā kā kareivis izcēlies, nezinu, taču šādā stāvoklī viņš nepagurdams studējis Teokritu²³ un Horāciju²⁴ un sacerējis dzejoļus. Atgriezušos Eiropā un atvaļinātu no karadienesta, viņu atkal iesaukuši prūši. Viņš dezertējis no Vēzeles, notverts, apzēlots un galu galā jau ar neizteiktu nosacījumu, ka neatgriezīsies, atvaļināts Leipcigā. Te viņš izmantoja savu maģistra grādu, taču ar to nepanāca neko vairāk kā muižas pārvaldnieka vietu pie jaunā barona Igelštrēma; pēc tam barona tēvs viņu pieņēma kā tīri lietojamu *sekretāru*, un viņš iestājās krievu dienestā kā *leitnants*. Ja Amerikā viņam jebkad gadījies piedalīties kaujā, tad viņš noteikti izturējies bezbailīgi; kā krievu virsnieks viņš nav cīnījies pat revolūcijas laikā Varšavā. Krieviem atkāpjoties, visu aizmirsts, viņš jūkļa laikā sēdēja kādos bēniņos aiz mucām un iznāca no turienes tikai tad, kad kņada bija

norimusi, lai nodotu savu zobenu: rīcība, ko es uzskatu par ļoti saprātīgu un kas nemet ne mazāko ēnu uz viņa drosmi. Vai viņš daudz zināja par krievu karadienesta reglamentu, to es nevaru pateikt; tomēr kā leitnants viņš bija uzskatījis par nepieciešamu līdzās senajiem dzejniekiem dedzīgi studēt arī Cēzaru un Polibiju^{24a}. Atsaucoties uz viņiem, Zeime man reiz apgalvoja: esot ļoti ticams, ka pirmais no viņiem ar saviem romiešiem sakautu lielāko daļu no mūsdienu armijām; tomēr viņš piekrita, kad es teicu, ka imperatora pirmie pasākumi būtu apgādāties ar artilēriju, bet savai infantērijai izsniegt šautenes un kavalērijai — kāpšļus. Viņš pats, man šķiet, nebūtu atgriezies armijā pat tad, ja viņu būtu paaugstinājuši par pulkvedi, tomēr no dienesta labprāt saglabāja lielu vaigubārdu un skarbu, zaldātisku toni valodā un uzvedībā, kas viņa bieži vien maigajiem, allaž cildenajiem izteikumiem piešķīra gluži īpatnēju raksturu.

Kad 1796. gada rudenī biju aizbraucis uz Jēnu, viņš mani apciemoja jau pēc četrām nedēļām; turpmākajos gados mēs savstarpēji laiku pa laikam devāmies desmit vai divpadsmit jūdzes garos ceļojumos, lai kopā padzīvotu pāris dienu, un pirmais no maniem draugiem Vācijā bija arī gandrīz vai pēdējais no viņiem, ko redzēju. Viņš mani bija apciemojis 1806. gada oktobrī Berlīnē; divas dienas pirms kaujas pie Jēnas pēc ilgas, drūmas sarunas mēs šķīrāmies — uz visiem laikiem.

No Jēnas

Leipcigā priekšnosacījums medicīnas studijām maz atbilda manām vēlmēm, un uzturēšanās tur bija man par dārgu; tad nu es devos uz Jēnu jau 1796. gada rudenī. Brauciens notika vaļējā, grabošā pasažieru un pasta karietē. Tajā sēdēja arī divas pieklājīgi ģērbusās sievietes. Uzmanības apliecinājumi, kādus viņām veltīja pāris līdzbraucoši studenti, lai cik familiāri būdami, man likās uzkrītoši. Es apjautājos un uzzināju, ka tās esot māsas, slavenas dzejnieces. Tik tiešām, es atminējos vienas vārdu lasījis zem pārsmalcinātu jūtu pārpilniem dzejoļiem. Nevaru apgalvot, ka tādēļ viņa man kļuva interesantāka, taču nākamajā rītā manu ievēribu viņa izpelnījās gan, proti, pateicoties vienai īpašībai, jo deviņas jūdzes garais ceļa posms toreiz prasīja ne mazāk kā 24

stundas ilgu braucienu ar pasažieru un pasta karieti. Kad pēc pārciestas nakts kariete pieturēja, vecākā no šīm dāmām pie kāda pasta kantora vai viesnīcas ar rokas mājienu pasauca kalpotāju un nogāja maliņā. Kalpotājs viņai atnesa pilnu glāzi ar ūdenim līdzīgu šķidrumu, ko viņa strauji izdzēra. Jutu, ka arī man nepieciešams stiprināties, un tam cilvēkam uzsaucu: «Man arī vienu glāzi!», pārliecināts, ka saņemšu kaut ko garšīgu. Viņš atnesa to, es pagāršoju un saņemto ātri izspļāvu, nevilus uzmezdams dāmāi skatienu, ko viņa man nekad nepiedeva. Nektārs, ar ko veldzējās šī Sapfo²⁵, bija visparastākais fūzelis. — Starp ziņkārīgajiem, kas mani apmeklēja Leipcigā, bija arī Jēnas studenti. Viens no viņiem, šķiet, fon Jinglinga kungs no St. Pēterburgas, uzņēmās sameklēt man pagaidu mitni Jēnā. Viņš bija tik laipns, ka sagaidīja mani un tūlīt ievada manā jaunajā pilī, bijušā virvju vijēja meistara Fuksa namā Johanniselā. Šie apstākļi man palikuši atmiņā, jo ienācu savā dzīvoklī ar zināmām šausmām: otrajā stāvā maza, tumša, nētika istabele, kurai blakus pažobele bez durvīm vai priekškara, ko pēc saviem ieskatiem varēju izmantot kā guļamistabu vai malkas noliktavu, isi sakot, — mitekļis, kādu es nebūtu iedomājies pat visdrūmākajā noskaņojumā. Līdzās bija gluži tāda pati istabiņa, un tajā dzīvoja pat divi studenti, ungāri, bet viņiem bija vietas diezgan, lai būtu jautri, kā man to ļoti drīz pierādīja studentu dziesmu skaņas. — Tad nu arī es nolēmu būt peticīgs. Vēlāk mans dzīvoklis man šķita kā visas pilsētas raudze.

Tagadējie leipciegieši lai man piedod, ja atzišos, ka viņu pilsēta pirms 43 gadiem neatbilda manām cerībām, neraugoties uz jaukajām promenādēm bijušajos pilsētas grāvjos, koptajiem dārziem un auglīgajai un patīkamajai ainavai ap to. Cerēju tajā atrast spožumu un eleganci gan pilsētas ārējā veidolā, gan tās iedzīvotāju garā un dzīvesveidā. Atradu pilsētu, kas līdzās labklājības apliecinājumiem visur vēl vairāk rādīja tās dzīves principa, lauku tirdzniecības, pēdas, un tās nebija pievilcīgas. Atradu tautiņu, kas, būdama ar pilnu maku un pavisam izglītību, gan izvirzīja daudz prasību pēc smalkākām dzīves būdām un dažos namos un pulciņos mēģināja ar lieliem izdevumiem tās apmierināt, tomēr nespēja šur tur pilnīgi izdzēst mazpilsētnieciskuma iezīmes. Vienīgi gadatirgu laikā Leipciga izskatījās kā liela

tirdzniecības pilsēta. Un tomēr tad, kad es no Leipcigas ieradās Jēnā, man bija tāda sajūta, it kā no *Hotel des quatre nations*²⁶ būtu ienācis ciema krogā. Saurās, dubļainās ieliņas ar noteku vidū, sentēvu laiku nami, netīri no ārpuses un, ak vai, pārāk bieži arī iekšpusē, pilsoņu un no apkārtējām pilsētiņām nākušu daudzu studentu trūcīgums, sabiedriskais tonis, kas, gribēdams pacelties pāri vulgaritātei, nonāk pedantismā, studentu rupjais tonis un vēl daudz kas cits izraisīja manī riebumu. Kad par to izteicos Bojānusam²⁷ (vēlāk labi pazīstamajam dabas pētniekam un profesoram Viļņā), kurš tolaik šeit studēja un patīkami izcēlās ar smalkākām manierēm, viņš man piekrita, tomēr atbildēja: «Toties mums šeit ir lieli zinātnieki un skaista apkārtnē.» Tiesa gan, tolaik Jēnai bija Pauluss²⁸ un Grīsbahs²⁹, Loders³⁰, Hūfelands³¹ — ārsts un Hūfelands³² — jurists, filologs vai drīzāk gan daudzu zinātņu cienītājs Šics³³, kurš nodibināja un rediģēja Jēnas Literāro Avīzi, Fihte³⁴ un vēl daži citi tolaik augsti slavēti zinātnieki. Arī Šillers šeit dzīvoja, saņemot profesora algu, taču nelasot lekcijas. Visi šie zinātnieki studēja un mācīja, vēl vairāk nodarbojās ar rakstīšanu, tomēr nedeļa gandrīz nekādu ieguldījumu, lai sabiedrisko dzīvi padarītu patīkamāku, un pat viņu saviesīgajiem vakariem — un Loders reizēm rīkoja itin greznus — bija uzspiests pedantisma zīmogs.

Kas attiecas uz skaisto apkārtni starp skarabajiem, tolaik kailajiem kalniem — visur bija aizsas, kurās vasarā esot ļoti bagātīga veģetācija, un dažs labs paugurs, kurš apstādīts ar vīnogulājiem vai kura pakausi rotā neliels mežiņš. (Viens no šiem mežiņiem saucas par Sitēju birzīti, jo studenti to bija izvēlējušies par savu gandrīz ik nedēļas notiekošo dueļu arēnu.) Es ieradās Jēnā nemīlīgā rudenī un līdz ar pavasara atnākšanu devos tālāk, tātad no tām skaistajām vietām pazīstu tikai nedaudzas. Visvairāk te vainojams tas apstāklis, ka jau pirmais ceļojums uz tām man tika pilnīgi sagandēts.

Jēnas universitāte

Kad tika dibināta Berlīnes universitāte, norisa rakstiskas debātes par to, vai šādus iedibinājumus labāk izvietot mazās vai lielās pilsētās. Es neatceros, cik lielā mērā pie tam rēķinājās ar zinātņu limeni un raksturu dažādos

laikmetos, un tas, manuprāt, taču bija izšķirošais moments. Tad, kad grieķu un latīņu valoda veidoja zināšanu galveno daļu, filoloģija bija zinātnes karaliene, dabaszinātnēs par svarīgākajiem avotiem tika uzskatīti Aristotelis un Plīnijs³⁵, vēsturē kā galvenos jautājumus aplūko senatnes piecas universālmonarhijas³⁶, īsi sakot, tad, kad visās zinātnēs skolnieciskā biklumā bija pieņemts *klusī stāvēt* senatnes priekšā un no jaunākajiem laikiem prata patapināt vienīgi tādas muļķīgas disciplīnas kā ģealoģiju, heraldiku etc., pat cepešā sadalīšanas mākslu³⁷, tad universitātes tiešām nebija nekas vairāk kā *skolas*, un tās bija vislabāk dibināt mazās pilsētās un [tām pieņemt] trūcīgi apgādātās bibliotēkas gandrīz bez līdzekļiem to [grāmatu fondu] paplašināšanai vai turpināšanai. Vēl maznozīmīgākas iestādes studiju atbalstīšanai — anatomikumus un anatomijas kolekcijas, slimnīcas utt. — tolaik varēja uzskatīt par pietiekamām; taču, kopš īstenās zinātnes progresē patstāvīgi un ar katru dienu tik strauji paplašina savas robežas, ka senatnes zināšanas tajās kļūst tikai par nenozīmīgu provinci un bez filoloģijas ar katru dienu var vieglāk iztikt, kopš tā laika arī nabadzīgo firstu universitātes mazās lauku pilsētiņās kļūst arvien nepietiekamākas. Es domāju, ka vairums no tām dažu gadu desmitu laikā beigs pastāvēt, paliks vienīgi universitātes lielajās rezidencēs Vīnē, Berlīnē un Minhenē, un tad tās nebūs vairs tikai skolas, bet — jebkurā aspektā — būs izglītības iestādes.

Jēnai bija dažādas priekšrocības. Tas pats atklātais, gaišais prāts, kas hercogam Kārlim Augustam³⁸, sapulcinot dižus dzejniekus, bija palīdzējis vairot Veimāras slavu, bija viņu arī rosinājis, visādi uzupurējoties, ataicināt uz Jēnu tik daudz izcilu zinātnieku, cik vien viņš spēja iegūt, un viņš labprāt atbalstīja, ciktāl to atļāva finanses, arī sabiedriskās iestādes. Un tomēr bibliotēka un naturāliju kolekcija diez vai bija pieminēšanas vērtas, botāniskais dārzs, lai gan to ierīkoja nopelniem bagātais Bačs³⁹, bija pārāk jauns un nenozīmīgs; observatorijas un pat vispārējās slimnīcas nebija vispār utt.

Visvairāk mani aizskāra rupjais tonis, kas šeit, neraugoties uz estētiskās Veimāras tuvumu, valdīja ne vien starp studentiem, bet arī starp vairākiem profesoriem, kuri savos priekšlasījumos lietoja pašus prastākos izteicienus, lai būtu populāri, pat stāstīja piedauzīgas anekdotes, lai izklaidētu klausītājus. Proti, man pietika vienreiz kā brīv-

klausītājam piedalīties dabaszinātņu profesora L*** un, pateicoties dažiem rakstiem par medicīnu, pat slavenā Gr*** lekcijā, lai es uz visiem laikiem tiktu aizbaidīts no viņu auditorijām, kaut gan pēdējais dzīvoja man iepretī. Attiecībā uz studentiem jāsaka: viņiem bija tāds attaisnojums, ka vairums tēva mājās nebija baudījuši nekādu garīgo izglītību un Jēnā viņiem nebija citādas izklaidēšanās kā vien atļauties tās mežonīgās palaidnības, ko nebija uzdrošinājušies darīt skolā. Kopumā vispieklājīgākie bija kurzemnieki, vidzemnieki un igauņi, taču arī viņu vidū bija dažs labs tāds, kurš šodien varbūt sevi parādīja kā smalku vai jauku cilvēku vienā no retajiem sabiedrības pulciņiem pie Loderā vai Šica vai arī kādā abonementa koncertā «Melnajā Lācī», vienīgajā, ļoti vienkāršajā restorācijā, pievērsa uzmanību smalkām dāmām, bet rit netīros bieza flaneļa svārkos «nokāpa ciematā», apreibinājās ar alu un izkāvās ar amatnieku zeļļiem un zemniekiem. Man stāstīja pat par īstu karagājienu, ko pāris simti studentu rīkojuši pret kādu ciematu, un par lielu kautiņu, kas tad noticis. Plūkšanās ar hercoga karavīriem, *koku vardēm*, kā saukāja zaļi tērptos jēgerus, dueļi, profesoru izsvilpšana, «kaķu koncerti» un logu izdauzīšana gadījās itin bieži. Leipcigā neko tamlīdzīgu es nebiju piedzīvojis un biju vairījies no saskarsmes ar studentiem; pats par sevi saprotams, ka Jēnā es to mēģināju darīt tikpat rūpīgi, taču tas izdevās mazāk, jo profesori un studenti šeit taču veidoja gandrīz vai visu publiku un studentu vidū man bija daudz novadnieku; tomēr Rīgā viens otrs vēl dzīvs sirmgalvis mani *pārsteidzis* ar ziņu, ka vienlaikus ar mani bijis Jēnā.

Slavenais filologs Sics un «Allgemeine Literaturzeitung»

Pie slavenākajiem Jēnas zinātniekiem piederēja un neapstrīdami daudzpusīgākais un ietekmīgākais viņu vidū bija Sics. Par viņa filoloģiskajām zināšanām pat Volfs un vecais Foss⁴⁰, Homēra, Vergilija utt. tulkotājs, runāja ar lielu godbijību; taču vienlaikus, tāpat kā Volfs, viņš bija arī asprātīgs cilvēks, filozofisks domātājs un bija arī tas, kas Volfs nebija, — izveicīgs komersants literatūras jomā, enerģisks un stingrs dzīves situācijās. Savās

mājās viņš neesot bijis laimīgs; taču cilvēki apgalvoja un pierādījumam minēja gadījumus, ka viņš netiekot krāpts, bet tikai ar nicinājumu ignorējot to, ko nespējot aizkavēt. Kad viņa dēls, students būdams, kādam tēva kolēģim bija sarīkojis «kaķu koncertu» un izdauzījis logus, Šics viņam pateica: «Ja tev vēl prātā puisēlu palaidnības, tev nav vietas universitātē!» un uz gadu aizsūtīja viņu atpakaļ uz Gotas ģimnāziju.

Tā stāstīja, un šī un līdzīgas īpašības kopā ar Radamanta lomu⁴¹, ko viņam piedēvēja literatūrā, sakāpināja manu interesi par viņa ārējo izskatu, jo es viņu iedomājos staltu un iespaidīgu. Jutos ļoti vilies, kad vairs neatminu kāda vajadzība mani aizveda pie viņa. Spēcīgā vīra vietā, kādu gaidīju, ieraudzīju savītušu, samocītu stāvu ar gurdeni skatienu. Vienīgi brīžiem draiskulīgs stars tajā un zināms straujums viņa runā un kustībās, bet, protams, vēl daudz vairāk viņa vārdu gars zināmā mērā atbilda tam priekšstatam, ko biju par viņu sevī izveidojis; starp citu, viss viņā nesa tāda vīra spiedogu, kurš, atbilstoši ļoti trāpīgam izteicienam, ko reiz dzirdēju, pārsēdējies pie rakstāmpulsts. Pat viņa gaita liecināja par zinātnieka nevērību: viņš allaž vispirms lika pie zemes papēžus. Tas, ka es ievēroju tādus sīkumus, lai liecina par interesi, ko manī izraisīja šis izcilais vīrs. Viņa runa bija dzīva un asprātīgām domām piesātināta, un tas bija pierādījums ne vien viņa plašajām zināšanām, bet arī — un tas ir nesalīdzināmi vairāk — viņa asajam prātam; tomēr arī te vīdēja cauri zināma nolietošanās, proti, gara [nolietošanās]. Viņš bija pārbaudījis veselu domu un priekšmetu pasauli un sajutis, ka nav nekā jauna, kas spētu viņu dzīvi interesēt.

Viņš mani uzņēma ļoti laipni, pāris reīzu ielūdza mani viesos, kur — viņa ar smalku gaumi apveltītās laulātās draudzenes nopelnis — viss notika gandrīz tikpat eleganti kā pie Lodera, un arī tad, kad biju aizbraucis no Veimāras, viņš man ne vienu reizi vien pierādīja savu draudzīgo attieksmi. Tā, piemēram, kad es uzturējos Kopenhāgenā «Inteliģences Lapas» interesēs, «Literatūras Avīzei» no Vidzemes bija piesūtīts ļoti āķīgs uzbrukums pret mani — un, proti, tādu jautājumu formā, kuru atbildēšanai bija noteikts termiņš, ko es nebūtu varējis ievērot lielā atālumā dēļ. Šics tos nolika malā, līdz es atkal biju ieradies Veimārā. *Tagad* tie tika iespiesti un pienācīgā ātrumā atspēkoti.

Vēlāk ar Betigera⁴² starpniecību viņš mani aicināja līdzdarboties «Allgemeine Literaturzeitung» un šajā nolūkā atsūtīja man Zeimes dzejoļus. Es tiešām uzrakstīju recenziju, taču, kā pateicu arī Betigeram, nosūtīju to pārliecībā, ka to neizmantos, un tā arī notika. Man allaž trūcis piekāpības piemēroties svešam raksturam, un tālaika literatūras avīžu raksturs man bija ļoti svešs un nepatīkams. Vēlāk, kad es kā šī rakstura pretinieks uzstājos savās «Vēstulēs kādai sievietei», «Nopietnībā un jokos» un «Vaļširdīgajā» un cinījos pats zem sava karoga, es vairāk biju savā vietā.

Universitātei Sics kā profesors tolaik deva ļoti maz. Tajā pusgadā, ko es tur nodzīvoju, viņš ļoti vēlu pieteica vienu vienīgu lekciju kursu, trīs stundas apjomā ik nedēļas, man šķiet. Studenti bija sajūsmā, ka atkal reiz varēs viņu dzirdēt, taču pēc trešās vai ceturtais lekcijas viņš paziņoja, ka slimības dēļ nespēšot turpināt; lai klausītāji ņemot atpakaļ savas iemaksas. Tā nebija nekāda mazā uzpurēšanās, ja visi, kas bija pierakstījušies, bija arī samaksājuši. Klausītāju bija vairāk par simts piecdesmit, un mērenais honorārs taču sasniedz 3 dālderus. Šo pārtraukšanu nožēloja visi, un arī es to dariju. Sics lasīja tikpat asprātīgi un saistoši kā Plātners, taču daudz pamatīgāk. Neesmu dzirdējis labāku docentu. Varbūt vienīgi Volfs varētu viņu pārspēt.

Sics tiešām bieži cieta ilgstošus apgrūtinājumus, kas arī droši vien bija sekas *sēdēšanai* studējot un rakstot; tomēr galvenais kavēklis viņa lekcijām bija «Vispārējā Literatūras Avīze», kuras rediģēšana viņam uzlika bezgalīgu darbu.

Sis daudzus gadu gaitā augstākajā mērā nozīmīgās avīzes dibināšana bija laimīgas domas īstenošana *īstajā* laikā. Kam pirmajam tā ienāca prātā — Bertūham⁴³ vai Sicam —, nezinu; taču tieši šo abu vīru apvienošanās tās realizēšanai jau iepriekš nodrošina veiksmi.

Tās labā visvairāk iedarbojās toreizējais kritikas stāvoklis Vācijā. Pastāvēja gandrīz vai tikai divas cienījamas kritiskas avīzes, kuras jaunajam laikrakstam vajadzēja pārspēt. «*Getingenes Zinātniskās Vēstis*», sākušās līdz ar Getingenes universitātes nodibināšanu un vispirms dižā Hallera⁴⁴ atbalstītas vai drīzāk gan vadītas, bija saglabājušas godpilnu cieņu un vēl arvien iespieda ļoti vērtīgus spriedumus pieklājīgā tonī; tomēr šai avīzei reizi nedēļā mazoktāvā iznākošās lapas bija daudz par šauru, lai varētu ietvert ko vairāk par svarīgākajām parādībām zinātniskajā

literatūrā. — «*Vispārējā Vācu Bibliotēka*», ko Berlīnē nodibināja, rediģēja un izdeva Frīdrihs Nikolai⁴⁵, gan aptvēra visas literatūras nozares, taču tai piemita visnotaļ šausirdīgas, grāmatveikalnieciskas spekulācijas nokrāsa. Tā izteicās tikai par tādiem sacerējumiem, ko iespieda Vācijā, jo vienīgi tādi mēdza parādīties un tika izsvērti Leipcijas gadatirgos. Tās ārējais izskats — šaurs vācu raksts uz pelēka iespiedpapīra — nebija nekāds kārdinošais un pārāk nepārprotami pierādīja, ka no tās cer lielu peļņu. Honorārs, ko saņēma mācītie līdzstrādnieki, tika apreķināts pēc tarifa, kas bija spēkā gadsimta vidū, un tas bija pārāk zems, lai vilinātu uz aktīvu līdzdarbību un kompensētu darbu.

Tomēr tās lielākais trūkums bija rediģēšanas vienpusīgais, šaurais raksturs. Nikolai, labi informēts vīrs, taču nedz zinātnieks, nedz filozofiskais prāts, acīmredzot uzskatīja sevi gan par vienu, gan par otru, jo viņa draugi kādreiz bijuši Lesings un Mendelsons⁴⁶, un iedomājās, ka var literatūrā uzstāties kā autoritāte, tādēļ ka, trūkstot labākam centram, viņam un viņa «Bibliotēkai» bija pievienojušās gaišas galvas. Uz vairākiem gadiem viņš tiešām bija ieguvis lielu ietekmi, tomēr līdz ar jaunāku talantīgāku galvū parādīšanos un zinātņu un literatūras attīstību tai nepieciešami bija jākrītas. Drīz vien vairs nespēdams sekot šai attīstībai, viņš un vairākums līdz ar viņu novecojušo draugu sasirga ar vecuma vājību uzskatīt kādreizējo zinātnes līmeni par zināšanu un sasniegumu augstāko virsotni. Viņš centās likt zinātnei apstāties, aristokrātiskā tonī uzbruka visam jaunajam — un drīz vien izpelnījās daudzkārtēju izsmieklu.

Bez šiem diviem kritiskajiem izdevumiem vēl Gotā, Erfurtē un vairākās mazās pilsētās, kur vien kādam asprātīgam, dažreiz arī seklam rakstniekam un grāmattirgotājam pietika uzņēmības, bija radušās tā saucamās zinātniskās avīzes un veģetēja īsāku vai ilgāku laiku, neizraisot lielu ievēribu.

Pat daži politiskie laikraksti iespieda recenzijas. Tas viss tikai norādīja uz labi organizēta kritiska institūta nepieciešamību, kas apmierinātu šīs vajadzības, tas bija tumsā tīts, kad uzradās vispārējās literatūras avīzes plāns.

Orientēts nevis uz grāmatnieciskiem, bet uz zinātniskiem mērķiem, tas aptvēra visu izglītoto nāciju kopējo literatūru un tādējādi uzņēmās visu *zinātņu* progresu veicināšanu, nemitīgi un ātri par to ziņojot, jo tam ik dienas vāja-

dzēja iznākt pusloksnei kvadrātformātā. Katras nozares priekšgalā plāns paredzēja likt slavenu tās zinātnieku, taču ar nosacījumu, ka viņš neradīs nekādus ierobežojumus līdzvērtīgiem šīs nozares vīriem izteikt savus uzskatus; nepieciešamības gadījumā būtu jāpublicē vairāki viena un tā paša priekšmeta novērtējumi.

Ievērojamais honorārs, 18 dālderu zeltā par loksni, un pat jaunveidīgais, patikamais avīzes ārējais izskats palīdzēja tai ātri iekarot autoritāti, kuras priekšā visi nolieca galvas. Laikmeta dižākais filozofs, Kants, to atklāja ar tolaiku visvairāk apbrīnotā sacerējuma — slavenu Herdera «Ideju»⁴⁷ vērtējumu, diemžēl to noniecinādams. Par galvenās redakcijas mītni kļuva īpašs liels, ārpus Jēnas uzbūvēts nams, kurā dzīvoja Sics un kuru studenti un pil-sētnieki īsāk sauca vienkārši par «Literatūru».

Vispārējās literārās avīzes pamatideja tālaika Vācijā nenoliedzami bija grandioza un saprātīga; tāda bija arī tās sākotnējā realizācija, kurā viscaur jūtams ne visai bagāta un varena, bet augsti izglītota, zinātnes cienījoša firsta un viņa gudrā ministra, slepenpadomnieka Foigta⁴⁸, atbalsts. Pēdējais patiesībā bija mazās valstiņas pārvaldes dvēsele un ar tikpat gaišu, cik cildenu prātu aprēķināja, kas tai izdevīgs. Gēte šajā ziņā bija, kā es viņu pašu Vei-mārā dzirdēju sevi nosaucam, tikai parādes ministrs.

«Allgemeine Literaturzeitung» iedarbība sākumā bija izšķiroša, spēcīga un svētīga. Tikai pateicoties tai, vācu literatūra ieguva tādu centru, kādu tai nespēja dot neviens no daudzajām Vācijas galvaspilsētām un rezidencēm, no-teiktu raksturu un tās cienīgu vietu citu nāciju acīs; un šī iedarbība bija ilgstoša un turpināja pieaugt, kad avīze jau sāka pagrimt. Kad es ierados Vācijā, šis pagrimums bija ļoti manāms un tā cēlonis — klusībā atzīts.

Sics, slimīgs un jau gados, nebija spējīgs ilgstoši veikt milzīgo redakcijas darbu līdzās saviem profesora pienākumiem. Viņš jutās izsmelts un bija spiests meklēt palīgus ne tikai darījumu daļai — tādi nebija bīstami —, bet arī garīgajai domāšanai; taču te katram bija jāļauj rīcības brīvība izteikt sevi un savu individualitāti, un tam varēja būt ļaunas sekas un arī bija. Sica izvēle krita uz jauniem cilvēkiem, kam bija zināšanas un rosīgs gars; taču viņu gars un viņu mērķi nesakrita ar pasākuma sākotnējiem mērķiem, un tā nu viņi falsificēja tā raksturu un noveda to uz sāncelšiem. Viens no pirmajiem palīgiem bija Reinholds⁴⁹, bijušais mūks, kurš tika uzņemts Vīlenda namā

un kļuva par viņa znotu. Turklāt viņam bija jāizvēlas kāda zinātņu nozare un tajā ātri tik ļoti jāizceļas, lai nodrošinātu sev pilsonisku eksistenci. Viņš izvēlējās tolaik jauno, vēl maz pazīstamo kritisko filozofiju, studēja to ar lielu, bet, pēc citu kantiešu un Fihtes sprieduma, ne pašu veiksmīgāko dedzību, iespieda tās garā pāris sacerējumu un recenzijas, un nu kā profesoram un «Literatūras Avīzes» līdzstrādniekam viņam bija ienākumi, kas ļāva apprecēties. Savā pirmajā numurā avīze pati bija pacēlusi Kanta filozofijas karogu, tomēr laikam gan vairāk kā rotājumu, nevis lai tam sekotu, bet tas, ka Reinholds nu to iepina visur, izturējās pret to kā pret visaugstāko sasniegumu, tāpat šķita vienīgi likumsakarība un, tā kā citi recenzenti Kanta principos domājās saskatām izdevuma raksturu, tie kļuva it kā par kritiķu livreju. Man visā nopietnībā ir apgalvots, ka pat pavārgrāmatas un operteksti tikuši vērtēti pēc šiem principiem, taču tagad par to nerunāsim. Tas nu ir skaidrs, ka pedantiskā pārgudrība, kas uzdevās par pamatīgumu, avīzē pamazām nostiprinājās un nodarīja lielus zaudējumus citām tās stiprajām pusēm. Reinholds ienesīgas profesūras dēļ pārcēlās uz Ķīli, tomēr izdevuma smagnējais raksturs bija kļuvis pastāvīgs. Jauni palīgi redakcijā ieviesa šajā raksturā jaunas, svešas nianšes, jo ikvienam pats svarīgākais bija — parādīt sevi. Kad ierados Jēnā, pirmo vijoli redakcijā spēlēja pāris jaunu cilvēku, kuru augstprātība un aizskarošā, neko nesaudzējošā pašpārliecinātība izraisīja vispārēju nepatiku, un Sics, kuru pašu viņi sāka bīdīt malā, bija spiests viņus, burtiski, izslēgt no jebkādas tālākas līdzdalības darbā. Tad viņi kļuva ienaidnieki. Avīzei tas nenodarīja it nekādu ļaunumu; tiesa, Leipcigā un Erlangenē parādījās atdarinājumi, kas gan nespēja ar šo avīzi mēroties, tomēr aizviliņāja no tās uz dažiem gadiem vienu otru izcilu galvu. Vēl vairāk kaitēja tas, ka avīzes galvenais mērķis bija sasniegts. Literāro garu Vācijā tā bija pamodinājusi rosīgai darbībai, kas savukārt nenogurstoši centās radīt jaunas formas, uz kuru fona pamazām novecoja tās forma.

Galū galā tā pārlūza uz pusēm, livonisms, kas patiesībā un it īpaši šeit ir vairāk vietā nekā parasti lietojamais vārds *pušu*. Tā kļuva pati par savu dubultnieku. Sics pārcēlās uz Halli un pārvietoja uz turieni savas «Allgemeine Literaturzeitung» izdošanu; viņa bijušais galvenais palīgs Eihštets⁵⁰, hercoga atbalstīts, Jēnā izdeva arī tās turpinājumu, kurai bija līdzšinējais nosaukums —

«Jēnas Vispārējā Literatūras Avīze» un kurai savu līdzdalību apsolīja Gēte un Sillers. Publikas ziņā bija izšķirt, kuru tā grib uzskatīt par isto turpinātāju. Domāju, ka šajā jautājumā tā vēl nav skaidrībā.

Pat ja avīze ietu bojā abos variantos, tās lielos nopelnus vācu literatūras, tātad pašas Vācijas labā nevar aizmirst, nekļūstot nepārprotami netaisnīgiem.

Mana pārceļšanās uz Veimāru

Biju pavadījis Jēnā garlaicīgu un nogurdinošu ziemu, daļēji klausoties lekcijas un studējot medicīnu, daļēji gatavojot darbu «Hjūms un Ruso par pirmatnējo līgumu līdz ar apcerējumu par dzimtbūšanu». Jutu nepieciešamību meklēt citu vidi, atšķirīgu no Jēnas pa pusei pedantiskā, pa pusei rupjā mietpilsoniskuma. Uz Veimāru bieži biju braucis sestdienās, biju tur apmeklējis teātri, vakariņojis kādā restorānā un tad naktī atkal atgriezies. Tā bija parasta studentu izklaidēšanās, pie tam trīs vai četri noīrēja segtu karieti. Pašu pilsētu vai kādu no tās slaveņajiem vai vienkāršajiem iedzīvotājiem es tajās reizēs neiepazinu, tomēr tas, ko es no šās pilsētas redzēju, tik izdevīgi atšķīrās no Jēnas, ka biju jau gandrīz izlēmis pārcelties, kad to izšķīra gadījums. Kādā izrādē sēdēju blakus apmēram sešpadsmit gadus vecai meitenei, kuras skaistās acis mani pamudināja viņu uzrunāt. Viņa atbildēja bikli, taču saprātīgi, un starpbrīžos es daudz ar viņu sarunājos. Ejot ārā, Bojānuss un es ievērojām, ka viņa viena pati apstājas pie durvīm un bailīgi raugās apkārt. Uzrunāju viņu. Viņa sūdzējās, ka nevarot ieraudzīt divas savas draudzenes, ar kurām kopā atnākusi uz izrādi un kuras atradušas vietas tikai zināmā attālumā no viņas; un — Veimārā esot ieraušies daudzi studenti. Padevu savu roku, lai pavadītu viņu uz mājām. Viņa pēc nelielas vilcināšanās tikko bija piekritusi, kad pienāca viņas draudzenes; Bojānuss padeva roku vienai no viņām, un tā mēs gājām uz pilsētu, uz tālīno priekšpilsētu līdz kādam augstam, ļoti izskatīgam namam. Pa ceļam biju pastāstījis, ka vēlos pārcelties uz Veimāru, un viņa, nenojaušot, kā to varētu iztulkot, izmeta piezīmi, ka namā, kurā dzīvojot viņa kopā ar vecākiem, esot brīvi pāris jauki dzīvokļi. Tā vietā, lai nu pie mājas durvīm atvadītos, mēs ar Bojānusu devāmies

pie saimnieka, prasmīga instrumentu izgatavotāja, kā vēlāk uzzināju, un lūdzām mums parādīt istabas. Tas bija plašas, gaišas un ar skatu uz brīvu dabu — tā man šķita; tomēr tā bija kapsēta, ko tur varēja redzēt. Mēbelējums bija patikams, maksa — ne pārāk augsta; uz vietas noslēdzu kontraktu un iemaksāju rokasnaudu. Projām ejot, Bojānuss mani ķircināja ar piezīmi, ka jaukā kaimiņiene tik ātri izšķīrusi manu lēmumu. Taču tā nebija; mani bija piesaistījis istabu komforts un glītums, tik ļoti atšķirīgs no mana Jēnas kambarīša. Tā sievietē vēl bija pa pusei bērns, un, kā drīz uzzināju, viņas ģimenes izglītība nebija tāda, ka man varētu patikt saskarsme ar viņu. Četru vai piecu mēnešu laikā, kurus nodzīvoju tai namā, netiku ar šo meiteni runājis citādi kā vien nejauši kopējā priekšnamā. Jau vasarā viņa aizceļoja uz Halli pie sava svaiņa, mūzikas direktora T***, cienījamā komponista, un pēc gada apprecējās ar kādu vietējo akadēmisko ierēdni, kas bija vismaz pusotru reizi vecāks par viņu. Viņš tika pārceļts uz Potsdamu. Kad pavadiju tur 1800. gada vasaru, es viņu apciemoju un atradu vienu pašu sēžam pie sava pirmā bērna šūpuļa. Viņa bija kļuvusi par ļoti skaistu sievieti. Izteicu viņai par to komplimentu un turklāt pieminēju, cik valdzinoša viņa bijusi jau Veimārā. «Ak,» viņa atbildēja, «jūs taču mani nemīlējāt, citādi nebūtu man ļāvis, turklāt bez atvadīšanās, vienai pašai ar*** aizceļot uz Halli.» Atgādināju viņai, ka vakarā pirms viņas aizbraukšanas biju ielūgts pie Herdera un pārāk vēlu pārnācu mājās, bet viņa aizceļoja ļoti agri. Viņa domāja, ka man vispār nebija vajadzējis pieņemt ielūgumu un arī vajadzējis agri celties. Tas mani ļoti pārsteidza, ka es diezgan nesmalkjūtīgi jautāju: «Vai es jebkad esmu sacījis, ka Jūs milu?» — «Nē,» viņa atbildēja, «bet es tam tomēr ticēju.» No vienas naivas atzišanās pie citas, un galu galā nonāca tiktāl, ka es varēju uzminēt: ar to ceļojumu, kā arī ar kādu agrāku gadījumu, kas man bija palicis atmiņā, viņa centusies mani satraukt un likt atzities mīlestībā. Un galvenais viņas valdzinājums manās acīs bija viņas gandrīz bērnišķīgā, nemākslotā pieticība! — Apgalvoju dāmai, cik vien pieklājīgi spēdams un ar pienākumam atbilstošu nopūtu, ka, varējis es precēties, tad šādi pamudinājumi nebūtu bijuši nepieciešami, lai panāktu manu bildinājumu, un — atvadījos. Tomēr ir skaidrs: ja jaunās skaistacainās sievietes draudzenes pie teātra izejas būtu bijušas tuvāk pie rokas, tad mūsu abu dzīves gājums

būtu ievirzījies pavisam citādā gultnē. Kas no tā izriet? — Ko vien vēlaties domāt vai arī — nekas. Es būtu uz Veimāru devies citādā ceļā vai arī vispār nebūtu [tur apmeties].

Veimāras ainiņas

«Vispār nebūtu devies uz Veimāru? Uz ļoti slavenu Veimāru, kurā bija tik daudz izcilu vīru... Ar Jūsu atļauju! *Dzejnieku!* — Uz Vācijas beletristiskās slavas virsotni, kuras spožums vilinājis gandrīz visus erudītos un izglītos ārzemniekus, kas ieradušies Vācijā to ne vien apmeklēt, bet arī daļēji tur apmeties uz dzīvi!» — Bet tai, es piebilstu, kā man jau tolaik šķita un vēlāk apstiprinājās, *šai dzīvei* bija visas mazpilsētas neērtības bez tās ērtībām; tā pretendēja uz lielpilsētas toni, nepiedāvājot lielas pilsētas palīglīdzekļus; tā galu galā cilvēkam uzspieda rezidenci, un, proti, tik mazai rezidenci raksturīgos spaidus, ka allaž jūties it kā galma acu priekšā, bez gandarījuma, ko varētu sniegt galma greznība un ar to saistītās izredzes. Pateikšu visu: biju vienisprātis ar tiem vācu patriotiem, kuri mazās lauku pilsētiņās literāro svaru un nozīmi uzlūkoja vienīgi ar slēptām sāpēm un īgnumu kā Vācijas (kas, tiesa gan, nekur neeksistēja) vispārējās galvaspilsētas tiesību uzurpāciju un kā tās sadrumstaloģības un nacionālā vājuma slimības simptomu. Kas gan bija Francija, kad karalis bez valsts⁵¹ savā mazajā galmā Provansā varēja sapulcināt visus izcilos franču talantus un zinātniekus? Ja Berlīne 1797. gadā būtu nozīmējusi kaut vai *pusi* no tā, par ko drīz pēc tam sāka kļūt un tagad *ir*, es Veimāru būtu apskatījis astoņu dienu laikā un devies uz Berlīni; tomēr tur vēl valdīja tumšas varas, kas bija padzinušas pat «Vispārējo Vācu Bibliotēku». Veimārā bija gaiši un garīgi silti, un es nolēmu tur palikt, taču tikai savās un sava darba, kuram gatavojos, proti, «Vidzemes Senatnes», interesēs.

Nams, kurā dzīvoju, reiz bija pēdējais priekšpilsētā un garantēja man, kā es izdibināju jau pirmo pastaigu laikā, ērto izdevību sasniegt Vēbihtu un Tiffurti, Belvedera parku un pili, neskarot vairāk par pilsētas ārējām ieliņām. Par manu galdu utt. gādāja mans saimnieks. Tātad varēju, kā iedomājos, baudīt apkārtnes jaukumus un vienlaikus studēt nepamanīts un savrupā vientulībā.

Nepamanīts? — Jau pēc divām dienām par mani zināja un stāstīja anekdotes visa Veimāra, mani vēroja un vērtēja, par laimi, ne gluži nedraudzīgi. Kas attiecas uz vientulību — tai ar bojāeju draudēja Jēnas studenti: sāka kļūt par paradumu, ka agrākie paziņas un pat man līdz šim nepazīstami ļaudis, ko pirmie bija atveduši pie manis, tiem ierodoties Veimārā, mani uzreiz apmeklēja, un to darīja arī senie biedri. Tomēr drīz vien man palīdzēja stiķis, kas bija līdzīgs Leipciģā lietotajam. Piespiedu apmeklētājus novietoties uz dīvāna, pats apsēdos uz krēsla viņiem iepretī, runāju par vēju un laiku, nopietnā tonī apjautājos par lekcijām, ko viņi pašlaik apmeklēja, pieminēju zinātnisko darbu, ar kuru nodarbojos. Drīz viens otram stāstīja: «Merķelis kļuvis filistrs!» Un viņi vairs nenāca. Tikai viens man bija pārāk mīļš, lai viņa retos apmeklējumus es vienmēr neuzņemtu ar senu, draudzīgu sirsnību, proti, Bojānuss. Ar gaišu prātu viņš savienoja smalkas manieres un augstu tās patīkamās, dzīvās vaļsirdības pakāpi, kas man šķiet raksturīga reinzemiešiem. Viņš bija arī tas, kurš mani pamudināja atmet divaino vientulību.

Mana pirmā parādīšanās Veimāras sabiedrībā

Es tiešām divas nedēļas turpināju savu vientuļnieka dzīvi Veimāras priekšpilsētā, neliekoties zinīs par slavenās pilsētas izcilajām personām. Tomēr pamazām sāku just garlaicību un nomāktību, sevišķi pēc tam, kad arī manas pētniecības ekspedīcijas tās apkārtnē man vairs nedeķa jaunus atklājumus. Atskaitot gaumīgi un ar lieliem izdevumiem ierīkotos apstādījumus, pilsētai, man šķita, trūka vilinošu vietu, un faktiski īstenībā mazo parku pēc vairākām rīta pastaigām es jau šķērsoju, nepievēršot tam īpašu uzmanību. Teātros izrāžu tobrīd nebija vai varbūt es tās neapmeklēju. Grasiļos atstāt interesanto Veimāru tikpat nepamanīts, cik nepamanīts biju domājis šeit dzīvot. Bojānuss mani izsmēja par šo māksloto robinsonādi, ko viņš nosauca par hipohondrisku, pastāstīja man, ka Veimārā par to visi joprojām jokojot, un reizē ar to atnesa ielūgumu apmeklēt sūtniecības padomnieku un hercoga kabineta sekretāru Veilandu, viņa labvēli un novadnieku. Viņš pats mani turp pavadīja, un — man bija lemts uzsākt vienu no sirsnīgākajām draudzībām, kādas atminos, ar šo asprātīgo vīru un viņa jauko ģimeni.

Līdz ar to mana vientuļnieka loma beidzās. Veilands, tiesa gan, pats dzīvoja klusi un bija pārslogots ar darīšanām, arī ar literāriem darbiem, tolaik vēl anonīmiem; man šķiet, tomēr jau pēc dažām dienām viņš mani kā viesi ieveda kādā klubā, kas sanāca, cik atminos, ik nedēļas. Tovakar bija sapulcējušies ļoti daudzi, t. i., bija ieradusies gandrīz visa Veimāra, izņemot galmu un trīs literatūras hērojus — Herderu, Vilandu un Gēti. Starp citu, es iepazinu visu augstāko estētisko ierēdņu pasauli ar visām viņu tāpat estētiskajām ģimenēm un Veimāras smalkākās sabiedrības toni, pašu divaināko, kādu jebkur biju manījis. Ir tāds stils, ko sauc par poētisko prozu; vietējo toni ļoti labi varētu nosaukt par prozaisku poēziju. Tas bija salikts no mazpilsētnieciskuma, galminieciska respekta un literārās vīzdegunības. Notikumus literatūrā pārrunāja kā pilsetas jaunumus un pēdējos savukārt kā literārās konsekvences. Sevišķi uzkrītoši man likās tas, ka arvien biju dzirdējis tikai par galma padomnieku Vilandu, slepenpadomnieku Gēti, viceprezidentu Herderu. Viņus vispār nenosauca bez titula. Pačukstēju Veilandam, ka šo vīru tituli man atgādina apvākus, ko liek ap grāmatām, lai tās pašas netiktu nolietotas. Viņš gan pasmaidīja, taču tas viņu šķita apvainojam. Patiesībā tāds lietojums bija runātāju kompliments pašiem pret sevi. Droši vien visā sabiedrībā, izņemot mani, nebija neviena paša netitulēta, pat starp nedaudzajiem tirgotājiem, un tā nu ikviens nosaucot dižos dzejniekus arī ar tituliem, nostādīja sevi vienā kategorijā ar viņiem. Tolaik Vācijā jau sāka kļūt par vispārēju paradumu, ka ikviens rakstnieks tika pagodināts ar kādu titulu vai ļāva sev tādu piešķirt — par naudu un labiem vārdiem. Tādēļ drīz vien to uzskatīja par dzīves likumu, it sevišķi rakstniekiem: *Quilibet praesumitur* — padomnieks, *donec probetur contrarium*⁵². Gandrīz nekad nemaldījos, taču bieži vien pieredzēju, ka apvāks bija vērtīgāks par pašu grāmatu.

Pēdējā laikā universitātes mazajām firstu kancelejām Vācijā ir samazinājušas ienākumus no tituliem. Tagad starp rakstniekiem jāsaka: *Quilibet praesumitur* — doktors, *donec etc.*, tomēr neatbilstība starp apvāka un grāmatas vērtību tādēļ nav kļuvusi retāka parādība.

Taču atgriezīsimies pie vakara klubā. Neraugoties uz to, ko zināju un domāju par Veimāru, tomēr bija visai pārsteidzoši, ka Veilands mani tagad stādīja priekšā eleganti ģērbtam un frizētam vīram ar apaļiem vaigiem, dzīvām

acīm un diezgan galminieciski laipnu seju un nosauca par — es nezinu, galma vai konsistoriālpadomnieku Betigeru; pēc tam — maza auguma vecīgam gaišmatim ar diezgan pilsonisku ārieni, ko es uzskatīju par siktirgotāju, līdz Veilands man pateica, ka tas esot sūtniecības padomnieks Bertuhs; tad — vienkārša izskata vīram ar apgarotu skatienu, atraitnes hercogienes kambarkungam fon Einzīdelam⁵³, kurš jau tolaik tika augstu vērtēts kā rakstnieks; pēc tam veselai rindai padomnieku, pat pāris komercijas padomniekiem, par kuriem viņam man lielākoties tomēr vajadzēja klusi pačukstēt, ko tie sarakstījuši. Pēdējo skaitā atradu man jau kopš Rīgas pazīstamu vārdu, un, tuvāk apjautājoties, izrādījās, ka viņš, kaut gan dzimis veimārietis, taču kādreiz esot darbojies Rīgā. Iepazīstinot ar viņu, Veilands komercijas padomnieka titulu bija anticipējis un nevarēja man pateikt, ko viņš sarakstījis. Nopriecājos par to, bet vēlāk uzzināju, ka viņš tomēr bija kādas tirdzniecības avīzes korespondents un līdzstrādnieks.

Pēc padomniekiem, mums tā iepazīstoties ar sabiedrību, pienāca kārtā padomnieku kundzēm. Arī par tām laipnais pavadonis man pačukstēja te kāda anonīma romāna, te kāda dzejoļa nosaukumu, un dažām, par kurām to nebija iespējams teikt, tomēr piemita kāda cita literāra divainība. Tā, piemēram, kāda veca sūtniecības padomnieka kundze ar ļoti saprātīgu un noteiktu skatienu, toni un izturēšanos, kas ar lielu nopietnību spēlēja kārtis, bija rakstnieka Kocēbū⁵⁴ māte, un kāda ne vairs gluži jauna, taču vēl izskatīga, savā rosīgumā interesanta kamerpadomnieka kundze pat bija Vertera Lotes māsa. Domājot par pirmo, man bieži ienāca prātā, ka viņa, ja būtu dzīvojusi Frankfurtē p[ie] M[ainas], ar «padomnieka Gētes kundzi»⁵⁵, kā viņu sauca kāds pazīstams «bērns»⁵⁶, būtu iekļuvusi tādās pašās ķildās kā viņu abu dēli. Otro, kad tuvāk iepazīnu kā laulātu draudzeni, kā māti un sabiedrībā, es uzskatīju par ļoti cienījamu un laipnu.

Atteikšanās no vientulības vēl man šķita pievilcīga; bet mana iedomu pasaule bija izpostīta, un es jutu atgriežamies īgnumu, kas mani reiz bija pārņēmis jau Rīgā. Tiesa gan, priekšdarbi «Vidzemes vēsturei», ko gribēju sarakstīt, un apcerējumi «Mājupceļam uz dzimteni», ko laiku pa laikam rakstīju, mani nodarbināja, jo sevišķi, kopš Veimāras bibliotēkā bija atklājis dažus man nepieciešamus materiālus pirmajai; taču, kad nu noguris atstāju savu darba istabu un gāju sabiedrībā, un visur atradu cilvēkus, kas ārpus darba, lai atpūstos, arī nodarbojās ar kaut ko tādu, kas man bija darbs, es pats sev šķitu dikdienis bez mērķa un aicinājuma. Reiz ieminējos par to Betigeram. Sākumā viņš manu viedokli centās atspēkot, taču galu galā atzina, ka man būtu ļoti ieteicams uzsākt kādu nodarbošanos, meklēt kādu posteni. Tomēr drīz vien bijām vienisprātis, ka tas nedrīkstētu būt tāds, kas no manis prasītu sagatavošanos no paša karjeras sākuma un īpašu cenšanos, jo tam nu man nekad nepietiktu pacietības. Pēc īsas apsvēršanas arī izrādījās, ka mazajā Veimāras valstiņā, kur visi vajadzīgie amati bija aizņemti un vietējo aspirantu aplenkti, man nekas neatrastos; vismaz nekas tāds, kas būtu man piemērots. «Pagaidiet!» Betigers beidzot iesaucās. «Man šodien jāraksta kambarkungam fon Hennigsam⁵⁷ no Plēnes. Lūgšu viņam padomu jūsu vajadzībā. Pievienojiet arī jūs mazu vēstulīti, kurā lūdzat paskaidrot, kā to likt lietā. Viņam ir plaši un svarīgi sakari Dānijā un Hanoverē. Varu derēt, viņš sameklēs to, kas jums būs piemērots.» Sā vīra vārdu vēl nekad nebiju dzirdējis. Betigers man iedeva līdzī pāris viņa sacerējumu, lai mani iepazīstinātu ar viņa gara raksturu, kas man drīz vien bija jāatzīst kā ļoti cienījams. Vēstules tika ātri uzrakstītas un nosūtītas.

Bet nu mani darbi bija galā. Nekad neesmu varējis sevi piespiest bezdarbīgā pacietībā nogaidīt tāda plāna rezultātus, kura īstenošanu vajadzēja uzticēt citiem. Mana fantāzija tam bija pārāk rosīga, un es jutos tik nemierīgs, ka man katrā ziņā bija nepieciešama izklaidēšanās. Veimārā ieradās Šērsers⁵⁸, lai saņemtu pēdējās instrukcijas braucienam uz Angliju. Viņš man sacīja, ka pa ceļam gribot pakļaut pa Harcu. «Es arī!» iesaucos. Norunājām satikties Vernigerodē. Par savu nodomu paziņoju Herderiem. Viņš man uzdeva šo to sameklēt Vernigerodes

bibliotēkā, kurā bija vairāk kā 30 000 sējumu. Viņa mani lūdza paņemt līdzī mazu sainīti vecajam dzejniekam Gleimam⁵⁹, jo viņš man noteikti esot jāapmeklē Halberštātē. — Nākamais rīts bija jauks, un es devos ceļā, ko lēsa uz 16 jūdžēm (120 km), ar pāris tērauda divstobru kabatas pistolēm, kas bija piemiņas dāvana no majora Muromcova, papīru un zīmuļiem somā; aiz manis — apmēram četrpadsmitgadīgs mundrs puika, kurš nesa mazu mugursomu. To vietu sarakstu, caur kurām man būtu jāiet, vai ceļojuma karti līdzī nebiju paņēmis — gribēju atrast tikai negaidīto. Taču pasi gan? Mani būtu izsmējuši, ja tādu būtu pieprasījis, jā, pat tas, ka biju iebāzis kabatā savu Jēnas matrikulu, bija pilnīgi lieki; man nekur nebija nepieciešamības to atvērt. Tā nu, pagājis garām Brokenam, virzienā uz Halberštati izstaigāju dievs vien zin cik absolūtās monarhijas, neliekoties ne zinīs par to nosaukumiem. Protams, drupaču, kas nobirušas no ķeizara galda, bija pārāk daudz. Brīžiem man bija skaļi jāsmejas, kad mazā, nabadzīgā miestīnā, kurā laikam gan nebija pat restorācijas, bet tikai krogi, gribēju ieturēt pusdienas vai pārnakšņot un apjautājos pēc tā nosaukuma, un dzirdēju tādu [nosaukumu], kas ar patstāvīgu nozīmīgumu figurēja Vācijas vēstures grāmatas. Zināmi pamatīgi un dziļi vēstures pētnieki — ja viņi vēl ir dzīvi — lai nu man piedod atzišanos, ka viņu daudzsējumu darbi par vācu vēsturi man atgādina zupu «bez sāls un taukiem». Pienāks laiks, un, es domāju, tas ir tuvu, kad detalizētos stāstījumus un sarīmējumus, ja drīkstu lietot šo trāpīgo, taču novecojušo vārdu, par visām iekšējām ķildām Vācijā aizmirsīs kā vēstures pilnīgi necienīgus.

Redzēju daudzas skaistas ainavas un vietas. Tad gan mēdzu kādu pusstundiņu atsēsties vai paklāņot tālāk no ceļa, lai izbaudītu savus atklājumus. To aprakstu savā dienasgrāmatā es neatrodu, tomēr piezīmi, ka kāda vieta mani brīnīšķīgi pārsteigusi ar to, ka šķitusi man pilnīgi pazīstama, gan [atrodu]. Ceļš vijās pa ziediem nosētu pļavu, ko diezgan lielā attālumā ieskāva skaistiem krūmājiem un kokiem apaugušu, gandrīz konusveidīgu pauguru pusloks. Atminējos, jā, noteikti atminējos, ka tam iepretī jābūt vienam vēl augstākam pakalnam, kura virsotnē vientuļš liels koks met ēnu uz kādu būdiņu. Es atskatījos, tur bija gan koks, gan būdiņa. Biju pārsteigts. Nekad nebiju šajā vietā bijis, un tomēr, jo ilgāk to vēroju, jo vairāk pazīstama tajā atradu. — Galu galā precīzi

atminējos, ka zēna gadus biju to sapnī redzējis un izstaigājis ar tādu patiku, kas man vēl bieži lika šo sapni atkārtot nomodā. Kādus tikai secinājumus no tā būtu izdarijuši mistikas psihologi! — Vai es nedariju kaut ko līdzīgu? Patiesību sakot, jā! Savā dienasgrāmatā atrodu secinājumu: šai ainavai jābūt attēlotai kādā gleznā vai vara gravūrā, un es šo attēlu esmu uzmanīgi aplūkojis pirms pirmā sapņa.

Kādā mazā Tīringas pilsētiņā mani pārsteidza citāda veida piedzīvojums. Pirms ceļojuma nebiju sīki izpētījis savus apavus. Ceļu bija atmiekšķējis lietus, un apavi katrā ziņā bija jālabo. Lūdzu tā nama saimnieku, kurā iegriezios, lai pie manis atsūta pašu labāko un ātrāko miestīņa kurpnieku. Ieradās vīrs ar uzkrītoši smalku uzvedību. Viņš runāja tikai lauzītā vācu valodā. Taujāju pēc viņa vārda. Viņš man nosauca dižciltīgas franču ģimenes vārdu, ko zināju no vēstures. Ir, es sacīju, grāfs ar jūsu uzvārdu. Gluži nemāksloti viņš atbildēja: «Arī es esmu grāfs.» — Apjucis paraudzījos uz viņu, tad uz saviem zābakiem, tad atkal uz viņu. «Esiet bez bažām,» viņš smaidot atbildēja, «jūsu zābaki tiks ātri un it labi salaboti.» Viņš turēja vārdu. Šo emigrantu vienmēr esmu atcerējies ar cieņu. Tas, ka savā nelaimē viņš deva priekšroku dzīvošanai no savu roku prasmes, ko kādreiz bija apguvis kā vaļasprieku, nevis kā «nelaimīgs aristokrāts» uzmācās kādam mazam vācu galmam, protams, bija cildeni, toties tas, ka, nodarbojoties ar šo amatu, viņš nedomāja slēpt savu vārdu, neuzskatīja, ka ar savu likumīgo darbu to apkauno, liecināja par filozofisku dvēseles diženumu.

Beidzot nonācu Halberštātē. Nosūtīju Herderu paciņu, kas bija adresēta gluži vienkārši: Gleima tēvam, un jau tāju, kad es varētu viņam apliecināt savu cieņu. Saņēmu atbildi, ka varot nākt tūlīt un, kad pēc nelielas aizkavēšanās turp aizgāju, atradu rosīgu sirmgalvi jau savas mājas durvju priekšā, kur, mani gaidīdams, viņš stāgāja šurpu turpu. Herdera vēstulē acīmredzot bija ļoti sirsniņi ieteikumi. Biju šo dzejnieku iepazinis jau ļoti agri. Reiz skolā es guvu uzmundrinošu piekrišanu, publiski deklamējot kādu viņa dzejoli (domāju, tas saucās «Lauku dzīves slavinājums» un ir kādas Horācija odas atdarinājums). Ar to man saistījās interese par viņu. No pārējiem viņa dzejojumiem man bija patikušas tikai dažas kara dziesmas. Poētisks un kareivīgs domu spars tajās

nav nekāds retums, taču neesmu dzirdējis, ka kādu no tām kareivji jebkad būtu dziedājuši, varbūt neviena pat nav komponēta, tāpat kā to atdarinājumi, — Kr. F. Veises amazoņu dziesmas. Turpretī to laikabiedri, «Desavas maršs» un tā paša Veises operešu dziesmiņas ar Hillera melodijām⁶⁰, bija visur un ilgi dzirdami un vēl ir pazīstami, tāpat kā daudz senākā «Princis Eižens, drosmīgais bruņinieks». Tur nedrīkst vainot to dziesmu zemo māksliniecisko vērtību vai patriotisma trūkumu; pat dažas Septiņgadu kara laika studentu dziesmas piesātina entuziasms par dižo karali. Domu gājiens un valoda Gleima dziesmās bija gluži vienkārši pārāk augsti tautai, lai gūtu atbalsi tās dvēselē.

Gleims bija daudz cēlāks cilvēks nekā dzejnieks. Viņam bija ievērojama bagātība vai vismaz ienākumi kā bagātā Halberštates protestantu Domkapitula kanoniķim un sekretāram; viņš dzīvoja kā vienkāršs pilsētnieks un lielu daļu savas pārpilnības izlietoja trūcīgu dzejnieku vai vismaz rakstnieku pabalstīšanai; vai viņš palīdzēja arī citiem nabadzīgajiem ļaudīm, es nezinu. Katram uzplaukstošam literāram talantam, it sevišķi poētiskam, pie viņa bija brīvs patvērums. Dažs jauns dzejnieks dzīvoja pie viņa gadiem ilgi kā godāts draugs; dažam viņš apgādāja iztikas iespēju daļēji pašā Doma patversmē, kā, piemēram, Tīdgem⁶¹ un Rāmleram⁶² Smitam. Visus izcilos tā skaistā perioda dzejniekus, kas iesākās ar Gotšeda⁶³ skolas norietu, — Klopštoku, Herderu, Jakobī⁶⁴, Klaudiusu⁶⁵ un daudz citus — ar viņu saistīja draudzība⁶⁶, un viņš bija krietns, uzticams draugs, tikai — mazliet par strauju. Tā, piemēram, bija bīstami uzsākt ar viņu sarakstīšanos. Viņš, kam bija daudz darīšanu, tad rakstīja uz katru pasta dienu un ļoti dusmojās, uzskatīja par apvainojošu nevērību, draudzības pārtraukšanu, ja viņam netika atbildēts precīzā laikā, un ar viņu bija grūti izlīgt, jo pats viņš juta un pierādīja, ka draudzības vārdā spēj un ir gatavs nest lielus upurus.

Kritiku viņš nevarēja ciest, tādēļ šaubos, vai arī Lesingu viņš pieskaitīja pie saviem draugiem. Ar savu veco un sirmo draugu Rāmleru viņš, kā zināms, sastrīdējās uz visiem laikiem ļoti vērtīgu izmaiņu dēļ, kuras tas pirms iespīšanas bija izdarījis gan paša Gleima, gan citu viņa draugu dzejoļos. Visasāk viņš mēdza izteikties par Kleista⁶⁷ «Pavasara» pārveidošanu, un tādēļ arī es gandrīz iemantoju Gleima dusmas vai vismaz nepatiku. Proti, kad viņš reiz par to runāja, es izteicu domu, ka «Pavasaris» pašrei-

rodas pilsētā?» — «Pie vārtiem ir spēkā prūšu akcize.» viņš teica, «šeit, vārtu priekšā, visu var iegādāties izdevīgāk. Tas būtu arī pretrunā ar pilsētnieku tiesībām.» — «Bet tad jau viesnīcas pilsētā izputēs!» es iesaucos. Vīrs paraustīja plecus. — Es gāju nevis uz grāfa traktieri, bet uz «Foreli», kur pēc dažām stundām ieradās arī Sērers. Vakarū mēs pavadijām, omulīgā mierā apskatot apkārtni. — Nākamajā rītā uzkāpām līdz pilij, kas atrodas ar biezu mežu apauguša kalna, ko sauc par Parku, virsotnē. Ceļā mūs nobiedēja divi brieži, kas nikni cīnījās. Tomēr laimīgi nonācām pili un bibliotēkā. Bibliotekārs, padomnieks — tas taču pats par sevi saprotams! — Benclers bija pavisam kurls, bet pakalpīgs. Man izdevās panākt, ka viņš mani saprata. Es saņēmu to, ko bija vēlējies uzziņāt Herders, un to pierakstīju, bet Sērers tikmēr apskatīja bibliotēku. Biju ieradies vēl īstajā laikā, lai iepazītos arī ar divām ievēribas cienīgām lietām: gandrīz divus tūkstošus Bibeļu lielu kolekciju, kas man šķita ļoti savāda izšķerdība, jo visās pasaules valodās noteikti nav ne pustikdaudz izdevumu, un — visos, kā zināms, rakstīts viens un tas pats; bez tam — lasāmo mašīnu, kas salikta no daudziem dēliņiem, kas abos galos nostiprināti uz riteņu spieķiem. Benclers teica, ka, sakārtojot uz dēliņiem grāmatas, no kurām vēlas gūt ziņas par kādu priekšmetu, vajag mašīnu tikai pagriezt, lai pēc kārtas pāršķirtu, kuru vien vēlas. Šis izgudrojums man šķita ļoti saprātīgs un ērts, it sevišķi, kad pēc dažiem mēnešiem Kopenhāgenā apmeklēju slaveno Zūmu⁶⁹ un redzēju viņu staigājam šurpu turpu starp gariem, atvērtām grāmatām apkrautiem galdiem, izdarot izrakstus, no kuriem viņš sastādīja kādu kara romānu. Ar šādu mašīnu viņš savus tā saucamos romānus būtu varējis sarullēt kopā, nepieceldamies no krēsla.

1806. gada rudens

Vasaras laikā valdībai tika iesniegti vairāki vispārējas tautas apbruņošanas un Berlīnes aizstāvēšanas plāni. Runāja par vairāku provinču piedāvājumiem izveidot brīvprātīgo korpusu. Valdībai pašā valsts centrā, protams, vajadzēja prast vislabāk novērtēt [šo ierosinājumu] lietderīgumu, un tā nolēma, ka nebūtu labi tos īstenot. Taču tauta pārprata valdības laipno noraidījumu, lielākoties saskatot tajā tikai neuzticību, nicinājumu un mājieni

uz to, ka tautai nav nekādas daļas par [nākotni], ko tā bija gatava izcīnīt, nežēlojot mantu un dzīvību. Man šķiet, ka tas pietiekami labi izskaidro, kā vēlāk entuziasms varēja pārvērsties tik lielā vienaldzībā. Tas izskaidro, kā šī vienaldzība šur un tur varēja pāriet pat vēl nosodāmākās jūtās kad tik ļoti neizdevās mēģinājums visu izcīnīt tikai ar karaspēka palīdzību un tautai bija jāpacieš sekas, kuru novēršanā tā būtu tik labprāt piedalījusies.

Berlinē ieinteresētība saglabājās visilgāk, tā pat atkal pārvērtās entuziasmā, kad armijas nu tuvojās viena otrai; taču arī tas atkal pārgāja dūsmās, kad pēc galma aiziešanas uz Berlīni vairs netika sūtītas itin nekādas vēstis vai arī tās netika darītas zināmas atklātībai. «Viņi uzskata, ka mēs neesam tā vērti, lai viņi pūlētos mums kaut ko darīt zināmu,» bieži dzirdēja sakām, reti bez papildu lāsta kabineta padomniekam Lombardam⁷⁰, kurš nu reiz bija izpelnījies publikas naidu un neuzticību.

Drūmās, nemierīgās gaidās no rīta līdz vakaram un atkal no vakara līdz rītam ļaudis alka ziņu, kuras nepieņāca. Jau ļoti agri daudzi steigza no viena paziņas pie otra, lai apjautātos, vai arī, tuvojoties naktij, vēlreiz gērbās, lai atkal mēģinātu kaut ko uzzināt. Vienkāršais atgadījums, par kuru pastāstīja kāds ceļotājs, proti, ka viņš Veimārā karali redzējis izjādes laikā ļoti jautru, veselu dienu ieliksmoja un nodarbināja visu lielo rezidenci.

Beidzot tika izplatīts Prūsijas kara manifests. Ļaudis bija tik ļoti ilgojušies dzirdēt valdību izsakāmieš par šo jautājumu, ka to lasīja ar sajūsmu un pasludināja par daiļrunības šedevru.

Un atkal mokošs klusums. 13. oktobrī pienāca vēsts, bet tikai privātā vēstulē. Firsts Hoeloe⁷¹ bija rakstījis kādai princesei: ģenerālis Tauencīns⁷² esot laimīgi atkāpies līdz Orlamindei un nākamajā dienā pievienošoties viņam. Tūkstoš šīs nenozīmīgās vēsts norakstu gāja no rokas rokā, un Tauencīns bija dienas suminātais varonis: viņš taču bija kaut ko darījis; par viņu taču bija kaut kas zināms.

Šo prieku jau nākamajā dienā simtkārt mazināja vēsts par prinča Ludviga Ferdinanda⁷³ sakāvi un nāvi. Sākumā neviens tam negribēja ticēt. Tirgus laukumos un ielās, klubos un kafejnīcās redzēja stāvam lielus ļaužu pūlus, un, kurš tajos spēja tikt pie vārda, tas centās pierādīt šī notikuma neiespējamību. Arvien pieaugoša pārliecība visi

viņā klausījās, līdz pienāca kāds, kurš jau zināmajam pievienoja vēl vienu notikušā apstākli, kas pilnīgi sagrāva visus pretpierādījumus. Sanākušie tad izklīda skumji un klusi. Kad fakts par prinča nāvi vairs nebija apstrīdams, visus pārņēma sēru noskaņojums: to uzskatīja par nacionālu nelaimi. Vecas sievietes, kuras droši vien principi nekad nebija redzējušas, uz ielas plēsa savus sirmos matus; un nopietni, stipri vīri, kuri ar principi nebija kārtojuši nekādas darīšanas, rokas laužidami, runāja par viņa zaudējumu.

Tēvzemes mīlestība, kas ne par ko negribēja pazīt bailu, uzveica arī šo satricinājumu. Ļaudis apsvēra sakāves apstākļus; drīz vien uz principi dusmojās par to, ka viņš pārkāpis saņemto pavēli, un, ja būtu bijis laiks, viņi varbūt nonāktu līdz viņam adresētiem lāstiem.

No Potsdamas pienāca vēsts, ka tur ļoti skaidri dzirdama lielgabalu duna. Drīz kļuva zināms, ka tā dzirdama arī kādā Berlīnes rajonā. Bāli kā rēgi ļaužu pūļi devās ārā no pilsētas, lai to dzirdētu, un ielās bieži vien bija redzami cilvēki, kas gāja lēnām un spēra vieglus soļus, un turklāt ieklausījās, vai arī no zemes zem viņu kājām briesmīgi satricinājumi kā nesaprotamas spoku balsis nevēstīs glābiņu vai bojāeju. Beidzot pienāca vēsts, ka lielgabalu duna attālinoties. Tātad uzvara, — nosprieda ļaudis, — ienaidnieks bēg! Šķiet, ka tā bija kauja pie Halles, ko varēja sadzirdēt, jo arī par to, neraugoties uz Halles tuvumu, Berlīnē nepienāca nekādas ziņas.

Arī es piederēju pie laiku pa laikam iedrošinātajiem, kas cerēja principa pēc. Agri kādā no jaukākajiem rudens rītiem — domāju, tas bija 17. oktobrī — es mierīgi zvilnēju pie loga un centos izprātot īsti spēcīgu nobeigumu kādam sacerējumam, kuru vajadzēja iespiest tajā pašā dienā. Iepriekšējā vakarā bija izplatījušās neskaidras baumas par kādu zaudētu kauju. «Jo neapšaubāmāks ir tas,» es domāju, «ka tagad piedzīvosim uzsaukumu tautai, kas nenoliedzami karam piešķirs citu saturu un dos laiku svešas palīdzības pienākšanai.» Tajā brīdī ieraudzīju, ka pa Frīdriha ielu lēnām uzbrauc kurjers. Gauss kurjers nevarēja būt nekāds prieka vēstnesis. Ātri apgērbos un devos pie slepenpadomnieka T****ra. Viņš jau divas stundas bija pie gubernatora, ministra Šūlenburga⁷⁴. Arī es soļoju turp. Nama priekšā bija blīvs cilvēku pūlis; taču šķita, ka namā valda Gorgonas galva⁷⁵: ik brīdī tajā iegāja cilvēki ar ļoti saspringtām sejmām, un savukārt citi

nodurtām galvām, izdzisušu skatienu iznāca no tā. Vestibils bija ierēdņu pārpildīts. T***rs bija starp viņiem. Mākslotā savaldībā viņš man sacīja: «Esam zaudējuši kauju!» un sniedza man paziņojumu. Es to paņēmu stingrā pārliecībā, ka tas ir uzsaukums ķerties pie ieročiem, un izlasīju — tik bēdīgi slavenās rindiņas: «Mierīga izturēšanās ir pirmais pilsoņa pienākums!» Rokas man nolaidās, un tālāk es nelasīju. Tikai pēc tam uz ielas pievērsu uzmanību beigu saturam, kad pavecāks vīrs lasīja priekšā savai sievai, ka visi prinči esot sveiki un veseli, un viņa atbildēja: «Bet ko dara mūsu Jākobs?»

Apjautājos par ministru, un T***rs man pačukstēja, ka viņš esot izgājis, lai pats veiktu pasākumus Berlīnes atstāšanai. Patvēros kādā loga nišā, lai apsvērtu savu stāvokli. Vasarā savu pret Franciju vērsto sacerējumu dēļ biju saņēmis anonīmus brīdinājumus un galu galā pat draudu vēstules, kas mani arvien mudināja rakstīt vēl niknāk. Ar Parīzes avīzēm man tādēļ jau sen bija atklāta cīņa: jo es biju pret tām un to rīcību iespiedis spēcīgākas lietas nekā nelaimīgais Palms⁷⁶, kuru pirms astoņām nedēļām Bonaparts lika apcietināt un nošaut draudzīgajā valstī. Turklāt es biju ārzemnieks krievs un nevarēju uzrādīt nekādu Prūsijas galma izdotu dokumentu. Mani būtu pasludinājuši par emisāru, un pats mērenākais liktenis⁷⁷, uz ko drikstēju cerēt, bija tikt aizvestam uz Franciju smagā gūstā.

Tieši tad ienāca ministrs. Lūdzu viņam pasi. «Jā,» viņš sacīja, «jums gan būtu ļoti ieteicams aizbraukt. Bet pasteidzieties. Drīz es aizliegšu izlaist zirgus no pilsētas.»

Notikušā apdullināts, ar steidzīgi parakstīto pasi kabatā devos projām. No kādas šķērsielīņas atskanēja dziedāšana. Es ieklausījos. Kurrendu skolas⁷⁸ audzēkņi stāvēja kāda nama priekšā un dziedāja no manas «Kaujas dziesmas»:

Jel, jaunekli, celies, un sirmgalvi, vīrs!
Ir mūsu mērķis taisnīgs un tīrs!
Uz cīņu, līdz uzvara mūs!

Par Prūsijas troni un senso slavu!
Par sievu un bērniem, un mantību savu!
Par līgavu — līgavainis!

Jau bungas mūs sauc! Jau karogi plīvo!
Nu, dosimies kaujā par tēvzemi brīvo!
Uz priekšu, par tēvzemi cīņā!

Es nolādēju ļauno nejaušību un steidzu pie sava «Valširdīgā» izdevēja⁷⁹, lai viņu lūgtu sagatavot visu nepieciešamo manai aizbraukšanai, jo viņam šajā situācijā vajadzēja orientēties labāk nekā man. Redzēju, ka nabaga vīrs pavisam zaudējis savaldību un pats nolēmis bēgt. Drīz vienojāmies, ka ceļosim kopā. Kāds draugs viņam pagādāja jau aizjūgtu karieti līdz nākamajai stacijai; taču viņš bija tik steidzīgs, ka man pat neatstāja laiku kofera sakravāšanai. Liku aiznest uz karieti mazu pauniņu ar apģērbu un veļu, un devāmies ceļā. Laukumus jau pildīja vaimanājoši cilvēki. Starp viņiem redzējām daudzus paziņas; taču vienīgais sveiciens, kādu saņēmām vai padevām, bija pacelta roka un skumja plecu parautīšana. Cik ļoti atšķirīga, es nodomāju, gan tagad būtu šīs pilsētas seja, ja aicinājuma saglabāt mieru vietā būtu izdots uzsaukums ķerties pie ieročiem!

Ceļš uz vārtiem mūs veda cauri nomaļam pilsētas rajonam. Šurp šausmu vēsts vēl nebija atnākusi, un ikdienas dzīve visur vēl rādīja savu mierīgo, nenozīmīgo seju. Mani, kurš jau saklausīja tuvojošos orkānu, kas to visu sagraus, saistīja arī visparastākās ainiņas. Ne tikai māte, kas, durvju priekšā sēdējama, uzsmaidīja savam zīdaiņim, bet arī puišēli, kas grūstījās un plūcās, pat ebrejs un sētnieks, kas kaulējās par vecu jaku, man šķita idiliskas grupas.

Varbūt pusstundu pirms Berlīnes ceļš laižas lejup no pakalna. Šeit, es nospriedu, pilsētai jāizzūd skatienam, pilsētai, kuru biju iedomājies kā dzimteni visai dzīvei, kuru kā tādu biju iemīlojis, kuru tagad nu varbūt uz visiem laikiem biju atstājis un kurai draudēja bēdīgs liktenis. Jo Bonaparts, kā jau sen dzirdēja runājam, esot savai armijai apsolījis atdot Berlīni uz trim dienām izlaupīšanai. Liku apturēt karieti un piecēlos, lai vēl reizi atskatītos uz Berlīni. Saviļņojumu, kas mani pārņēma, kāpināja, es to labprāt atzīstu, pārdomas par to, kas mani sagaidīja turpmāk. Līdz šim man bija neatkarīgi trīstūkstoš dālderu lieli ienākumi gadā, prāva grāmatu kolekcija utt. To visu biju upurējis, iespējams, savam patriotismam; simts fridrihsdoru, kas man nejauši bija palikuši skaidrā naudā, tagad bija visa mana bagātība.

Jutu, ka pienācis laiks stingri iegrožot savas jūtas un iztēli; ja likteņa pavērsienam, kas varēja gadīties, gribēju stāties pretim ar īsta vīra cienīgu mieru. Man klājās daudz grūtāk, nekā biju domājis. Pats ar sevi es droši vien būtu biju domājis. Pats ar sevi es droši vien būtu ticis kārtībā ticis kārtībā drīz, bet mana citkārt ļoti prozaiskā ceļabiedra garu bailes bija novedušas līdz tik poētiskai darbībai, ka viņš mani ik minūti mocīja ar to šausmīgo ainu jaunu iztēlojumu, kas esot sagaidāmas pilnīgi droši. — Vairs precīzi nezinu, kādēļ izvēlējamies apkārtni uz Štetīnu, kas veda caur Frejenvaldi un Štārgardi. Pa šo ceļu nākamajā dienā mēs nonācām lēnu muižā, kas piederēja kādam mana ceļabiedra paziņam. Šeit es izmantoju izdevību un šķīros no viņa.

Sava diezgan gausā turpmākā ceļojuma laikā man bija izdevība novērot, ka ļoti daudz ebreju klīda apkārt un dedzīgi informēja lauciniekus par armijas neveiksmi. Tikpat neuzkritošs man likās veids, kā tauta uzņēma šo vēsti. Tauta tajā saskatīja vienīgi nīstamās armijas pazemojumu. Kāda Pomerānijas zemnieka sieva līdzīgi daudzām citām sauca: «Nu gan viens otrs plātizeris (viņa domāja pazīstamus kareivjus) pieklusīs.» — Kādu svētdienas pēcpusdienu ieradās Štārgardē, atpūtos līdz nākamajam rītam un tad braucu uz Štetīnu.

Jau braucot pa ielām, ievēroju daudzus paziņas, ko biju atstājis Berlīnē un kas šeit rosījās ar lielu, ne jau nu gluži sērīgu troksni. Man vēlreiz pateica, ka, tiklīdz Berlīnē kļuvis zināms par karalienes⁸⁰ aizbraukšanu uz Štetīnu, esot kļuvis par labo toni arī bēgt uz turieni. Vismaz es šeit redzēju daudzus, kam nebija ne mazākā iemesla bēgt.

Tā kā nelielais ceļojuma ilgums un rosība uz kara ceļa bēgšanu bija padarījusi gandrīz vai par izpriecās braucieni, augstāko kārtu personas vēl izrādīja visas savas dzimtenē ierastās pretenzijas, taču trūka vietas, kur tās varētu izvīrīt, un ik brīdī tās sadūrās ar skaļi sludinātajām tādu personu prasībām, kuras mājās gan allaž jūtas ļoti pakļautas, tomēr šeit jau ar pašu bēgšanu vien domājās pierādījušas savu politisko nozīmību. Radās incidenti, kas būtu varējuši sniegt bagātīgu vielu komis-kam romānam.

Nopietnāks un cildenāks izskats nekā bēgļiem no Berlīnes bija pašiem štetīniešiem. Lai cik apgrūtinoša viņiem bija pilsētas pārpildīšana ar bēgļiem, kuriem drīz vien

pievienojās arī Berlīnes garnizons, viņi tos tomēr uzņēma laipni un viesmīlīgi. Pie tam sabiedriskais noskaņojums bija tik patriotisks, ka, esmu pārliecināts, būtu pieticis ar vienu vienīgu proklamāciju un enerģisku komandantu, lai štetīniešus, tikpat labi kā to vēlāk izdarīja kolberģieši⁸¹, pamudinātu pašiem uzņemties sava cietokšņa aizstāvēšanu. Taču šeit par kaut ko tādu neviens nedomāja. Ar katru stundu pieauga vērtīgo krājumu un kustamā īpašuma masa, ko šurp nogādāja drošībā, tomēr nedz gubernators, nedz komandants neveica redzamas aizsardzības pasākumus; taču nebija arī runas par to, ka Berlīnes garnizonam, seštūkstoš vīru lielam korpusam, kas tagad valstij taču bija ārkārtīgi svarīgs, dotu pavēli virzīties tālāk. Vēlāk tas padevās reizē ar cietoksni, un pie tam, kā tika apgalvots, nebija atskanējis neviens lielgabala šāviens.

Drīz vien pienāca arī Berlīnes laikraksti, pilni frāžainiem franču biļeteniem un ķengu runām pret prūšu valdību. Šīs avīzes, kuras ļāva brīvi izplatīt; ik stundu pienākošās ļaunās vēstis par izklīdināto armiju; beidzot, komandieru acīmredzamā neapņēmība izmainīja štetīniešu noskaņojumu divdesmit četrās stundās. Drīz vien viņi ar rūgtumu atcerējās daudzas patiesas vai iedomātas pārestības, ko Štetīnas tirdzniecība esot cietusi galvenokārt ministra Haugvica⁸² dēļ. Naidīgais noskaņojums kļuva jo spēcīgāks, jo vairāk morāliskā persona «valdība» iedzīvotāju acu priekšā sašķēlās veselā virknē ierēdņu, ko viņi nemaz neuzskatīja par laipniem. Galu galā tajā pašā Štetīnā, kuras patriotiskais gars pirms dažām dienām bija mani tik ļoti iepriecinājis, dzirdēju kādu vīru teātrī skaļi sakām: «Mēs, pilsētnieki, necietīsim, ka Štetīna tiktu aizstāvēta.»

Tautas nu reiz ir tādi divaini instrumenti, kas spēlē paši, kad meistars to nedara; bet tad ne vienmēr gluži to gribu, ko vēlas viņš.

Sajos apstākļos šķita ārkārtīgi svarīgi uzrunāt tautu. Aizgāju pie ministra Šūlenburga, pastāstīju viņam, ko biju novērojis, un piedāvājos sarakstīt kādu proklamāciju vai skrejlapu. Viņš atbildēja: «Seit esmu tikai izbraukušais Berlīnes gubernators. Savu pienākumu esmu izpildījis,» viņam labpatikās pateikt, «atvedot uz šejieni neskartu Berlīnes garnizonu. Nevaru Jums šeit dot nekādas pilnvaras; tomēr, tā kā Jūsu nodoms ir svarīgs, es Jums iesaku vērsties pie karaļa Graudencā.» Paskaidroju viņam, kā visnepieciešamāk ir rīkoties šeit, Štetīnā. Ar tikko manāmu

smaidu viņš teica: «Vai esat bijis pie gubernatora un pie komandanta?» — «Nē,» es atbildēju. — «Parunāriet taču vispirms ar viņiem abiem un tad atkal nāciet pie manis.» Es darīju, kā viņš teica, un nu iemācījos saprast viņa smaidu. Abi bija veci, savu laiku nodzīvojuši vīri, kuri, kā šķita, pat savās istabās pārvietojās tikai ar grūtībām, un viens no viņiem man sacīja: «Ja francūži pienāktu tuvāk, visiem ārzemniekiem laikam gan vajadzētu atstāt pilsetu.» Atbildes vietā pasniedzu viņam parakstīšanai savu pasi.

«Nu,» jautāja Šūlenburgs, kad atkal ierados pie viņa, «vai bijāt tur? Ko Jūs domājat tagad?» — «Domāju, ka nevaru izdarīt neko labāku,» es teicu, «kā lūgt no Jūsu ekscelences pavēli visiem pasta priekšniekiem bez kavēšanās dot man zirgus braucienam uz Kēnigsbergu.»

Viņš tā vietā ierosināja, ka likšot ierādīt man kajīti uz kāda kuģa, kam ar karaļa kasi jādodas uz Dancigu ar diviem jūrniekiem, divkāršu komandu un bez pasažieriem, ja neskaitot pāris karaļa ierēdņus, kuri pavadot kasi. Ar pateicību pieņēmu viņa priekšlikumu, un Šūlenburgs izdeva kuģa kapteinim pavēli «izīrēt man savu kajīti».

Celojums bija ļoti ilgs. Dienas vidū atstājām Štetinu un jau vakarā izmetām enkuru pie ieejas pašā jomā, jo locis, «pastāvot sliktai signālu izpildīšanai», kā viņš teica, neuzdrošinājās naktī turpināt braucienu. Nākamajā rītā tika pacelts enkurs, taču drīz iestājās bezvējš, un mēs gandrīz visu dienu nekustīgi nostāvējām jomā. Patīkama situācija, jo tālumā jau dzirdējām kanonādi un bija pats par sevi saprotams, ka, ieradušies šajā rajonā, francūži vispirms metīsies vajāt kuģus ar kasi. Pret vakaru iegriezās ceļavējš; līdz ar nakts iestāšanos nonācām pie Svīnemindes un — atkal izmetām enkuru: jo naktī nedrīkstējām riskēt braukt pa ļoti šauru grīvu, ko pie pašas jūras bez tam vēl pa pusei ierobežoja sēklis. Viens no jūrniekiem nokāpa krastā, palika tur līdz pusnaktij un kopā ar krietnu skurbuli atnesa ziņu, ka visu cauru dienu pāri Pēnei virzījušies bēgļi. Tilts pie Anklāmas esot nojaukts, un zemnieki esot atteikušies bez krietnas samaksas pārcelt bēgošos kareivjus. Beidzot uzausa rīts — nemilīgs, vētrais — un, proti, [vējš pūta] tādā virzienā, ka apgrūtināja izešanu jūrā. Tomēr to vajadzēja veikt, jo atkal skanēja lielgabalu dārdi, daudz tuvāk nekā vakar. Kuģa priekšgalā tika pietauvotas laivas, un cauri augstajām bangām mēs tikām vilkti tuvāk jūrai.

Beidzot mums tomēr palaimējās, vētrā nikni krācošie jūras vilņi mūs šūpoja, un mēs attālinājāmies no bīstamā krasta. Nākamajā rītā bijām sasnieguši Hēlu; taču šeit īsti iesākās mūsu ceļojuma patiesi šausmīgais posms. Nelabvēlīgais vējš neļāva tuvuoties krastam, un, kuģiniekiem nemitīgi sūkstoties par novārtā atstātajām bojām, mēs trīs dienas un nakts pie Hēlas lavierējām šurpu turpu, bet kuģi pārklāja te sniegs, te ledus. Beidzot mums laimējās iespraukties, beidzot sasniedzām Dancīgas reidu. Te nu tā ir mūsu acu priekšā savā godībā. Jūrnieks izmeta enkuru, deva savu signālu. Drīz vien uz augsti valstīgajiem vilņiem pieligoja barkass. Viens no jūrniekiem apmierināti piebilda, ka ierodoties pats loču kapteinis. Tā tiešām arī bija; bet otrs jūrnieks paskaidroja, ka jebkurš cits locis viņam būtu bijis vairāk pa prātam. «Tas vīrs ir pārāk jauns savā mākslā; par savu vietu viņam jāpateicas tikai tam apstāklim, ka agrāk bijis kambarsulainis pie Haugvica.»

Mums negadījās pārbaudīt viņa prasmi. No attāluma viņš mums ruporā uzsauca: «Karaļa pavēle! Naudas kuģiem, neieejot ostā, doties uz Kēnigsbergu.» Gribēju viņu vismaz lūgt mani nogādāt krastā, taču barkass jau atkal bija tālu projām. Grūtību pārmočiti, mēmi saskatījāmies un vilkāmies atpakaļ uz bēdīgo kajīti.

Vēl vairāk! Iziešana jūrā bija visnotaļ neiespējama, jo spēcīgs vējš pūta tieši pilsētas virzienā. Tā nu atkal trīs nakts un divas dienas palikām reidā, truli samierinājušies ar pilnīgu nomāktību, kamēr sniegputeni un slapjdraņķi tikai retumis pārtrauca saules stari.

Kādu rītu, kad pamodos vēlu, ieraudzīju vienu no kapteiņiem mierīgi gulam. Ievēroju ritmisku kuģa šūpošanos un uz klāja nedzirdēju neko citu kā vien sardzes matrožu labi pazīstamo zvārstīgo soļošanu kuģošanas laikā. Gandrīz bez elpas cerīgās gaidās steidzos augšā. Tiešām gan! Zeme vairs nebija saskatāma, un mēs burājām ar svaigu vēju. Viens stūrmanis bija pie stūres, otrs — vecs dānis — mundri soļoja šurpu turpu. Viņš mani laipni sveicināja un pastāstīja, ka rīta agrumā esot atstājuši reidu un ka viņš mani esot jau ilgi gaidījis. Un tiešām, viņš tūlīt izvilka ar roku rakstīto mācību grāmatu, ko, beidzoties apmācību laikam stūrmaņa mākslā, bija ieguvis Holandē par simts guldeņiem, lai turpinātu skaidrošanu, ko biju viņam lūdzis, kad lavierējām pie Hēlas. Liksmā omā, jo nu atkal bijām atklātā jūrā, es viņu

iepriecināju ar to, ka apsēdos viņam līdzās uz tauvu kauzdes un pusstundiņu ļāvu sevi pamācīt.

Beidzot, man šķiet, nākamajā dienā mēs ieraudzījām Pilavu, [bet tas bija] skats, kas mums atkal nemaz neļāva atstāt klāju. Nākamajā dienā es steidzos uz Kēnigsbergu. Ko tur redzēju, visumā bija to ainu atkārtojums, ko biju vērojis Stētīnā, tikai lielākā mērogā un citādi niansētas. Berlīnes ierēdņi mana jūras ceļojuma laikā bija šeit ieradušies pa sauszemi, un viņiem bija pievienojušies daudzi citi no visas Brandenburgas un citām okupētajām provincēm. Pārējie Berlīnes bēgļi ar viegli iegūtām pašēm lielākoties bija no Stētīnas atgriezušies mājās. Stētīnas un Berlīnes garnizona vietā, kas jau atradās gūstā, redzēju šeit gandrīz visu izklīdinātās armijas pulku atliekas. To vidū man iedvesa cieņu sevišķi vecākie virsnieki un kareivji, kas bija cīnījušies vēl Prūsijas spožajā periodā, ar savu drūmo, taču stingro izturēšanos un savu klusēšanu, gluži kā Floriāna⁸³ uzvarētie laivas:

*Ils ne se plainaient pas, ils gardaient dans leur coeur,
Et leur orgueil et leur douleur⁸⁴.*

Jaunākie, kam vēl nebija pacilājošu atmiņu, bet kas bija piedzīvojuši tik daudz nelaimju savā pirmajā gājienā pēc slavas, sākumā šķita pazemoti, taču drīz vien atgriezās viņu možāks noskaņojums; tomēr kopā ar to diemžēl arī rupjais, skarbaiss tonis, ar kādu viņi citkārt bija paraduši izturēties pret mierīgo iedzīvotāju kārtām. Tagad tas bieži vien sastapa tikpat rupju pretsparu un izraisīja lielāku niknumu nekā jebkad agrāk. Tāds pats noskaņojums bija Kēnigsbergas ierēdņiem un iedzīvotājiem pret ierēdņiem no Berlīnes, kuri šeit mēģināja augstā tonī izriktot un pavēlēt, jo bija nākuši no rezidences, taču viņiem bieži vien aizvainojošā kārtā tika atgādināts, ka šeit viņi atrodas īstenās Prūsijas karalistes galvaspilsētā, un proti, kā nelaimīgi viesi, kuri varētu prasīt tikai līdzjūtību.

So dažādo, savstarpēji pretējo pretenziju rezultāts bija tikpat pretrunīgi rīkojumi un pirmajās dienās tāds sajukums, ka, man šķiet, nevarēšu raksturot to labāk kā ar kādu slavenā zinātnieka Krauza⁸⁵ domu.

Biju noīrējis mājokli Kneiphofa Garajā ielā. Kādas atbildes vizītes laikā pie manis viņš stāvēja pie loga, bet man bija jāiziet kaut kādās darīšanās. Kad atgriezos, viņš sacīja: «Zēl, ka Jūs nebijāt šeit. Nupat garām pajāja

dažas kavalēristu vienības skaistos remontzīrgos. Taču uzgaidiet, tās droši vien drīz atgriezīsies.»

«Kā tā?» es jautāju.

«Nu, tieši tādēļ, ka tās devās uz turieni,» viņš sacīja, «kur, kā es domāju, tām nav jābūt.»

Tomēr tas viss izmainījās, it sevišķi pēc Viņa majestātes karaļa ierašanās. Vēsture ar cieņu saglabās to, kāda spēcīga, kaut arī neveiksmīga pretestība īsā laikā tika organizēta no Prūsijas valsts nelielajām atliekām un kādu nesatricināmu patriotismu parādīja Kēnigsbergas iedzīvotāji un Prūsijas karaliste gan savos panākumos, gan nelaimē.

Seit, pēdējā nelielajā Prūsijas valsts robežprovincē, kas, stingri ņemot, pat nepiederēja pie Vācijas, uzsaukums vācu nācijai ķerties pie ieročiem daudzām droši vien likās bezcerīgs. Man nel! Jo tālāk uz priekšu Napoleons bija pavierzījies, jo bīstamāka viņam aizmugurē varēja kļūt tautas apbruņošanās, kurai drīz vien, protams, pievienotos daudzas militārpersonas. Biju pārliecināts, ka tad viņš neiedrošinātos doties uz Prūsijas karalisti, jo sevišķi tādēļ, ka strauji tuvojās krievu armija un tā vienlaikus būtu apdraudējusi viņu no priekšpuses. Kā man Berlīnē bija ar vārdiem izdevies par šo domu tā sajūsmināt [daudzus], sevišķi veco grāfu Vartenslēbenu, agrāk virsnieku, ko personiski augstu vērtēja Frīdrihs Otrais, bet tagad Karaļa pils pārvaldnieku, — ka viņš paziņoja, ka pats apmācīšot tautas vienības rīkoties ar ieročiem, tā arī Kēnigsbergā es savam plānam ieguvu daudz piekritēju; tikai ne tos, kuriem bija jālemj par tā īstenošanu. Nolēmu ceļot tālāk. Kad kāpu karietē, atnāca Reimana kungs, prinča Luī audzinātājs, lai ar priekā starojošu seju man paziņotu, ka nu esot nolemts izdot uzsaukumu. Tagad es šaubījos un paskaidroju, ka gaidīšu to Mēmelē. Tur es tiešām uzskavējos vairākas dienas. Beidzot pienāca uzsaukums, kurš studentus un pilsētniekus aicināja iestāties karadienestā, solot, ka arī pilsētnieki kara laikā varēs kļūt par virsniekiem. Turpināju savu ceļojumu.

Piezīme

Nupat atrodu izšķirošu apliecinājumu milzīgajai entuziasma izplatībai, kādu guva ideja par tautas apbruņošanu 1806. gadā, taču arī tam, kā augstākie ierēdņi, kas

tikai lēnprātīgas padevības apstākļos jutās droši par visām savām priekšrocībām, ko baudīja, toreiz vērtēja tos pašus pasākumus, kas pēc sešiem gadiem franču armijām Krievijā un 1813. gadā arī Vācijā palīdzēja sagatavot bojāeju.

Gēte, slepenpadomnieks un ministrs, 1806. gada augustā rakstīja no Karlsbādes: «Bailes un briesmas vairojusi drosmīgā, krietnā īstu vācu patriotu griba, kuri pavisam nopietnajā un pat neslēptajā nolūkā organizēt un izraisīt tautas sacelšanos nopietni apspriedās par līdzekļiem tās sasniegšanai, tā ka tajā laikā, kad mūs apdraudēja tāli negaisi, arī tepat mums līdzās sāka veidoties migla un tvaiks» (*Gētes raksti, kabatas izdevuma 31. sēj., 270. lpp.*).

Migla un tvaiks! Būtu bijis nepieciešams tikai neliels atbalsts no valdības puses, un tie būtu savilkušies vēl briesmīgākā negaisa mākonī nekā 1813. gadā, kad vācieši bija pārguruši un pieraduši paklausīt francūžiem.

VĒSTULES PAR DAŽĀM IEVĒROJAMĀKĀM ZIEMEĻVĀCIJAS PILSĒTĀM

Pirmais sējums

Vēstules par Hamburgu

Pirmā vēstule

S. kungam.

Tavs padoms, mīļais draugs, ir ļoti gudrs. Kurš grib dzīvot pie svešas tautas, tam vienmēr vispirms vajadzētu parūpēties par tās iepazīšanu. Tēvzemē cilvēks iziet no tās vietas, kur viņu noliek dzimšana un mantotā bagātība; cilvēks ieslēgts noteiktā lokā, no kura, lai cik strauji arī trauktos uz priekšu, nevar izklūt un kurš viņu visur pavada. Radinieki, jaunības draugi, apstākļi, kādos dzīvojis tēvs vai tēvocis: tas viss nosaka karjeru, kuru cilvēks uzsāk, un bieži vien arī visu laimi, ko ar to var sasniegt. Kas jādara, lai virzītos uz priekšu; veids, kādā būt nodevīgam citiem un gūt cieņu sev: tas viss nāk pats no sevis, un, kurš uzdrošinās pamest tam ierādīto ceļu, tas izvēlas ļoti nedrošu ceļu. Ļoti viegli viņš sev iegūst savādnieka, ja ne stūrgalvja reputāciju: un bieži vien ar to pietiek, lai viņu pazudinātu uz visiem laikiem.

Turpretim svešumā patstāvīgs vīrs pats izvēlas punktu, uz kuru viņš grib tiekties, un taciņu, pa kuru viņš uz to grib iet. Cilvēki, kuri mani redz pirmo reizi un iepriekš par mani nav neko zinājuši, laikam taču mani uzskata

par to, par ko es uzdodos un par ko man pietiek spēka sevi parādīt. Ja viņi arī zina, ka neesmu no tēva mantojis godpilnu dzimtas vārdu utt., toties man ceļā nestāv mantots naidis, neizdevušies brālēni un māsiņas: jā, jau tādēļ vien, ka nav mani redzējuši bērna un pusaudža vecumā, svešinieki jūt lielāku cieņu pret mani pašu kā vīru. Katra pretenzija, ko viņš izvirza, kļūst par tiesībām, ja viņš to pamato ar talantu un krietnumu; un tas, ko viņš sasniedz, vienmēr ir pierādījums nopelniem, jo viņam par to jāpateicas tikai sev pašam. Lai dzīvo svešatne! Tur cilvēks nobriest līdz pilnīgai patstāvībai, un laimei, ko tur iegūst, ir desmitkārt augstāka vērtība nekā tā, kuru dzimtene vairāk pasniedz nekā liek izcīnīt!

Vēlreiz pārslasu, ko esmu šeit uzrakstījis, un man pašam par to jāpasmaida. Ja to lasītu kāds svešinieks, vai viņš nedomātu, ka es vai nu jau esmu izcīnījis kādu lielu laimi, vai arī vismaz esmu ceļā uz to? Un tomēr esmu tik tālu no tās, ka vēl pat neesmu skaidrībā par to, vai man tāda meklējama un kur, un kā. Es šeit starp svešiniekiem iztuos tikpat nepiespiesti un bezrūpīgi kā agrāk mūsu tēvzemē un paļaujos liktenim, kas neredzamiem pavedieniem mūs vada šurpu turpu un mums atstāj vienīgi glaimojošo ilūziju, it kā mēs paši izvēlētos savus ceļus. Līdz tam brīdim, kad liktenis man kaut ko pavēlēs, es sekošu Tavam padomam — taču tas nav viegli!

Francūžus sastop Parīzē, angļus — Londonā; vāciešus ārpus viņu tēvzemes sastop it visur un tēvzemē — man gandrīz vai gribētos sacīt — *nekur*. Tāpat kā Vācija nav vienota valsts, tā arī vācieši neveido vienotu nāciju. Ir prūši, sakši, bavārieši, austrieši utt., bet nav vāciešu. Nacionālā masa ir izplūdusi simt tautās un tautiņās, no kurām katrai ir savas īpašas intereses, savi īpatnēji tikumi, savdabīgs raksturs un gandrīz arī sava valoda. Vārdam «vācieši» nav noteiktas jēgas, un tas, kurš saka «Vācija», tas nosauc bezveidīgu masu, kurā katra daļa, un viena otra — lieliski, ir organizēta, bet kura kopumā ir bezmērķīgs veidojums. Atsevišķiem vācu firstiem ir liels svars politikā, bet tam kopumam, pie kura viņi pieder, nav gandrīz vai vispār nekāda. Vācieši sēž gandrīz visos Eiropas troņos, un Vācija gandrīz visiem maksā meslus. Tās īpatnējais stāvoklis, vienīgi kurā reformācija, zinātnes, apgaismība vispār tik ātri un spēcīgi spēja sasniegt vīrišķīgu briedumu, ir atnesis pārējai Eiropai ļoti lielu labumu, bet pašas [Vācijas] iedzīvotāji līdz ar

to zaudējuši jebkādu nacionālu patstāvību. Katra no tās divsimt galvaspilsētām ir vājāks vai spēcīgāks kultūras un rūpniecības fokuss, tomēr nav nekādas iespējas visus to starus savākt vienkopus kopējai iedarbībai. Ja Vācija kādreiz kļūs vienota lielvalsts, tad tā būs pirmā [vietā] uz zemes, tomēr ļoti jābaidās, ka, pirms tā nonāks tik tālu, tā būs pilnīgi saplosīta un iznīcināta.

Taču kur gan es nonāku? Šis pārdomas mani varētu aizvest pārāk tālu. Es tās strupi aprauju, lai Tev pateiktu, ka nezinu labāka līdzekļa Tava padoma ievērošanai kā vien pašam pakļaiņot pa dažādām Vācijas pilsētām un ka rīt dodos ceļā uz Hamburgu, jō tieši ar šo pilsētu gribu sākt savu lielo ceļojumu.

Un kādēļ tieši ar šo miniatūrvalsti? — tu jautāsi. Tu nekļūdiesies, ja saistīsi to ar manu seno un sevišķo patiku pret republikām. Vai atsevišķs pilsonis brīvvalstī dzīvo laimīgāk nekā monarhistiskā valstī, tas atkarīgs no abu valstu konstitūcijām un no to cilvēku rakstura, kuru rokās attiecīgajā brīdī ir valsts vara. Likumu ļaunprātīgai izmantošanai brīvvalstī var būt tikpat briesmīgas sekas kā no ceļa nogājušai firsta gribai impērijā, taču atsevišķu cilvēku un puļa raksturs pirmajā ir izteiktāks, spēcīgāks, dzīvāks.

Ceļojums pa monarhiju, arī pa vislabāko, atgādina pastaigu holandiešu dārzā pa taisniem, līdzieniem ceļiem, starp apcirtām koku rindām, strūklakām un buksusa rabatēm, kur katra lapene ir solījums, ka otrā pusē būs tāda pati, un kur katram kokam māksla piešķirusi tādu formu, ar kuru tas tajā vietā, kur atrodas, tiesa gan, ir visnoderīgākais noteikta nolūka sasniegšanai, bet kurai nav gandrīz nekādas līdzības ar koka sākotnējo formu. Jūtams, ko mākslinieks ar šo koku gribējis panākt, taču vairs nav saskatāms, kādam mērķim daba to radījusi. — Turpretim republika atgādina rūpīgi koptu mežu. Katrs stumbrs tajā ar visu spēku tiecas augšup un izstiepj savus varenos zarus tik garus, tik lapotus augšup vai lejup, cik to spēj tā iekšējā dziņa. Kas atrodas savā īstajā vietā, tas aug, kas ir slīms un bojāts, tas atmirst. Māksla tur nedara neko citu kā vien uztur tīru zemi, novāc visu, kas varētu būt neizdevīgs derīgo asnu tieksmei doties augšup, apkaro kaitīgo un rūpējas par visa pasargāšanu no ļauniem kaitniekiem. Tās formu un grupu daudzveidība, visur saskatāmā spēcīgā dabiskā dziņa, pat zemes nelīdzenumi un avoti, kas tajā burbuļo, kur pašiem tik, un bieži

vien piespiež cilvēku izdarīt lēcienus un iet apkārtnē, viņam sniedz tādu baudu, kādu viņš vēltīgi meklētu parkos. — Es zinu gan, ka ir vietas, kas varbūt kļūtu par postāžām vai kaitīgiem, neizbrienamiem purviem, ja vairs nebūtu dārzu, bet — es arvien labprātāk pastaigājos mežā!

Otrā vēstule

V. kundzei

Nu jau trīs dienas esmu vācu Amsterdamā. Šo laiku lielākoties esmu izlietojis klaiņojumiem pa pilsētu un, proti, ne jau aiz topogrāfiskas ziņkāres vien. Nē! Ir labi, ja var orientēties vietās, pirms tuvojas iedzīvotājiem: tas ļoti palīdz ātrāk iepazīt viņus. Neparastais jebkuras pilsētas atrašanās vieta un arhitektūrā cilvēku sagatavo jaunajam, ko viņš atradis tās iedzīvotāju raksturā, tikumos, dzīvesveidā. Ļoti bieži viņu domāšanas veidā esmu atradis visprecīzāko atbilstību dzīves vietas ārējam izskatam. Ja cilvēka ārieni var uzskatīt par viņa iekšējās pasaules pieteikumu, tad vēl biežāk tā ir viņa apkārtnes atspulgs.

Tikai dižām dvēselēm lemts pretoties tās ietekmei, vismaz līdz noteiktai robežai: taču secinājumos jābūt uzmanīgam.

Ja es, piem., pēc Hamburgas ārējā izskata gribētu spriest par tās pilsoņiem, tad negaidītu no viņiem daudz laba; un tomēr esmu pārliecināts, ka atradīšu ļoti daudz. Lai no kuras sauszemes puses pilsētā ienāktu, vienmēr nokļūstiet platās, spirtās, skaisti apbūvētās ielās, kurās darbīguma dzīvais ūdeklis svešinieka modinās tūkstoš patīkamu izjūtu. Tā jādzīvo apgaismotai un pārtikušai tautai, kas prot baudīt savu bagātību, — viņš domā. Taču ne ilgi! Tikko paguvis ļauties savai labpatikai, viņš sevi ierauga sapinušos šaurās, likās ieliņās, līdz kuru bruģim varbūt gadsimtiem ilgi nav nonācis neviens saules stariņš, kur jābrien dziļos mēslos un kur smacējoša smirdoņa sažņaudz krūtis. Pat rosīgais darbīgums, vairs ne tuvu tik patīkams, šeit kļūst uztraucošs — tas arvien vairāk kļūst par attēlu cilvēku sabiedrībai vispār, kur ikvienam jāliek lietā visi savi spēki un cītīgi jālaiž darbā abi elkoņi, lai varētu virzīties uz priekšu. Te kāds nekaunīgs

ratiņstūmējs mani nospiež no trotuāra tieši ielas dubļos. Desmit soļus tālāk satiekas divi pajūgi: vienam šķērsām pāri ielai jāpārvietojas cieši pie namiem, ja otram jābrauc garām, un gājējiem neatliek nekas cits kā piesiesties ar muguru pie mūriem vai uzbēgt augšup pa kādām kāpnēm, ja viņi grib izbēgt no riteņiem.

Tomēr pastaigai pa Hamburgu piemīt daudz kas patīkams. Senseno un jauno pilsētas daļu nosaukumi, zemes nelīdzenums, dažādi namu veidi, kas nekur nav tik daudzveidīgi kā šeit, kur ikviens varēja sekot savai iztēlei, pat juceklīgais ielu un ieliņu savijums piešķir pastaigai pa to kaut ko romantisku. Dažās vietās, nogriežoties ap stūri, šķiet, ka esi ienācis ne vien kā gluži citā pilsētā, nē, — no viena gadsimta citā: tik atšķirīgs paveras skats.

Es eju pa garu, platu, greznām celtnēm pārpilnu ielu, pēkšņi tā beidzas, un mani noliek pie diezgan stāvas nogāzes, kur varu nolūkoties citā pilsētas daļā gluži kā ielejā; vai arī pie kāda kanāla, pāri kuram bieži vien nav neviena tilta; vai arī tā pagriežas diezgan asā leņķī un gandrīz vai pretējā virzienā atkal atpakaļ starp nožēlojamām, melni nokvēpušām būdīnām. Citreiz tu, bailīgi nomākts, lavies pa šauru, pa pusei pazemes ieliņu labirintu, kas ļauj saskatīt labi ja olekti platu debess fragmentu, un — negaidīti stāvi pie plaša ūdens klajuma, kurā čum un mudž lielas un mazas laivas, vai kādā skaistā, plašā tirgus laukumā, kur drūzmējas tūkstošiem cilvēku. Ar jaunu drosmi tu to šķērso un — tev jāuzkāpj augšup pa kāpnēm, lai atkal nokļūtu uz kādas ielas.

Jūs redzat, ka par plānu un regularitāti Hamburgas celšanā nav domāts, un pilsētas vēsture rāda, ka tas nemaz nav varējis notikt. Apgādāts ar mazu, tikko saredzamu apvalku, gliemezis izlien no oliņas. Tas barojas, aug, un, ķermenim izplešoties, tā gļotas sarecē un kļūst par gliemežnīcu — neregulāri, punktveidīgi un joslām, te šaurā gredzenā, te platākā, bet arvien tieši tā, kā tas nepieciešams pagarinātajam augumam. Te nu Jums būs Hamburgas izcelšanās, kas izskaidro un atvaino tās izskatu.

Kad Kārlis Lielais ap 779. gadu ar savu karaspēku bija izlauzies līdz Elbas krastiem, viņš tagadējās Hamburgas tuvumā, varbūt pat tās robežās, uzcēla nocietinātu pili, kuru nosauca par Hohbūhi un kurā nometināja franku koloniju. Viņš domāja, ka tā daļēji apgrūtinās naidīgi noskaņoto jūtu iebrukumus, daļēji palīdzēs viņam noturēt pa-

klausībā pašus sakšus un sniegs drošu apmešanās vietu mūkiem, kurus viņš turp nosūtīja kristietības izplatīšanai.

Zvejniecībai un tirdzniecībai ļoti izdevīgā vieta un aizsardzība, ko varēja sagaidīt no tuvējās nocietinātās pils, pamudināja Elbas salās apmesties pat daudzus ticībai pievērstos sakšus, un atsevišķi stāvošās zvejnieku būdiņas pārvērtās miestā. Vilci, jīti, normaņi to vairākkārt nopostīja. Franki aizbēga; pat Hamburgas bīskaps pārcēla savu rezidenci uz drošo Brēmeni; tomēr dzimtenes mīlestība arvien no jauna pulcināja vietējos iedzīvotājus ugunsgrēka vietā, un iedzīvošanās kāre pie viņiem atveda veselus barus jaunu ieceļotāju. Savu miestu viņi pēc katras nopostīšanas nocietināja pat arvien prasmīgāk: beidzot tas bija pietiekami stiprs, lai pretotos nemākulīgo aplencēju uzbrukumiem, un nu darbīguma plastiskais spēks no nodrošinātā kodola netraucēti varēja attīstīt tagadējo pilsētu.

Norobežotais rajons drīz vien kļuva par šauru pieplūstošo jauno pilsoņu pulkiem, jo kad 11. un 12. gadsimtā vāciešos pamodās uzcītība tirdzniecībā un mākslā un katrs brīvais cilvēks caur[tirdzniecību] centās iegūt bagātību, bet vergi — caur[mākslu] brīvību, visi tiecās uz pilsētām, kurās atrada drošību pret aristokrātijas varmācību. Drīz vien vecās pilsētas mūru priekšā izauga jauna; taču, tiklīdz tā bija pietiekami ievērojama, lai būtu to vērtā, vecā pilsēta nojauca daļu no saviem vaļņiem un iekļāva jauno savā teritorijā, kur zemkopji un dārznieki pārvērtās aldaros, fabrikantos un tirgotājos, bet būdiņas — noliktavās.

Amati plauka, un tuvējais pakalns tika apbūvēts; arī tam apkārt tika uzbērts sargājošais valnis, un tā tas turpinājās no gadsimta gadsimtā.

Tādā veidā, mana draudzene, Hamburga izauga līdz savam tagadējam lielumam. Tādēļ tik mežonīgs ielu jucekļis un tādēļ savādā parādība, ka pilsētas centrā sastopami laukumi, ko sauc par vārtiem. Proti, vienā otrā ieliņā trīs reizes ir stāvējuši pilsētas vārti, un tagad tā ir tālu no visiem[vārtiem]. Gandrīz katru gadsimtu to pārcēla arvien tālāk uz ārpusi, un tomēr drīz vien atkal bija radusies jauna priekšpilsēta, kuras iekļaušana pilsētā pat tās robežu pēkšņi padarīja par centru.

Ja pie tam kaut kā arī rūpējās par iedzīvotāju ērtībām, tad vienīgi tādā veidā, ka vecos pilsētas grāvjus un upes

attekas pilsētas teritorijā padarija kuģojamas, kur tās tādas vēl nebija, lai kuģi un barkas savas preces varētu nodot tieši pašās noliktavās.

Augsne dažās vietās bija mūklaina: lai to uzlabotu, izraka jaunus grāvjus, un, kur nevarēja piekļūt kuģi, turp stūmās un irās vismaz laivas. Netika palaista garām neviena izdevība pilsētas ķermenī izdarīt jaunu ūdens iegriezumu, jo jebkura tirdzniecība deva jaunas ērtības. Pat bijušās kloāku notekas tika pārvērstas kanālos, un uz vienu otru noliktavu laivas atpeld gandrīz tikai pa samazgūdeni. Gandrīz visa Hamburga tagad tāpat kā Venēcija atrodas uz salām.

Pat ielu nosaukumi nemitīgi atgādina, ka pilsētai par savu eksistenci jāpateicas amatnieku čaklumam, jā, zināmā mērā, ja tos salīdzina ar to ieliņu vecumu, kam šie nosaukumi doti, tie ir paliekoši pieminekļi pilsētas galvenās amatniecības nozares pakāpeniskai maiņai, jo gandrīz visi [nosaukumi] ir ņemti no amatiem. Atrodama Zvejnieku, Aldaru, Ādmiņu, Mūrnieku iela, taču, tiesa gan, arī Rožu un Liliju iela: no — jautrā tautas humora apliecinājums — no drausmīgās smakas, kas tajās parasti valda.

Par jebkuru apstākli dzimis hamburdzietis zinās atskaitīties; par katru laukumu, par gandrīz katru stūri viņš var pastāstīt kādu vēsturisku kuriozitāti. Tas ir raksturīgs mazām republikām, kur katrs neparasts notikums kļūst par visas valsts lietu. Pat ja tas attiecas tikai uz vienu vienīgu cilvēku, tomēr šis vienīgais ir svarīgs kā patstāvīgs kopuma loceklis, un viņa liktenis ir cēlonis jauniem iedibinājumiem un likumiem. Turpretim lielākajās brīvalstīs, kur atsevišķais pilsonis salīdzinājumā ar kopumu ir pārāk nenozīmīgs, it sevišķi monarhijās, kur firsta griba stingri iet savu ceļu, lielākoties nerūpējoties par pavalstnieku priekiem vai bēdām, kur likumi bieži vien izriet tikai no suverēna iegribas un vēl biežāk orientēti tikai uz *viņa* labumu, — tur tautai senatne ir balta lapa un arī tagadne paliek tāda; tur vēsturi var studēt vienīgi arhīvos. Republikās tā turpina dzīvot mazbērnu un mazmazbērnu mutē un sirdī un bieži vien regulē tagadni un nākotni.

Kurš gan, pastaigājoties jūras krastā vai vulkāna pakājē, spēj neprātot par mūžīgajiem dabas likumiem? Kurš spēj staigāt pa drupām un neiegrimt pārdomās par mūžīgo mainību, kas veido cilvēces vēsturi un visu, kas uz to attiecas? Impērijas pilsētas, pirmām kārtām Hanzas pilsētas un to iekārtas, ir tādas drupas, kas šur tur atkal pielabotas par izturīgiem dzīvokļiem. Metu skatienu tālāk — visa vācu impērija atgādina Palmīras⁸⁶ līdzenumu, tā nav nekas cits kā drupu lauks, kur atrodams visdīvainākais celtnu sajaukums un kur divdesmitā paaudzē, nespējīga novākt drupas un kolonnu gabalus, ko atstājušas deviņpadsmit iepriekšējās, vismaz pratusi savienot tās ar jumtu un sienu palīdzību par divaini vienotu, tomēr daudz maz drošu būdu. — Vai Jums, mana draudzene, patiktu izsekot manu domu vai, ja vēlaties, fantāziju gaitai starp šiem senatnes pieminekļiem un garāmējot aplūkot, kā tie radušies? — Ja Fērgjusonam⁸⁷ — un mierīgi apcerošajam prātam — ir taisnība, ja sabiedriskais stāvoklis ir cilvēku dabiskais stāvoklis, tad arī sabiedrības stāvokļus mēs varam uzskatīt par dabas, proti, cilvēka dabas produktiem, kas rodas, attīstās, nobriest un sairst saskaņā ar noteiktiem, nemainīgiem likumiem. Veltīgi šur vai tur kāds augstāks gars nostājas ceļā mūžīgi mainīgajai dabai un ar gudrības likumiem, ar precīzi nomērītām formām grib tai uzspiest pastāvīgu veidu. Uz īsu laiku viņš šķietami uzvar: drīz vien daba atkal gūst virsroku un turpina savu mūžīgo gaitu. Tā dambis, ko zēni rotaļājoties uzbēruši pāri strautam, uz dažiem mirkļiem aizkavē ūdens tecējumu, bet ūdens kāpj, gāžas dambim pāri, aizraujot to sev līdzī, un gabalos salauzītu izmet savu krastu likumos.

Visur, ciktāl spējām pacelties līdz sabiedrības pirmsākumam, mēs atrodam, ka cilvēkus apvienoja kopīgas intereses; ka pārāks spēks likvidēja apvienoto vienlīdzību; ka spēka pārākuma ļaunprātīga izmantošana vai deģenerēšanās ļāva to gāzt no iekarotā troņa, ko ieņēma kāds gudrāks; ka tas, lai nodrošinātos pret līdzīgu krišanu, noteica vai ļāva sev noteikt ierobežojumus savas varas lietošanā, un tā radās likumīga iekārta; ka beidzot pēc ilgākas vai īsākas valdnieku maiņas visu pilsoņu slāņu

tiesības noteica likumi un tās tika cienītas; ka galu galā sekas šo likumu un to palīglīdzekļu ļaunprātīgai izmantošanai, kurus iekārta sniedza likumu uzturēšanai spēkā, bija valsts bojāeja.

Seno laiku vēsturē mēs arvien redzam tikai atsevišķas zemes pārdzīvojam šīs pārmaiņas; taču kopš tiem gadsimtiem, ko saucam par viduslaikiem, tās norisa vienlaikus gandrīz visā mūsu pasaules daļā. Ziemeļu karapūļu straume, kas sagrāva Rietumromas valsti un sagatavoja Austrumromas bojāeju, visās zemēs, pār kurām tā plūda, pilsonisko sabiedrību atsvieda uz vienu no tās zemākajām pakāpēm, un gandrīz vienā solī tā visās zemēs atkal pašas spēkiem pacēlās līdz augstākai pakāpei.

Ne vien valdnieki, bet arī viņu augstākie cīņu biedri vairākumā bija ziemeļu barbaru karavadoņi. Ak vai viņiem, ja viņi uzdrošinājās izmantot jeb kādas privilēģijas, kas aizskāra viņu kaujas biedru intereses! Kad Hlodvigs⁸⁸, franku monarhijas dibinātājs, reiz Suasonā laupījuma dalīšanas laikā lūdza sev kādu vērtīgu vāzi un vairākums viņam to klusējot jau bija piešķīris, no pūļa izlēca vienkāršs kareivis, sadragāja trauku ar savu kara cirvi un iesaucās: «Tu nesaņemsi neko, kas tev nepienākas pēc lozes!» Milzums šādu iezīmju tādu rupjo iekarotāju vēsturē liek itin droši ticēt, ka sitiens būtu sadragājis galvaskausu valdniekam, ja tas savu personisko gribu jebkad būtu uzdrošinājis realizēt ar varu.

Taču, tiklīdz barbari pārgāja uz nomietnieku dzīvi un līdz ar to bija izkaisījušies pa visu plašo zemi, viņu valdnieka stāvoklis izmainījās. Tā kā viņam kā augstākajam tiesnesim bija uzticēta iekarotās zemes sadalīšana, viņam, vienai daļai izrādot lielāku labvēlību, bija viegli uzpirkt sev piekritējus; tā kā provincēs viņš iecēla savas majestātes reprezentantus, kuru autoritāte bija atkarīga no viņa izturēšanās, tad to personā viņš sev radīja vēl varenāku partiju, kas arvien bija gatava savās interesēs sekmēt viņa pasākumus; tā kā galu galā atsevišķie karotāji apgabalos, kas bija viņiem piešķirti, izturējās kā tirāni pret vietējiem iedzīvotājiem, tad arī viņi drīz vien iemācījās būt pacietīgi sava kunga vergi un valdnieka vara kļuva neierobežota.

Tās bija pirmās nogulsnes no mežonīgā haosa, pirmā noregulētā jaunā valsts forma. Bet, tā kā valdnieku despotisms nebalstījās nedz uz likumiem, nedz pat uz tradīcijām, tas varēja pastāvēt vienīgi tik ilgi, kamēr viņi

paši bija drosmīgi un gudri vīri. Tikko viņi, neierobežotās varas apreibināti, iegrimā uzdzīvē un tās loģiskajās sekās — trulumā, viņi nebija nekas vairāk kā vergi saviem augstākajiem ierēdņiem, kuri valdīja viņu un drīz vien paši savā vārdā. Ja viņi tomēr vēlējās būt droši savā uzurpētajā valdnieka tronī, tad viņiem bija jāatzīst arī pārējo vareno tiesības: lēņus, kuru [izmantošanas] ilgums sākumā bija atkarīgs tikai no karaļa labvēlīgās gribas, piešķīra uz mūžu, kā tas notika, piem., Francijā Kārļa Martella⁸⁹ valdīšanas laikā. Viņa dižais dēls Pipins⁹⁰ un viņa vēl dižākais mazdēls Kārlis valdīja ar spēku un savai valstij prata sagādāt milzīgu pieaugumu, bet savai autoritātei svaru; taču jau Kārļa pēcnācējs Ludviks⁹¹ vairs nespēja turpināt spēlēt šo lielo lomu. Asiņaino nesaķaņu laikā, ko viņa vājums izraisīja paša ģimenē, varenie izcīnīja lēņu mantošanas tiesības. Tā bija otrā valsts forma. Kopš tā laika vienotrai pretim stāvēja divējas likumīgas varas: ķēniņa vara un vareno vasaļu vara.

Otrā vara bija atkarota vājumam, tātad neapturami pieauga līdz pilnīgai neatkarībai. Vājie monarhi, lai saglabātu savas varas atliekas, drīz vien neredzēja citu līdzekli kā vien savu vasaļu svaram kā pretsvaru dot jaunu kārtu. Tad nu viņi atbalstīja jau bez tā rosīgo garīdzniecības izvirzīšanos; viņi to apkrāva tiesībām un bagātībām, — taču drīz vien tādā veidā bija sev radījuši jaunu ļaunumu. Privilēģijas, ko viņi piešķīra garīdzniecībai, principā bija tādas pašas, kādas jau bija laicīgajiem vasaļiem: tātad drīz vien tā ar viņiem sauga, un šķietamais svētums deva tai vēl daudz bīstamāku ieroci savu interešu aizstāvēšanai nekā valdnieku un bruņinieku zobeni. Tā neapmierinājās ar tādu pašu neatkarību kā viņi: tā gribēja valdīt valstī un pat kroni piešķirt pēc saviem ieskatiem. Tā bija trešā forma, kādu ieguva valstis: valdnieks, vājāks kā jebkad, stāvēja pretim divām kārtām, starp kurām mēģināja uzturēt pastāvīgas nesaskaņas: ja šīs [kārtas] vienotos, viņš tiktu iznīcināts. Viņš meklēja jaunus pretsvarus, un tie viņam piedāvājās paši.

Tautu līdz šim nebija ņēmuši vērā; pat nenojauta, ka tā varētu būt noderīga kam labākam kā vien paciest augstāko kārtu patvaļu un nepieciešamības gadījumā būt instrumentam to plānu īstenošanai. Taču Itālijā, kur tai kādreiz bija piederējušas tik lielas tiesības, kur lielas masas bija sakopotas nocietinātās pilsētās un visur atkal sāka zelt kādreizējās amatniecības asni, — Itālijā tauta

pirmā atcerējās savu nozīmi un savas tiesības. Vācu ķeizaru asiņaino kronēšanas karagājienu laikā pilsētas pāriešanu vienas vai otras partijas pusē parasti pirka vienīgi par šo tiesību apstiprināšanas cenu. Tirdzniecība un amatniecība atdzīvojās, tiklīdz bija zināma peļņas drošība: drīz vien daudzas pilsētas bija pietiekami spēcīgas, ne tikai lai saglabātu savu patstāvību, bet arī lai piespiestu sīkos kaimiņu valdniekus un lēņu muižniekus atzīt viņu kundzību vai tos padzīt.

Šī parādība pakāpeniski atvēra acis visu valstu valdniekiem. Viņi bija atraduši līdzekli pārlieku vareno vasaļu novājināšanai un lietoja to enerģiski. Visur, tomēr visagrāk Francijā un Vācijā, viņi drīz vien visām pilsētām, kas bija pietiekami varenas, lai kaut cik sekmīgi pašas aizstāvētos, piešķīra brīvgrāmatās tiesības vēlēt savas amatpersonas, pieņemt likumus, slēgt savienības savu pilsoņu un īpašuma drošības interesēs utt. — pretī prasot saistības kā impērijas kārtai atbalstīt monarhu viņa karos. Laucinieki, kas nedzīvoja kopā lielās masās un kuriem nebija nedz mūru, nedz ieroču, nevarēja izmantot šo labvēlīgo valdnieka noskaņojumu: tas, ka lauciniekus, kuri bija devušies uz pilsētām un tur nodarbojās ar kādu amatu, atbrīvoja no dzimtbūšanas, tas, ka dzimtbūšanu pakāpeniski mēģināja atcelt pavisam, bija viss, ko varēja viņu labā darīt: laucinieku lielā masa palika pakļauta aristokrātijas tiesai, un tā radās divainā plaša pašas tautas ķermenī, kuras rezultātā pilsētnieki un zemnieki veidoja atšķirīgas kārtas.

Valstis neapstājās pie šīs ceturtās pārveidošanās. Krusta kari satricināja augšējo kārtu varu; visur plaukstošā tirdzniecība pilsētniekus darīja bagātus, un īsā laikā pilsētas, galvenokārt Vācijā, apvienojās pašas savā valstiskā veidojumā, kurš līdzīgā veidā spītēja firstiem, aristokrātijai un garīdzniecībai un draudēja tos visus pakļaut sev. Trīcēdamas par savu esistenci, minētās augstākās kārtas apvienojās ap troni, un sākās jauna cīņa. Tā nebija nedz ilgstoša, nedz asiņaina. Tirdzniecība bija tā saikne, kas apvienoja pilsētas; tiklīdz starp tām modināja neuzticību, šī saikne saira, un firsti lielāko daļu no tām spēja pakļaut — taču noturēt pakļautībā varēja, vienīgi cienījot to tiesības. Tādejādi valstis ieguva piekto formu, kurā kārtas gan vēl ir nošķirtas, tomēr visus vienādi aizsargā vispārēji likumi, un firsts kā to sargātājs un izpildītājs ir nomodā par kopējo labklājību.

Tāda ir mūsu tagadējo monarhistisko valstu iekārtas attīstības vēsture. Ja palūkojas uz kādu noteiktu detaļu un tagadējo stāvokli, tad šķiet, ka tās viena no otras ļoti atšķiras. Ja paraugās atpakaļ uz to punktu, no kura tās cēlušās, un uz visu kopumā, tad starp visām vērojama vislielākā līdzība. Vai tauta ar savu pārstāvju starpniecību piedalās valsts pārvaldē vai ne, tās spēki ir iepazīti; to uzskata par svarīgu kārtu, ar kuras interesēm arvien bailīgi rēķinās, pat ja ar to neapspiežas. Vai garīdzniecības priekšgalā ir prelāti vai nav, tai vienmēr ir tiesības, kuras respektē. Vai aristokrātija sanāk kopā kā augšpalāta vai kā landtāgs, vai tās tiesības pastāv tikai nodokļu nesamaksāšanā un zināmu goda titulu vienpersoniskā īpašumā, pēc savas patikas tā nekur nevar likumīgi parādīt despotisku varu (izņemot: pār dzimtcilvēkiem, kas nav valsts pilsoņi) un pastāv vairs tikai kā godāts, vairāk grezns nekā noderīgs troņa balsts. Lai valdnieks saucas, kā grib: viņa autoritāte balstās vienīgi uz to, ka viņš ir likumu aizstāvis un izpildītājs, un viņš pats to atzīst, cenšoties pat savai privātajai gribai piešķirt visiem noderīga likuma izskatu.

Vai šis stāvoklis ir pats augstākais, pilnīgākais briedums, kādu sabiedrība spējīga sasniegt? — Tie, kuri tam netic, saka: «Pastāv tikai — lai cik stipri mēs pūlētos ticēt un panākt pretējo — pastāv tikai tas, kas nepieciešams pēc savas iedabas. Aristokrātija un garīdzniecība — pirmā, kopš pārstājusi būt par vienīgo bruņoto kārtu, otrā, kopš mūsu reliģiskās idejas tiktāl šķīstītas, ka, domājams, mums pie Dieva nav nepieciešams nekāds starpnieks, — savu noderīgumu pilsoniskā sabiedrībā lielākoties ir zaudējušas. Tās vēl pastāv vienīgi tādēļ, ka šobrīd izraisītos nekārtības, varbūt tikpat briesmīgas kā Francijā, ja tās pēkšņi gribētu atcelt. Bet, vai nu tas notiks apvērsuma ceļā, vai pakāpeniski sakausējoties, — šķiet nenovēršami, ka galu galā kārtas visur saplūdis vienā masā — iespējams, vienīgi tādēļ, lai pēc ilgāka vai īsāka laika atkal nošķirtos kādā citā veidā.» — Es te nonāktu pārāk tālu, ja gribētu šajos apsvērumos nodalīt pareizo no nepareizā.

Pirms mēs aplūkojam Hanzas izveidošanos 13. gadsimta vidū un tās vēsturi, atļaujiet, mana draudzene, man vēl uzvest vienu skatienu tagad kulturālās Eiropas toreizējam stāvoklim. Tā ir bēdīga aina. Visur atrodam valdniekus, kas sava grīlojošā troņa nodrošināšanai pret dižciltīgajiem vai karaļa vasaiem nezina citu līdzekli kā mudināt tautu prasīt savas tiesības un kas tomēr šos pašus vasalus bailīgi pulcina ap sevi, tiklīdz pilsētas mēģina rīkoties patstāvīgi un pretoties viņu alkatīgajai patvaļai. Visur atrodam aristokrātiju, kas tiecas pēc karaliskām tiesībām, — monarha virskundzību tā atzīst tikai tad, kad tai nepieciešama aizsardzība, un nicina monarhu, tiklīdz viņš ir stiprākais; tā spītīgi turas pie savas kārtas privilēģijām un tomēr, sapinusies mūžīgās savstarpējās ķildās, apvienojas tikai tad, kad valdnieks vai apspiestie pilsētnieki grib atņemt kādu no tās uzurpācijām.

Zemkopi gandrīz visur vēl atrodam glēva verga stāvokli; mēs atrodam jaunradušos pilsētnieku kārtu, kas pati vēl šķiet pārsteigta par savu rašanos; kas jaunajā, pārsteidzošajā sava spēka izjūtā, kura eksistenci pati vēl nenojauta, vareni sacēlas te pret aristokrātiju, te pret valdnieku un pēc uzvaras atkal bezrūpīgi ļauj sev nokrāpt savas priekšrocības, kas ik dienas panāk jaunu tiesību atzīšanu, pilnībā nepārzinot to svētīgo pielietojumu vai līdzekļus to saglabāšanai: Hērakls zēna gadus, kurš nožņaudz čūskas, kas viņam uzbrūk šūpulī, taču vēl nespēj staigāt savām kājām. Šajā briesmīgajā jūklī mēs redzam kristietību Baltijas jūras piekrastē, Āzijā un Āfrikā niknā cīņā ar pagānismu un islamu, bruņinieku ordeņos izpērējot korporācijas, kuru vienīgais galamērķis ir iekarojumi un kundzība un kuru locekļi tomēr apņemas dzīvot bez īpašuma un neatstāt pēcnācējus, kas varētu baudīt viņu pūliņu augļus. Mēs atrodam garīdzniecību, kas visās zemēs tiecas augšup kā lekni audzelīgas nezāles, te ar viltu iegūstot labumus no valdnieka, te apvienojoties pret viņu ar pilsētniekiem, visur sējot nesaskaņas ar intrigām un valdot ar ļaunu viltu; kas viscaur apvienota briesmīgā valstī, kuras priekšgalā ir viens vadonis, kurš, paša rezi-

dencē bieži vien izsmiets un apspiests, drīkst pacelt savu pārkonbalsi, lai satricinātu visu pārējo Eiropu.

Vācija ar vēlētu, tātad ne tik varenu valdnieku daudz augstākā mērā apvienoja sevī visas tās negantības, kas poslīja pārējās valstis: tātad nav brīnums, ka šeit ātri uzplauka pirmā uz savstarpēju ieinteresētību gudri dibinātā savienība un kārtā, kuras piederīgie pirmie sita viens otram saujā, noslēdzot uzticīgu savienību, ļoti drīz ieguva lielu pārsvaru pār citām kārtām. Par laimi, tā bija viena no tām [kārtām], kura piederēja pie īstenā valsts ķermeņa un kuras mērķis ir nevis kundzība, bet produktīva darbība. Vācijai un varbūt visai Eiropai jāpateicas šim apstāklim par krietnu savas tagadējās kultūras daļu.

Dižās Hanzas dibinātājas, kā zināms, bija Lībeka un Hamburga. Abas neilgi pirms tam bija atkarīgušas daļēji savu brīvību: Hamburga 1225. gadā, Lībeka — nākamajā. Tas [apstākļi], ka upes, pie kurām tās uzceltas, ved uz dažādām jūrām, bija pietiekams, lai pasargātu tās no savstarpējas greizsirdības, jo sarunu līmenis tolaik vēl bija bērns autiņos; turpretim atrašanās vienotrai kaimiņos bija cēlonis tam, ka abām gandrīz vienmēr bija tikai kopīgi ienaidnieki, un abu rosīgie kontakti noveda pie tā, ka ikviens zaudējums, ko laupīšanas vai paverdzināšanas rezultātā cieta viena no šīm pilsētām, arvien jūtami skāra arī otru. Šie apsvērumi tās mudināja 1241. gadā noslēgt savienību, kuras sākotnējais mērķis bija tikai iztīrīt no laupītājiem ceļus starp abām pilsētām un kuģu ceļu pa Elbu. Tomēr šie laupītāji bija pietiekami spēcīgi, lai uzbruktu pilsētu apgabaliem vai tām pašām; tādēļ savienība tika paplašināta savstarpējam atbalstam pret *jebkuru* ienaidnieku, un nedaudzos gados tā bija kļuvusi tik godājama un biedējoša, ka jau 1246. gadā tajā centās iestāties Braunsveiga, lai būtu nodrošināta pret pašas hercoga uzbrukumiem. Uzņemšana notika, un ar to pietika, lai nosargātu šīs pilsētas brīvību.

Pēc diviem gadiem jaunajai savienībai bija jāiztur pirmā briesmīgā vētra. Erihs Plofpennigs, Dānijas karalis, bija ieplānojis atkal pievienot savam kronim Holšteinu. Viņš sūtīja pret tās grāfu sauszemes karaspēku, bet, zinādams, ka grāfu atbalsta jaunā savienība, vienlaikus lika atņemt visus lībekiešu kuģus un preces, kas atradās viņa ostās, un gatavojās ar ievērojamu floti bloķēt Trāvi. Savas jaunās brīvības drosmīgajā pacilātībā republikāņi viņu apsteidza. Lībekas birģermeistars Aleksandrs

fon Zoltvėdels izgāja jūrā ar daudziem kuģiem, uzmeklēja dāņu floti, sakāva to, izpostīja Dānijas piekrasti, nodedzināja Kopenhāģenu ar bīskapa Absalona pili, ieņēma Stekenburgas cietoksni un atgriezās ar neizmērojamu laupījumu.

Sī uzvarām vainagotā operācija un veiksmē, ar kādu Hanza nopostīja Holšteinas laupītāju cietokšņus, piešķīra jaunajai savienībai, neraugoties uz tās neilgo pastāvēšanas laiku, tik lielu spožumu, ka vareni ārzemju valdnieki sacenzdamies mēģināja iemantot tās draudzību. 1250. gadā tā ieguva svarīgas privilēģijas Zviedrijā un atļāu nodibināt kantori Londonā. Pēc diviem gadiem tā nodibināja otru kantori Brigē; trešo — 1260. gadā Novgorodā un, vismaz pēc ierastā uzskata, 1269. gadā — ceturto Bergenā Norvēģijā. Kad 1260. gadā Lībekā notika pirmais Hanzas saiets, sūtņi ieradās jau no ļoti daudzām pilsētām. No Narvas līdz Francijas robežām un dziļā Vācijas vidienē visas nozīmīgākās pilsētas tikoja pēc uzņemšanas tajā, un, kad 1294. gadā Hanza panāca godpilnu miera līgumu ar Norvēģijas karali, to parakstīja jau astoņdesmit piecas sabiedrotās pilsētas.

Devītā vēstule

Tātad arī Hanza gāja bojā Trīsdesmit gadu karā, kurš sagrāva tik daudz un radīja tik maz derīga. Tā beidza pastāvēt savā plašākajā veidā, jo vairumam sabiedroto pilsētu tā vairs nesniedza nekādas priekšrocības; tomēr cēloņi, kas Hamburgu un Lībeku reiz bija pamudinājuši noslēgt savienību, daļēji vēl turpināja pastāvēt, un vismaz tās vispirms noslēdza uz desmit gadiem, pēc tam 1640. gadā — uz mūžīgiem laikiem jaunu līgumu, kuram pievienojās arī attālākā Brēmene. Šo jauno savienību nosauca vecās Hanzas vārdā, taču tā no vecās bezgala atšķīrās. Lielceļa laupītāju, ko apkarot, vairs nebija; lai vienotrai garantētu politisko brīvību — tam pilsētas bija pārāk vājas; lai tirdzniecībai piešķirtu noteiktu virzienu — tam līdzās tirgotāju nācijām tās bija kļuvušas pārāk nenozīmīgas; apvienojoties no jauna, to vienīgais nolūks tagad varēja būt vienīgi kopīgi kārtot savas ārējās lietas, lai samazinātu izdevumus un kopā panāktu lielāku svaru, nekā bija katrai atsevišķi. Turpmākā savie-

nības vēsture mums vēl stāsta gandrīz vai vienīgi par izmaiņām tās atsevišķo locekļu tirdzniecībā un iekārtā [sakarā ar] iekšējām nesaskaņām starp pilsoņiem un maģistrātu; apiešu abus šos jautājumus, lai uzņemtu tikai paviršu skatienu pašām pilsētām.

Uz lielās politikas skatuves tām gandrīz vairs nebija nekāda svara, toties kā visas vācu impērijas ostas tās drīz vien tika uzskatītas par vērtīgu tās svētumu, un to nozīme pieauga, jo vairāk pārējo tirdzniecības pilsētu zaudēja savu brīvību vai arī pagrīma zem kaimiņvalstu valdnieku smagās rokas, kļūstot nenozīmīgas. Gandrīz no katras [šādas pilsētas] turīgākie tirgotāji, visi, kam pietika drosmes un naudas lielām tirdzniecības spekulācijām, pārcēlās uz Hanzas brīvības patversmēm. Pat no citām zemēm turp bēga veseli apspiesto bari un atveda līdzī jaunas bagātības un jaunas ražošanas nozares. Tajās saplūda lielākā daļa Ziemeļvācijas produktu, jo to krājumā bija pietiekami daudz naudas, lai par tiem labi samaksātu; savukārt ārzemnieki vislabprātāk turp veda to, kas vācietim no viņiem bija vajadzīgs, jo tās viņus neierobežoja ne ar kādām muitām un aizliegumiem. Drīz vien tās bija gandrīz vai vienīgais orgāns, kas saistīja Ziemeļvāciju ar pārējo Eiropu: nav brīnums, ka pat firsti greizsirdīgi sargāja šo republiku tiesības un brīvības. Tiklīdz kāds no viņiem grasījās tās apdraudēt, pārējie nopietni stājās viņam ceļā, un tā šīm mazajām brīvvalstīm bija iespējams saglabāt savu neatkarību, kad tajā pašā laikā valdnieku teritorijas paplašināšanas un mantas kāre pārveidoja gandrīz visas zemes.

Hamburga ir jaunās savienības valdniece. Lieliskais šīs pilsētas stāvoklis pie lielas upes, kas, būdama kuģojama, slīpā virzienā šķērso gandrīz trešdaļu Vācijas, uzņem sevī daudzas upes un ved lejup pa straumi ļoti auglīgu un daudz ražojošu provinču produktus un fabrikātus; starp šīm divām dabas bagātīgi apveltītām zemēm — Vāciju un Dāniju; starp divām jūrām, kas to zināmā mērā padara par tirdzniecības centru Ziemeļeiropā: šis stāvoklis nekad neļāva Hamburgai pagrīmt. Pat tad, ja tā zaudētu savu brīvību, tā vienmēr paliktu Vācijas pirmā tirdzniecības pilsēta. Tās nodarbošanās veidu raksturs var mainīties; tas jau bieži ir noticis, bet ar to pilsēta arvien vairāk iegūtu nekā zaudētu. Apkārtējās pilsētas varētu pārņemt daļu no tās tirdzniecības, taču neviena no tām nekad nespētu tai līdzināties pilnībā.

Citādi ir ar Lībeku. Kad radās Hanza, tā bija nozīmīgākā tirdzniecības pilsēta Baltijas jūras piekrastē, un, kad tur uzplauka citas pilsētas, tā jau bija tik milzīgu bagātību īpašnice, ka ļoti viegli spēja sev saglabāt pirmo vietu. Ne vienu reizi vien tā sūtīja jūrā tikai lielas flotes ar 6000 līdz 8000 vīriem uz klāja, lai diktētu likumus ziemeļu monarhiem; tomēr šis spožums drīzāk bija pārējošu apstākļu nekā paliekošu priekšrocību auglis. Principā Lībekas atrašanās vieta ir izdevīga vienīgi preču tirdzniecībai no ostas uz ostu. Abas tās upes neiesniedzas tālu kontinentā, un kaimiņu provinces pašas ir piekrastes zemes, un tām ir pašām savas jūras pilsētas. Tiklīdz nācijas savus produktus sāka izvest pašas, Lībeka sāka neapturami pagrimt. Tagad visu tās nodarbošanos veido gandrīz vai vienīgi Holšteinas produktu nelielas daļas pārvadāšana uz sava rēķina; Hamburgas vietā tā saņem no Baltijas ziemeļiem tikai tās preces, kuras hamburgieši nevēlas laist caur Zundu, un, beidzot, sūta savus kuģus no ostas uz ostu, lai tos izīrētu. — Lībekas iedzīvotāju skaits, kā apgalvo Bekers, 15. gadsimta sākumā sasniedza 120 000, pēc 1580. gadā izdarītas skaitīšanas — pat 20 000; tagad to kopskaits nepārsniedz 25 000 cilvēku. Ja kādreiz nonāktu tiktāl, ka visām nācijām piederētu pietiekams skaits kuģu vai Lībeka zaudētu savu brīvību, tad tā neapstrīdami pagrimtu un kļūtu pilnīgi nenozīmīga. Tagadējā stāvoklī kara gadījumā Baltijas jūrā tā varbūt spētu iegūt pārejošu nozīmīgumu, ja pastāvētu vienošanās respektēt tās karogu. Svešas valsts rokās tā Vācijai būtu bīstama.

Brēmenes ģeogrāfiskais stāvoklis gan ir izdevīgāks nekā Lībekai, tomēr tās labklājība nav vairāk nodrošināta. Ja šajā pilsētā nebūtu tādas iekārtas, kas orientēta pilnībā uz tirdzniecību, ja tai nepiederētu nedz tās bagātības, nedz sakari, nedz iestādes utt., tad būtu ļoti iespējams, ka to bez lielām pūlēm spētu aizēnot daža laba cita, tagad nenozīmīga tirdzniecības pilsēta. No Vācijas ziemeļaustrumiem to nošķir Elba, no dienvidrietumiem — Reina; Maina to nošķir no Dienvidaustrumvācijas. Tās upe, Vēzera, kas ir pat pārāk sekla, lai novadītu augšup līdz pilsētai daudz maz ievērojamus kuģus (kā zināms, tos izkrauj Fēgezakā), Brēmenei tātad ļauj piegādāt produktus tikai no nedaudzām provincēm, no kurām lielā daļā turklāt ir virsāji un purvi. Tas, man šķiet, ir cēlonis, kādēļ Brēmene ir pat maz fabriku un manufaktūru un daža

labā, kas tika ierīkota, ir atkal ātri beigusi savu pastāvēšanu. — Tomēr tagad Brēmene ir starpniece gandrīz visai sauszemes tirdzniecībai starp Franciju, Holandi un Dienvidrietumvāciju, un nepārtrauktā satiksme, ko šā kara laikā tā spēja uzturēt ar Angliju, Franciju, bet pirmām kārtām ar Ameriku, ir pārvērtusi arī tās pārticību bagātībā un iedzīvotāju skaitu paaugstinājusi kopš 1789. gada no 28 000 līdz 40 000. Taču līdz ar miera noslēgšanu šīs izdevīgās attiecības droši vien atkal izbeigsies, un, ja Brēmenei kādreiz būtu lemts zaudēt savu brīvību un līdz ar to savu talismanu, kas tirdzniecību iesauc tās mūros, tad ir ļoti iespējams, ka tirdzniecība meklēs ērtāku vietu un pilsēta strauji pagrimis.

Bet vai visa Hanzas pilsētu savienības pastāvēšanas izbeigšanās Vācijai tiešām būtu tik liels zaudējums, kā domā? Neesmu tik augstprātīgs, lai gribētu to izšķirt, taču vismaz ļaujiet man ieskicēt savas domas par to.

Man šķiet, ka šāda veida pētījumā vajadzētu atšķirt vienu no otra Vācijas impēriju un Vāciju jeb vāciešus. Pirmajai, t. i., Vācijas sadrumstalotajai formai Hanzas pilsētu pastāvēšana ir ļoti svarīga. Ar to starpniecību pat visniknākajā karā visiem lielajiem un sikajiem vācu valdniekiem ir iespējams turpināt sakarus ar ārvalstīm, gan merkantilos, gan politiskos, piesaistīt ārvalstis savām interesēm, zināmā mērā nodrošināt vai pret jebkuru pilnīgu apspiešanu, ko veiktu vareni kaimiņi. Firsts, kurš kļūtu par šo trīs pilsētu kungu, būtu spējīgs pārējai Ziemeļvācijas daļai gluži vai aizbāzt muti. Tās kultūra un tirdzniecība būtu viņa rokās, viņš sāktu ar to, ka muitu utt. veidā liktu Ziemeļvācijai maksāt sev meslus un varbūt, ja vien citādi viņa valstis būtu tādām pasākumam pietiekami nozīmīgas, pēc simts gadiem būtu vienīgais tās valdnieks. — Vai tā būtu nelaime pašai Vācijai? Vai vācieši tikai neiegūtu ar to, ka viss viņu spēks būtu sakopts vienās rokās? Ja viņu tirdzniecības straume nevis ieplūstu lielākoties tikai trijās mazās, savrupās valstīs, bet gan atdzīvīnātu visu viņu piekrasti? Ja viņu galvenie noieta tirgi vairs nebūtu izolētas pilsētas, kas par spīti visām komercpavēlēm ar savtīgām spekulācijām patvaļīgi izsūc iekšzemi, kaut gan nevar savas jūras tirdzniecības aizstāvībai turēt nevienu pašu karakuģi un tās pēc patikas var apspiest un dedzināt jebkuras svešas valsts bruņotie spēki? — Tie ir jautājumi, uz kuriem es labāk nemaz negribu mēģināt rast atbildi. Atļaujiet man tikai

šo piezīmi. Būtu grūti pierādīt, ka Londonai, Bristolei un Liverpoolai būtu bijusi plašāka tirdzniecība vai bagātāki iedzīvotāji nekā tagad, ja šīs pilsētas būtu mazas, savrup eksistējošas republikas: bet tas, ka visa Anglijas piekraste tad nebūtu bijusi vienmēr rosīga tirgošanās vieta, ka Lielbritānija tad nebūtu bijusi Eiropas bagātākā valsts, ka tās karogs nebūtu bijis valdošais visās jūrās, — tas man šķiet pilnīgi neapšaubāmi.

Triju Hanzas pilsētu iedzīvotāji veido daudzējādā ziņā ļoti cienījamu tautiņu; par sava rakstura priekšrocībām viņiem jāpateicas galvenokārt valsts iekārtai, tajā viņi ir laimīgi: pietiek uz viņiem paskatīties, un katrs labs cilvēks viņu brīvībai novēl ilgt mūžīgi. Taču tas netraucē, atskatoties uz vācu nāciju, atklāt patiesību, ko es nevēlos izteikt.

Divpadsmitā vēstule

S. kungam

Hamburgai pirmais laimi nesošais notikums ārzemēs bija sekas, ko izraisīja Spānijas izvērstais apspiešanas karš Nīderlandē. It sevišķi pēc Antverpenes krišanas 1585. gadā šurp atbēga daudz vajāto. Viņi sev līdzī atnesa uzņēmību, zināšanas un bagātības. Bēgļus uzņēma ar prieku, jo pilsētai tie bija divkārtš ieguvums. No vienas puses, tā ieguva daudz ražošanā ieinteresētu pilsoņu un lielākus kapitālieguldījumus uzņēmumiem; no otras puses, tā tika atbrīvota no saviem lielākajiem sāncensiem. Šie paši bēgļi taču bija tie, kuru priekšā, kamēr tie apdzīvoja Nīderlandes pilsētas, hanzeātiem tik bieži bija jāatkāpjas. Daudzi no viņiem nodibināja manufaktūras, citi lika Anglijā iepirkt labību un karamateriālus un tos pieveda saviem nīderlandiešu brāļiem; drīz vien viņi tirgojās arī ar pašu Spāniju, jo tagad baudīja Hanzas privilēģijas. Viņiem Hamburga ir pateicību parādā par žirobanku, kas tika nodibināta 1619. gadā, un par lielāko tiesu savu tā laika fabriku. Tā pateicīgi arī atzina viņu pakalpojumu, 1639. gadā noslēdzot ar viņiem tā saucamo Svešzemnieku kontraktu, kas viņus atbrīvoja no pašiem apgrūtinošākajiem personiskajiem pilsoņu pienākumiem.

Laimi nesošā ietekme, kādu uz pilsētas labklājību atstāja šo izceļotāju uzņemšana, noskaņoja [Hamburgu]

atplestām rokām labvēlīgi saņemt arī tos, kurus pēc ne-
daudziem gadiem tajā no Portugāles un Spānijas atdzina
inkvizīcija: tā saucamos portugāļu ebrejus. Sākumā viņi
uzdevās kristiešiem par protestantiem, un, pirms atklājās,
ka viņi vēl arvien ir Mozus bauslības piekritēji, viņi jau
bija pamanījušies kļūt tik nepieciešami, ka nemaz ne-
driktēja domāt par viņu izraidīšanu. Viņu ciemakukulis
bija tirdzniecība ar vekseliem. Varbūt tā bija pazīstama
jau agrāk, taču, pateicoties viņiem, tā kļuva tik nozīmīga,
ka jau 1603. gadā Hamburgas statūtiem tika pievienotas
īpašas Vekselu tiesības. Vēlāk cīņai pret šiem ebrejiem
cēlās garīdzniecība un kūdīja pret viņiem arī vienkāro
tautu, taču viņus aizsargāja maģistrāta stingrā nostāja.

Tomēr kādā trešā izdevīgā gadījumā fanātiķi tiešām
guva uzvaru un laupīja pilsētai iespēju gūt jaunu nozī-
mīgu pilsoņu pieaugumu. Kad Ludviķis XIV⁹² padzina
no Francijas reformētos protestantus, viņi lieliem pulkiem
devās uz Hamburgu un piedāvājās apdzīvot tolaik tuks-
nesīgo vietu, kuru tagad aizņem Georga priekšpilsēta,
ja viņiem atļaus uzbūvēt lūgšanu namu. Pret viņiem la-
mādamies uzstājās sludinātāji, un, ievērojot toreizējos
nemierus pilsētā, maģistrāts nespēja īstenot savu gudri žēlī-
gāko viedokli. Svešzemnieki saņēma noraidošu atbildi un
devās projām — padarīt bagātāku Brandenburgu. Ja bez
savas amatu prasmes viņi būtu atnesuši līdzī arī bagātības
skaidrā naudā, tad droši vien būtu uzvarējuši pūķus ga-
rīdznieku cepurēs.

Galvenais ieguvums, ko Hamburgai atnesa uzņemtie
svešzemnieki, bija, kā jau teikts, naudas fonda pieau-
gums, kas tai deva spēkus katru grimstošu manufaktūru
aizstāt ar jaunu un saņemt meslus no citu ārzemju rūp-
niecības. Tā uzpirka kādas valsts produkciju un fabrikātus
un bieži vien, tiem Hamburgā nemaz nenonākot, aizveda
tos uz citu [valsti], tur ietirgoja to, kas nepieciešams tre-
šai, un tā tālāk līdz bezgalībai: faktiski tas ir tas, ko sauc
par starpniecības tirdzniecību.

Ka šī gadsimta sākumā Hamburga pārņēma savās ro-
kās Slēzvigas audekla tirdzniecību, ka (galvenokārt
1734. gadā) tā Vācijā ieguva spēcīgu amerikāņu koloni-
ālpreču noieta tirgu, ka Septiņgadu karā tā plaši tirgojās
ar labību, — tie ir, pēc tam kad nu reiz bija izveidojusies
starpniecības tirdzniecība, daži tās panākumi, pie kuru
uzskaitījuma es nevēlos uzskatīties. Gribu tikai vēl minēt
pāris vēsturisku datu.

Septiņgadu kara laikā Hamburgas peļņa bija tik ievērojama, ka pilsoņu pēc pašu sirdsapziņas nomaksātā nodeva procenta ceturtdaļas apmērā no viņu īpašuma sasniedza 120 000 dālderus, tātad liecināja par 48 000 000 dālderu lielu tiro kapitālu, taču šī bagātība bija tikai pārejoša. Milzīgā burzma, ko Hamburgā izraisīja karojšo valstu vajadzības, un Prūsijas vieglās monētas bija devušas iespēju rasties blēdīgai savstarpējai bezseguma vekseļu izrakstīšanai, kas drīz vien tika piekopta bez kādas mēra sajūtas. Kad Frīdrihs II 1763. gadā devalvēja savu vara naudu, negaidot bankrotēja varenais Nefvilu nams Amsterdamā, un tam sekoja tik daudzi holandiešu un Hamburgas bankjeru nami, ka iegūtā peļņa lielākoties atkal izgaisa.

Šis jukas vēl nebija daudz maz beigušās, kad angļi un francūži ķērās pie tiešās tirdzniecības. Viņi sūtīja apkārt pa Vācijas un pat Polijas pilsētām un pilsētīnām kantora kalpotājus, katram sīktirgotājam piedāvāja kredītu un tādējādi laupīja Hamburgai lielāko daļu tās līdzšinējās peļņas. Karš Amerikā⁹³ nepalīdzēja pilsētai atkal pacelties augšup tik ļoti, kā bija cerēts. Pirms bruņotās neitralitātes iedibināšanas tās kuģus bieži sagūstīja angļi, un pēc tam tirdzniecība gāja tālāk savu tiešo ceļu. Hamburgā tā zināmā mērā nikuļoja līdz 1788. gadam, kaut gan Holšteinas kanāls pilsētai sniedza jaunu atvieglinājumu un daudzu hamburgiešu apmešanās Ziemeļamerikā bija pavērusi ceļu jaunu preču plūsmai turp un no turienes.

Revolūcijas karš⁹⁴ mazajai republikai bija izdevīgāks. Pirmajos tā gados, kamēr visa pārējā Vācija cīnījās pret Franciju, Hamburga zem Dānijas karoga gandrīz nepārtraukti tirgojās ar Franciju, piegādājot tai galvenokārt labību, un šādā veidā ieguva milzīgas summas. Vēl lielākas summas tajā atplūda tādēļ, ka ļoti daudzi franču un holandiešu tirgotāji, kas neuzticējās jaunajai lietu kārtībai, turp nogādāja visu, ko vien spēja aizvest no naudas un preču [krājumiem], un tādēļ ka, kopš arī Holande un Spānija pieteica karu Anglijai, tā ir gandrīz vienīgais Anglijas sakaru punkts ziemeļos ar Eiropas kontinenta vidieni. Salīdzinājumā ar šīm priekšrocībām franču un angļu konfiscētie tās kuģi palika nenozīmīgi sīkumi, un Hamburga pacēlās līdz tādai bagātības pakāpei, ko vēl pirms piecpadsmit gadiem nevarēja pat nojaust.⁹⁵

Vai Hamburga spēs tajā noturēties arī pēc miera noslēgšanas? Domāju, ka ne: jo tad lielā upe, kas tagad iespiesta vienā vienīgā gultnē, atkal sadalīsies tūkstoš dažādās attekās. Ja atceramies, kā pagrima manufaktūras un fabrikas, tiklīdz firsti kļuva tik gudri, ka tādas iekārtoja paši savās valstīs, kā Hamburgas jūras kuģniecība, tās upes kuģniecība gandrīz tika apstājusies, kā starpniecības tirdzniecību ilgu laiku atstūma tiešā tirdzniecība, tad mums uzmācas vēl nopietnāks jautājums. Kurš ir Hamburgas patriots un krietns vīrs, tas stingrā ticībā Hamburgas nemirstībai uz to atbild ar nicinošiem smieklīem un lejasvācu rupjībām. Izglītotāki [[laudis] par to vismaz pavīpsnā, mierīgi apsverot savas pilsētas ģeogrāfisko stāvokli, tās ostas, banku, jau iegūtās bagātības. — Jums taisnība! Atsevišķi ņemot, neviens no šiem faktoriem nebūtu drošs Hamburgas pastāvēšanas garants; bet, kopā ņemti, tie ir svarīgi. Pat ja pilsēta kādreiz vairs nebūtu brīva, tie uzturētu tās varenību. Vienīgi tad, ja tās īpašnieks nerespektētu banku, apliktu tirdzniecību ar pārāk lielām muitām, pārāk ierobežotu rūpniecību, — varbūt pēc gadsimta drupās gulētu jauna Tira⁹⁶; un Glikštate, Štāde un Altona uz tām paceltos pretim savam spožumam.

Septiņpadsmitā vēstule

S. kungam

Kad vakar pēcpusdienā pastaigājos kādas baznīcas tuvumā, vīrs manas galvas pēkšņi atskanēja dobjš zvana sitiens. Paskatījos apkārt, vai tuvumā nav kāds, kas man varētu kaut ko paskaidrot, un tad manu uzmanību saistīja juceklīga, pretīga blēšana baznīcā. Steidzos turp, izspraucos cauri pūlim un jau gribēju spert kāju pāri sliksnim, kad viens vīrs mani aiz rokas parāva atpakaļ un norādīja uz zemi man priekšā. Ar šausmām ieraudzīju, ka biju grasiņies iekrist vaļējā kapā. Šķērsām durvju priekšā grīda bija uzlauzta. Viņpus kapa stāvēja grupiņa zēnu un vilka bērū dziesmu, un no baznīcas iekšienes tuvojās pulciņš vīru melnos apmetņos, lielām apaļām apkaklītēm, platās, isās biksēs un zobeniem pie sāniem. Viņi nesa zārku un līgojās no vienas puses uz otru, lēni, it kā takti, tik sikiem soļiem, ka ar katru pavirzījās uz

priekšu tikai par plaukstas platuma tiesu: tas, kā man pateica, liecinot par dižciltīgu mironi. — Beidzot viņi bija nonākuši pie kapa. Šķirsts tika nolaiests kapā, mācītājs tam uzmeta sauju smilšu, melnie vīri turēja sejām priekšā savas bārkstainās cepures, tika noskaitīta lūgšana, un visi trokšņodami un smiedamies steidzās atpakaļ dzīves burzmā, lai varbūt pēc nedaudzām dienām līdzīgā ainā spēlētu mēmo galveno lomu.

Vieglprātība, kas cilvēkiem ļauj nemitīgi, it kā niekojoties, staigāt pāri kapiem, varbūt ir vislielākā dāvana, ko viņi saņēmuši no dabas rokām, bet kā lai pietiekami spilgti iededzina kauna zīmi neprātam, kas tautas pulcēšanās vietas vēl arvien brugē ar liķiem un tautu tīšām saindē tajā vietā, kur tā sanāk kopā, lai mācītos savus pienākumus?

Vai tad nepietiek ar jūsu šaurajām ieliņām, jūsu kaņāliem, pilniem pūstoša ūdens, ar tūkstoškārt saļauktiem smirdošiem izgarojumiem, kas tvaiko augšup no ikviena jūsu kopā sastumtās namu kaudzes stūriša, nespējot, gluži kā pārāk smaga migla, pacelties pāri jūsu jumtu korēm? Vai nepietiek ar 130 000 cilvēku elpu, kuri šeit saspiesti tik šaurā punktā, ka augošajai paaudzei katrā ziņā vēl jāiesūc sevī visi tie indīgie, smacīgie izgarojumi, kuros izšķīdīs novecojušā paaudze? Hamburgieši, jūsu pilsētā gandrīz nav iespējams elpot bez riebuma!

Kādus gan iemeslus izdomā tā saucamā kazādas maka piekritējs, lai tikai darītu tā, kā darījuši viņa sentēvi! Senči, viņš saka, savus miroņus apraka baznīcā un pie tam nodzīvoja līdz sirmam vecumam. Bet vai tad jūs nepadomājat, cik daudz citu dzīvi sāisinošu paradumu un baudu viņiem bija mazāk? Vai jūs nepadomājat, ka jūsu baznīcas katros divdesmit piecos gados, uz kuriem atskatāties, bija mazāk indīgas par veselu paaudzi? Jā, atšķiriet savas hronikas, un ar izbrīnu jūs redzēsiet, cik bieži tautā plosījušās lipīgas sērgas, ko mazinājušas vienīgi jūsu labākās ārstniecības iestādes un kas varbūt būtu izzudušas pavisam, ja jūs būtu gribējuši rīkoties pilnīgi saprātīgi. — Nirnbergas māģistrāts jau 1541. gadā aizliedza apbedīšanu pilsētā, turpretim Hamburgā, vietā, kurai ir sakari ar visām pasaules civilizētajām zemēm, kurā pastāvīgi nāk un iet desmitiem tūkstošu svešzemnieku, kurai tātad vajadzētu būt visprogresīvāko tikumu mājvietai, šo pretīgo neģēlību piekopj jau gandrīz trīs gadsimtus ilgāk.

Protams, tā kā kapsētas un kapenes jau neskaitāmas reizes ir pārpildītas, tai nepieciešami bieži jāizraisa situācijas, kas rada ļoti lielu sašutumu. Ja trūkst vietas, tad zārkus bez šaubīšanās atkal izceļ, vairākus nelaiķus kailus iemet vienā kapā, sablietē tos un tad atkal apber ar zemi, cik nu labi iespējams. Kāds amatnieks, kā man stāstīja, kurš pirms pāris gadiem apglabājis savu bērnu mahagoni koka zārkā, dažas dienas pēc apbedīšanas atradis nelaiķi nosviestu kādā kapsētas stūrī. Viņš cēlis sūdzību, taču [saņēmis paskaidrojumu], ka, atskaitot nelielu nevērību, neesot noticis nekas tāds, par ko cilvēki nepieciešamības dēļ jau sen nebūtu domājuši, ka esot tiesīgi darīt. Viss viņa gandarījums bijis tāds, ka viņš nelaiķi drīkstējis apbedīt vēlreiz kādā citā kapsētā. — Zārku koksni, ja tā ir vērtīga, kaprači pārdod galdniekiem, un tā nu var viegli gadīties, ka dēls rotaļājas pie galda, kas izgatavots no tēva zārka.

Ja kaut kas ir pelnījis kazādas maka nosaukumu, tad tā ir apbedīšanas banalitāte pilsētā. To saglabā ne vairs aizspriedumi, bet tikai cieņa pret tradīciju un savtīgums. Jau pirms dažiem gadiem ierīkotas kapsētas ārpus pilsētas; vairāki apgaismoti patrioti tur jau arī apbedījuši mīrušos no savām ģimenēm vai likuši sev uzcelt kapenes, taču jābūt bagātam, lai šajā ziņā Hamburgā rīkotos saprātīgi. Baznīca, kurā citādi būtu jāapglabā nelaiķis, pieprasa visu, ko būtu saņēmusi, ja tas tiešām būtu noticis; jebkura cita baznīca, kurai garām virzās bērnu gājiens, tāpat saņem noteiktu summu, un par kapu jāmaksā vēl atsevišķi. Tā nu šis veselais saprāts tiek pārāk izsmiets, lai nabadzīgs cilvēks varētu tam sekot. — Jāpalaujas uz māģistrāta un baznīcas vadītāju apgaismotajiem prātiem un jācer, ka šis tik viegli novēršamais ļaunums tiks likvidēts. Būtu nepieciešams tikai noslēgt vienošanos starp baznīcām un katrai piešķirt savu ārplisētas kapsētu.

Trīsdesmit piektā vēstule⁹⁷

S. kungam

Nepakavēšos pie pārējām Hamburgas nespējnieku paltversmēm, labošanas iestādēm un slimnīcām, lai varētu Jums šo to pateikt par ievērojamāko no pēdējām — Mēra

Sētu. Proti, tā sauc ēku grupu, kas atrodas ārpusē, pie tās apgabala robežas Altonas virzienā.

Šī iestāde nodibināta 1606. gadā, lai tolaik, kad tik bieži trakoja mēris, saslimušos pilnīgi nošķirtu no veselajiem pilsētā. Vēlāk tā tika paredzēta visu veidu slimnieku, kropļu, plānprātīgo, pat veselo nabagu uzņemšanai. Tiek uzņemti arī nabadzīgi svešinieki, ja viņi saslimst Hamburgas teritorijā vai ja viņu dzimtā vieta maksā par viņiem uzturāšanu; vienīgi ebreji līdz pavisam nesenam laikam netika iekļauti viņu vidū.

Mēra Sētā, kā jau sacīju, ietilpst daudzas ēkas: trīs lieli nami slimniekiem un īpaši būvēti apaļkoku stāļi trakajiem; skaista, moderna baznīca; eleganta mācītājmāja ar dārzu; mājokļi zemākajiem kalpotājiem; ceptuve; lopu kūtis utt. Tajā ir daudz bruģētu pagalmu un liels atpūtas parks. Diemžēl to visu apņēm grāvis, pilns ar smirdošu ūdeni, kura tagadējais lietderīgums laikam gan ir grūti uzminams. Ārpusē atrodas vēl daudz tā saucamo dāržu zemju, kas pieder pie Mēra Sētas, bet ko tās vadītāji tagad atsevišķi pārdod, lai ar ieņemto naudu panāktu aprūpējamo uztura uzlabošanu.

Man sacīja, ka šeit parasti uzturas no astoņsimt līdz tūkstoš aprūpējamo. Tie, par kuriem tiek maksāta uzturāšana, saņem atsevišķas istabiņas; pārējie saspīesti milzīgās zālēs vai drīzāk gan stāļos. Dažas no šīm zālēm ir augstiem griestiem un labu gaisu; citas ir zemas, tumšas un piepildītas ar mūžīgu mēra dvasi. Kādas šausmas pārņem cilvēku, staigājot šeit starp garām gultu rindām un mūžīgā krēslā redzot slimos un pa pusei veselos ar bālām, novājējušām sejām sēžam uz savām lādēm un kopā ar nagiem nograuzam vienu savas drūmās eksistences dienu pēc otras. Vienīgais viņu trulā tukšuma pārtraukums laiku pa laiku ir kāda operētā vaidi, kāda mirstošā gārdieni vai trako niknuma auri un ķēžu zvadzēšana, jo viņi piekalti pie gultu kājām. Taču kādēļ gan lai sniedzu nevajadzīgu to ainu attēlojumu, kuras vērojamas gandrīz vai visās lielajās slimnīcās? Ne jau tas ir zīmīgi, kādas grupas šādās iestādēs veido nabaga cietēji, bet gan tas, ko veselie brāļi darījuši viņu posta mazināšanai.

Gandrīz vēl nepatīkamāku iespaidu nekā nožēlojamās zāles uz mani atstāja tas, ka, izejot no vienas tādas zāles, ieraudzīju skaisti celto baznīcu un mācītāja mājokli, jo, to ieraugot, tūlīt nojautu, ka fizisko vainu vietā,

kuras biju atstājis aiz sevis, esmu sastapies ar morālas kaites simptomu; un es neklūdijos.

1769. gadā šīs iestādes vajadzībām bija sakrāta simt-tūkstoš marku liela summa. Kādus uzlabojumus ar to varētu veikt! Cik daudziem simtiem cilvēku no šīs naudas ar labāku mitekļu un ēdiena palīdzību ik gadus pat viņu dzīvē varētu mazināt ciešanas! — Toreizējais provizors bija panācis, ka viens no viņa brālēniem tika paaugstināts par mācītāju šajā iestādē, un, tā kā nākamā senatora radniekam taču nepieklājas sprediķot kādā no zālēm, kā to bija darijuši priekšgājēji, viņa labvēlis par 90 000 markām no fonda lika uzcelt minēto baznīcu un māju, kurā mācītājs viņa ģimenes apmeklējumus varēja uzņemt pieklājīgāk. Slimnieku un nabagu liesā diēta un netīrumi, kuros viņi tolaik pa pusei puva, palika kā bijuši.

Bez mācītāja šajā baznīcā ir vēl katehēts, kurš reizi nedēļā veic savus pienākumus un par to ik gadus saņem 1000 markas. Jūs redzat, par hospitāļa iemītnieku dvēselēm ir gādāts īsti kristīgā garā; kaut nu līdzīgas rūpes tiktu veltītas vārgajām miesām, kas taču viņus savedušas kopā šajā posta namā! Ārstam tajā nav mājokļa, bet par 600 marku gada algas viņš ieradās trīs reizes nedēļā; vai gan viņš spēja darīt ko vairāk kā aplūkot nāves ganības? Kopš 1797. gada viņam ir piecsimt marku piemaksa, un nu viņš ik dienas šeit pavada pāris stundiņas, kas, tiesa gan, esot tik daudziem slimniekiem, nozīmē ļoti maz. Tomēr, kā man pastāstīja, vairāki jauni ārsti esot apvienojušies, lai atbalstītu viņu ārstēšanas kūrēs. — Bet ko tad, ja starplaikā, kad neviens no viņiem nav klāt, pat ja naktī, kad pilsētas vārti cieši noslēgti, kāds neparedzēts gadījums padara ārsta palīdzību nepieciešamu? Kad ir tik daudz slimnieku, gandrīz droši var pieņemt, ka tas notiek katru nakti. — Nu, vārtu sargs ir sava veida ķirurgs, un iestādei ir pašai sava maza aptieka. Gan jau tās vadītājs kaut ko darīs, un, ja tas nelīdzēs, tad zārki ir krājumā.

Aiz ēkām ir liels, teicami kopts dārzs, kurā ieiet visiem Sētas iemītniekiem tomēr stingri aizliegts: slimajiem un tiem, kas pamazām izveseļojas un spēj izlīst no savām alām, jāapmierinās ar to, ka var meklēt svaigu gaisu slimnieku mājokļu no visām pusēm apņemtajos pagalmos. Dārzs pieder attiecīgajam uz gadu ievēlētajam provizoram, kurš, tā kā gandrīz katram turīgajam Hamburgā ir pašam savs dārzs, šeit tikai svētdienās ar ģimeni

pārmaiņas pēc dzer kafiju. Ja cilvēku posts nomāc sirdi, tad ik pēc astoņām vai četrpadsmit dienām viņš mēdz apskatīt arī pašu ārstniecības iestādi.

Vai Jūs nedomājat, ka vadītāju gudrībai un cilvēkmīlestībai tas darītu lielu godu, ja šo dārzu viņi pārvērstu par atvесеjojušos atpūtas vietu vai arī to izrentētu iestādes labā? — Taču pirmām kārtām es gribētu viņiem ieteikt mācītāja mājokli un katehēta algu nodot kādam ārstam ar nosacījumu, ka viņš vienmēr būs uz vietas. Garīdznieku kungi varētu taču darīt tāpat, kā viņš dara tagad, un slimnieku apmeklēšanai veltīt pāris stundas. Turklāt pēc vārtu noslēgšanas dieva tēvišķās žēlsirdības ziņā ar lielāku palāvību var atstāt dvēseles nekā miesu. Augstprātība un tieksme grēkot — ja vien arī izmisums nav grēks — lazaretēs taču nav sastopamas bieži.

Viens no Sešdesmita kolēģijas locekļiem ikreiz uz vienu gadu ir Mēra Sētas vadītājs jeb provizors, un šīs vietas pārņemšana ir obligāts nosacījums vecākā asesora titulam. So vīru nemitīgajai maiņai ir ļoti kaitīgas sekas. Protams, pāiet ievērojams laiks, līdz jaunievēlētais pa īstam iepazīst iestādi, un, kad viņš beidzot ir tik tālu ticis, tad jau tuvojas viņa amata termiņa beigu punkts. Katrs izmanto savu varu izmaiņu izdarīšanai, bet pēctecis savukārt — to atceļšanai. Viens liek iegādāties slimniekiem pēļus; otrs tos pārdod vecu lietu tirgotājiem un izdala matračus. Viens iegādājas zirgus un ratus, lai pievestu iestādei nepieciešamo; otrs tos pārdod utt.

F***rs bija tā dieva mierā aizgājušā vārds, kurš Mēra Sētas fondu izlietoja baznīcas būvei. Toties Bartela vārds ir dārgs hospitāļa iemītniekiem un visiem, kam piemīt cilvēcības jūtas. Tā sauc sirmo vecāko asesoru, kurš 1797. gadā izdarīja svarīgās izmaiņas attiecībā uz ārstu, lika ierīkot ērtākas un labākas vēdināmas slimnieku zāles un veica citus radikālus uzlabojumus.

Vēstules par Lībeku

Pirmā vēstule

S. kungam

Pēc nogurdinoša, nepatīkama dienu ilga ceļojuma pa tik vienmuļu apvidu un tik sliktu ceļu, kādu nevajadzētu gaidīt starp divām bagātām un savā starpā nepārtraukti

saistītām pilsētām, kādas ir Hamburga un Lībeka, esmu ieradies pēdējā. Visā astoņas vācu jūdzes garajā posmā, kā man teica, ir tikai viena ciešama viesnīca, kurā es ieturēju pusdienas. Ceļš gandrīz visur ir grumbuļains akmens dambis, un tā abās pusēs ir neizbrienami dūksnāji. Nebūtu bijis izskaidrojams, kādēļ šeit neierīko ērtāku lielceļu vismaz preču transporta vajadzībām, ja Šteknicas kanāls, pa kuru var braukt no Trāves uz Elbu, un tas apstākļi, ka ar sauszemes transportu nodarbojas irēti ormaņi, nepadarītu mazāk jūtamu šo vajadzību tiem, kuri to varētu novērst.

Kāds draugs bija bijis tik laipns un paziņojis birģermeistaram, ka gaidot svešiniekus; tādēļ mums atvēra vārtus, kaut gan bija jau gandrīz pusnakts, kad mēs piebraucām. Tas, ka [šāda rīcība] bija iespējama, jau labvēlīgi liecina par lībekiēšu liberālo un paļāvīgo domāšanas veidu. Hamburgā līdz 1798. gadam pilsētas vārti pēc noteiktas stundas tika noslēgti ar tik punktuālu bailīgumu, ka pat pastu drīkstēja tikai ar virvēm pārvilkt pāri mūrīm. Gadiem ilgi senāts par to debatēja, pirms spēja izšķirties un izdarīt šajā jautājumā grozījumus; un vienīgās izmaiņas, ko atļāva, ir tādas, ka pa vieniem vienīgiem pilsētas vārtiem, samaksājot aizsprosta naudu, var iekļūt — tāpat noslēgtā priekšpilsētā. Jau par to vien pilsētnieki bija tik priecīgi, ka tiesību zinātnieks, kurš šīs izmaiņas bija pieprasījis, saņēma vairākus tūkstošus marķu kā dāvanu. Domājams, ka maģistrātam beidzot būtu jāsaprot, ka Hamburgas drošība nav atkarīga no neērtajām vārtu atslēgām.

Sorīt agri jau devos pirmajā pastaigā pa pilsētu. Tā izskatās daudz liksmāka, patīkamāka nekā Hamburga. Tā kā nami ir zemāki, ielas šķiet platākas; taču tās tiešām ir taisnākas un ar labāku gaisu.

Lībeka uzcelta kāda pakalna virsotnē un nogāzē. Stāvēs ielas sauc par bedrēm; tajās daļēji atrodas glītākās ēkas, kaut gan tām ir ļoti gotisks izskats. Vairumam namu kores vērstas uz ielas pusi; tiem ir milzīgi priekšnami, kas sniežas cauri diviem stāviem, un augšā tos ieskauj galerijas, no kurām var nokļūt istabās. Turklāt gandrīz bez izņēmuma pie visiem namiem ir dārzi vai vismaz lieli pagalmi, kas, tāpat kā priekšnami, kalpo par noliktavām.

Trāve un Vaknica ieskauj pilsētas pakalnu un padarītu to pilnīgi par salu, ja vienu vārtu priekšā tās nenosšķirtu augsts dambis, kura vienā pusē Vaknica plūst daudzas

pēdas augstāk nekā Trāve otrā pusē, tomēr pirmā kalpo tikai plakandibena laivām, bet pa otro līdz pat pilsētai nonāk diezgan lieli kuģi.

Lībeka, kādreiz dižās Hanzas vadone, tagad ir mazākā no savienības pilsētām. Atbilstoši 1782. gada skaitīšanai tajā gan ir 3300 namu un 165 tā saucamie gaiteni, kas kalpo par mājokļiem nabagiem, taču, tā kā namos dzīvo lielākoties pa vienai ģimenei tad Lībekā ir aptuveni 25 000 iedzīvotāju, turpretim Hamburgā tajā pašā laikā ir vairāk nekā 120 000 un Brēmenē — ap 40 000. Arī šo pilsētu tirdzniecība ir tajās pašās proporcijās. Hamburgai ir 1800 un Brēmenei — 1000 jūras kuģu, bet Lībekai — ap 600.

Galvenie peļņas avoti šai pilsētai ir ekspedīcijas un komisijas tirdzniecība, ko tā veic Baltijas ziemeļu un Hamburgas interesēs, un kravas kuģniecība. Lībekas kuģi apbraukā gandrīz visu Eiropu, taču svešās interesēs. Pilsētas fabrikas tai gan ir ļoti svarīgas, tomēr salīdzinājumā ar Hamburgas fabrikām diezgan nenozīmīgas. Ievērojamākās, kā man sacīja, esot karšu un flaneļa fabrikas.

Piektā vēstule

S. kungam

Lībekas tagadne vērtā vairāk nekā tas, kas tai atlicis no pagātnes. Pēdējā nav atstājusi neko citu kā gotiskās bezgaumības pēdas, toties pirmā it visur sniedz pierādījumus par šīs mazās republikas pilsoņu augsti cienījamo raksturu. Salīdzinoši laikam gan nevienā pilsētā nav tik daudz un ar tik patiesi humānu domāšanas ievirzi iekārtotu aprūpes iestāžu nabadzīgajiem tautas slāņiem kā Lībekā. Tās man bija pāris skumji patīkamas dienas, kurās tās apskatīju. Tikai par dažām no tām gribu Jums šo to paziņot.

Arī Lībekā kopš 1793. gada ir Labdarības biedrība, kura sapulcējas reizi nedēļā un pie kuras dibinātājiem pieder laipnais dzejnieks Overbeks. Sākumā tā bija tīri literāra. Tās locekļi ik nedēļas sanāca kopā, lai noklausītos kādu lekciju, bet — tamlīdzīgas lietas nevar īpaši zelt tādā tirdzniecības pilsētā kā Lībekā. Biedrība jau grasījās beigt savu darbību, kad viens no tās locekļiem ierosināja piešķirt tai citu virzienu un citu mērķi. Par savu mērķi, tāpat kā Hamburgas Patriotiskā biedrība, tā izvirzīja sabiedriskās labklājības veicināšanu un aicināja iestāties arī tirgotājus.

Tagad tajā ir divsimt biedru, no kuriem katrs ik gadus iemaksā četrus dālderus. Šīs mērenās summas izlietojums ir ārkārtīgi labdarīgs. Tāpat kā tās māsa Hamburgā tā ir veikusi pasākumus arī slīcēju un dzērāju glābšanai, taču tās galvenie augļi ir trīs skolas tautas [zemāko slāņu] bērniem.

Viena ver durvis svētdienas priekšpusdienās un paredzēta algādžu bērniem, kuriem darbdiēnās jau jāpalīdz vecākiem pelnīt iztiku; viņiem māca galvenokārt rakstīt un rēķināt.

Otrā paredzēta zēniem, kas grib apgūt kādu amatu. Viņus apmāca lielākoties tehnoloģijā; prasmīgs arhitekts viņiem māca izgatavot plānus, zīmētājs viņiem ierāda zīmēšanu, un talantīgais, lieliskais gleznotājs Grēgers⁹⁸ bez atlīdzības uzņēmie vadīt apmācību abos pārējos priekšmetos.

Trešā, pēc manām domām, pati svarīgākā, ir rokdarbu skola mazām meitenēm. Kāda sieviete tajā divdesmit četrām meitenēm māca vērpt, adīt un šūt. Pirmajiem mēģinājumiem iestāde viņām piegādā materiālus bez maksas, bet, kad viņas jau ieguvušas zināmas iemaņas, tad darbi, ko viņas izgatavo mācību stundās, tiek pārdoti: divas trešdaļas no ieņemtās naudas nonāk iestādes rīcībā, trešā tiek nolikta krājkasē un viņām izmaksāta kā pūrs, kad apmācība pabeigta. Cetras stundas dienā kāds seminārists māca viņām rakstīt, lasīt, galvasrēķinus un dabaszinātnes. Vienu stundu es biju klāt nodarbībā šajā zinātnē: tā man šķita ārkārtīgi mērķtiecīga, lai bērnus mācītu domāt. Viņas atbildēja tik noteikti, tik saprātīgi un tik izmeklētiem izteicieniem, ka sākumā nodomāju, ka viņas atbild kaut ko no galvas iemācītu, taču man ziņoja, ka mācību laikā viņām rokās vispār nedodot nevienu grāmatu. Mācīšana notiek lielākoties ar jautājumu palīdzību, kas jēdzienus pakāpeniski attīsta no pašu bērnu dvēseles un tādējādi jebkuras zināšanas zināmā mērā padara par viņu pašu domāšanas spēju produktu. — Pie tam ar viņām apietas ar ļoti mīlošu rūpību, un svarīgākais mērķis galvenokārt ir iepotēt viņām godkāribu un pašapziņu. — Nevar būt laimīgākas domas kā nākamajām tautas sievietēm dot tādu izglītību. Tieši no šīs puses iespējams visspēcīgāk apstrādāt viņu raksturu. Jauneklim, kurš kādreiz centīsies iegūt tik izglītotas meitenes mīlestību, — ak, kā viņam pašam būs jāuzmanās, lai ar tikumību būtu viņas cienīgs! Tādas sievas vīrs — kāds varens stimulš viņam būs atbrīvoties

no aizspriedumiem un attīstīt sevī gaišu domāšanas veidu, lai nebūtu stipri zemāks par savu draudzeni!

Ievērojamākā no šejienes istajām nabagu iestādēm ir tā saucamais Klosteris, kas agrāk tiešām bijis tas, kā nosaukumu vēl nes. Šejienes iedzīvotāji bija tik dievbijīgi, ka reliģijai atvēlēto kapitālu reiz izmantoja tādas iestādes dibināšanai, kurā tiktu pildīts cilvēka pienākums. Ēka nerosina možas cerības. Tā ir tumša, netīra, stūrainā, un pieejas tai veido veci velvju kambari, kuru sienās redzams te dzelzs kakla riņķis, te zelta burtiem rakstīts Bībeles teiciens. Kāpnes ir neērtas un, tāpat kā istabu grīdas, no ķieģeļiem. Viss kopumā atstāj nepatīkamu iespaidu, kas tomēr lielākoties izzūd, tiklīdz tuvāk iepazīst šīs iestādes iekārtojumu.

Tai ir vairāki uzdevumi. Tajā uzņem ne vien slimos, bet arī nabadzīgus veselus cilvēkus, ne vien pieaugušos, bet arī bērnus, kuriem šeit dod kaut ko līdzīgu izglītībai. Svešus ubagus, kas notverti pilsētā, arī ved uz šejieni, pāris dienas patur ieslēgtus un tad, pirmajā reizē — pēc brīdinājuma, otrajā reizē — pēc viegla soda, sūta projām.

Uzņemto apgāde, kamēr viņi ir veseli, ir tik laba, ka Libekas nabadzīgāko pilsoņu slāņi pretenzijas uz uzņemšanu tajā uzskata par svarīgām. Šajā namā sastopami dažādu nozaru amatnieki, kuri, lai uz mūžu būtu brīvi no jebkādām rūpēm, ir piekrituši strādāt vienīgi šās iestādes labā par mitekli, uzturu un apģērbu, ko saņem. Tādēļ viss iestādei nepieciešamais tiek izgatavots turpat uz vietas — no autiņiem līdz zārkiem.

Veselie sapulcējas tīrās, siltās zālēs, tur veic savu darbu vai arī sukā un vērpj vilnu utt. Pusauga bērni viņiem palīdz, tiklīdz beigušās viņu mācību stundas rakstīšanā un rēķināšanā, un ticības mācībā. Par mazākajiem īpašās telpās gādā kopējas, kurām nav jādara nekā cits. Pulksten divpadsmitos veselos pieaugušos un lielākos bērnus zvans sasauc kopā plašā ēdamzālē. Pa astoņām personām viņi sapulcējas pie vienas blodas. Skolmeistars uzņem dziesmu, un, tiklīdz tā pabeigta, viņi uzklūp ēdienam. Tas parasti gan ir ļoti pieticīgs un gandrīz ik dienas sastāv no putras un zirņiem vai pupām utt., taču dievbijība gādājusi par to, ka šo trūcīgo ēdienu reizēm aizstāj labāks. Bagāto pilsoņu vidū ir paradums savos testamentos novēlēt kādu summu, no kuras nabagi vienu dienu gadā saņem gaļu un vīnu. Šajā namā jau ir vairāk nekā piecdesmit tādu svētku dienu.

Par slimajiem diemžēl tiek gādāts maz. Iestādei nav sava ārsta. Vienīgi kāds ķirurgs nodarbojas gan ar iekšējām, gan ārējām kaitēm un, augstākais, par šaubīgiem gadījumiem ziņo pilsētas ārstam. Slimnieku istabas ziemā nekurina; jā, vienai, kā man teica, pat esot tikai puse griestu, otru istabas pusi sedzot tieši jumts. Tādēļ redzēju daudzus, pārsvarā bērnus, kam uz rokām un kājām bija vaļēji apsaldējumi. Tomēr priekšniecības humānā rūpība ļauj cerēt uz izmaiņām, un arī šeit jaunu ārstu grupa apņēmusies bez maksas apmeklēt slimniekus.

Iestādes pārvaldīšana, kas tiek veikta ar visprecīzāko rūpību, nodota dažu izvēlētu pilsoņu rokās. Viņiem ir neierobežotas pilnvaras pat attiecībā uz atalgojumiem un sodiem, izņemot kriminālgadījumus, taču šķiet, ka viņi tās izmanto ar lielu cilvēkmīlestību. Priekšnieku, kurš man visu izrādīja, Grimma kungu, pieaugušie sveica ar priecīgu, uzticības pilnu: «Labrīt, mīlais kungs!», un bērni nāca klāt, lai viņam skūpstītu rokas. Neviens svinīgs apbalvojuma dekrēts, ko parakstījuši visi Svētās Romas Impērijas galmi, nebūtu man iedvesis ne pusi no tās cieņas pret cildeno godavīru kā šis trūcīgo ļaužu apliecinājums.

Apmeklēju arī vietējo trakonamu. Jau tas vien, ka vājprātīgos nošķīruši no visiem pārējiem slimniekiem, ir lieliski, bet visa iestāde ir paradīze salīdzinājumā ar Hamburgas Mēra Sētu. Iestāde atrodas krietnā attālumā no pilsētas skaistā apvidū. Tā ir labi, pat pamatīgi būvēta, ļoti gaiša un labi vēdināma un tiek turēta ārkārtīgi tīra. Man dūrās acīs lielais vājprātīgo skaits salīdzinājumā ar Lībekas valsts mazajiem izmēriem. Šeit bija ieslodzīti divdesmit septiņi, un divi citi, kuriem šeit nebija vietas, bija nomitināti Hamburgas Mēra Sētā.

Vājprātīgiem, par kuriem viņu ģimenes kaut cik maksā, ir pašiem savas istabas; pārējie, it īpaši trakie, ieslodzīti koka būceņos, kas rindojas ar gariem, labi apkurināmiem gaitenīem. Katram ir aizrestots logs, tā priekšā novietots galds, uz kura nolikt traukus ar ēdienu. Tas gan parasti ir ļoti trūcīgs, taču arī šeit nomitinātajiem nelaimīgajiem ar novēloto summu palīdzību ir dotas svētku dienas, kad viņi saņem gaļu. Diemžēl, tāpat kā Hamburgā, arī šeit vairāk rūpējas par slimnieku dvēseli nekā par viņu miesu. Iepretī kambarīšiem manifesta formā piesistas lūgšanas, un reizi nedēļā no pilsētas ierodas kāds skolotājs, lai kopā ar trakajiem dziedātu un skaitītu lūgšanas, taču viņus ārstēt neviens vairs nemēģina. Tikai tad, ja kādam no viņiem

piemetas drudzis, tiek izsaukts ārsts; jā, pašreiz (1798) iestādei vispār pat nav sava ārsta.

Viens no vājprātīgajiem zaudējis prātu sprediķa dēļ. Kāds svešs garīdznieks reiz lasīja sprediķi vienā no vietējām baznīcām un divas stundas runāja par Svēto garu. Tas vīrs, amatnieks, uzmanīgi klausījās tā vietā, lai, kā pieklājas, izgulētos. Visaugstākā sasprindzinājuma brīdī cauri baznīcai lidoja kāds no ķestera baložiem — tieši gar nelaimīgā vīra galvu, kurš no šī brīža bija cieši pārliecināts, ka viņam parādījies un pār viņu laidies Svētais gars. Tūlīt viņš pameta savu amatu, lai studētu Biblii. Tajā viņš atrada, ka vajagot dievam nest dedzināmos upurus: tad nu viņš uz sava pavarda ik dienas dedzināja kurbju zoles, gaļu un vilnu un ar to izraisīja tādu smirdoņu, ka kaimiņi sūdzējās maģistrātā, un tas viņu lika ieslodzīt. Vairākkārt viņš izbēga un, starp citu, sludināja prūšu armijai Bavārijas kara⁹⁹ laikā grēku nožēlošanu, tika saņemts ciet kā spiegs, taču atkal nogādāts atpakaļ uz Lībeku.

Divaināks man šķita kāds cits cilvēks, par kuru man likās ļoti apšaubāmi, ka viņš patiesi ir vājprātīgs. Gaitenis, kurā atradās viņa būris, bija aizslēgts; turklāt pieeja viņa miteklim bija nosprostota ar īpašu režģi, jo, kā man teica, viņš atrodot iespēju rakstīt vēstules maģistrātam un svešinieki tās reizēm nododot. Viņš man sūdzējās: Sātans esot viņu nodevis ļaunu cilvēku varā, kuri viņu ar melnās maģijas palīdzību turot šeit ieslodzītu kā vājprātīgo, kaut gan viņš tāds neesot. Saprotamākos izteicienos viņš neuzdrošinājās runāt, jo par tiem viņam esot jau bieži atlīdzināts ar pātagu. Tieši tobrīd kāds trakais sāka skaļi gaudot. «Redziet,» viņš sacīja ar asarām acīs, «to es dzirdu dienu un nakti: vai būtu kāds brīnums, ja es tādēļ patiešām zaudētu prātu?»

Apjautājos pilsētā par šo nelaimīgo, kura vārds bija Burmesters. Daži man apliecināja, ka viņš tiešām esot vājprātīgs, citi raustīja plecus. Tomēr šeit nu ir viņa stāsts, kādu to uzzināju no cilvēkiem, kuriem var ticēt.

Pirms dažiem gadiem viņš ieradās Lībekā, lai iekārtotos. Taču viņš vēl dzīvoja viesnīcā, kad no kāda Raceburgas advokāta pret viņu tika celta sūdzība par parādu. Burmesters viņam nebija samaksājis procesa nodokli par kādu tiesas prāvu, jo domājis, ka to zaudējis pilnvarnieka nolaidības dēļ. Vai nu tā bija likumīga formalitāte, vai ne, viens no birģermeistariem nosūtīja uz viesnīcu savu liktoru (tā šeit sauca rātes kalpotājus) un lika viņu brīdināt.

Burmesters sašuta un tam cilvēkam paskaidroja, ka neat-skaitīsies, jo viņš neesot tiesnesis. Liktors droši vien nekautrīgi piedraudēja; Burmesters atgādināja, ka liktors ir viņa istabā un lai iet projām, ja negribot, lai to nolaiž lejā pa trepēm. To jūs nožēlosiet! — iesaucās tiesas kalps un bez kāda tiesas rīkojuma devās pasaukt sardzi. Burmesters, jauns, straujš cilvēks, tvēra savu bisi un sauca kareivjiem preti: «Jums nav priekšniecības pavēles manai apcietināšanai. Kaut kādam nožēlojamam tiesas kalpam par patikšanu es neļaušu sevi apkaunot ar arestu. Pirmais, kurš ienāks, mirs!» Ar lamām un draudiem liktors tomēr piespieda kareivjus lauzties uz priekšu. Burmesters šāva, un priekšējais nokrita beigts. Burmesteru kā slepkavu aizvilka uz cietumu, bet acīmredzot tādēļ, ka viņš tikai gribējis atvairīt nelikumīgu varas lietošanu, viņu nevarēja notiesāt uz nāvi, bet apmierinājās ar to, ka pārmācības namā viņu piekala pie sienas. Viņš izbēga, un pilsēta, kas par viņu interesējās, par to gaviļēja, tomēr nesamierināmais tiesas kalps tik nenogurstoši dzina viņam pēdas, ka viņu atrada un atkal notvēra. Reiz pārmācības namu apmeklēja minētā birģermeistara znots. Burmesters uzzināja, kas viņš tāds ir, un mudināja gādāt par nevainīgi atņemtās brīvības atgriešanu, bet saņēma skarbu atbildi; tas viņu tā satracināja, ka viņš izrāva ķēdes no sienas un gribēja uzbrukt nelaiņnajam vīram. Cietuma kalpi viņam uzklupa un no jauna iekala važās; ārsts apliecināja, ka viņš esot ārprātīgs, un viņu nogādāja trakonamā. — Ka tik straujam cilvēkam, kāds izrādījās nelaimīgais Burmesters, tādas apiešanās un tāda mitekļa dēļ vajadzēja zaudēt prātu, ja tas viņam vēl bija, ir tik acīm redzami, ka viņa tagadējais ārprāts ir vairāk nekā ticams. Taču tas, ka viņš bijis jucis jau apcietināšanas laikā, tas nu gan no pastāstītajiem apstākļiem neizriet. Pat ja dažos punktos tie ir viltoti, pat ja Burmesters rīkojies vēl neapdomīgāk, nekā vēstī vispārējās baumas, tomēr arvien uzkrītošs paliek tas fakts, ka nelietīgais tiesas kalps, kurš tik nekaunīgi pārkāpa savas tiesības, arī netika ieslodzīts pārmācības namā vai vismaz netika padzīts no sava amata. — Es domāju, ka sava goda interesēs birģermeistars rīkotos labi, ja darītu atklātībai zināmu visu šīs lietas norisi. Doma, ka taisnīgam vīram varēja laupīt brīvību un saprātu kaut kādas nenozīmīgas maģistrāta personas atbalstīta tiesas kalpa viltus dēļ, ir tik negēlīgi apkaunojoša, — un šo viedokli man šur tur izteica diezgan skaidri.

SKICES NO MANAS ATMIŅU GRĀMATAS

*Sapere aude!*¹⁰⁰

Gēte

Kā jau minēts: «Ksenijas»¹⁰¹ bija tikko iznākušas, kad es ierados Jēnā. Šis «desmittūkstoš bultu sējas» īstais iemesls, ar kuru tās gandrīz vai tiek attaisnotas, man nav zināms; tādēļ uz mani tās iedarbojās apmēram tāpat kā uz jebkuru citu: tās mani izraisīja prieku un sašutumu. Tikko kādu dienu biju šo grāmatiņu īgnumā uzsviedis uz galda, kad no Lodera¹⁰² saņēmu ielūgumu ar piezīmi, ka pie viņa vakaru pavadot Gēte. Ieejot viesu zālē, ieraudzīju liela auguma staltu cilvēku ar mierīga diženuma un — lepnuma izteiksmi sejā visspilgtākajā apgaismojumā atspiedušos pret spoguļgaldiņu; un lielākā daļa Jēnas profesoru, visi ģērbusies cik vien iespējams grezni, stāvēja ap viņu un godbijīgi klausījās.

Visu pēcpusdienu nebiju varējis izšķirties, vai visspožākais dzejnieka ģēnijs gan varētu būt pietiekams, lai tam piedotu tādu paša produktu, kāds bija «Ksenijas», — un šeit es sastapu to galveno autoru lielā pašapziņā ļaujam sevi sumināt. Turklāt starp godbijīgajiem bija daži no pašiem izsmietajiem. Šis skats uz mani atstāja ārkārtīgi pretīgu iespaidu, kas nekad nav pilnībā izzudis.

Loders mani stādīja priekšā Gētem. Pēc pāris pārmiētiem vārdiem es pievienojos šim puslokam, bet pēc dažām minūtēm aizgāju no tā un nedz šajā vakarā, nedz nākamo triju gadu laikā, kuru lielāko daļu pavadīju Gētes dzīves vietā, nekad nemēģināju viņam vairs tuvoties. Pretēja

izturēšanās neapstrīdami būtu bijusi gudrāka, taču sabiedriskajā domā par viņu Veimārā nebija nekā tāda, kas mani varētu uz to pamudināt.

Lai nu tas paliek! Kā dižs cilvēks uzņem privātās dzīves apstākļus, lai ko arī teiktu morālie tenkotāji, publikas priekšā jāskata vienīgi tiktāl, ciktāl tas saplūst ar viņa sabiedrībai zināmo raksturu. Bet tieši tas jau ir slavas lāsts, ka, tāpat kā fosfora dzirkstīte jāntārpiņu, tā slava savu īpašnieku ļauj novērot pat tur, kur arī pašam cēlākajam raksturam nepieciešama tumsa un kur katra niecība tās aizsardzībā jūtas labi.

Ja kādam vācu rakstniekam ir tiesības šajā punktā prasīt godbijīgu uzmanību, tad tas ir Gēte. Ir jau tiesa, ka viņa gara enerģija viņam nereti lika aizmirst to saudzīgo maigumu, kas veido visu tik daudzo vārģu laipnību, taču tieši šī enerģija ne reizi vien literāro Vāciju izrāva no vārguma un radīja tik daudzus oriģinālus šedevrus, kas veido tās paliekošo lepnumu. Tāpat ir arī tiesa, ka viņa izsmieklis ir rūgts un griezīgs, bet pat tur, kur viņš savu priekšmetu noteikti izceļ, kā, piemēram, «Žurku ķērājā», «Grācijās un mūzā malienē» un «Ksenijās», viņš tomēr arvien trāpa tikai literārajam muļķim, neaizskarot tajā pilsoni vai cilvēku. Ļoti zemiskiem raksturiem joka pēc ir piedotas un aizmirstas paskvilas: cik netaisni būtu tādām dzejniekam kā Gētem piedēvēt kā nepiedodamu to, ka viņš ne gluži maigi aizrādījis, kas viņa literārajā laikmetā tiešām apmaldījušies.

Ne viss, ko viņš sarakstījis, ir lielisks, un dažā labā atsevišķā virzienā citi stāv augstāk par viņu; taču kopumā Gēte man visnotaļ šķiet visaptverošākais un visspēcīgākais ģēnijs, ko radījusi vācu nācija. Viņš ņēmis to visaugstāko, caur ko daba cilvēkam piešķir diža dzejnieka aicinājumu: spēju jebkuru raksturu, jebkuras jūtas, jebkuras attiecības ļoti dzīvi nolikt sava gara acu priekšā un nemeklējot atrast pašu savdabīgāko toni un izteiksmi visam, ko gribējis pateikt. Prāts, iztēle un humors ir nepieciešami šīs spējas nosacījumi, tomēr tūkstošiem cilvēku tie piemīt bez tās; bet gaume ir tikai dotums, ko attīsta gara izglītība. Gētem tā vēl nepiemita sevišķi augstā pakāpē, kad viņš jau sajūmināja Vāciju.

Viņš sāka astoņpadsmitajā mūža gadā ar parodiju par Klodiju Medonu; tā izceļas tikai ar humoru. Tai sekoja dziesmas, saprātīgi izjusti vārdi un viņa raksti par vācu arhitektūru, kas liecināja par jaunieša pareizi vērtējošo

prātu; bet jau divdesmitajā mūža gadā viņš iesāka vienu no tiem darbiem, kas atraisīja visu viņa ģēniju, proti, «Gecu fon Berlihingenu». Kad pēc četriem gadiem tas nāca klajā, vācu literatūru ķēra elektrisks sitiens; bet vēl lielāks bija tas spēks, ar kādu visus pārņēma pēc tam iznākušais romāns — «Jaunā Vertera ciešanas». Abu ārējais veidols ir neregulārs, bet iekšējais saturs pilnīgi atbilst augstākajam mākslas likumam: dzīvības pilnu patiesību attēlot tādā veidā, lai tā atstātu vislielāko iedarbību.

Ciktāl pareizāk nekā visgaišākie sava laika domātāji, izņemot Herderu, šajā ziņā redzēja jaunā cilvēka ģēnijs, varbūt bez kādas prātošanas pierāda kāds sekls Lesinga spriedums par šo romānu. Tas ir ievēribas cienīgs kaut vai tikai tādēļ, ka ir varbūt vienīgā kļūda, kas gadījies saprātīgajam mākslas kritiķim. Proti, viņš pārmet¹⁰³, ka Gēte vismaz ar pāris mājieniem neesot paskaidrojis, kā Vertera raksturs ieguvis savu pārspilētību un kā no tās izsargāties citam jauneklim ar līdzīgu rakstura ievirzi. «Jo tādu poētisko skaistumu viegli varētu uzskatīt par morālisko un nodomāt, ka tas bijis labs, kurš mūsos izraisa tik spēcīgu līdzcietību.» — Šis pārmetums ir tikpat nepamatots kā tas, kas gribētu uzskatīt par nosodāmu antīko skulptūru kailumu, jo tas var iedvest baudkāras jūtas. Mākslinieks, kurš būtu spējīgs rēķināties ar mākslai tik svešiem viedokļiem, diezin vai varētu saskatīt «Vertera ciešanas», un, ja Gēte ļautu sev iestāstīt tādas piedevas, diezin vai šī grāmata izraisītu kaut simtdaļu no savas iedarbības. Tiklīdz lasītājiem atgādinātu, ka varonis ir nosodāms un slims cilvēks, tā varētu radīt vairs gandrīz tikai patoloģisku interesi. Pierādījums būs rodams tālāk.

Kā Lesinga bažas pārmērīgi piepildījās, ir zināms. Bet Gēte drīz vien zaudēja lielu daļu tās burvju varas pār publiku, kas viņam piemita «Gecā» un «Verterā», un, proti, sakarā ar savu tieksmi pēc klasiskā. Tas bija dabiski. Pūli aizrauj vienīgi detaļu skaistums; bet klasikā to skaistums un iedarbība tiek pakārtota veselā skaistumam un iedarbībai. Vājš gara spēks pakļaujas likuma svaram un piedāvā, augstākais, uzcirtušos mirējus; ģēnijs atbilstoši šim likumam rada nepārejošas vērtības, kas sajūsmina jebkura laikmeta izglītos cilvēkus, bet tieši tādēļ pūlim nav gluži patīkamas un nav saprotamas nevienā laikmetā.

Pazīstamā apgalvojuma vietā, ka ģēnijs stāvot pāri likumam, es tūdaļ gribētu izvirzīt likumu: vienīgi ģēnijs drīkstētu uzdrošināties rīkoties saskaņā ar to. Niecīgāku

spēku gadījumā lai dzejnieks atveido visu labo, kas viņā ir, visdzīvākajā veidā, kādā tik spēj. Patiesībā nav jau arī maz, ja viņš dzīvi paticis savam laikmetam.

No Gētes dramatiskajiem sacerējumiem visklasiskākais neapšaubāmi ir «Ifigēnija»; blakus es gribētu likt «Līdzvainīgos» — savā žanrā; tālāk — «Taso», «Brāli un māsu» un «Klavīgo». «Egmonts» faktiski vēl pieder Gētes agrīnajam, brīvajam stilam, un par «Faustu» es runāšu vēlāk.

Visvaldzinošākais skaistums, man šķiet, piemīt Gētes īsākajiem dzejojumiem, viņa dziesmām, romancēm, balādēm un eļģijām. Seit ar apburošu vieglumu saplūst abi vārsmu veidi — brīvās un klasiskās. Tās ir tikai ģeniāli uzņemtas detaļas, kas izstrādātas ar tīru mākslas izjūtu.

Episkajā dzejā Gētem vismazāk laimējas. Lai ko arī teiktu dažs labs mākslas kritiķis, «Hermanis un Doroteja» ir divdzimumu veidojums no eposa un idilles; tam ir pārāk maz interesantas darbības, lai būtu eposs, un kā idillei tam trūkst jaukā, laimīgā miera, kas lasītājam uzvedī aperīgu noskaņojumu. Tādēļ, par spīti skaistajām detaļām, kopiespāids paliek nenoteikts un vājš.

Kas attiecas uz «Vilhelmu Meistaru»: neraugoties uz lieliski zīmētajiem raksturiem, saistošajām situācijām, apburošajām dziesmām, es atzīstos, ka nesaprotu, kā dzejnieks, kurš 24. mūža gadā sarakstīja «Vertera ciešanas», būdams nobriedis mākslinieks, varēja kā vienu darbu piedāvāt tik savādu, bezplāna un kopumā neiedarbīgu savrstijumu. Par «Dvēseļu radniecību» jau citā vietā esmu atzīmējis, ka šī grāmata ir pretstats Gētes visagrākajam romānam, ka Otīlija ir sievišķs Verters tāpat kā baronese ir sievišķs Alberts. Domāju, ka varu piebilst: šajā senākas Lesinga tēmas jaunajā apdarē autors sekojis augstāk minētajam padomam, un galvenokārt tādēļ tā arī nav izdevusies. Varoņu ekscentriskuma rašanās mums tiek parādīta psiholoģiski iespējami plaši, un mēs bieži uzzinām, ka Otīlija esot slima, ka viņas mīla nosodāma. Kādu iespaidu tas atstāj, — uz to lai atbild lasītāja izjūta.

Man šķiet, ka kļūdas abos vēlākajos Gētes romānos ir šī literārā žanra nepareizās teorijas sekas. Izskatās, ka viņš uzskata aperīgu izklāstu un psiholoģisku analīzi par nepieciešamām romāna sastāvdaļām un rotām, jo viņam tās taču ir vienīgi tas pats, kas ir drāmām monologs, — vājš palīglīdzeklis lietās, kas visnotaļ nepieciešamas darba kopējai izpratnei un tomēr nav veidojams tādā formā, kas raksturīga šī darba žanram.

Turpretim aprīnas cienīgā diženumā Gēte stāv satīras druvā, Ģēnija vadīts, viņš izmantojis lielāko tiesu no tās formām un katrā no tām ir nepārspējams: gan epigrammā, gan satīriskā dziesmā un farsā un pat didaktiskā dzejolī, jo līdz šiem augstumiem paceļas dažas ainas viņa «Faustā» — visoriģinālākajā, varbūt visģeniālākajā vācu literatūras sacerējumā. Gaišs filozofisks skatījums šeit apvienojas ar ļoti barokālu humoristisku māžošanos, visaugstākā dabas patiesība gan komiskajā, gan aizkustinošajā — ar nevaldāmas fantāzijas romantiskajiem veidojumiem. Tā radās veselums, ko es nezinu, kā klasificēt taču nekad nepaguršu apbrīnot.

«Verters», «Gecs», «Ifigēnija» un «Fausts» ir neiznīcīgi ģēnija ziedi; tomēr, ja pastāv nemirstības mērauklas, tad «Faustam» es piešķiru vislielāko, — nevis tādēļ, ka tas ir vispilnīgākais no šiem darbiem, bet tādēļ, ka tas ir visdzīvākais.

Jaunākais nemirstīgā sirmgalvja sacerējums «Poēzija un īstenība», spriežot pēc pirmā sējuma, nepieder pie viņa darbiem. Tomēr laipnā pazišanās, ko šeit var nodibināt ar viņa morālisko savdabību, un viņa stāstījuma burvība laikabiedru acīs to dara ļoti pievilcīgu. Vai ar šīm priekšrocībām pietiks, lai, par spīti veseluma bezformīgumam un pārblīvībai ar pārāk mazsvarīgām lietām, to ilgi saglabātu? Vai viņa gara ziedu vainags pats šur tur nevarētu zaudēt savu vērtību tādēļ, ka viņš mūsu acu priekšā skaidrodams sadala tā sakni un kātu? — Katrā gadījumā tas ir saistošs laika kavēklis, ko Gēte mums šeit sagādā uz sava rēķina.

Šillers

Arī attiecībā uz Šilleru manās Vācijas atmiņās ir robi, kas tagad mani sāpina. Kad 1796. gada ziemā viņu apmeklēju pirmo reizi, redzēju, ka viņš ir slimības novārdzināts un sliktā omā. Saruna ar viņu nebija spirdzinoša vismaz svešiniekam, tādēļ, neraugoties uz ļoti laipno uzaicinājumu, negāju atkal pie viņa, līdz nebija pienācis laiks atstāt Jēnu. Tagad viņu atradu dārzā veselu un jautru. Viņa apgarotajai, kaut gan mazliet krampjaini saspringtai sejai, viņa asajam skatienam piemita kaut kas ļoti patīkami aizkustinošs, kaut gan tas nebija skaistums, un viņa izturēšanās bija dabiska un vienkārša; taču tā pusstunda,

ko šoreiz pie viņa pavadīju, tad arī ir viss prieks, ko man sagādājusi personiskā pazišanās ar viņu. Retie apmeklējumi, kad no Veimāras devos uz Jēnu, bija pārāk īslaicīgi, lai tos izmantotu kam citam, nevis darīšanām, un, kad 1804. gadā Sillers ieradās Berlīnē, mans «Mesinas līgavas» novērtējums, kā parādīja viņa izteikumi, bija viņu noskaņojis pret mani pārāk nelabvēlīgi, lai man būtu vēlēšanās viņu uzmeklēt.

Brīnišķīgu pieminekli dvēseles diženumam Gēte sev uzcēlis caur vīrišķīgi rūpīgo draudzību ar Silleru. Tā šķiet divkāršas godbijības cienīga tādēļ, ka dzima laikā, kad Sillers jau bija sācis ar viņu sacensties, un nevajināta turpinājās, jā, pat šķita pieaugam, kad vismaz publikas vērtējuma un cieņas ziņā Sillers bija Gēti pārspējis.

Silleram šāds draugs bija nepieciešams, lai paceltos līdz tiem augstumiem, kuros beidzās viņa ceļš; ne jau kā dzejniekam viņam bija vajadzīgs, bet gan kā cilvēkam — cīņās ar savu ārējo likteni un ilgstošā slimīguma ietekmi. Kā zināms, viņa stāvoklis jaunībā bija viens no nelabvēlīgākajiem, kāds var ierobežot augšuptiecošos garu. Savas attīstības gadus viņš pavadīja sava veida militārā klosterī, kur bija ļoti nosodāmi sniegt pierādījumus par tiem talantiem, ar kuriem viņam kādreiz būs lemts apburt savu nāciju. Man vienmēr šķitis, ka tas amorāliskums, ko tik bieži pārmeta viņa tur sarakstītajiem «Laupītājiem», ir visnotaļ tikai viņa stiprās dvēseles izmisuma pilnais spīts pret tirānisko apspiešanu, no kuras viņš cieta. Beidzot viņš par to saņēma šķietamu kompensāciju, jo viņu iecēla par pulka ārstu; bet spaidi vēl negribēja no viņa atkāpties. «Laupītājus» iespieda; dažiem graubindniešiem šķita, ka atsevišķa doma šajā lugā apvaino viņu tautu; viņi autoru iesūdzēja, un firsts viņam aizliedza jēlkaud kaut ko iespīest. Nu Sillers atstāja dienestu un uz labu laimi metās pasaulē.

Tādam ģēnijam kā viņējais šāda lēmuma dēļ gan nedraud briesmas iet bojā, bet bieži vien cīņā pret likteni tas tomēr gūst nedziedināmas brūces, un Silleram šī cīņa bija jāturpina ilgi, varbūt pat līdz nāvei. Jau gadiem ilgi viņš baudīja visas Vācijas apbrīnu, bet viņa vienīgais drošais ienākumu avots vēl arvien bija pensija, ko viņš nevis no kāda vācu firsta, bet gan no dāņu finansu ministra, cildenā grāfa fon Simmelmana¹⁰⁴, saņēma tik slepeni, ka, izņemot mani¹⁰⁵, Vācijā par to nezināja varbūt pat četri cilvēki.

Ja nojauta mani ievīl, tad attīstības un jaunības noskaņu pēdas saskatāmas arī viņa sacerējumos — acīmredzamajā piepūlē, ko maksāja viņa diženums. Savas «Reinas Tālijas» pieteikumā viņš pats sūkstījās, ka «Laupītājos» mēģinājis cilvēkus (un dabu) attēlot divus gadus agrāk, nekā tos iepazīs. Kad viņš beidzot tos ieraudzīja, gaišais prāts tos gan drīz vien pilnībā izprata, bet, ja viņa tik ilgi varmācīgi aizvērtā acs dabiskā apgaismojuma krāsu rotaļu tiešām saskatīja visā tās jaukumā, kādēļ gan visus viņa mazos un lielos sacerējumus apstaro vienīgi maģiskais, brīžam žilbinošais, brīžam baismīgi drūmais fantāzijas lāpas mirdzums? Ja pēc ienākšanas dabā viņa dzirde jebkad guvusi kaut nelielas tās maigāko balsu uztveres spējas, kādēļ tad viņa darbos vienmēr vaid vai plosās pārspīlētas kaislības? Veltīgi visos viņa darbos meklēt tās dabā noskatītās, caur savu patiesīgumu iepriecinošās vai aizkustinošās iezīmes, kuras ir citu diženo dzejnieku vispievilcīgākā valdzinājuma pamatā un padara neaizmirstamu pat vienu otru nenozīmīga autora sacerējumu. Viņš lasītāju vienmēr prot tikai apreibināt vai satriekt. Kur vajadzētu paust mierīgākas jūtas, viņš var piedāvāt vienīgi sentences un gleznas. Tiesa gan, pirmās vienmēr tiek izteiktas ar lielu poētisku spēku un pēdējās arvien piepilda cildens skaistums, tikai — tās tomēr nav tas, kas vajadzīgs. Ja šo trūkumu kaut kā iespējams novērst, tad Šilleram pārbagātīgā mērā piemīt viss, ar ko tas izdarāms.

Šillera galvenie spēki bija fantāzija un apceres spēja. Pirmā ikvienu materiālu, pie kura viņš ķērās, pacēla līdz ideālam; tā viņam radīja pasauli, kas nekur nevar un nevarēja pastāvēt, bet, it kā pārcilvēcisku spēku virzīta, mirdzēja pārdabiskā spožumā. Otrā viņam savukārt iemācīja šai pasaulei piešķirt noturību un vienību, kas ideālos veidojumos nostājas psiholoģiskā patiesīguma vietā, kas, stingri ņemot, tajos nav iespējama.

Tagad Šillera kā dramaturga darbību mēdz iedalīt trīs vai četros periodos. Attiecībā uz viņa dramatisko darbu iekšējo būtību es nesaskatu [šādam iedalījumam] nekādu pamatojumu. Tie visi, no «Laupītājiem» līdz «Orleānas jaunavai» un «Mesīnās līgavai», pieder pie viena un tā paša žanra. Visos vismaz galvenās personas, kaislības un lielākoties arī motīvi ir ideāli. Vienīgi Šillera mākslinieciskā gaume, formas pārvaldišana, māksliniecisko līdzekļu bagātība katrā jaunā sacerējumā atklājas pilnīgāk un

spēcīgāk. Vienīgais mākslas darbs, kurā viņš šķiet novirzāms no savas līdzšinējās metodes, ir pēdējais — «Vilhelms Tells». Seit daudzās ainās saskatāma tuvināšanās dabai, tomēr laikam gan vairāk tādēļ, ka to prasīja materiāls, nevis tādēļ, ka dzejnieks gribējis iet jaunu ceļu. Pilnīgi dabisku patiesīgumu Sillers sasniedz vienīgi tur, kur nolaižas līdz komiskajam, piemēram, militārajā farsā «Vallenšteina noņemne». Tādēļ es domāju, ka Sillers, nodzīvojis līdz sirmam vecumam, mazinātiem spēkiem kādreiz atļautos sev sagādāt prieku un padzītu no skatuves visus modernos vācu komiķus. Ar pāris viņa lugām būtu diezgan, lai publika par tiem zaudētu interesi.

Uz Sillera liriskajiem, vērtējošajiem un didaktiskajiem dzejajumiem attiecas tas pats, ko sacīju par viņa traģēdijām. Tajos ir kaislību vētras, poētiskas pārdomas un dzīves gleznas — viss lieliskās vārsnās. Nedaudzajiem viņa asprātīgajiem dzejojumiem līdzvērtīgi un par tiem pārāki ir vienīgi tā paša žanra Gētes dzejoļi. Gandrīz ikviena pēkšņa ideja vienlaikus ir arī poētiska doma.

Tieši dažas no augstāk minētajām piezīmēm mani pamudināja «Vēstulēs par literatūru» apgalvot, ka īstenais Sillera darbalauks ir episkā dzeja, nevis dramatiskā. Toreiz par to zoboļās; vēlāk dažs labs no smējējiem to atkārtoja kā savu domu. Patiesi vai nepatiesi: mums ir iemesls priecāties, ka Sillers izvēlējās dramatisko dzeju un palika tai uzticīgs. Pat ar vispilnīgāko nopietno eposu viņš diezin vai panāktu to iedarbību, kādu atstāja vismazāk slavējamā no viņa traģēdijām.

Homēra «Iliāda» dzīvoja tieši saviem dieviem ticošās grieķu tautas mutē: vēlākajos laikos tā baudīja vienīgi to cilvēku apbrīnu, kam piemita mākslinieciska gaume. Kad Vergilijs¹⁰⁶ to atdarināja «Eneidā»: — Es izaicinu visus filologus ar vienu vienīgu vietu no kāda senā autora sacerējuma man pierādīt, ka brīvdomīgajai romiešu tautai bija daudz daļas gar viņa skaisti pastāstītajām pasakām. Līvija, es domāju, pie muļķīgā, lai arī smalki izmanīgā komplimenta: *Tu Marcellus eris!*¹⁰⁷ no vecmātes maiguma krita ģibonī, un kolēģi mākslinieki apbrīvoja sacerējumā ieguldīto darbu; tie nav panākumi, kas var sajūsmināt dzižu dzejnieku, kurš vēlas dzejot savai nācijai. Bet tad Itālijas iedzīvotājiem atkal pagadījās valdoša ticība brīnumiem, un nu uzradās Taso¹⁰⁸: katrs gondolas airētājs atkal dziedāja viņa stances, un katrs aristokrāts tās zināja no galvas tikpat labi kā viņš pats. Turpretī Voltēra īsteni nacionālu

eposu Francijā piemeklēja tāds pats liktenis kā «Eneīdu» Romas impērijā; un, ja Klopštoks būtu varējis nojaust, cik drīz nācija novērsīsies no viņa mesiādes, es nedomāju, ka viņam pietiktu drosmes sacerēt kaut vai divus tās dziedājumus. Apgaismotai tautai nevar būt [raksturīga] augsta uzņēmība pret kādu citu nopietnā eposa veidu kā vien pret pašas skaisti un dzīvi izklāstītu vēsturi, ja vien tauta ir pārliecināta par tās patiesīgumu. Šis pēdējais nosacījums, protams, izslēdz jebkādu mašīnēriju, jebkādu poētisko fikciju, pat jebkuru ļoti dzejisku detaļas aprakstu un varoņeposa autoru pārvērš historiogrāfā, tajā istajā, kurš vēlas ne vien patiesīgi izklāstīt un ziņot, bet arī atstāt māksliniecisku iespaidu. Cik daudz kā tāds būtu spējis paveikt Šillers, pierāda tas, ko viņš ir paveicis, — taču tad mums būtu bijis par vienu dižu dzejnieku mazāk.

Abi viņa vēsturiskie darbi, kā zināms, tika uzņemti ar lielu sajūsmu. Tas apstākļi, ka tie parādījās laikā, kad dienas gaismā vēl nebija pienācīgi celta atšķirība starp vēstures pētniekiem un vēstures aprakstītājiem un tik daudzi ļoti augsti godājami pirmās klases locekļi pretendēja uz pieskaitīšanu otrajai klasei, bet vēl vairāk uzkrītošais tās manieres savdabīgums, kādā savu «Šveices vēsturi» sarakstīja Johaness Millers, Šillera darbiem tagad laupījuši daļu tās slavas, kuras tie ir cienīgi un kuru sākumā baudīja. Publika savā vērtējumā kļuvusi it kā nedroša, it īpaši daudzo atdarinātāju dēļ, kurus atrada Millera metode, kuru ir tik viegli sasniegt, turpretī Šillera patiesi vēsturiskais stils staro visai grūti uzskāpjama virtotnē. Nākamās paaudzes to spriedumos par pagājušiem laikiem parasti nemaldina partijas un pārejošā mode. Šillera «Nīderlandes vēsturi» kā pirmo izdevušos mēģinājumu aprakstīt vēsturi vācu literatūrā un tikpat lielā mērā tiekšanos pēc neapšaubāmi patiesas pamācīšanas nedalīti un sirsnīgi apbrīnos vēl tad, kad būs aizmirsti visi smieklīgie mēģinājumi ar bezmērķīgo senatnīgumu izklāstā un mūsu vēstures pētnieku savāktais materiāls būs pārstrādāts īstās vēstures grāmatās.¹⁰⁹

«Gaišregis», kā zināms, ir vienīgais romāns, ko sarakstījis Šillers, — laikam gan arī vienīgais, ko viņš varēja sarakstīt. Romāna darbībai jārisinās reālajā pasaulē, un, ja Šillers to arī pazina, tad tomēr bez fantāzijas burvju gaismas tā viņam nebija pietiekami pievilcīga, lai noderētu mākslas darbam. Uz tādu bezgaumību kā realitātei piemēlot klāt brīnumus viņš nebija spējīgs: tātad neatlika nekas

cits kā savu materiālu pārceļt uz noslēpumu sfēru, un tas viņam, kā zināms, lieliski izdevies. Kā mākslas darbs šī grāmata ir pilnīga: tā realizē visu savu iedarbību, turot lasītāju apbrīnas pilnā sasprindzinājumā, un tātad ir tikpat vienota kā Gētes pazīstamā spoku romance, kas apraujas panta vidū ar vārdiem: «Tā mainās — ». [Apstākļi], ka stāstījumu kāds turpinājis un mēģinājis atminēt miklas, pierāda vienīgi to, ka šis «kāds» nav uztvēris grāmatas māksliniecisko raksturu.

Sillera stāsts «Saules saimnieks jeb Noziedznieks pilsoniskā goda zaudējuma dēļ» savukārt citādā veidā kaislību un neparastu atgadījumu jomā virzās paralēli realitātei vai uz tās ārējo robežu: bet romantiskais tajā ir pārāk šausmīgs; es to negribētu pieskaitīt pie Sillera mākslas darbiem.

Filozofiski sacerējumi ir viņa mantojuma nenozīmīgākā daļa. Tajos ir lieliskas domas un vietas, kam stila ziņā piemīt patiesi klasiska pilnība, taču filozofiskais izklāsts bija pretrunā ar viņa dzejnieka talantu. Pat sākot ar neapstrīdamu tēzi, viņš nenonāk pie drošiem rezultātiem. Viņa pazīstamais poēzijas žanru iedalījums naivos un sentimentālos, piemēram, nav daudz labāks kā tad, ja tos griebtu iedalīt melnos un baltos.

Herders

Atradu viņu ļoti vienkārši mēbelētā istabā trešajā stāvā: samērā liela auguma vīrieti ar to mēreno korpulenci, kādu vīrietim mēdz piešķirt pusmūžs, ļoti staltu stāju, asprātīgi domīgu skatienu un vispār tādu seju, kurā cildena cieņa un maigu jūtu izteiksme pārspēja spēka izteiksmi, to neapslēpjot.

Viņš mani uzņēma ļoti labvēlīgi, kā senu paziņu; viņš pateica pat dažas laipnības par to, kā es biju uzsācis rakstnieka gaitas. Pamazām viņš sarunu novirzīja uz manu agrāko dzīvi. Pastāstīju viņam apmēram to pašu, ko lasītāji atrada ievadā. Viņš manī uzmanīgi klausījās; tad viņš sirsnīgi sniedza roku un teica: «Nu es zinu, kas Jūs esat!» Man tiešām šķita, ka viņa skatiens redz man cauri.

Viņš mani stādīja priekšā savai sievai, kura arī vecumā un ar visu mājas matronas krietnumu imponēja ar savu

skatienu, kurā jautās prāts un uguns. Visādā ziņā viņa bija tā dižā vīra cienīga, kuram piederēja.

Herdera nams drīz vien kļuva par vispatikamāko, kas mani Veimārā saistīja, arvien no jauna mani turp vilka, kad biju uz pāris mēnešiem izbraucis, un ļāva šo mazo pilsētu man uzskatīt gandrīz vai par dzimteni. Nekad neizgāju no šī nama, vai nu tas būtu pēc divatā ar Herderu viņa darba kabinetā pavadītas stundas, vai pēc viņa ģimenes lokā nodzīvota vakara, bez zināma svinīga noskaņojuma, nesaņēmis no viņa daudz jaunu, dižu ideju.

Vai lai pastāstu par viņu kā cilvēku? Tāda veida raksturojumi lasītāja dvēselē nekad nerada noteiktu ideju. Attēlošu pāris notikumu no tā laika. Kam lemts izprast dižu garu, tas no šādiem fragmentiem uzzinās vairāk nekā no pašiem pamatīgākajiem psiholoģiskajiem apcerējumiem.

Dažus mēnešus pēc iepazīšanās viņš kādu dienu mani ielūdza pie sevis. Ar možu prieku viņš man pastāstīja par vēstuli, kurā bija saņēmis uzdevumu Dānijas finansu ministra grāfa Šimmelmaņa vārdā aicināt mani uz Kopenhāgenu.

Nogājām lejā pie viņa sievas. Viņa man vēlēja laimi, runāja par spožo karjeru, kuru es taisīšot. Herders smaidīdams staigāja šurpu turpu; beidzot viņš smiedamies iesaucās: «Tas taisīs karjeru! Tas! Paskaties taču uz viņu! Viņam uz pieres skaidri lasāms Velsas prinča dzīves pretstats: Es nekalpošu! Viņš iegūs interesantu pieredzi, tuvumā redzēs lielo pasauli: tas ir viss.»

Herdera kundze cerēja no manis lielas lietas un man deva, kaut gan ar lielu smalkjūtību, gandrīz mātišķas pamācības. Herders atkal kādu laiciņu klausījās. «Liec viņu mierā,» viņš beidzot neapmierināts sacīja. «Tāds nu viņš reiz ir, un tas ir gluži labi!»

Šis izteikums patiesībā nebija tik daudz pierādījums viņa apmierinātībai ar mani, cik izpaušme viņa vispārējai cieņai pret individualitāti vispār. Reiz dzirdēju, kā Herders kādu jaunu vīrieti, kurš, pilnībā paļaudamies uz viņa autoritāti, pie katras izdevības lūdza viņam padomu, enerģiski mudināja labāk sekot pašam saviem uzskatiem. «Katram cilvēkam,» Herders viņam teica, «dzīvē ir pašam sava gaita; ja viņš to iet, tad viegli un droši tiek no vietas. Kurš vienmēr meklē svešu padomu, nopūlas iemācīties kāda cita soli, nomokās un klūp ik brīdi. Es Jūsu stāvoklī darītu to un to: bet Jums es to neiesaku.» Kad 1799. gadā slavenais Dāvids Fridlenders¹¹³ Berlīnē kādā iespiestā vēstī-

jumā publiski aicināja Telleru pateikt savas domas par ebreju kristīšanas morālo vērtību, viņš mani lūdza pierunāt arī Herderu par to kaut ko uzrakstīt. Herders man atbildēja: Es gribu Frīdlanderam pateikties par piesūtīto apkārtraksta eksemplāru un, ja atrastu pieklājīgu izteicienu, piebilst, ka viņš nezina citas atbildes kā vien Voltēra uzsaucieni: *Puisque Vous êtes juif, soyés-le donc!*¹⁴

Vēl viena maza ainiņa, ko vēroju apmēram gadu pēc nupat pastāstītās.

Kādā jaukā vasaras pēcpusdienā viņš ar ģimeni devās izpriecas braucienā uz Etersbergu, un arī es biju ielūgts tajā piedalīties, jo jau sen biju atgriezies no Kopenhāgenas. Kariete pieturēja mežmalā. Tika izkravāti tējas trauki; mēs paši ātri salasījām sausu kurināmo; Herderi un viņu jaukā meita zālē sakārtoja servīzi, kamēr kalpotājs kādā ieplakā iekūra ugunskuru un parūpējās par ūdens uzvārīšanu. Pēc pusstundas Herders un es liksmi aizkūpinājām savas pīpes, un mēs sēdējām uz akmeņiem vai zālē ap izklāto servjēti.

Herders ar visu sirdi baudīja apkārtni; mums visiem tā šķita apburoša, bet viņa dvēselē tai bija citāds apgaismojums nekā mūsējās. Mēs redzējām skaistu vietu, viņš — svarīgu kāda Reformācijas posma darbības lauku. Viņš iesāka mums stāstīt kaut ko svarīgu no tā laikmeta te par šo pilsētiņu, te par to ciemu; tam sekoja, vienkāršajam sarunas tonim ne uz mirkli nepārtrūkstot, dzīvāks un filozofiskāks vācu tautas raksturojums 15. un 16. gadsimtā, nekā jebkad droši vien ticis uzrakstīts. Pēkšņi viņš pats sevi pārtrauca ar izsaucieni: «Ak, toreiz arī mēs, garīdznieki, Vācijā vēl kaut ko nozīmējām, kad katru no mums ar visu cieņu uzrunāja: «Pfaf.» (*Pastores Fideles Animarum Fidelium.*) Mēs sprediķojām veselīgai, spēcīgai tautai, un mūsu vārds kļuva par dzīvu darbību, pats bija darbība. Tagad — mēs rūpīgi un prasmīgi kopjam tāda auga vārgos ziedus, kuram politika nograuzusi mietsakni!» Viņš piecēlās un lēnām iegāja mežā. Kad pēc dažām minūtēm viņam sekoju, dzirdēju viņu dūcam kādas senas tautasdziesmas melodiju.

Tie vārdi, man šķiet, ir visizsmeļošākais komentārs kādai bieži stāstītai un nepareizi skaidrotai anekdotei. Proti, kādos svētkos Herderam bijis jālasa sprediķis un viņš, izdzirdējis zvanišanu, iesaucies: «Cik labi būtu dzīvot viduslaikos!»

Herdera domu gaita mūsu kalnu izbraukuma laikā zināmā mērā ir visas viņa literārās dzīves aina. Viņa skatniens ne vien skaidri un pareizi uztvēra ikvienu priekšmetu, bet arī vienlaikus redzēja tā apstākļus un attiecības, ko mazāk izcili prāti bieži vien nenojauta pat pēc tam, kad visu mūžu bija ar to nodarbojušies. Viņam piemita tās augstākās gara dāvanas, ar kurām var iegūt gandrīz jebkuru talantu, tiklīdz ir vēlēšanās, ārkārtīgi ģeniāls prāts, kura izpausmi brīžiem mazliet aptumšoja fantāzija un pārāk viegli aizvainojamas jūtas. Tādēļ, lai kādu nozari uz laiku izvēlēties, viņš tajā izdarīja svarīgus atklājumus, to paplašināja, bagātināja, pārveidoja, taču vienlaikus saskatīja tās robežas: ar tām viņam nepietika. Viņš pārgāja uz jaunu nozari, kurā drīz vien panāca tikpat lielus atklājumus un pārveidojumus, taču arī no tās tikpat drīz devās tālāk. Viņa dzimtene bija visu zināšanu valstība; viņš to nenoguris pārstaigāja, neapmetoties uz dzīvi nevienā tās novadā.

Vai Herders bija teologs? Teoloģijai Vācijā viņš piešķīris augstāku, cildenāku uzplaukumu, pirmais mācījis Bībeles poētiskās grāmatas aplūkot no pareizā viedokļa utt., taču, kamēr vēl pastāv dogmatiski un eksegēti, tie nekad nemītēsies kratīt galvu par daudzām no viņa drosmīgajām idejām.

Vai viņš bija filozofs? Viņa cilvēces vēsturei veltītā darba pamatidejām piemīt cildenāka patiesība nekā visam, ko jebkad mācījis Kants, tomēr visos viņa sacerējumos varbūt ir veltīgi meklēt izsmelošu izskaidrojumu, stingri pareizu secinājumu. Herdera lielā veikuma novērtējumā Kantam kopumā noteikti nebija taisnība, bet katrā atsevišķā punktā viņam varbūt bija taisnība. Turpretī, kad es lasīju Herdera polemiskos rakstus pret Kantu, man šķita, ka ezi sit ar rožu zariņu: zieds izjuka, un ērkšķi nenodarīja nekādu jaunumu.

Vai Herders bija dzejnieks? Ar liesmainu sajūsmu viņš neizmērojamu bagātību filozofisku domu ietērpis gleznās, kas gandrīz nekur nav īsti vietā, un pantos, kas parasti nav labskanīgi. Noslīpēšana viņam šķita pārāk nenoziņīga, tādēļ, izņemot gandrīz vai vienīgi nejauši radušos un izdevušos «Sidu»¹¹⁵, viņš nav atstājis neko, kas varētu turpināt dzīvot ar savas formas starpniecību.

Vai viņš bija orators? Viņa runa vienmēr ir dzīva un aizraujoša, tomēr pat visveiksmīgākie no viņa oratora

darbiem ir liels mākoņu sablīvējums ar izplūstošām aprisēm — no kura iznirst tūkstoš engeļu galviņu.

Es varētu uzdot garu virkni šādu jautājumu, un man vienmēr vajadzētu pievienot līdzīgu atbildi.

Kas tad Herders īsti bija? Ar lielāku fantāziju un mākslinieka talantu nekā piemita abiem, — trešais vīrs Bēkona¹¹⁶ un Leibnica¹¹⁷ sabiedrībā. Lai nu kāds atrod šai grupai nosaukumu!

Dažas stundas pirms nāves viņš bailīgi satvēra sava vecākā dēla roku un lūdzās, lai viņam pasaka tikai vienu lielu un jaunu ideju! Tā bija smokošā lūgšana pēc vēl viena elpas vilciena. Lielas idejas bija viņa gara dzīves elements. Tās viņu uzturēja stalti izslējušos zem bieži vien ļoti nomācošu dzīves apstākļu sloga, un, ja kādam ienaidsniekam izdevās viņu sakaitināt līdz kaislībām, tad tieši tās drīz vien atkal atjaunoja viņa rakstura cildeno skaidrību.

**PAR VĀCIJU, KĀDU TO ATKAL IERAUDZĪJU
PĒC DESMITGADU PROMBŪTNES**

*Patiesību! Patiesību! Viss
ļ jaunums nāk no maldiem!*

Pirmā grāmata

Vēstules no Berlīnes

Pirmā vēstule

Cilvēka dvēselē dzīvo vienīgi tas, ko viņš pats redzējis, un tikai dzīvajam tajā piesaistās dzīvais. Pie šiem secinājumiem es nonācu, atgriežoties Prūsijā un Vācijā. To likteņus savas prombūtnes laikā nebiju izlaidis no acīm nevienu pasta dienu, tomēr tas, ko tagad tiešām redzēju, man sākumā atgādināja nevis par to, kas kopš šī laika noticis, bet par to, ko pēdīgi tajā biju piedzīvojis. Tādēļ daudz kas man rādījās citādā gaismā, nekā redz tie, kas, aktīvi iesaistījušies pagājušā gadu desmita katastrofās, droši vien paši tajās izmainīti, zaudējuši *agrāko laiku gaišo* atmiņu.

Atļaujiet, godātais draugs, ka savam redzējumam paturēšu šo varbūt ne gluži bezvērtīgo savdabību un Jums pastāstīšu, kā es redzēju: ar atskatiem pagātnē. —

Pirmās atmiņas, kas manī pamodās, bija izteikumi, ar kuriem 1806. gada decembrī pāris paziņas mani pavadīja no tolaik tik nelaimīgās valsts. Vēl karietē iekšā viņi man izkliedza līdzī dzīļu dusmu pilnus vārdus pret armiju,

kurai visas pilsoņu kārtas piedēvēja monarhijas postu, un vēl dziļākas bezcerības vārdus. Jaunākais dekrēts, tiesa gan, beidzot — beidzot — bija tautu aicinājis piedalīties karā, taču vienīgi tādēļ, lai tās jaunekļus iesauktu armijā un vienīgi ar solījumu, ka arī nedziļciltīgie kara laikā varot kļūt par virsniekiem. Bija karots saskaņā ar šī edikta noteikumiem, un tas viss bija beidzies ar pusvalsts zaudēšanu.

Tagad ar gluži pretējiem līdzekļiem un principiem vests karš — karš, kurā piedalījās tauta kā tāda un kurā bez izcelsmes izšķirības nopelniem bija pavērts goda ceļš, — bija pacēlis monarhiju un tās slavu senajā augstumā. «Kādi izteikumi mani sagaidīs?» saspringts domāju, kad tagad, 1816. gada maijā, no svešatnes atkal tuvojos tai pašai robežpilsētai.

Tikko biju apmeties viesnīcā, kad sastapu kādu senu paziņu, un bijām parunājuši tikai pāris minūtes, kad viņš jau pārgāja pie Prūsijas slavenajiem varoņdarbiem pēdējā karā, pie varonības, ko tajā parādījusi zemessardze, tātad tauta, pie abiem saviem dēļiem, kas bija piedalījušies kaujās, bijuši arī Parīzē. Runāju vēl ar trešo, ar ceturto ģimenes tēvu: visos lielākā vai mazākā mērā atradu to pašu noskaņojumu. Runāju ar vairākiem jaunekļiem; viņi bija izglītotāki un vienkāršāki, nekā man šeit šķita jaunekļi pirms desmit gadiem, — agrāk iegūtas pieredzes augļi; bet visi pauda pierādīta spēka drosmīgo apziņu un liksmu apņēmību nest jaunus upurus tēvzemes labā. Turpinot ceļojumu, tādu pašu stāvokli novēroju arī citās pilsētās un pat ciemos; vienīgi rezidences tuvumā man par pārsteigumu šķita, ka šis pacilātais noskaņojums noplok. Pašā Berlīnē tas atkal bija dzīvāks, tomēr manas trīsceturtdaļgada ilgās uzturēšanās laikā tur man tas šķita manāmi kritamies.

Tam bija vairāki cēloņi. Negribu šeit minēt visus; bet tie kļūst skaidri no tā, kas man Jums sakāms par citiem jautājumiem. Viens no tiem, kaut gan ne tuvu pats svarīgākais, bija kāds pasākums, kurš tika veikts, lai panāktu iecerētajam tieši pretējo. Proti, medaļas tika izdalītas arī visiem, kas nebija kareivji, bet bija piedalījušies karagājienā. Sākumā, it īpaši zemāko kārtu vīru un jaunekļu vidū, tas izraisīja liksmu pašapziņu: bet, kad nu viņi ievēroja, cik liels ir to skaits, un kad ļoti trūcīgos apstākļos dzīvojošus laudis — diviem kalpotājiem, ko pieņēmu vienu pēc otra, un bārdzdiņa māceklim, kurš

mani skuva, bija medaļas —, droši vien arī tādas, kuriem viņu izturēšanās dēļ nebija nekādu tiesību uz personisku cieņu, redzēja nēsājam šos apliecinājumus, ka viņi cīnījušies par tēvzemi, tad drīz vien pārstāja tām piešķirt jebkādu nozīmi. Kad nu kļuva arvien skaidrāk redzams, ka daudzi no apbalvotajiem bija atgriezušies ne tikai pie savas agrākās nodarbošanās, bet arī agrākajā postā, tad beidzot tieši šīm medaļām nepieciešami vajadzēja noniecināt pašus pūliņus, kuri ar tām tika atalgoti. Izteikumi, kurus šajā sakarā dzirdēju, mani bieži vien gremdēja drūmās pārdomās. Tie stiprināja manu uzskatu, ka personiski apbalvojumi ir tieši tas monētu veids, ar kuru valstīm vajadzētu saimniekot vistaupigāk.¹¹⁸

Otrs šī atvēsinājuma cēlonis bija tās grūtības, ka arī nemilitārām personām miera laikā un nepastāvot valstij aktuālām briesmām, jāatrujas no savām ikdienas nodarbēm, lai gatavotos karam. Katram veselam jauneklim jābūt apgādātam ar ieročiem, jābūt apmācītam ar tiem rīkoties — to neviens nenoliedz; bet to, ka ikvienam [vīrietim] trīs no saviem svarīgākajiem izglītošanās gadiem būtu jāupurē reālajam karadienestam, — tādu nepieciešamību spēja saprast tikai nedaudzi. Turīgi, kas sev apbruņojumu sagādā paši, var tikt cauri ar vienu gadu: tas īgnumu saasina, nevis mazina. «Tātad ar vienu gadu pietiek,» ļaudis saka, «lai apgūtu nepieciešamās iemaņas: kādēļ gan tieši trūcīgajam, kuram taču ir vissvarīgāk sasniegt meistarību savā īstajā amatā, jāupurē trīs gadi?»

Par Berlīnes pilsētas delegātu pūliņiem saglabāt rezidenci tās seno brīvību neiesaukt karadienestā avīzes ir bieži ziņojušas. Kā tiesisko pamatojumu viņi min to, ka šī dēlu atbrīvošana no iesaukšanas piederot pie tām priekšrocībām, par kurām tēvi, iegūstot Berlīnes pilsoņu tiesības, esot samaksājuši ļoti daudz vairāk, nekā tās pašas tiesības maksājot citās, no iesaukšanas neatbrīvotās monarhijas pilsētās. (Ja pareizi atminos, tad ikvienam mazas pilsētas pilsonim, kurš vēlējas apmesties uz dzīvi Berlīnē, vajadzēja valstij piemaksāt 200 dālderus.) Dzirdēju pieminam arī to, ka pilsēta par savu atbrīvošanu no kareivju iesaukšanas esot nodevusi valdībai savas dzirnavas, kuras šīs brīvības atcelšanas gadījumā tai laikam tomēr jāsaņemot atpakaļ.

Tā kā pilsētas delegātu pūliņi bija veltīgi, viņi izvēlējās — kā tas mēdz notikt spaidīgu likumu apstākļos —

izeju, kas minētā rikojuma mērķim iet tieši garām, kaut gan tas šķiet sasniegts. Par naudu viņi sadabū aizvietotājus iesaucamajiem jaunekļiem. Iesaucamo skaits tādējādi gan tiek salasīts, tomēr īstais, augstākais valsts plāns, ka visiem bez izņēmuma veselajiem jaunekļiem jāapgūst karalietas, tiek izjaukts.

Trešā vēstule

Jums taisnība, godājamais! No regulārās armijas lieluma attiecības pret pašas valsts lielumu, vēl vairāk — no tās morāli politiskās attieksmes pret tautu faktiski būs atkarīgs Vācijas, varbūt visas Rietumeiropas turpmākais liktenis. «Vai regulārajai armijai būt izolētam kundzības instrumentam valdības rokās vai tikai vajadzīgajā brīdī apbruņotai nācijas daļai?» Šī jautājuma izlemšana izšķirs visu.

Pirmajam nolūkam — lielo vasaļu pakļaušanai — paredzētas regulāras armijas tika izveidotas Francijā un, proti, sākumā tikai no svešzemniekiem vai ļaudīm, kam nav dzimtenes. Kad tās sāka vērst pret ārvalstīm un citu valstu dedzība šajā jautājumā nepieciešami prasīja to strauju palielināšanu, no tautām bez līdzekļiem karaspēka uzturēšanai pieprasīja arī tā sastāvdaļas. Nu tas gan sastāvēja no vietējiem iedzīvotājiem, taču pieradums stingri, akli paklausīt tikai no privileģētās šķiras ņemtājiem, tātad no tautas nošķirtiemi virsniekiem, nenogurstošās, gandrīz nepārtrauktās militārās mācības, beidzot — privilēģijas, ko attiecībā pret tautu piešķīra militārpersonām, šos vietējos drīz vien padarīja par svešiniekiem zemē, kurai tie piederēja, un armija palika noderīga savam sākotnējam uzdevumam. Taču, kopš valsts spēku pārliecīgs sasprindzinājums un nespēja ar tieši šī pārliecīgā sasprindzinājuma satricinātajām armijām pretoties ienaidniekiem, atkal vispirms Francijā, tomēr galu galā gandrīz visās zemēs piespieda valdniekus saukt pie ieročiem pašas tautas, un tātad tās atkal ir karadienestam derīgas, — kopš tā laika, es domāju, ir kļuvis par pārāk bīstamu eksperimentu vēlēties atsaukt atpakaļ veco kārtību; jā, es to uzskatu pat par neiespējamu. Pat ja miera laikā firsti slepeni vienotos kara laikā vairs neizmanto tautas palīdzību, nākamajā karā zaudētāja puse pie tās tomēr ķertos vai arī tauta pati par sevi ierastos kaujas

laukā. Taču tas smieklīgais barbarisms, ka ar jebkuru pilsoni, kurš pats aizstāv savu ģimeni, savu godu un savu īpašumu, apietos kā ar laupītāju, ja viņš nenēsā formas tērpu, vairs nevar kļūt par valdošo. Tas ir pārāk lielā pretrunā ar saprātu. —

Prūšu armija ir pilnīgi pārvērtusies. Pārāk pamatotas agrāk bija sūdzības par augstprātību, ar kādu daudzi virsnieki izturējās pret pilsoņiem, par izglītības trūkumu, kas viņu lielākajai daļai izpriecās lika meklēt vienīgi spēlēs un uzdzīvē, beidzot — par barbarisko nežēlību, ar kādu viņi izturējās pret kareivjiem. Tagad, kad viņu skaitā ir tik daudz no pilsoņu vidus, kuri kaut ko var sasniegt, vienīgi izceļoties ar zināšanām un tikumiem, kad visu šķiru jaunekļiem pirms kļūšanas par virsniekiem jāiztur eksāmens, tad arī vairumam jauno dižciltīgo virsnieku manieres tagad ir smalkas un pieklājīgas, un viņi dedzīgi tiecas pēc zinātniskas izglītības. Tā kā viņu patvaļa attiecībās ar padotajiem ir ierobežota, tad viņi ar tiem bieži vien noskaņojas uz draudzīgu toni. Distance, piem., starp leitnantu un feldfēbeli, kuru agrāk mēdza iezīmēt stingrāk nekā distanci starp feldmaršalu un leitnantu, tagad sarunās tik maz manāma, ka viņus varētu uzskatīt par līdzīgiem. Pat pret ierindnieku izturas ar laipnu uzmanību. Taču arī vienkāršais kareivis tagad ir gluži cits vīrs nekā agrāk.

Ļoti nabadzīgi ģērbtajam, trūcīgi ēdinātajam, apkaunojošai cietsirdībai pakļautajam vairumam prūšu kareivju agrāk ārkārtīgi reti piemita kaut kādas godkāribas vai tēvzemes mīlestības jūtas; starp viņiem taču bija arī ļoti daudz svešzemnieku. Vissmalkāko un visrupjāko Berlīnē izplatīto blēžu stāstu varonis vienmēr bijis kareivis, un tad parasti sekoja paskaidrojums, ka arī šādi nabaga ļautiņi taču gribot kādu prieciņu. Nav brīnums, ka pilsonis uz viņiem raudzījās ar neuzticību un nicinājumu. Kā izmainījies kareivju ārējais stāvoklis, parāda jau viens vienīgs, ne mazsvarīgs apstāklis, ka viņa formas tērpiem, kuriem agrāk pietika ar piecām olektīm auduma, tagad nepieciešamas četrpadsmit [olektis]. Visai armijai paaugstināta alga. Nevienu kareivi, kurš nav izdarījis nekādu noziegumu, nedrīkst sist, un divi gadi labas uzvedības arī tādu atkal pārceļ pirmajā, cienījamākajā kategorijā. Katram kareivim, ja vien viņam ir nepieciešamās zināšanas, ir pieejama paaugstināšana par virsnieku utt. Tagad vairumam prūšu kareivju ir goda sajūta un pat

cēls lepnums. Pārkāpumi, kaut vai tikai dzeršana, viņu vidū ir retums. Tauta viņus ciena, un amatnieki, pie kuriem kareivjus izmitina, viņus nereti uzņem savas ģimenes pulciņa sabiedrībā. Turpretim viņu priekšteči uzskatīja par necerētu laimi, ja dabūja saimnieku, kuram bija daudz darba, un tas viņiem ļāva to veikt.

Nav jāšaubās, ka šīs laimi nesošās pārmaiņas turpināsies un attīstīsies arvien vairāk, jo katram namatēvam, lai kādas kārtas viņš būtu, ir izredzes redzēt savu paša dēlu zināmu dzīves laiku pavadām kā kareivim; katram jauneklim — droša pārliecība, ka par tādu kļūs, vai atmiņas, ka tāds bijis. Šai svētīgajai parādībai tomēr ir arī sava ēnas puse. Armijas uzlabotais stāvoklis maksā tādu naudu, kas faktiski nabadzīgajai valstij ir milzīga,¹¹⁹ un, vēl arvien sastāvot gandrīz vai tikai no robežprovincēm, diez vai ir iespējams ievērojami samazināt regulāro armiju. Tālāk: jau 1817. gada sākumā bija dzirdamas skaļas sūdzības par to, ka nedižciltīgo paaugstināšana atkal tiekot apgrūtināta. Kā pierādījums tika minēts fakts, ka no gvardes aizvākti visi nedižciltīgie virsnieki un pārceļti uz provinces pulkiem. Beidzot sūdzējās par to, ka dižciltīgie virsnieki pakāpeniski atgriezoties pie sava augstprātīgā toņa kā pret pilsoņiem, tā arī pret rekrūšiem.¹²⁰

Vismaz pēdējā sūdzība nepastāvēs ilgi, ja sasniegs cēlsirdīgā karaļa ausis. Kā viņš domā par nedižciltīgajiem, pierāda daudzas pazīmes. Daudz izsaka pat vismazākā: proti, 1817. gada karnevālā maksas ballēs, kas tika rīkotas publiski, viņš vienmēr parādījās pilsētnieku kārtas drānās un to pašu pavēlēja darīt visiem virsniekiem. Lai saprastu šādas izturēšanās saturu, atcerieties tikai to, ka viņš ir līdz šim par militaristisku uzskatītas valsts suverēns monarhs, un ka tajā pašā laikā buržuāziskās britu valsts reģents sagādāja savai tautai tādu neiedomājamu izrādi, ka ieradās parlamentā militārā uniformā. Tādas ir laikmeta zīmes no tā apgabala, kurā taču lielākoties veidojas politiskais klimats.

Par karavīru stāvokli pārējā Vācijā man Jums nav ko teikt. Man šķiet, ka tas, tikai ar dažiem no Prūsijas valdības noskatītiem paraugiem, gandrīz visur palicis tāds pats, kāds bijis. Gandrīz vai vienīgās izmaiņas ir tādas, ka šur tur veido modē nākušās zemessardzes kā līdzekli, lai uzturētu armijas pilnā skaitā vieglāk un ar apmācītiem cilvēkiem. Varbūt vēl viens iemesls, kas padara

problemātisku jautājumu: kādu labumu nākamajā karā valdības gūs no tautas apbruņošanas?

Man Jums tomēr vēl jāpastāsta par vienu parādību, kas manī modināja prieku. Divās no vēl pastāvošajām Vācijas brīvvalstīm es redzēju un par divām citām zinu, ka to pilsoņu raksturs — kā lai pasaku? — ieguvis metālu, kas skaisti un spēcīgi skan, un to armijām tāpat kā pilsoņu gvardei tagad ir īstu karavīru drosme un izskats, un prasme. To redzot, man ļoti bieži uzmācās doma: ja tā būtu bijis pirms pusgadsimta, kad Vācijā vēl bija deviņdesmit brīvvalstis, tai būtu bijis pāris simttūkstošu aizstāvēties spējīgu republikāņu. — Tomēr arī šī priekpilnā zīme drīz atkal pazudīs aiz apvāršņa. Visas minētās kārtas savas jaunatgūtās brīvības pirmo laiku strauji un rūpīgi izmantojušas savu nocietinājumu atlieku iznīcināšanai. Baidos, ka senā nosliece nevēlēties vispār neko citu kā vien bagātību drīz vien atkal noslāpēs to, kam šajās kārtās tik skaisti lika atdzīvoties notikumu gaita. Vienai no tām taču jau bija jāiztur atklātā cīņa ar savām patriciešu dzimtām, kuras noteikti gribēja atgūt savas vecās daļēji nenozīmīgās, daļēji apgrūtinātās privilēģijas.

Vai aristokrāti Vācijā nekad neiemācīsies saprātīgi spriest par savu stāvokli? Kā viņi var cerēt, ka spēs paildzināt vai atjaunot spaidīgos apstākļus, kad ģermāņu nācijas masa jau sen sapratusi, ka lēņu aristokrātija ir atmiris valsts loceklis, kas nomāc valsti ar savām privilēģijām, nebūdamas noderīgs ar pienākumu pildīšanu? Tagad vajadzīga nevis lēņu aristokrātija, bet optimātu kārtā, tas nozīmē, virkne vīru, kuri savu personisko nopelnu dēļ bauda personiskas privilēģijas, kuras tomēr nav mantojamas, bet katram jāiegūst pašam. Ja dižciltīgie brīvprātīgi atgriezīsies tautas masā, tad visu nākamo gadsimtu jau viņu vārda dēļ vien neviens nevarēs laupīt priekšrocību būt pirmajiem ceļā uz jauno mērķi; bet, ja viņi pastāvēs, lai viņus šķir no tautas, — ko tad viņi drīkst gaidīt?

Vāciju, šķiet, gaida lieli likteņi, satricinājumi, kuru sekas var būt dažas labas tautas pilnīga izzušana. Katrai valstij būs nepieciešami visi gaišie, talantīgie prāti, kas taču principā visur ir galvenais nacionālais spēks, lai tikai nodrošinātu savu pastāvēšanu. Bet vai Jūs vēl atceraties aprēķinus, ko mums Kēnigsbergā kādreiz piedāvāja slavenais Krauss?

Viņš sacīja: «Daba, kas neko nezina par aristokrātiju vai birģeriem, no noteiktas cilvēku masas visur rada apmēram vienādu skaitu gaišu galvu. Ja ļoti brīvi pieņemam, ka tāda ir katra desmitā, tad starp tūkstoš galvām mums ir simts labas. Taču, tā kā aristokrātija pat tur, kur tās ir visvairāk, veido tikai simto daļu no valsts pilsoņiem, tad šajā tūkstošī var būt tikai desmit dižciltīgie un to skaitā tikai viena gaiša galva. Ja nu aristokrātijai dod monopol-tiesības uz svarīgākajām vietām valstī, tad no katra simta deviņdesmit labajām galvām vietas iet secen, jo deviņiem stulbiem aristokrātiem ir tikpat daudz tiesību tās iegūt kā vienam talantīgam. Bet pieņemiet, ka pienāks laiks, kad ļoti neatliekamas valsts intereses liek atņemt šos noteikumus, kad savas pastāvēšanas interesēs tautai jācīnās par šo vietu piešķiršanu pēc talantiem, nevis pēc izcelšanās; tad šajā cīņā deviņdesmit deviņas labas galvas no tautas stāvēs pret vienu tādu pašu no aristokrātijas un 891 aprobežota no pirmās pret deviņām tādām pašām no pēdējās. Ja vairākums uzvarēs ātri, tad aristokrātija ies bojā noteikti, ja tas uzvarēs lēnām, tad, ļoti iespējams, ies bojā valsts.»

Tas izklausījās kā patvaļīga sakairinātas iztēles rotaļa, un tomēr tas ir tikai pavisam auksts, neatspēkojams $a + b = b + a$. Ziemeļvācijā jau pirms sabiedriskā posta iestāšanās sākusies klusa, bet spēcīga cīņa pret to vienu un tiem deviņiem. Kopš 1806. gada tā kļuvusi nopietnāka un skaļāka. Ja tā vēl nav izšķirta uz visiem laikiem, ja turpmākās nācījas nelaimes liks tai uzliesmot līdz atklātai kaujai, tad —

Lai Jums labi klājas, mīlais baron, un visam Jūsu namam!

Piez. Nupat avīzēs lasu pārskatu, saskaņā ar kuru Prūsijas armijā ir gandrīz tikpat daudz birģeriskas izelsmes kā aristokrātiskas izelsmes virsnieku. Taču Prūsijā aristokrātija neveido pat iedzīvotāju simtdaļu. — Interesants, vismaz man, būtu saraksts: cik dižciltīgo Prūsijā ir ierindas kareivji. Jebšu tas nav iespējams?

Otrā grāmata

Ceļojuma laikā rakstītas vēstules

Pirmā vēstule

Berlīne, 1817. gada 9. aprīlī

Tā tad — es ceļoju un rakstu Jums, mans godājamais draugs, par dažādajiem apvidiem, caur kuriem traucos, un par šo un to, ko tur redzēju un piedzīvoju. Kā es stāstīšu? Gribētu to darīt līdzīgi pianistiem, kuri pirms spēlēšanas dažos akordos ieskicē tonalitāti, no kuras vai kurā komponēts skaņdarbs, ko viņi vēlas atskaņot. Neprotu to izdarīt labāk, kā vien parādot Jums mazu ainīņu, kura nupat risinājās manā istabā.

Kad liku aizvērt savu bāztin piebāzto koferi, pie manis ienāca fon*** kungs. Dziedāju viņam pretī:

«Jautrā omā, lielā liksmē...»

«Priecājos,» viņš sacīja, «Jūs atkal redzēt labā omā.»

Es norādīju uz koferi un turpināju dziedāt:

«Asins kūsa ceļa tvīksmē...»

Viņš: «Kā, tagad un ceļojums?»

Es: «Pāri Mainai, pāri Reinai...»

Viņš: «Ceru, ka jūs jokojat!»

Es: «Pāri laukiem, pāri lejām!»

Viņš: «Nav taču ceļošanai piemērots gadalaiks.»

Es: «Vai ceļš ir taisns vai likumu daudz...»

Viņš: «Tagad, kad zināmā lieta tuvojas atrisinājumam, tas būtu ļoti nevietā.»

Es: «Vai mani par gudru vai muļķi sauc...»

Viņš: «Kā to iztulkos!»

Es: «Nebēdā, draugs!»

Viņš: «Jūsu ienaidnieki triumfēs, dos visjaunākos izskaidrojumus.»

Es: «Nebēdā, draugs!»

Mans nopietnais draugs gandrīz vai sadusmojās. Pāsteidzās viņu nomierināt, paskaidrojot viņam sava ceļojuma iemeslus un plānu.

Gribu ceļot ne jau tādēļ, lai redzētu zinātniskās vai mākslinieciskās dīvainības, iegūtu jaunus paziņas vai apskatītu atsevišķus apgabalus, bet gan tādēļ, lai iegūtu kopumā pats savu tās zemes, tautas un tās tagadējā noskaņojuma ainu. Ja būtu piemērots gadalaiks, tad es ceļotu kājām vai

jāšus. Taču, tā kā aprīļa sākumā tas praktiski nav iespējams, izvēlos to pārvietošanās paņēmieni, kas visvairāk tuvojas minētajiem ceļošanas veidiem. Es ceļoju ar parasto pasta karieti, kas man dod priekšrocības pavadīt veselās dienas kopā arī ar tādu kārtu cilvēkiem, ar kurām man citādi nav nekādas saskares, un dzirdēt tos atklāti sarunājamies. Ja esmu noguris, tad apmetos labākajā viesnīcā, kādu atrodu, pāris dienas pavadu, iepazīstoties ar pilsētu tās augstākajās aprindās; un, ja esmu pietiekami atpūties, tad atkal kāpju pasta karietē, kur neapšaubāmi atradīšu ceļabiedrus, kuru sarunas man pavērs atkal jaunus iesakātus īstajā tautas pasaulē, kuru citu veidu ceļojumos, it sevišķi pašam savā karietē, tuvumā redz tieši vismazāk. Ja nonāku apvidos, kur mans ceļošanas paņemiens kļūst pārāk apgrūtināošs, kas mani kavē tad atkal pāris dienu braucienu reiz veikt irētā karietē vai pasta ratos?

Fon*** kungs arī par šo plānu purināja galvu; bet, tā kā viņa iebildumi taču arvien saistījās tikai ar to, ka tas neizskatoties pietiekami smalki un tikšot īpatnēji novērtēts, tad neļāvu sevi samulsināt. Vairuma cilvēku nopelums lietās, kas pašas par sevi ir vienaldzīgas, īstenībā nozīmē vienīgi to, ka viņi paši rīkotos citādi. Taču es nesaprotu, kādēļ man jārikojas tā, kā būtu patīcis rīkoties citiem, nevis tā, kā patīk man. Katram cilvēkam, reiz teicis Herders, ir pašam savs solis, un visdrošāk viņš iet uz priekšu tad, ja to ietur. Kurš atdarina kāda cita soli, kļūp vai arī ļoti drīz nogurst.

Tātad palieku pie sava ceļošanas veida, un no ieguvumiem, ko tas man sagādā, gribu Jums paziņot galveno. Saprotiet pats — no teksta, tikai retumis no izteikumiem vai piezīmēm, ko es izdaru. Tamlīdzīgas detaļas Jūs varat pievienot pats. Es sauksū: es redzēju, es redzēju! Jūs tad klusībā varat domāt, «tas nozīmē» vai «tātad» un «no tā izriet», vai — ko Jūs vēlaties.

Ar mierīgu objektivitāti es nu, tik drīz pirms aizbraukšanas, atskatos uz Berlīni, ko varbūt ilgu laiku, varbūt nekad neredzēšu. Es Jums tik labprāt dažos īsos teikumos apkopotu savu novērojumu summu par šo rezidenci: taču cilvēkam klājas liktenīgi, ja par kādu priekšmetu, par kuru viņš jau bieži runājis tik patiesi un labi, cik vien varējis, viņam jārunā vēlreiz. Vislabākais, kas viņam ienāk prātā, arvien ir vecais, un jebkuras izmaiņas šķiet to vājinām vai pārspīlējam.

Tā atceros, kā reiz šeit liku iespiest, ka «Berlīne nav tik daudz lielpilsēta, cik tādu mazu pilsētu apvienojums, kurām nejausi ir kopīgs teātris». Kas mani pamudināja izteikt šo piezīmi, tas vēl pastāv vai, drīzāk gan, ir atgriezies, kopš pagājuši kopējā posta un briesmu laiki. Par spīti vispārējai brīvībai nodarboties ar amatniem, kas likvidējusi cunftu ierobežojumus, franču kolonijas saplūšanai ar pārējiem iedzīvotājiem attiecībā uz likumu pielietošanu, beidzot, neraugoties uz vispārējo karaklausību, Berlīnes iedzīvotāji vēl arvien sadalās vairākās grupās, kurām ir gluži šķirtas intereses, atšķirīgs dzīvesveids, dažādi uzskati utt. un no kurām katra jūt, ka tās pastāvēšana nebūt nav atkarīga no tā, ka citai klājas labi. Redzu vienīgi tādu atšķirību, ka tagad arī civilalgotņu skaits pieaudzis līdz savai īpašai pilsētai, jo agrāk tie tikai pieslēgās citām grupām jeb pilsētām. Kopš tiek runāts par valsts kārtu ieviešanu, kuras rezultātā tauta būtu it kā ķermenis par sevi, algotie jūtas no tās šķirti. Prūsijas valdības īpatnējā humanitāte viņu skaitam ļāvusi ļoti pieaugt, jo bez īstena jāmatpersonām pastāv te lielāks, te mazāks skaits tādu, kuri saņem gaidīšanas naudu, tas ir, algu, par ko viņiem nav jādara gandrīz nekas cits kā vien jābūt gataviem izmantošanai. Daži šajā stāvoklī paliek gadiem ilgi. Turklāt ir daudz veselu, izmantojamu vīriešu, kurus iecēla amatos bijušie ministri, jo viņi baudīja to uzticību, un kuri savukārt pieņēma darbā citus, kam uzticējās; mainoties ministram, viņiem bija jāatkāpjas jaunā ministra uzticības personas priekšā, bet viņi saglabāja savu algu, jo bija taču kādreiz kalpojuši valstij. Kāds apgalvoja, ka patiesi nodarbināto valsts ierēdņu skaitu varētu trīskāršot uz valsts atalgoto rēķina. Tas nu gan ir pārspīlēts; bet divkāršošana varbūt būtu iespējama.

Jūs man jautājat par sabiedrisko garu? Atkal varu jums tikai atkārtot kaut ko jau pateiktu, proti: vislielākās pārmaiņas, ko ievēroju salīdzinājumā ar agrākiem laikiem, ir tādas, ka skolmeistariskā pamācīšana, kas citkārt derēja un rājās, augstākais, no kabinetu logiem, izlauzusies uz tirgus laukuma un cenšas sevi parādīt sabiedriskās dzīves, gaudes un pat politikas jautājumos.

Attiecībā uz sabiedriskajiem pulciņiem? Ak vai! Desmit gadu laikā šeit tāpat kā visur no katra Hansiša izveidojies Hanss, no Katiņas — Kēta, no katras tikumīgi baudkāras Lienītes — Magdalēna baudošā stadijā, kas atkal pēc desmit gadiem būs pārgājusi nožēlošanas stadijā.

Atskaitot nenozīmīgas nejaušības, starp tagad dzīvojošo paaudzi un iepriekšējo, un nākamo [paaudzi] neatradīsies vairāk atšķirības kā starp vienu un to pašu plāvu pērnajā gadā, šajā un nākamajā — ja vien nav bijis plūdu, kas derīgo zāļu vietā likuši izaugt cietām un indīgām ūdenszālēm, ko par Berlīni es negribētu teikt.

Otrā vēstule

Kasele, 16. aprīlī

Ieradies šeit esmu, to nevaru noliegt. Bet, ja man to stāstītu kāds cits, es diezīn vai būtu ticējis, — tik apgrūtināts un baismu pilns bija šis ceļojums. To atceroties, vienmēr jūtu vēlēšanos vispirms pārbaudīt, vai tiešām esmu atvedis līdzī visas rokas un kājas.

Lai cik neatlaidīgi man Berlīnē bija ieteikuši doties uz Frankfurti nevis caur Kasele, bet caur Leipcigu, es tomēr izvēlējos pirmo ceļu, jo gribēju redzēt arī Kasele un, ja izvēlētos atpakaļceļu caur Leipcigu, man būtu izdevība daļēji apmeklēt gadatirgu. Bija jauks, skaidrs pavasara rīts, kad atstāju Berlīni. Neuzkavēdamies izbraucu cauri Potsdamai, kuras nedzīvais skaistums, vienreiz redzēts, mani nemaz nevilināja. Tikko biju veicis desmit jūdzes (apmēram 75 km — *Red.*), kad aprīlis izmantoja savas divējās tiesības spēlēt zienu vai vasaru: pūta auksts vējš un pat uzkrīta biezs sniegs. Es domāju: debesis man gatavo divkāršu stiprinājumu, karietes kustībai tās pievieno vēl spēcīga, salta gaisa baudījumu. Tā nu es ievīstījos savā kažokā un labā omā braucu tālāk caur Magdeburgu, neuzkavēdamies arī tur. Tajā pusē iemācījos sniegu uzskatīt par labdarību. Bija saņemts rīkojums, ka tāpēc, lai saīsinātu atstatumu, kara ceļam turpmāk jāiet — es domāju, no Harcgerodes — nevis caur Štolbergu, bet gan caur Frīdrihshē uz Nordhauzeni. Šķīta, ka pastmeistari uzskata: ar tādu pavēli pietiek, lai izveidotu kara ceļu. Nerēķinoties ar gadalaiku, kurā arī vislabākie ceļi mēdz kļūt slikti, un nakts tuvošanos, pasta vedējam bija jāizvēlas jaunais virziens. Tas veda cauri gandrīz neizbraucamiem apvidiem, kur pēc katriem tūkstoš soļiem kariete iegrīma bedrēs un bija no tām jādabū laukā ar kapļa un vinčas palīdzību, mākslīgos likločos laužās cauri biežām koku grupām, augšup un lejup pa stāviem pakalniem, līgodamās

virzijās gar stāvu krauju malām. Piecas stundas ceļa prasīja vismaz desmit stundas laika. Iestājās nakts. Ja pasta vedējs Andrēass nebūtu bijis īsts braukšanas virtuozs un ja sniegs nebūtu devis gaismu, tad Jūs tagad varētu man sacerēt kapa uzrakstu, nevis lasītu šo vēstuli. Vienalga! Noteiktā pasta ģenerāldirektora pavēle tika noteikti izpildīta. Ja viņš būtu pavēlējis, ka ceļam jāiet pa Elbu, nevis tai pāri, domājams, ka, par spīti visiem pretargumentiem, mūs būtu tajā iestūrējuši.

Mani ceļojuma biedri bija gandrīz vienīgi militārpersonas. Tā kā es neorientējos militāro atšķirības zīmju nianšēs, tad uzskatīju viņus par apmēram viena ranga virsniekiem, jo viņu savstarpējā izturēšanās bija pieklājīga, nepiespiesta un draudzīga. Tikai ceļojuma beigās uzzināju, ka viens no viņiem gan bija kapteinis un otrs virsleitnants, bet pārējie tikai feldfebeļi. Viņi kopā bija piedalījušies asiņainos karagājienos: kaut kas tāds ārpus dienesta izdzēs rangu atšķirības niecību. Tomēr visvairāk laikam gan iedarbojās karaspēka jaunā organizācija, kas, vismaz pagaidām, jebkuras kārtas kristīgam vīram paver vienādas izredzes uz karjeru.

Gadījums mums deva vēl zīmīgāku apstākļu mainīšanās simbolu. Samērā jauna sieviete ar bērnu Magdeburgā bija apsēdusies karietes aizmugurē, un es to nebiju pamanījis. Tādēļ biju ļoti pārsteigts, kad negaidot aiz sevis dzirdēju atskanam Hendela-Sica kundzes balsi²¹, viņas izrunu ar visām tās sīkajām īpatnībām. Atskatījos un ievēroju arī viņas mīmiku, taču saistījumā ar ārieni, kurai tas viss šķita ne gluži dabiski. Nospriedu, ka tā ir aktrise, kura droši vien nesen redzējusi slaveno sievieti. Tomēr uz jautājumu, ko nebija grūti izteikt: kas viņa ir? — viņa atbildēja: ģenerāļa Krēzera kundze. Pēc pases viņa saucās tāpat, un tajā bija pievienots arī viņas vārds — fon Širšteta. Tomēr nebiju kļūdījies: ģenerāļa kundze bija pieņemta kādā mazā teātrī Tiringā, man šķiet, Svarcburgā, subretes lomām un bija ceļā uz turieni. Tā kā franču ģenerālis Krēzers, cik man zināms, vēl ir dzīvs, mēs izteicām dažādus pieņēmumus, kurus viņa tomēr uzskatīja par labāku nedz apstiprināt, nedz atspēkot.

Pirmā Hesenē ciemata, Vicenhauzenes, priekšā ieraudzīju arī pirmos vīna kalnus, un, ieejot pasta namā, priekšistabas kaktā ievēroju vīnogu spiedi. Ziņkāres dzīts, tūlīt gribēju izlūgties pudeli šeit darināta vīna. Pastmeistara kundze man pateica, ka šeit vīnu nedarinot. Norādīju

uz spiedi, bet saņēmu atbildi, ka tā esot etiķa spiede. Tātad vīnogulājiem greznotie pakalni nebija vis vīna, bet etiķa kalni? Tas nebija nekāds daudzsološais pārsteigums, iebraucot šajā zemē.

Gandrīz vienmēr, karietei pieturot kādā Hesenes apdzīvotā vietā, pa labi un pa kreisi mēs tūlīt izdzirdējām ieliņās čalojam strautus. Es iedomājos, ka būs zivju pārpilnība, un lūdzu kādas viesnīcas saimnieku man pusdienās izvārit foreles. Krietnais hesenietis piecēlās kājās gluži kā džins no burvju lampas, kad Aladins viņam pavēlēja pagādāt milzīgo brīnumputnu Rok-Eju. «Es lai vāru zivis?» — «Jā, kādēļ gan ne, ja Jums tās ir?» — «Visas zvejas vietas ir valdnieka rokās.» — «Bet šis strauts taču ietek Jums gandrīz mājā. Zivis Jums droši vien pašas gandrīz iepeld katlā.» — «Zivis, kas nokļūst mūsu rokās, mēs nododam kūrfirsta dīķiem.» — «Tad jau Hesēnē zivis ēd vienīgi galms?» — «Tā nu gluži vis nav! Dažas zvejas vietas tiek iznomātas.» — Tas ir labs pasākums, es sacīju, lai uzturētu augstas zivju cenas. Citādi jau katrs tās ēstu par pusvelti.

Kad grasījāties turpināt ceļu, kāds jauns labi gērbies cilvēks lūdza atļauju iesēsties pie mums karietē. Viņam līdzī bija bise. «Vai Jums bija veiksmīgas medības?» es viņam jautāju. «Nekā tamlīdzīga!» viņš teica. «Medības ir valdnieka privilēģija. Kūrfirsta mandāts mums neļauj šaut neko citu kā vien mazus putnus, kas nedzied.» Tas ir, zvirbuļus. Vai ne? — «Nu jā.» — Nav noliedzams, ka mazajās valstiņās valda ļoti rūpīga, visaptveroša kārtība.

Tā kā ūdens un gaiss vai vismaz to iemītņieki piederēja kūrfirstam, tad ir viegli saprotams, ka es apjautājos, kā tad ir ar zemes produktiem. Tie tiešām piederot to audzētājiem, ja viņi esot pareizi nomaksājuši ļoti ievērojamās nodevas no katra zemes gabala. Arī savā ganāmpulkā zemnieks drīkstot kaut, ko vien vēloties, ja iepriekš nopērkot atļauju. Ja šie slavējamie noteikumi ieviesti arī daudzos citos Vācijas novados, tad labi redzams, cik pareizi rīkojas zināmās citās lielās valstīs, — skolotājus valsts saimniecībai aicinot no mazajām vācu valstiņām. Ir taču tiešām briesmīgi, ka, piem., Krievzemē katrs, kam pieder kāds gabaliņš zemes, uz tā šauj un zvejo, kā viņam ienāk prātā, un drīkst ēst, kas viņam ir, nesakot par to nevienam ne vārda.

Kasele man atgādina skaistu sievieti bez gara izglītības. Tā ir bagāta ar zinātnes un mākslas slavenībām, bet tās gandrīz aprimušas, nedodot nekādu labumu. Valsts ir pārāk maza, lai varētu aktīvi izmantot šīs slavenības savā labā. Sīko vācu valstiņu mākslas akadēmijas laikam gan vispār nevar kļūt par kaut ko vairāk kā par kaktu skolām un tirdzniecisku prātojumu vietām. Arī universitātes tajās taču uzskata gandrīz vai vienīgi par līdzekli iegūt valstij naudu un kā pret tādām arī izturas.

Kūrfirsta bibliotēka esot prāva un īpaši bagātīga senvācu literatūras studēšanai. Neesmu to apmeklējis, jo man vispār nesagādā nekādu baudu apskatīt grāmatu kolekcijas, kuras man nav laika izmantot; turklāt arī tādēļ, ka baidījos no bibliotekāra Grimma kunga senvācu erudīcijas. Viduslaiku kaislīgu studēšanu es neuzskatu tikai par garlaicīgu — tā man šķiet arī ļauns simptoms. Vienīgi tie laikmeti un tās tautas, kam trūkst spēka pašiem paveikt vai radīt ko nozīmīgu, piešķir pārspilētu nozīmi zināšanām par to, ko veikusi vai radījuši citi. Nācija bez zinātniekiem ir rupja un izglītības virzienā spēj panākt tikai lēnu progresu. Bet tāda [nācija], kurā zinātne gluži vai kļuvusi par visu kārtu svarīgāko nodarbošanos, mākslu jomā savu skaistāko laiku jau pārdzīvojusi un — kas vēl ļaunāk — parasti ir tuvu savai politiskajai bojāejai. Šī parādība vēsturē atkārtojas neskaitāmas reizes gluži atkailinātā veidā. To ir viegli izskaidrot. Pārāk rūpīga pagātnes pētišana skatīenam laupa objektīvo asumu tagadnē; tur, kur zināšanas tiek pārvērtētas, tur viegli būt netaisnam pret talantu, un zinātniska spriedelēšana tiek vērtēta augstāk par ģeniālām domām un enerģiju.

Isi sakot, bibliotēku es neredzēju, bet gleznu galeriju un marmora pirti gan. Pirmajā zālē apgaismojums nenāk no augšas, kā bijis agrāk. Tādēļ tas vispār ir tik slikts, ka vairāku gleznu priekšā nevar atrast nevienu vietu, no kurienes tās varētu aplūkot; un tās, kuras karājas starp logiem, gandrīz nav iespējams atpazīt. Tas man šķita vēl jo kļūmīgāk tādēļ, ka galerija tik bagāta izciliem darbiem. Tajā ir vairākas Rembranta¹²², Potera¹²³, sevišķi skaistas Šalkena utt. gieznas. Daudzas gleznas, pat daži Rubensa [darbi], sāntelpās jau gulēja cita uz citas.

Marmora pirts ir vientuļa celtnē kādā dārzā. Statujām un bareljiem pārbļīvētas zāles vidū atrodas ar marmoru

izklāts padziļinājums, kurā var nokāpt pa vairākiem pakāpieniem un virs kura paceļas kolonnu balstīts kupols. Lai to piepildītu, tiek veikti parastie pasākumi, izmantojot caurules utt. Šķiet, ka šo iestādi īstenībā izmanto ļoti reti, jo tai piemīt dažas neērtības. Statujas utt., kā zināms, darinājis kāds Hesenes mākslinieks pagājušā gadsimta pirmajā pusē daļēji Romā, daļēji pašā Kaselē. Tās visas [attēlo] mitoloģiskas personas. To skaitā redzēju dažas lieliskas galvas, bet vairākums atveidojumu ir iecerēti bezgaumīgi un izstrādāti ar pretīgu sīkumainību. Tā, piemēram, atceros, ka tur redzēju nimfu Kallisto¹²⁴ stāvam Diānas¹²⁵ priekšā, lai saņemtu tās spriedumu. Bet, lai apmeklētājs precīzi zinātu, par ko ir runa, tēlnieks nabaga nimfai piešķīris varen piebriedušu vēderu, uz kuru kāda otrā norāda ar pirkstu, bet trešā, ja vien pareizi atminos, ar trim pirkstiem spiež viņas piebriedušo krūti. Vai tā nav «Iliādas» tulkošana kādā holandiešu zemnieku dialektā? Tomēr, dārgais draugs, starp mums runājot, šīs Kallisto apaļīgo vēderu lielākā vai mazākā mērā es domāju atrodam visos jaunlaiku mākslinieku darbos, kuru sižeti patapināti no senās mitoloģijas. Grieķu un romiešu mitoloģija mūsu iztēlei vienkārši vairs neeksistē. Tādēļ arī visizcilākajam talantam (ģēnijam es negribu noteikt nekādas robežas) tagad ir neiespējami saviem dievu tēliem iepūst to pārdabisko dzīvību, kurā rodams antīko šedevru galvenais jaukums. Tie kļūst par skaistiem vai neglītiem cilvēkiem ar atribūtiem, nekas vairāk.

Tomēr pietiks par mākslas darbiem, jo šeit es taču nevaru neko daudz par tiem pateikt. Labprāt pastāstītu Jums tagad vēl par mazo, bet ļoti interesanto zinātnieku pulciņu, kurā šeit pavadīju patīkamas stundas. Zināmi apsvērumi mani no tā attur; tomēr vienu ievēribas cienīgu faktu, kas savā veidā laikam gan ir vienīgais, nevaru nepieminēt. Šeit dzīvo kāds zinātnieks, kurš savā plašajā darbības jomā tiek uzskatīts par labāko komersantu, kāds Kaselē ir, bet kurš vienlaikus jau vairāk nekā trīsdesmit gadus ļoti dedzīgi nodarbojas ar dramatisko dzejas mākslu visos tās žanros, tomēr — vai Jūs neesat pārsteigts? — nevienu no saviem darbiem nekad nav nodevis publikai vai arī tikai saviem draugiem. Tātad pilnīgi slepens mīlas sakars ar mūzām! Kad viņš man uzticēja savus klusos poētiskos tēva priekus, es atcerējos nopūtu, kas izlauzās Gētes vērpējai:

Ko kamarīti vērpu klusi,
Tam tomēr jāredz saules gaisma!

Domāju, ka publikai būs pamats to uzņemt ar prieku. — Rīt es aizbraucu. No Frankfurtes — vēl.

Piezīme. Tieši brīdī, kad gribu aizbraukt, par uzturēšanās atļauju un pases vizēšanu no manis pieprasa ceturt-daļu kroņa dālderā. Tas ir sīkums, bet vienlaikus tomēr arī pierādījums tam, ka vecie, nepiespiestie, uzticības pie-sātinātie laiki Vācijai ir zuduši. Pase, lai no vienas valsti-ņas aizbrauktu uz citu! Uzturēšanās atļauja, ja cilvēks kādā vietā vēlas atpūsties divreiz divdesmit četras stundas! Vai tas ir kas cits kā galvasnaudas, ko citkārt maksāja vienīgi caurbraucošie ebreji, attiecināšana uz visiem ceļo-tājiem? Un šie franču paradumi Vācijā saglabāsies: tiem pievienotas tiesas nodevas.

Sestā vēstule

No Frankfurtes pie Mainas

Šķiet, ka liktenis grib atbalstīt manu plānu ceļot pasta kariatē, dodot man daudzveidīgi mainīgu ceļabiedru kom-pāniju. Soreiz mani ceļabiedri bija gandrīz tikai studenti, kas devās uz Heidelbergu. Tiesa gan, vairāki no viņiem bija piedalījušies arī karagājienā pret Franciju; tomēr pasaule, kas man pavērās viņu sarunās, bezgala ļoti at-šķīrās no tās, kurā man ļāva ielūkoties to militārpersonu sarunas, kuri mani pavadīja uz Kaseli. Tomēr nenobīs-tieties, ka Jums kaut ko par to stāstīšu. Svarīgākais ir ne jau pašas tādas lietas, bet gan secinājumi, ko no tām iespējams izdarīt. Taču neesmu noskaņots Jums tagad ziņot kaut ko tamlīdzīgu. Vai tad es neesmu Frankfurtē, dzīves pārpilnajā, liksmajā, skaistajā Frankfurtē? Starp pirmajiem dienvidvāciešiem, ko es apmeklēju, — tautiņā, kas savu brīvību ar laimi nesošu čaklumu izmanto bagā-tību iegūšanai un iegūto bauda ar patstāvības sajūtu? IZRāde, kas man ir neizsakāmi pievilcīga.

Ir tieši gadatirgus. Cilvēki sūdzas, ka tas esot slikts. Tomēr šķiet, ka tas skar tikai svešos tirgotājus, nebojājot noskaņojumu pašiem frankfurtiešiem. Viņiem rezultāts lai-kam jau vienmēr ir viens un tas pats, vienalga, vai lielāko preču daļu pārdod angļi vai vācieši. Viens no pirmajiem,

kuram šodien pusdienās sēdēju blakus pie galda, pie sevis smaidīja, dzirdot vairāku vāciešu sūkstīšanos par to, ka viņi neko nevarot pārdot. «Šis gadatirgus nav slikts,» viņš man beidzot sacīja. «Esmu pārdevis visu un varētu pārdot vēl tikpat.» — Bet par ļoti zemām cenām, es viņam aizrādīju. — «O,» viņš atbildēja, «Anglijā no bankrotējušajām fabrikām mēs iepirkām vēl lētāk, un valdība ražošanas atbalstīšanai nopirkusi milzīgus krājumus, kuru pārdošana par jebkuru cenu nes peļņu.» — Mierinošas izredzes ne vien Vācijai, bet arī visam kontinentam! Kāds Sveices fabrikants man sacīja, ka no saviem audumu krājumiem neesot pārdevis ne mazāko nieku un tādēļ likšot tos noglabāt citam gadam, bet pats tūlīt braukšot projām, lai mājās atlaistu no darba lielāko daļu savu strādnieku. Tādi paši pasākumi, kā zināms, bija jāveic ļoti daudziem fabrikan-
tiem vairumā Vācijas apgabalū. Var pieņemt, ka angļu preču izpārdošana par pazeminātām cenām kontinentā vismaz astoņsimt tūkstošus cilvēkus padarījusi par uba-
giem. Vismaz Vācijas interesēs man šķiet absolūti nepieciešami izvēlēties vienu no diviem pasākumiem: vai nu ar likumu atteikties no zināma veida ražošanas, vai novērst angļu ražojumu ieplūšanu. Vēlēšanās iet kādu vidusceļu būtu viskaitīgākā.

— Bet ko iesākt ar ražotājiem, kas kļuvuši lieki? Man šķiet, ka liels trūkums tautas audzināšanā ir tas, ka ne jau katrs jauneklis no zemākajiem tautas slāņiem tiek mudināts iemācīties pašu pirmo un dabiskāko cilvēka mākslu, pirms velta sevi kādai citai nozarei. Kā vairumā valstu ir parūpējušies par to, lai katrs mācītos lasīt un rakstīt, un kā ikvienam jaunam cilvēkam dažādās valstīs tagad jāvingrinās apieties ar ieročiem, tāpat ikvienam pirms jebkura cita amata apgūšanas būtu jāpierāda, ka viņš prot rīkoties ar arklu, sirpi un spriguli. Tad viņam visu mūžu būtu papildavots, kas nekad neizsīktu, ja citas viņa nodarbes nesekmētos vai izbeigtos. Senajā Romā ne viens vien dižs karavadonis pārmaiņus rīkojās ar virspavēlnieka zizli un arklu. Ziemeļamerikā Vašingtons¹²⁶ pameta lauksaimniecību, lai savai tēvzemei izveidotu kara-
spēku un izcīnītu uzvaru. Kad tas bija noticis, viņš atgriezās pie savu tīrumu apstrādāšanas. Es nesaprotu, kādēļ kāds vilnas auduma vai katūna audējs, ja fabrikas īpašnieks viņu atlaiž no darba, nevarētu apjautāties tuvākajā ciemā, vai nebūtu kaut kas pļaujams vai arams. Visās Eiropas zemēs ir pietiekami daudz neapgūtu apgabalu,

lai tur kā lauciniekus tūlīt nometinātu veselus pulkus darbu zaudējušu fabriku strādnieku. Tiesa gan, zemkopju stāvoklis tomēr nedrīkstētu būt tāds, ka arī viņi izceļošanu uzskatītu par savu pēdējo glābiņu.

Desmitā vēstule

Veimāra, 1817. gada pirmajā maijā

Atkal esmu izsteidzies cauri krietnai Vācijas daļai caur Hānavu, Frankeni un Tīringu. Redzēju romantiskus kalnu apvidus, augsti kultivētus, bagātus līdzenumus, stipru, čaklu, izglītotu tautu, daudzās vietās apkrautu ar mocībām, kas nav tās vaina, nedz dabas nolemts liktenis. No kurienes tad tas viss radies? Nu es skaidrāk kā jebkad saprotu, kā vācu rakstnieki spēj nonākt uz dīvainā maldu ceļa un jebkuru pētījumu par to, kam jānotiek, pārblīvēt un samudžināt ar spriedelējumiem par to, kas reiz noticis, tā vietā, lai paceltos līdz ieskatam, kas, nerēķinoties ar to, kas vācieši bijuši, viņiem iemācītu pateikt: «Tādi mēs esam: tādēļ jānotiek tam, lai turpmāk mums klātos labi.» Vācija ar savām simts daļēji zudušajām, daļēji vēl pastāvošajām valstīm man atgādina drupām nosēto Palmīras līdzenumu, ko tikai kopā sasviesto piļu dēļ vien nav iespējams no jauna apstrādāt, pat ne pārredzēt. Daudzās sīkās suverenitātes, kas visas radušās no imperatora varas bojāejas, man nemitīgi atgādina par nodegušo Kopenhāgenas pili, kādu to redzēju pirms divdesmit gadiem. Pa sagrautām marmora kāpnēm cilvēks varēja pacelties līdz lielām, krāšņām zālēm, kas augšpusē bija pilnīgi vaļējas un kuru greznās grīdas noslogoja lielas iebrukušo griestu gruvešu kaudzes. Bet gandrīz katra logu niša bija izmantota mājiņas iebūvēšanai, kur namatēvs un namamāte bez zeķēm un karpēm kājās sauca pie kārtības, varbūt ar mokām audzināja, varbūt nesaprātīgi nežēlīgi apgājās ar pulciņu bērnu. Ja sagrautajai greznajai celtnei jēlkad būtu lemts atgūt savu majestātisko izskatu un uzdevumu, tad pirmajam rīkojumam vajadzētu nodarboties ar tām bezdelīgu ligzdām. Iemītņieki būs žēlojušies par sava īpašuma zaudēšanu: bet vai karalim tādēļ nebūtu vajadzējis atgriezties savā īpašumā? — Kā intereses saduras ar savas nācijas interesēm, tas pelnījis nožēlošanu; bet...

Uzskaitīt Jums atsevišķus atgadījumus manā ceļojumā būtu plāpīgums. Tie bija ikdienišķi piedzīvojumi, man vērtīgi vienīgi kā sīki pierādījumi divām vai trim lielām patiesībām. Gribu pakavēties tikai pie pāris atgadījumiem.

Frankfurtē manu uzmanību bija pievērsuši kādas Frīdriha Barbarosas¹²⁷ galma pils paliekām, kuras es atradišot Gelnhauzenē. Tad nu apstājos tur uz pāris stundām. Šī kādreizējā impērijas pilsēta tagad ir viens no nožēlojamākajiem zemes stūrišiem, kas tomēr atrodas diezgan pievilcīgā apvidū. Mājas sabūvētas augšup lejup pie pāris stāviem pakalniem. Pirms pilsētas ir kalnu pāreja, kas droši vien būtu ieguvusi vēsturisku slavu un sabiedriskajām valstīm aiztaupījusi karagājienu uz Franciju, ja ģenerālis Vrēde¹²⁸ 1813. gada rudenī būtu to ieņēmis, nevis gaidījis Napoleonu Hānavā. Kas viņu atturēja no pirmās operācijas, cik man zināms, atklāti netika paziņots, bet tās neveikšana maksāja dzīvību vismaz pāris simttūkstošiem cilvēku.

Tikai ar pūlēm sameklēju kādu, kas bija ar mieru man parādīt ceļu uz veco pili. Iedzīvotājiem tiešām šķita pārāk dīvaini, ka svešniekam gribas apskatīt šos mūrus. Beidzot kāds baskājains puiselis pa daudzām īsām un netīrām ieliņām mūs aizveda līdz vārtiem un šeit piekļāuvēja pie kāda namiņa, lai palūgtu Gelnhauzenes skolotāja kungu atvērt mums seno imperatora pili. Bijušās impērijas pilsētas skolotāja kungs bija tīrumā un stādīja kartupeļus. Tad nu aizgājām, lai celtni aplūkotu vismaz no ārienes. Vēl tagad no tās atlikusi ievērojama masa nesagraujami biezu mūru un desmit vai divpadsmit pilnīgi saglabājušos kolonnu rinda. Tās droši vien palīdzēja veidot gaiteni, kas no pašas pils veda uz galma kapellu, kura vēl stāv gluži vesela. Tā tik ļoti iekairināja mūsu ziņkāri, ka mēs uzrāpāmies pa vecām, salauztām kāpnēm, lai izmēģinātu, vai satrūnējušās durvis nepadodas mūsu spēkam un vai mēs vismaz nevaram ielūkoties pa logiem. Kāds zemnieks no ielas smiedamies noraudzījās mūsu pūliņos un galu galā mums apsolijs: ja mēs gribētu iet caur viņa pagrabu, viņš mūs ievestu galma kapelā. Mēs viņam sekojām pa dažām velvētām, daļēji pazemes ejām, kas šķita kādreiz kalpojušas vīna glabāšanai, tad atkal pa dažām čikstošām kāpnēm augšup; un tad atradāmies pie baznīcas, kas mums jau no tālienes šķita vaļā, sētas durvīm. Tomēr mēs maldījāmies. Durvis bija gan par plaukstu platuma tiesu pavērtas, taču no iekšpuses tām bija piestumts priekšā lūgšanu sols. Mūsu puiselis zināja izeju. Viņš ierāpās iekšā pa

logu virs durvīm, un viņam izdevās novākt šķērsli. Beidzot mēs lielā sasprindzinājumā nu iegājām septiņsimts gadus vecajā svētnīcā un ieraudzījām — diezgan sliktas lauku baznīcas interjeru, kur vietējie muižnieki apmierinājās ar itin vienkāršiem soliem. Proti, šī Barbarosas galma kapela līdz pēdējiem pāris gadu desmitiem kādai draudzei bija kalpojusi reliģiskām sanāksmēm. Tātad arī iekšējā iekārtojuma senatnīgums tālāk nesniedzās, un tā bija necīga alga par lielajām pūlēm, ko mums bija maksājusi iekļūšana. Vēl ķircinājām ar to viens otru, kad pie mums ieradās kāds cits vīrs melnā vestē. Pirmais no mūsu pieaugušajiem pavadoņiem viņu sveicināja kā «rektora kungu» un savukārt tika sveicināts kā «ciema vecākā kungs». Šis amatpersonas lieliski saderēja ar ciema baznīcu imperatora pili. Necīgo dzeramnaudu, ko viņiem devām, viņi pieņēma ar laipnu pateicību, un tūlīt pēc tam mēs smiedamies turpinājam ceļojumu.

Par Fuldu, Eizenahu, Gotu un Erfurti zinu Jums pastāstīt vienīgi to, ka tā ubagošana uz ceļiem, kas mūs sagaidīja, tiklīdz bijām atstājuši Frankfurtes robežas, ar tādu pašu stiprumu mūs vajāja gandrīz visur. Bēdīgs kontrasts ar ziedošajiem, svētītajiem apvidiem, kuros tas notika.

Veimārā mani gaidīja pārāk dārgas atmiņas, lai es arī tai būtu tikai izskrējis cauri. Ieraugot pilsētiņu, kur ar vēl jauneklīgām jūtām biju nodzīvojis trīs laimīgas vasaras un kur, diža vācieša draudzības vadīts, centos mācīties izprast Vāciju, biju gandrīz aizkustināts. Nespēju sev liegt pavadīt dažas stundas tajā.

Pierunāju savus ceļabiedrus šeit uzkavēties kādu laiku, lai apmeklētu slaveno teātri. Pats aizzagos projām no viņiem un viens steidzos uz parku; mani pavadīja tikai viens algots kalpotājs, kuram stingri pavēlēju sekot man no liela attāluma. Ja vēlaties, izsmejiet mani, četrdesmit sešus gadus vecu vīru: ieraugot dārzu, kļuvu gandrīz vai mikstsirdīgs. Es pat neuzdrošinos droši apgalvot, ka reizē ar vienām otrām atmiņām, kas kā laipna parādība iznāca man pretī no atsevišķām tā daļām, pār manu vaigu nemanot nepārslidēja kāda asara. Jau pilnīgi krēsloja, kad noguris vai drīzāk gan pārguris atlaidos uz soliņa, kas atrodas pie klints zem Romiešu nama. Līdz tam visā parkā nebiju redzējis nevienu cilvēku. Tagad pēkšņi dzirdēju soliņam tuvojamies spēcīgus soļus. Tas bija tikai mans algotais kalpotājs, kuru biju gluži aizmirsis, kurš mani

bija pazaudējis no redzesloka un nu mani meklēja. Uzdevu viņam dažus pa pusei nenozīmīgus jautājumus. Tajos tika nosaukts ***s vārds, un tas cilvēks sacīja, ka minētās personas meita par to droši vien varētu sniegt vislabākās ziņas. Meita? Šo vārdu efekts bija tāds, ka es pielēcu kājās. Berlīnē man bija stāstīts par viņas bēdīgo likteni un viņas nāvi. Tagad, steidzīgi apjautādamies, uzzināju, ka viņa vēl ir dzīva; viņa dzīvojot laimīgi; viņa dzīvojot šeit, Veimārā. Viņš man to stāstīja vēl tad, kad es jau stingriem soļiem steigšos atpakaļ uz pilsētu, tieši uz viņas dzīvokli. Liku sevi pieteikt kā svešinieku, nenosaucot vārdu. Taču viņa man to laipni nosauca pretim, kad iegāju istabā. Pēc divdesmit gadiem viņa mani pazina jau pirmajā acu uzmetienā. Arī es viņu būtu visur pazinis, kaut gan plaukstošā tikumīgā jaunava, ko biju atstājis kā viņas tēva nama rotu, bija pārvērtusies rūpīgā ģimenes mātē, kas man varēja stādīt priekšā veselu rindu ziedošu bērnu. Arī viņas vīra personā es apkampu senu draugu. No sienas noraudzījās arī viņas man tik neizsakāmi dārgo vecāku ģimenes un uzvēdīja manī atmiņas, kas mani saistīja arvien sirsnīgāk. Tagad es vairs nespēju tik ātri atrauties no Veimāras. Atgriezies viesnīcā, es atvadījos no ceļabiedriem un ļāvu viņiem turpināt ceļu vieniem pašiem.

Divpadsmitā vēstule

No Leipcigas

Ieradies šeit, pamanīju, ka gadatirgus jau tuvojas beigām. Daudzi svešzemju tirgotāji jau aizbraukuši; citi saiņoja preces; tikai neliela daļa no viņiem vēl kaut ko piedāvāja pirkšanai. Visi svešzemnieki kā no vienas mutes sūdzējās parniecīgo noietu, un vietējie ar redzamu apjukumu runāja par jauno Varšavas gadatirgu, kas Leipcigai draudot laupīt krietnu daļu tās tālākpārdošanas apjoma. Daži mierināja sevi, ka šis jaunievedums nevarot ilgi pastāvēt: Varšavai neesot nedz gadatirgum nepieciešamo iespēju, nedz ērtību. Man divaini šķiet vienīgi tas, ka šo iespēju tā iegūst tik vēlu. Kā gan Prūsijā, kurai tik ilgi pie derēja Varšava un visa Visla no turienes līdz grīvai, varēja nepamanīt, kādas priekšrocības no tā bija iespējams gūt tirdzniecībai ar lielajām Dienvidaustrumeiropas valstīm! Ja vien netraucēs smagi satricinājumi, tad, manuprāt,

Varšavas gadatirgum pēc pāris gadu desmitiem jāklūst par lielāko iekšējās tirdzniecības centru mūsu kontinentā. Pilsētas atrašanās vieta tam ir vienreizēji izdevīga, un jaunais gadatirgus — vēl viens pierādījums Krievijas [valsts] kabineta skaidrajai tālredzībai. Ka Frankfurte pie Mainas no tā daudz zaudēs, es neticu; bet Leipcīga, protams, zaudēs pusi no sava nozīmīguma, kas vispār, šķiet, radies tikai tādēļ, ka sakari slāvu zemēs aiz tās tik ilgi palikuši zemā līmenī. Pēc sava stāvokļa — lielā līdzenumā, pie seklas upītes — tā īstenībā var pretendēt tikai uz barojoša miesta, augstākais — fabriku pilsētas lomu. Pat par grāmatu tirdzniecības centru tā kļuvusi tikai nejauši, pateicoties tam, ka literatūra pusgadsimtu vairāk plauka Ziemeļaustrumvācijā. Tāpēc, ka tā piedzīvo spēcīgu attīstību arī Vācijas dienvidos un rietumos, droši vien arī šajā jomā tuvojas pārmaiņas, un grāmatu tirdzniecību savā starpā sadalīs Berlīne, Prāga un Frankfurte pie Mainas. Varbūt līdz ar to grāmatu tirdzniecība zaudēs savu rūpniecisko raksturu, un tā, bez šaubām, būtu liela priekšrocība. Starp citu, nevajag pārāk nožēlot leipcigiešus sakarā ar iespējamām izmaiņām tirdzniecības attīstībā. To dēļ viņi var zaudēt daļu no savu namu vērtības; taču vairums no tiem, kas tagad dzīvo šeit tādēļ, ka tirdzniecība iet pašreizējo gaitu, sekos tai, ja tā pārcelsies citur, un drīz vien citā vietā jutīsies tikpat labi kā šeit. Tādas lietas divu gadu desmitu laikā izlīdzinās, it sevišķi tad, ja pārmaiņas iestājas pakāpeniski.

Leipcigas grāmattirgotāju gadatirgus apmeklējums man šoreiz bija saistīts ar īpašām personiskām interesēm. Atļaujiet man šim priekšmetam ziedot pāris lappušu, pat ja Jūsprāt tā vērtība varbūt līdzinās tikai acumirkliġam ieskatam (*a peep*) rakstnieka dzīvē.

Jūs pats agrāk ar mani jokojāt par manām īpatnējām attiecībām ar rakstnieku un grāmattirgotāju pasauli un par nepieciešamību arvien lauzt savu ceļu gluži vai ar ieročiem rokās. Laikam jau citādi nevarēja būt, jo nebiju kļuvis par rakstnieku parastā ceļā un ar parastiem mērķiem, tātad man arī nebija parasto sakaru un saistību. Pēc mana pirmā sacerējuma, ko liku iespiest drīz pēc ierašanās Vācijā, proti, pēc «Latviešiem Vidzemē», visos Vācijas novados atskanēja balsis, kas mani slavēja un apsveica. Taisnīgas lietas labā biju pateicis drosmīgas patiesības: taču tās neattiecās nedz uz Vāciju, nedz uz tās literatūru. Kad iepazinu tās abas tuvāk, es par tām tikpat vaļsirdīgi

biju iespiedis diezgan rūgtus izteikumus par viņu. Biju tiešām pārsteigts; turpretim viņš mani saņēma ar paziņojumu, ka esot man pateicību parādā; es pirmais esot viņam iedvesis ticību saviem spēkiem. Viņš pat zināja izteicienu no mana vērtējuma sakarā ar viņa pirmo sacerējumu. Tolaik viņš vēl bija Šlēgela skolas piekritējs, un es biju teicis: «Šis jaunais putniņš vēl sev līdzī nēsā tās olas atliekas, no kurās izšķīlies; bet ļaujiet vien viņam iet: tas ir jauns ērglis.» — Es novēlēju, lai nākotnē viņš manus vārdus pilnīgi pārvērstu īstenībā — ērgļu paradumā savu spārnu spēku vingrināt tikai patiesības saules gaismā.

Piezīme. Nu reiz esmu Jums daudz uzrakstījis par sevi un vismaziskākajām no visām ķildām — literārajām ķildām. Taču nedomājiet, ka tādēļ lūgšu iecietību. Man tā nav vajadzīga vai arī neesmu to pelnījis. Pēdējais būtu pareizi, ja to visu es būtu Jums pastāstījis vienīgi sevis dēļ, piemēram, lai sūdzētos vai izkļiedētu savas dusmas. Tā nav. Iedomājieties uz mirkli, ka esmu Jums pastāstījis par kādu trešo. Vai tad Jums nešķistu, ka tas viss ir raksturīgs ieguldījums cunftes gara, maziskas patmīlības un glēvo intrigu, ar vārdu sakot, nosodāma mazpilsētnieciskuma, kas pielipis vienai no pašlaik visievērojamākajām vācu literatūras jomām, attēlojumam? Taču es ticu, ka tas mainīsies.

Iedomājieties tējas pulciņu ar modernām, daļēji arī tiešām ārpātīgām dāmām un viņu vieglprātīgajiem švītīgajiem kavalieriem. Ļaujiet sarunām sasniegt augstāko rosīguma pakāpi. Katrā stūrī, pie katra sāngaldiņa izveidojušās grupiņas. Visi runā vai smejas, žestikulē vai vismaz skatās tik asprātīgi un daudznozīmīgi, cik vien iespējams. Katrs parāda savu nozīmīgumu un pieklājīgi atzīst to citos, vai nu tas būtu kādas jaunas rotaslietas vai dižciltīga radnieka, vai tikai kādas svaigas anekdotes dēļ, ko neviens cits nav zinājis. Par visu runā ar smalku vieglumu, un tas, kurš, to darot, joko visjaukāk, tas izvirzījis vispārlicieņosākos argumentus. Tā ir pasaule par sevi, ar augstākā nozīmīguma šķietamību, apmēram līdz tai stundai, kad viesību zālē ienāk nopietnais namatēvs, ļoti ievērojams vīrs, kopā ar draugiem, kurus ielūdzis viņš. Nu piekļust visu tiesājošie joki vai arī tie kļūst par klusām sarunām, kas pārceļas uz blakus istabām. Vairums jaunekļu, kas nupat žilbinoši spīdēja, rāda godbijīgu sejas izteiksmi un padevības jūtas. Kuram no viņiem piemīt kāda reāla vērtība, tas cenšas iekļauties saturīgajā vīru sarunā, un pat

nesamierināms, kaut arī bezspēcīgs tā tirāna ienaidnieks, kura jūgu viņi tik pacietīgi nesa. Viņiem pietrūka apņēmības tam pretoties; bet no tā zābaku apakšas viņi par mani ņirgājās kā par tā ienaidnieku; un, kad nu tas bija kritis, viņi turpināja tādā pašā garā, jo es neatgriezios, lai nolamātu kritušo, pret kuru biju uzstājies, bet viņi klusējuši, kamēr tas turējās.

Bez šaubām, šim nožēlojamajam stāvolim būtu vajadzējis mani atstāt vienaldzīgu. Šie kungi, kuru rakstīšanai nekad nav bijis augstāka mērķa par peļņu, nespēj nedz atņemt, nedz iedot to, kā pašiem nav: paliekošu vērtību un slavu. Tomēr mani tas nu reiz ir aizkaitinājis, un pagājušajā vasarā man tiešām bija blakus nolūks viņus tiesāt. Taču aina izmainījās, tiklīdz bija pieteikts vecā «Vaisirdīgā» turpinājums. Tie paši cilvēki un laikraksti, kas agrāk uz mani bija raudzijušies tik augstprātīgi, pēkšņi kļuva pret mani ļoti laipni un pretimnākoši. Līdz šim tik bērnišķīgi naidīgā «Jēnas Literārā Avīze» pat sargājās mani sakaitināt ar kādu izteikumu, un pats fon Kocebū kungs publiski paziņoja, ka noskaņots ļoti miermīlīgi, un domāja, ka mēs esot pietiekami veci, lai vairs nestrīdētos. Man būtu vajadzējis būt īstam kauslim un, kā mēdz teikt, izprovocēt ķildu, lai ar viņiem izplēstos. Tad nu es apmierinājos ar to, ka pāris reizi tā starp citu pateicu šiem kungiem savas domas par pagājušo, ko viņi uzņēma ar klusēšanu.

Tagad, kad atkal grasos uz kādu laiku atstāt Vāciju, man droši vien būs jāpiedzīvo, ka cildenie vīri pret mani, kurš atradisies tālu projām, atkal uzsāks savu veco spēlīti, it sevišķi tad, ja fon Fosa kungs¹²⁹ nespētu turpināt izdot avīzi, ko viņam nodevu.¹³⁰ Tādēļ man nebija gluži mazsvarīgi personiski ielūkoties acīs dažiem no maniem bijušajiem un nākamajiem pretiniekiem. Jūs esat pārāk labs psihologs, lai neredzētu šāda soļa priekšrocības. — Man tas izdevās diezgan labi, un bez tam esmu atjaunojis dažu labu senāku pārtrauktu sakaru, kurš man bijis mīļš. Atgriežoties nākamajā pavasarī, redzēšu, kas no tā visa iznācis.

Nobeigumā — par jauku atgadījumu. Biju ielūgts uz lielu dineju, ko rīkoja sabraukušie grāmattirgotāji. Droši vien gaidāmajā priekā par otra nelaimi un nolūkā mūs abus nostādīt neērtā stāvoklī kāds mani nesagatavotu iepazīstināja ar rakstnieku, kuram piemīt spožs talants, bet kurš tam rod īpatnēju pielietojumu, sludinot protestantiem Romas hierarhijas svētumu. Tādēļ nesen savā avīzē

pateicu to, ko atzinu par patiesu; bet nu drīz vien man gāja vēl ļaunāk nekā slavenajam «Vandsbekas Vēstneša» ceļotājam, tiklīdz savu ceļojuma pieredzi viņš attiecināja uz saviem klausītājiem. Viņam taču tikai uzsauca: — Nestāstiet tālāk! — Bet par mani desmit literāras kliķes tūlīt stāstīja tik daudz slihta, cik vien spēja. Tā vietā, lai aizstāvētos, es devos uzbrukumā pats, zobojojies un pamatojot, un man tā laimējās, ka manā pusē bija publikas labākā, bet drīz vien arī lielākā daļa. Tā ticēja manam kritiskajam vērtējumam ne jau tādēļ, ka tas vienmēr bija vispareizākais, bet gan tādēļ, ka es cik vien iespējams objektīvi teicu to, ko uzskatīju par pamatoti patiesu. Es tik viegli neatstāju bez ievēribas nevienu savu ienaidnieku vājo vietu, tomēr arī atzinu viņu labās puses. Ar to es viņus nesamierināju, bet pakāpeniski atbrūņoju. Ļaunāk man klājās ar daudziem draugiem. Ar prieku slavēju to labo, ko viņi paveica, taču nosodīju arī viņu kļūdas. Pirmo [darbu] uzskatīja par pienākumu, par kura pildīšanu viņi man nav pateicību parādā, otro — par apvainojumu. Tomēr es bezbēdīgi turpināju savu ceļu. 1806. gadā tas mani bija novedis pie tā, ka mani ienaidnieki bija gandrīz pilnīgi apklusuši, bet vairums draugu rakstnieku aprindās bija uz mani ļoti nikni. Un tad politisko notikumu gaita mani padzina no Vācijas. Divsimts jūdžu attālumā no Leipcigas man šķita pārāk apgrūtināši vēl aktīvi nodarboties ar vācu literatūras attīstības vērtēšanu, turklāt uz to nemaz nerosināja tas literatūras raksturs, kādu tā ieguva laikmeta spiediena ietekmē. Maniem draugiem šķita riskanti jau mani nosaukt vien, jo franču iestādes mani ienīda; arī mani ienaidnieki klusēja, līdz fon Kocebū kungs ārkārtīgi nepateicīgi pret mani, kurš biju pārāk tālu, lai aizstāvētos, izmantoja savu talantu, savus sakarus Vācijā un atkārtotu uzturēšanos tur, lai sacerētu zināma veida satīras, kādas es gan negribētu rakstīt. (Biju pret viņu izturējies citādi, kad viņš atradās Sibīrijā, kaut gan tolaik starp mums nebija nekādu sakaru.) Nu maniem atklātajiem un apslēptajiem pretiniekiem radās drosme izgāzt uz mani savas dusmas. Gluži sliktu par mani un maniem sacerējumiem, pārāk klaji nesagrozot patiesību, viņi nevarēja daudz sacīt, tādēļ viņi izvēlējās tādu izeju, ka vispār ignorēja visu, ko biju veicis, un bez jebkāda pamatojuma tikai nicinoši rauca degunus, kad bija jānosauca mans vārds; viņi arī zobojās par manu izraidīšanu no Vācijas. Tomēr varēju lepoties ar tās iemeslu. Biju aizbraucis kā

saprātīgo un tiešām izglītoto dāmu acīs rotaslietas, joki un švītu pakalpiņā uzmanība ir zaudējusi lielāko daļu savas vērtības.

Te Jums ir Vācijas līdzšinējās modernās literārās izklaidēšanās un tās drīzās maiņas aina. Nopietni vīri no vairākām pusēm jau ienākuši, un man šķiet, ka viņu balss sāk ievērojami izcelties. Laikmets ar katru dienu iegūst vairāk rakstura. Literārais tējas galds drīz būs nokopts, un «*Mercure galant*» rosīgajiem pēcnācējiem Vācijā būs jāapklust.

Sešpadsmitā vēstule

Lībeka, 26. maijā

Nu atkal esmu tajā pašā pilsētā, kur pirmoreiz spēru kāju uz Vācijas zemes. Šeit, pie robežas, atkal tāpat kā toreiz nomākts raugos uz to. Toreiz tā notika tādēļ, ka Vācija man bija sveša, tagad — tādēļ, ka to pazīstu un mīlu. Toreiz baiļojos par savu nākotni, tagad***

Nekur Vācijā neesmu atradis tik daudzas to lielo notikumu pēdas, kurus tā pārcietusi, kā šeit. Šo krietno republikāņu rosīgā dedzība, kuri tikpat čakli kā skudras atjauno savu izpostīto pūzni, mudinājusi viņus savā patīkamajā pilsētā likvidēt visas pārciestās verdzības pēdas, un tagad tā stāv tikpat liksma un senatnīgi glīta kā agrāk. Saglabājies arī iedzīvotāju patīkamais, vaļsirdīgais, taisnīgais gars. Turpretim viņu tirdzniecība kopš tā laika pa lielai daļai aizplūdusi uz citiem kanāliem. Viņu sarunas vairs ātri un viegli kā agrāk nepāriet uz mazās valstiņas seno godību. Tagad viņiem uzmācas pavisam citādas atmiņas. Ir grūti pusstundu sarunāties ar lībekieti, lai viņš ar dziļu nopūtu nepārietu pie posta laikiem, ko Lībeka pārdzīvojusi kā laba Francijas pilsēta, un pēdējā kara, kad francūži to atkal bija okupējuši. Tomēr šķiet, ka šīs nelaiemes arī paaugstinājušas pilsoņu apziņu un vienprātību.

Viens no skaistākajiem pierādījumiem teiktajam man šķiet šis. Bonaparts, starp citu, bija sagrābis arī visus kapitālus, kas tika uzglabāti tiesas namos kā bāreņu un labdarīgu iedibinājumu īpašums. Kad pilsoņi pēc atbrīvošanas pirmo reizi sapulcējās, lai apspriestos par pilsētas naudas vajadzībām, kāds no viņiem atgādināja par šīm summām. Visi vienprātīgi atzina tās par vissvētāko pil-

sētas parādu, jo tās bija uzticētas pilsētai un tā nebija spējusi nosargāt šo naudu. Pirmie lēmumi attiecās uz pasākumiem šīs naudas atgūšanai, un pilsētnieki nolēma saglabāt akcīzes un zīmognodevas, ko bija ieviesusi franču valdība. Kādreiz šie republikāņi taču lepojās ar to, ka neko nezina tieši par tādām nodevām! Cienījamais godīgums! Lai tevi novērtētu pilnīgi taisnīgi, jāparaugās, kā šajā brīdī klājas citos Vācijas novados. Kādā ļoti nabadzīgā vācu valstiņā dzirdēju sūrojamies par to, ka milzīgi bagātā tās firsta kase ar lielām grūtībām beidzot izmaksājot kādas atraitņu kases fondu, ko franču valdība atstājusi neskartu. — Sevišķi lielu pretstatu agrākajiem laikiem veido Libekas nelielā militārā sistēma. Es vēl atminos savādo iespaidu, ko pirms 21 gada uz mani atstāja tā saucamie pilsētas kareivji. Viņi bija nervu paralīzes pārņemta mietpilsoniskuma personifikācija. Tagad katru svētdienas ritu pilsētā atskan kareivīga mūzika un no visām pusēm uz parādi braši steidz moži, militāri uzposti jaunēkļi. Tie ir jauni pilsētnieki, un viņu militārās darbības nav tikai modes spēlīte. Vairums no viņiem kā Hanzas leģiona locekļi piedalījušies vismaz vienā karagājienā un cīnījušies braši. Ja Vācijas sadrumstalotība nebūtu tik jauna, Vācija varētu daudz cerēt savas patstāvības [sargāšanā] no kareivīgās dzirksts, kas iekritusi tās iedzīvotāju garā un tik ātri iedegusies. Tagad***. Lai Dievs pasargā, taču ir iespējams, ka tieši šīs tautu aizsardzības spējas paātrina nācijas bojāeju. Tās pārāk ilgi radušas cita citu uzlūkot kā svešinieces, un nav iekšēju interešu, kas tās saistītu. Ja ārējais ienaidnieks Vācijai nevis uzbruktu, bet vienu otram uzrīdītu atsevišķās vācu valstiņās, tad kari būtu briesmīgi un drīz vien šīs valstiņas tiktu iespēlētas rokās svešajai varai, kas uzstātos kā šķirējtiesnesis. Tomēr pilsonisko kārtu kareivīgā gara atmošanās arvien paliek tāda parādība, kas vēsturē ir gandrīz vai vienreizēja. Seno un jaunāko laiku valstu parastā gaita bija tāda, ka pilsoņi nolika ieročus, tiklīdz tika izveidotas pastāvīgas armijas, un aizsardzības ziņā paļāvās uz tām. Tās deģenerējās, tika uzveiktas, un tad gāja bojā visa valsts. Pat drausmīgais huņņu un vandāļu barbarisms nespēja likt Romas pilsoņiem atkal ķerties pie reiz noliktā zobena. Un, ja kādai valstij būtu trīs miljoni karadienestam derīgu pilsoņu, viņi visi kļūtu ienaidnieka kara laupījums, kad tas būtu pieveicis tos trīsdesmit vai četrdesmit tūkstošus kareivju, kas tam atnākuši pretim kaut vai līdz

robežai. Tas, ko Bonaparts ar savu nekonsekvenci izspiedis Vācijai, nav, kā jau teikts, ne ar ko salīdzināms. Tiesa gan, sekas būtu bijušas citādas, ja iekarotajās zemēs viņš nevis noteiktu obligātu karadienestu katram jauneklim, bet pakļautajām tautām vispār noliegtu ieroču lietošanu un firstiem, ko viņš ieceltu vai atstātu, dotu franču vai itāļu miesassardzi. Ļoti iespējams, ka tas būtu paticis tikpat labi, varbūt — vēl labāk nekā iesaukšana, un, tā kā kareivīgais noskaņojums nenāca vis no pašām pilsoniskajām kārtām, bet tika tām uzspiests, tad es nedomāju, ka tas pastāvēs ilgi. Šāds paņēmieni neatbilst augsti kultivētu tautu dabai. Desmit gadi miera un pēc tam viens neveiksmīgs karš, un šis noskaņojums būs zudis.

Taču, man šķiet, Jūs smaidīdams purināt galvu par to, ka es jau atkal tik nopietni esmu izkritis no tā vieglas avīzes rakstura, ko gribēju piešķirt saviem ceļojuma aprakstiem. Tiesa gan, nieciņu gars (*Esprit de Bagatelle*) ir gaisīgs putniņš, kas no manis itin viegli aizspurdz projām. Redzot tūkstošiem lietu, ar kurām ceļojumā sastapos, man neienāca prātā, ka tās būtu stāstījuma vērtas, līdz atcerējos, ka tieši tāda veida lietas veido daudzu slavenu ceļojumu aprakstu galveno saturu un lielāko pievilcību.

Negribu mēģināt notvert bēgli šajā vēstulē. Nākamajā tas varbūt pats atkal nosēdīsies uz manas spalvas, kad vēl pastāstīšu par dažiem notikumiem manā ceļojumā no Šverīnas uz šejieni.

Septiņpadsmitā vēstule

No Libekas

Visbargākos un vistaisnīgākos likumus mēdz ievērot vismazāk. Tā kā ikviens piedevām ir ieinteresēts tos apiet, tad ceļš apkārt tiem parasti ir pilnīgi iestaigāta taciņa. Tādēļ Šverīnā, kaut gan biju iebruucis ar speciālpastu, man neradās nekādas grūtības turpināt ceļojumu uz Lībeku ļoti ērtajā un elegantajā mana viesnīcas saimnieka kariatē par nedaudz vairāk kā pusi no pasta kariatē vietas maksas. Mani ceļabiedri bija kāds apkārtnes aristokrāts un viesnīcnieks pats, kurš mūs it kā paņēma līdzī, bet īstenībā tikai izmantoja izdevību doties bezmaksas izbrau-

kumā. Jūs piekritīsiet, ka labāku kompāniju es nevarēju izvēlēties, lai no karietes studētu šī novada dzīvi.

Kādā miestiņā, kur apstājāties, ievērojām, ka sētas pusē pulcējas ļaudis. Mēs viņiem sekojām. Kāds namdara māceklis nupat uzlika vainagu uz mazas cūkkūts pabeigtajām spārēm un nu iesāka stāstīt, kā ķēniņš Zālamans kādreiz uzcēlis Jeruzalemes templi. Manī pamodās ziņkāre, kādu pāreju uz savu tikko pabeigto darbu viņš atradis. Viņš uz to pārlēca ar, tiesa gan, ļoti pareizu piezīmi: lai cik krāšņa bijusi Jeruzaleme, tomēr zināmu iemeslu dēļ tā nav saņēmusi tādu celtni kā šī. Viņa publika sirsnīgi smējās, bet es gremdējos pārdomās par pēcnāves slavu, kas gudrā jūdu ķēniņa vārdam lika atskanēt no Mēklenburgas ciema krogus cūkkūts jumtgaies. Vai gan bieži vien nerodas vēlēšanās uzsaukt slavenībām, tāpat kā Voltērs uzsauca zināma veida godam: «Pie velna! Tur tu esi nolīdis!»

Pie viesnīcas durvīm Rēnas pilsētiņas pievārtē, kur ieturējām pusdienas, sēdēja kāds vīrs ar žabo un manšētēm un lasīja. Viņš piecēlās, sveicināja mūs ar ļoti nopietnu sejas izteiksmi un tad atkal domīgs apsēdās pie savas grāmatas. Drīz pēc tam viņš aizgāja un to atstāja. Cerēdams atrast vismaz Monteskjē «Likumu garu»¹³¹, es to atvēru un ieraudzīju «Glorioso jeb dižais velns» — droši vien visām istabmeitām pazīstamu bandītu romānu. Kad sēdāmies pie galda, nelūgts ieradās arī cienīgais vīrs, ieņēma vietu galda galā un augstprātīgā labvēlībā tēloja saimnieku. Iesāku sarunu ar viņa lasāmvielas slavinājumu. Viņš sirsnīgi piekrita, tomēr starp citu paziņoja, ka grāmatu rakstīšana vispār esot tukša laika nosīšana, ar ko nodarbojoties cilvēki, kas neesot iemācījušies neko derīgu. Jūs varat iedomāties, ka es viņam tūlīt ļoti enerģiski piekritu. Es pat ierosināju visus rakstniekus tūlīt iesaukt bundziniekos, jo viņu lielākā vēlēšanās taču vienmēr ir sacelt pamatīgu troksni. Šo ideju viņš apbalvoja ar atkārtotu uzslavu. Nu ieinteresēts pētīju, kas ir šis mūsu gudrais. Viņš neslēpa, ka nu jau trīs nedēļas uzturoties Rēnā un ik dienas dodot astoņas līdz desmit deju stundas. Rudenī viņš apceļošot lielas pilsētas — Parhīmu un Grābovu.

Jautra ribēšana no bumbotavas manus ceļabiedrus ievilināja dārzā, un es viņiem sekoju. Seit mēs sastapām godājamu pulciņu vīru raiba katūna pidžamās, naktsmicēs un

nomītās korpēs. Tādi tituli kā «senatora kungs», «pilsētas fogta kungs» utt. mūs drīz vien pamācīja, ka esam smalkāko Rēnas pilsoņu sabiedrībā, un pieklājība, ar kādu ikviens no viņiem sev prasīja pudeli alus, liecināja par viņu ievērojamo, laimīgo stāvokli. Katrā ziņā tie bija augsti labvēļi, no kuru prāta bija atkarīga mūsu smalkā deju meistara laime šajā pilsētā, solīdi un pārtikuši vīri, kuriem nebija nekādas vajadzības pārcelties uz lielajām pilsētām Parhīmu un Grābovu, lai atrastu maizi. Mēs ieskatījāmies viņu spēlē, un es, kurš neprotu turēt rokā bumbu, es nogāzu — nē, nekādā gadījumā es nelielos! — pusstundas laikā es divas reizes nogāzu visus deviņus ķeļļus. Ha! — es iesaucos, — kaut to dabūtu zināt «Jēnas Literārā Avīze!» Es gribētu gan redzēt, vai tai nerastos respekts pret maniem talantiem, jo savās kritikās tā ik nedēļu mēdz sešas reizes nogāzt «slotas kātu», augstākais — «trīs ķeļļus». Man gandrīz vai radās vēlēšanās palūgt klātesošās Rēnas autoritātes izdot man apzīmogotu apliecību par šo notikumu, lai to nosūtītu šai avīzei.

Turpinot ceļojumu, barons izteica savu sašutumu par augstprātīgo nopietnību, ar kādu pret mums bija izturējies deju skolotājs. Es viņu aizstāvēju, norādot uz nozīmīgākiem vārdiem. Cienīgā, augstprātīgā izturēšanās cilvēkiem bez iekšēja satura ir tikpat nepieciešama kā bezkaulu insektiem cietā āda vai apvalks. Visam radījumam nebūtu nekādas noturības, ja tā ļodzīgumu nemaskētu vismaz nedaudz stīvuma.

Šeit Lībekā no senākiem paziņām apmeklēju vienīgi dažus: kādu ļoti godājamu tirgotāju, dzejnieku Overbeku un kādu agrāk ar savu asprātību un laipnību man nozīmīgu sievieti. Pirmais nelaimes gados bija daudz zaudējis, taču nebija saliekts. Otrais jau ilgu laiku bija senators, ir vairākas reizes kā deputāts sūtīts pie Bonaparta un, šķiet, savu vieglo, priecīgo dabu nav gluži neskartu iznesis caur darīšanu drūzmu. *** kundze kļuvusi vecmāmiņa. Viņa ar sirsniību man stāstīja par savu mazdēlu; taču tas, ko viņa runāja tolaik, kad šī mazdēla tēvs jāja uz mana spieķa, tiklīdz biju to nolīcis, man šķita daudz saistošāks.

Trešā grāmata

Atsevišķi apcerējumi

Otrā vēstule

Galvenās vācu ķeizarkroņa nemantojamības sekas

No visa Kārļa Lielā valdīšanas laika man nekas nav iedvesis tik dziļu godbijību pret viņa milža garu kā hercoga titula likvidēšana. Grāfi, kurus viņš iecēla hercogu vietā, kā zināms, bija tikai atsevišķu novadu tiesneši un pārvaldnieki, un vienīgi tad varēja cerēt uz savu amatu saglabāšanu visam mūžam — bet ne mantošanas kārtībā, — ja viņi tos nevainojami pildīja monarha un tautas interesēs. Tā bija varena plaisa visā feodālajā kārtībā un vienlaikus arī skaļš paziņojums: valsts iekārtas un pārvaldes mērķis ir tautas labklājība, un tai pienākas tieša troņa aizsardzība.

Šī iedibinājuma un šīs patiesības saglabāšanu varēja gaidīt vienīgi no varenas rokas, bet Kārļa pēcnācēji bija ļoti vāji. Tādēļ jau ļoti drīz starp monarhu un viņa tautu divkārsšā stiprumā atkal pacēlās mantojamo vasaļattiecību mūris. Taču pēc tam, kad Vācija jau bija nonākusi tiktāl, ka pat pēc katra karaļa nāves vasaļi paši no sava vidus izraudzījās to, kurš, ievērojot jaunus ierobežojumus, turpmāk tiek uzskatīts par viņu vadoni, pilnīgi izzuda doma, ka valsts iekārtas mērķis ir gādāt par tautas labklājību, un arī doma par tautas tiesībām uz tiešām attiecībām ar monarhu. To pašu vīru pēcnācēji, kuri no Kārļa vai kāda viņa pēcteča bija saņēmuši amatus uz mūžu tikai ar noteikumu, ka tos nesavtīgi pildīs viņa pavalstnieku interesēs, drīz vien šos pavalstniekus uzskatīja tikai par providences radītu dāvanu, kas dota tādēļ, lai viņiem un viņu bērniem būtu pār ko valdīt, un pret pavalstniekiem viņi izturējās kā pret beztiesisku īpašumu. Vienīgi bruņniecība, no kuras viņi paši bija cēlušies un kura viņiem kalpoja kā instruments masu apspiešanai, vēl drikstēja runāt par tiesībām, un ar tās interesēm viņi rēķinājās. Bet citādi — kurš ar dabisku ideju par jebkuras iekārtas un pārvaldes īsteno mērķi nesagatavots pāršķirstītu impērijas senāko vēsturi, tas diez vai ticētu savām acīm un nebūtu pārliecināms, ka tā uzskatāma par lielas nācijas vēsturi — šis sainis ar atsevišķu firstu biogrāfijām un ģimenes paktiem, un

stāstiem par viņu personiskajiem apstākļiem un ķildām ar imperatoru un savā starpā, kurās tautas minētas tikai kā viņu varenības nostiprināšanas līdzekļi un instrumenti, — izņemot gadījumus, kad tās līdzīgi Hanzas un senās Reinas savienības locekļiem ar ieročiem rokās izkaroja zināmu nozīmi arī sev. Ārpus tā — gandrīz nekādas pēdas neliecina, ka kādam vācu firstam būtu ienākusi prātā doma savas tautas vajadzības un laimi likt svaru kausā pret pasākumiem, kurus viņam labpatika veikt kaut vai atsevišķu sava nama locekļu interesēs.¹³² Ja firstam bija vairāki dēli, tad viņš starp tiem sadalīja savus pavalstniekus gluži kā naudas summu vai ganāmpulku, nerēķinoties ar to, ka šo pavalstnieku labklājība varbūt neatliekami prasīja tiem palikt kopā. Un, ja nu brāji dalīšanas dēļ varbūt saķildojās, tad nevienam cilvēkam nekas nebija iebilstams pret to, ka saplosītās tautas daļas, kas nupat vēl veidoja vienotu masu, viena otru apkaroja asiņainā cīņā. Savukārt: ja kāda firsta nams tiešajā līnijā bija izmiris, tad sānu atzaru radinieki sev paņēma viens vienu pilsētu, otrs — otru un trešais — kādu trešo gabalu, itin kā pēc privātpersonas nāves testamentā minēti mantinieki liek aiznest viens vienu, otrs — otru nama iekārtas daļu. Vienotrai cieši tuvu esošas pilsētas un pat atsevišķi miestīņi tādējādi tika atrauti no visiem saviem kaimiņiem, ar kuriem tos jau varbūt pustūkstoš gadus saistījuši cieši sakari un draudzība, un savstarpējas intereses, — un bieži vien tāpēc, lai tiktu piesaistīti tālu, svešu provinču liktenim.

«Tautas ir firstu bagātība, īpašums, kas viņam dots, lai viņi varētu dzīvot!» Šī divaini aplamā doma kā valdniece iet cauri visai Vācijas vēsturei, kopš amatpersonas, ko karolingi bija iecēluš, šos amatus un to piemaksas tiešām bija padarījuši par savu īpašumu, proti, mantojamus. Solis — padarīt par tādiem arī cilvēkus, kuru dēļ viņi bija saņēmuši šos amatus un caur tiem arī varu pār cilvēkiem, — bija nākamais. Tas, ka imperatora troni piešķīra pēc vēlēšanām, viņiem deva iespēju spert arī šo soli. Gandrīz katrās jaunās vēlēšanās viņi paplašināja tā sekas, un tad, kad Trīsdesmitgadu kara iznākums tām piešķīra pārējās Eiropas garantijas, kas politiskajā aspektā iznāca no Vācijas? Itin precīzi iluminēta karte, kas rāda, kā tā bijusi sadalīta līdz Franču revolūcijas sākumam, ja vien iespējams izgudrot pietiekami daudz krāsu tās izgatavošanai, — tā būtu vispamācošākais politiskais darbs, ko

jebkad iespējams dabūt gatavu. Ar vienu pašu attēlu tas izteiktu visdrausmīgākās patiesības, kas pastāv politikā.

Un šī sadrumstalotā, saplosītā, samaltā nācija taču vēl tika uzskatīta par vienu masu, vienu impēriju! Šajā sakarā man bieži nāca prātā tie dzīvnieciņi, ko reizēm var atrast zem dzirnakmeņiem saaugušus kopā savu ķermeņu tievākajās vietās. Stāstīja, ka bieži vien tie ārkārtīgi briesmīgi plosot viens otru, jo šai sugai ir drosme un labi ieroči, bet ikviens uzbrukums no ārienes tos sastop bezspēcīgus. Tiklīdz viens no tiem sper soli, visi tiecas izklīst, gluži kā vējrozes stari, vai arī uzbrūk viens otram. Tā nu tie nespēj nedz aizsargāties, nedz bēgt, un — Bonaparts bez lielām pūlēm noplūca jau sen nogatavojušos 1648. gada miera līguma augļus.

Trešā vēstule

Pašreizējās vācu firstu un viņu tautu savstarpējās attiecības

Jūsu piezīme, augsti godājamais draugs, ir ļoti viltīga, taču mani tā nesamulsina, jo esmu radis runāt atklāti. «Ja Vācijas vājuma,» Jūs sakāt, «cēlonis slēpjas tās sadrumstalotībā, nepārdomātā, vienīgi ģimenes apstākļu nejaušas attīstības izraisītā tās daļu saistījumā un kopējas savienības vārgumā, tad jau droši vien par vācu nācijas labdari jāuzskata tas vīrs, kurš pārcirta Rēgensburgas mezglu, mazās valstiņas dučiem vien saspieda vienā masā un Vācijas lielāko daļu apvija ar saiti, kas tiešām bija savilkta ļoti cieši un stingri.»

Es atbildu: attiecībā uz šo cilvēku, par kuru Jūs runājat, vairāk nekā attiecībā uz miljoniem citu tas, ko viņš darīja, jāšķir no viņa mērķiem un līdzekļiem, ko viņš lietoja tā sasniegšanai. Viņa briesmīgums slēpās tieši tajā apstākļī, ka simts aspektos viņš darīja to, ko bija prasījusi visu saprātīgo [cilvēku] balss, — bez panākumiem, lielākoties arī bez cerības; bet viņa nežēlīgums atklājās tādējādi, ka viss, kam vajadzēja būt viņa mērķim, bija tikai līdzeklis savtīgo valdnieka plānu īstenošanai. Pārmaiņām, ko viņš panāca Vācijā, bija no tās jāizveido vienīgi itin noderīgs instruments viņa turpmākajiem iekarojumiem, un savienība, kurā viņš iepina firstus, nebija nekas cits kā ķēde, kuras galējos posmus 1809. gadā viņš piekāra sev pie

jostas. Laimīgā kārtā viņš uzskatīja par pabeigtu darbu, kas bija tikko iesākts un kam bija nepieciešams cilvēka mūža ilgums, lai iekšpusē tiešām kļūtu par to, ko solīja ārpusē. Savā apmātībā, kas izskaidrojama vienīgi ar viņa vispārējo cilvēku nicināšanu, viņš, ar varu ieviesdams karaklausību, vāciešiem uzspieda gandrīz apdzisušo pārliecību par ikviena vesela vīrieša spēju aizstāvēties un vienlaikus daļēji ar paplašinātas, daļēji ar jau paša piešķirtas suverenitātes starpniecību ielika viņu firstu rokās līdzekli tautu jaunatmodinātā spēka izmantošanai bez kādām grūtībām pret viņu pašu, ja uz to mudinātu apstākļi. Milzīgās grūtības, ko viņš uzkrāva sakarā ar savu karagājienu uz Krievzemi, vāciešus iemācīja iepazīt visu viņa jūga smagumu, nelaimes, kas viņu kā ar pātagu padzina no Maskavas, viņiem parādīja iespēju nomest šo jūgu, un tāpēc viņi sakopoja spēkus, ko viņš pats bija attīstījis vācu valstīs. Uz vāciešu aicinājumu izkarot brīvību cēlās no jauna aizstāvēties spējīgās tautas, pievienojās pēkšņi pret viņu pavērstajām armijām, palīdzēja viņu notriekt zemē, aiznest uzvaru uz viņa paša provincēm, viņa galvaspilsētām, viņa pilīm; padzīt viņu no Francijas, iztriekt no kontinenta. — Tās atgriezās un nu jautāja sev: Ko mēs gribējām? Ko esam ieguvuši?

Šķiet, ka pirmajā jautājumā starp vācu firstiem un viņu tautām tiešām nav bijis skaidras vienprātības; tādēļ ļoti iespējams, ka par otro [jautājumu] kādreiz izcelsies asiņainas nesaskaņas. Daži firsti vai vismaz viņu ministri ar brīvību, uz kuras izcīnīšanu viņi aicināja tautas, sapratuši to, ko citkārt tik slavinoši mēdz saukt par vācu brīvību, proti, firstu tiesības izturēties pret savām tautām atbilstoši iepriekšējā vēstulē izklāstītajiem uzskatiem, un pirmām kārtām, to, ka lielās armijas, kuras turēt viņus piespieda Bonaparts, un milzīgās nodevas, ko tā labā bija spiesti uzlikt saviem pavalstniekiem, viņi tagad varētu izmantot paši savās interesēs, izmantojot paplašināto suverenitāti, ko viņiem piešķīra Napoleons. Turpretim tautas gaidīja, ka šī brīvība izpaudīsies tādējādi, ka tiks likvidēts nodevu un karaspēku pārmērīgais lielums, ka tādēļ, lai tas nekad neatgrieztos, tās iegūs savu interešu pārstāvjus — kārtu satversmi. Vācu valstu kabineti zināja par tautu cerībām un tās nenosodīja, kā to pierāda vairāki Savienības akta paragrāfi, tomēr to piepildīšanā paveikts visai maz. Jo armiju samazināšana, kas šur tur notikusi, principā atkal zaudējusi savu labvēlīgo iedarbību sakarā

ar zemessardžu stingri militāro organizāciju. — Varbūt tieši pašu tautu skaļo saucienu dēļ pēc kārtu satversmes, tiesību vienlīdzības utt. firstiem likās bīstami piešķirt to, ko tautas vēlas.

Man šis viedoklis šķiet nepamatots. Citās formās firsti attiecībā pret kārtām valdīs tikpat brīvi kā tagad un, ja vienā vai otrā punktā arī būs ierobežoti, tad personiski nedzīvos mazāk laimīgi kā tagad. Vienīgi viņu ministri saskarsies ar grūtībām [kad būs jāizdomā], kā firstu gribu pacelt pāri likumam. — Turpretim, ja tautu vēlmes piedzīvos pilnīgu neveiksmi, es baidos, ka nākamais ārējais karš tad Ēzopa fabuliņu pārvērtīs par vēsturi.

«Skrien, ēzelīt, skrien!» kāds zemnieks sauca savam lopiņam. «Tuvojas laupītāji!» — «Vai tu domā,» tas atbildēja, «ka viņi spēs mani sist ilgāk nekā dienu un nakti, kā to dari tu?» — Ir tikai viena droša garantija tam, ka tautas, reiz uzbudinājušās, nesatricināmi turas pie zināmiem apstākļiem: savas labklājības sajūta vai arī iespēja pašvīgi tiekties uz to. Jābūt labumiem, kuru klātesamība saistīta ar šiem apstākļiem. Bet tas, pēc kā tik daudzas vācu tautas tagad tik dedzīgi vienīgi ilgojas, tas Francijā iekļautajiem viņu brāļiem Elzasā un Lotringā jau ir, jo viņi pieder pie Francijas. Kaut šis apstāklis nekad nekļūtu par malduguni!

Vācijā ir vēl trešā partija. Tā ilgojas tur visu atkal redzēt tādā stāvoklī, kāds pastāvēja līdz revolucionārā kara sākumam; tas nozīmē Vācijas atgriešanu tajā bezspēcībā, kas vienīgā tai atnesa visu postu, par kura upuri tā kļuva. Par šīs partijas vēlmēm un plāniem būtu vērts pasmieties, ja tās pozīcija nebūtu tik ļoti draudīga. Tā lielā mērā veido valdnieku tuvāko dzīves loku, tātad gūst pieeju viņu ausīm. Vai tā nekad netiek izmantota valdnieku noskaņošanai pret taisnīgajām tautas prasībām? — Savukārt pati tā veido augstāko pavalstnieku kārtu, kas attiecībā pret troni cenšas pastāvēt uz savām tiesībām. Zināmā zemē tika skaļi izteikta apsūdzība, ka viņi izmanto šo apstākli, lai uzņemtos par tautas vadītājiem un liktu tai darboties savu plānu īstenošanas interesēs, kamēr tauta domā, ka rīkojas savā labā.

Cerams, ka abas pirmās partijas nonāks pie miermīlīgas saprašanās, jo abas viena otrai nevēl ļaunu, tikai vēl tic, ka nedrīkst piekāpties tajā, ko uzskata par savām neatņemamām tiesībām. Kas attiecas uz trešo partiju: ja tā tēlos

Ipsu starp diviem āžiem, tad galu galā piedzīvos tās likteni, un neviens to nenožēlos.

Sakarā ar to pretenzijām: arī Krievzemē pirms apmēram divsimt gadiem mēģināja tagadnei gluži kā sprunguli nomest starp kājām pagātni. Ātsaukdami uz to, ko par viņu senčiem vēstija rangu tabulas, kņazi un bajāri lie-dzās pakļauties pasākumiem, kurus monarhs uzskatīja par nepieciešamiem. Viņš atrada ceļu, kas ātri noved pie mērķa. Viņš pavēlēja sanest vienuviet visas rangu tabu-las un publiski sadedzināt tās.

Ļoti apdomīgajā, augsti izglītotajā un vispirmām kārtām ļoti rātnajā Vācijā no kaut kā tāda, protams, nav jābai-dās — jau tikai to juku dēļ vien, ko tas izraisītu akadēmiskajās auditorijās. Ko gan tad iesāktu profesori un viņu čakli bijušie, bet pēc tam daļēji augstu kāpušie klau-sītāji ar savu vēsturisko un valstisko erudīciju? Tā kļūtu pilnīgi nevajadzīga, ja cilvēki reiz izšķirtos uzgriezt mu-guru visām piezīmēm par to, kas Vācijā kādreiz noticis, un gluži vienkārši nodarbotos ar to, kam jānotiek tagad, lai tā neaizietu bojā. Bet tie krietnie vīri pelnījuši pienā-cīgu respektu. Viņu saistošie spriedelējumi — kā tur bija? kā tas ir? un kādi metafiziski jēdzieni ir valsts iekārtu pamatā? — Vai gan bada laikos iespējams tukšajā tirgū piedāvāt ko derīgāku par maizes cepšanas vēsturi un to ķīmisko pamatteoriju izskaidrojumu, uz kurām balstās mai-zes cepšana?

Ceturtnā vēstule

Politiskā rakstniecība

Ja Dievs dotu un Jūsu bažām, godājamais draugs, būtu kaut kāds pamats, tad vismaz šajā ziņā Vācijā valdītu vienotība. Ja būtu rakstnieku partija ar neapšaubāmu ietekmi, tad neizbēgami būtu arī pretēja partija: debates notīktu ar noteīktu mērķi, un to iznākums vienmēr būtu kaut kāds rezultāts. Bet tagad kustas simts partijas, un katra no tām ar vislielāko straujumu liek publikai pie sirds savu priekšmetu un atrod lasītāju pulciņu, kas tiešām interesējas tikai par to un visu pārējo noraida kā mazsva-riģu. Tas nevar novest pie vispārēja sprieduma.

Anglijā sabiedrības balss ir krietns vējš, kas brāžas cauri mežam, — veselīga, spēcīga dabas elpa nepārprotamo nacionālo interešu labā. Francijā revolūcijas laikā tā bieži vien pacēlās līdz šausmīgi trakojošam viesulim, kurš tomēr lielākoties kauca vienīgi lazdājā. Atsevišķu personu uzpūtība un savtīgums, aizspriedumi un kaislības bija tie kairinājumi un mērķi, kuru dēļ tas plosījās. Senlaicīguma nomāktajā, politiski un ģeogrāfiski tik daudzšķautņainajā Vācijā tā atgādina caurvēju, kas brīžiem kauca, brīžiem čukst vecas pils izlauztajās durvīs un logos. Šur tur tā dziesma skan kā Eola kokle,¹³³ taču noteikta veida mūzika, kā Jūs zināt, ar šiem ģeniālajiem instrumentiem nav izpildāma. Pastāvot tik daudzkārtēji sašķeltām Vācijas interesēm, kā arī tādēļ, ka ne tikai katra valstiņa, bet arī gandrīz katra tās iedzīvotāju kārta izvērza rakstniekus, nav iespējams ieviest kaut nelielu saskaņu priekšmetu iztīrīšanā: vēl jo vairāk — par mērķu vai nolūku vienotību šajos apstākļos var runāt tik maz, ka — ticiet man, tā ir Vācijas nelaime, ka Brandenburgas, Bavārijas, Saksijas, Hanoveres, Austrijas rakstnieki visi raksta vienā un tajā pašā valodā. Turklāt viņi bieži vien domā un runā par vienu un to pašu priekšmetu, kad tas tā it nemaz nav; viņi uzskata par savu pienākumu atspēkot lietas, kas nemaz nav teiktas tajā nozīmē, kādu viņi domā saskatām; viņi aizstāvas pret uzbrukumiem, kas nemaz nebija vērsti pret viņiem, ar pamatojumiem, kas vispār nav attiecināmi uz to valsti, par kuru runājis viņu pretinieks, utt. Sajukums karaļa Agramantes nometnē, ko tik daiļrunīgi attēlo Aristosto¹³⁴, ir tīrais sākums salīdzinājumā ar to, ko ārzemnieka objektīvajam skatienam piedāvā vāciešu politiskā rakstniecība. Tikai viena rakstnieku suga ir vienisprātisvismaz par priekšmetiem un iztīrājuma formu, proti, — politiskie metafiziķi, un tie ir ļoti izmanīgi ļaudis. Ir taisnība tas, ko viņi saka; dzīvē tas ir reti pielietojams vai nekad, taču to no viņiem arī nevajag gaidīt. Starp citu, tāpat kā Arhimēdam¹³⁵, viņiem pietrūkst tikai viena punkta ārpus vēsturiskās realitātes sfēras, lai visu pieredzes pasauli uzšautu spekulācijas tukšajā zilgmē. Ja viņiem tādu punktu iedod, ja viņiem piekriņ, ka divi un trīs ir astoņi, tad pret viņiem vairs nav iebilstams neviens vienīgs vārdiņš. Bet kādēļ gan viņiem neparādīt tādu laipnību? Par to viņi mūs atalgo ar tik meistarīgu laika kavēkli!

Kad vakar no rīta sēdēju savā jasmīnu lapenē, man acu priekšā nolaidās zirneklis. Manu spieķi, ko ar smaili biju

iedūris zemē, tas acimredzot bija noturējis par stingru atbalstu (divi un trīs — astoņi vietā), jo piestiprināja pie tā sava pirmā pavediena vienu galu. Pasmaidīdams atzinu, ka zirneklim taisnība, un mierīgi raudzijos, kas nu notiks tālāk. Tas pa savu pavedienu atkal uzskrēja augšā, šaudījās gaisā pa labi un pa kreisi, atkal lejup uz spieķi, atkal augšup. Pēc pusstundas ar patiku varēju redzēt, ka manā priekšā karājas nevainojams mākslas darbs, matemātiski pareizi izpildīts ikvienā daļā, kuram, par spīti precīzajam plānam, tomēr bija lemts saplosītam plivināties gaisā, tiklīdz tā sākotnējā pamata patiesā būtība atklājās tādējādi, ka es paņēmu savu spieķi, lai dotos tālāk. Taisnību sakot, es to būtu darijis tikai ar nožēlu, taču apbrīnas cienīgais mākslas darbs jau bija saplēsts, pirms es aizgāju. Mans Lempis bija sadzinis man pēdas un lieliem lēcieniem iedrāzās lapenē cauri meistarīgajam audumam, it kā tā nemaz nebūtu bijis. «Tu, rupjā — dabas gaita!» es viņu norāju, bet viņu tas neuztrauca; gluži otrādi, nezinot par to ne vārda, viņš aizslaucīja vēl tik daudz matemātiski drošu aprēķinu, cik varēja aizsniegt ar savu luncīgo ķermeņa daļu.

Mājupceļā atšķīru jaunu grāmatu, ko biju gribējis lasīt lapenē un zirneklī dēļ aizmirsis. Atradu dziļdomīgu pētījumu par katras suverenitātes izcelšanos un iedabu, par tās mērķiem un robežām. Ko par to māca daba? «Kam ir vara to izcīnīt, tā griba kļūst par likumu.» Pašķirstīju tālāk un atradu iztīrājumu par to, kāda ir vienīgā labā, tautas aplaimojošā iekārta. Ko saka daba? «Lai iekārta būtu pilnīgi piemērota, tai pakāpeniski jāattīstās no tautas vajadzībām gluži kā gliemežnīcai no gliemeža ķermeņa. Tur, kur tika izveidoti apstākļiem atbilstoši institūti, tauta jutās labi, līdz — mainījās apstākļi. Ja tad netika mainīti arī institūti, tā bija nelaimīga.» Beidzot uzdūros neatspēkojamam pierādījumam, ka ikvienā labā iekārtā likumdošanas un izpildvarai jābūt šķirtām, turklāt jābūt augšnamam un apakšnamam. Turpretim vēsture rāda: kur izauga divkāršs stumbrs, tur pati no sevis veidojās arī divkārša galotne; kur tika pāršķeltis vienkāršs stumbrs, lai mākslīgi iegūtu divkāršu galotni, tur vienmēr bija redzama tikai viena vienkārša — nokaltusi.

Piektā vēstule

Turpinājums

Protams! Protams! Starp šiem metafiziķiem un starp vācu politiskajiem rakstniekiem vispār ir ļoti augstu cienājami vīri, no kuriem es bieži vien esmu ar pateicību mācījies: tomēr tas it nemaz neuzlabo politiskās rakstniecības vispārējo raksturu — un tikai par to es runāju, kad peļu. Labie, saprātīgie rakstnieki stāv savrup, kā jau vienmēr un visur viss sevišķi izcilais. Kas veido masu, tas parasti labākajā gadījumā ir viduvēja prece.

Toties es gribu gan sniegt paskaidrojumus par kādu vācu rakstnieku šķiru, ko nevaru raksturot labāk, kā nosaucot viņus par aizgrābtajiem skolmeistariem. Tā tiešām sastāv gandrīz vai tikai no vīriem, kas ir vai bija skolotāji — augstākajā mērā godājama kārta, taču tie locekļi, kas pārlec pāri tās robežām, nespēdami atmest savus paradumus un uzskatus, lai vaino paši sevi, ja par viņiem smaida vai rausta plecus. Var būt, ka viņiem pret savu nāciju ir godīgi nodomi; tomēr viņu izturēšanās ir gandrīz vai ērnota. Apreibuši no autoritātes, kāda viņiem ir vai bija skolas solu priekšā, viņi nāciju grib vadīt, paskubināt, dot pamācības par tās patieso labumu tāpat un ar tiem pašiem motīviem kā zēnus savās klasēs. Viens piemērs! Kad 1813. gadā Ziemeļvācijas pilsētniekiem un zemniekiem vajadzēja sacelties, lai padzītu francūžus, šie vīri izmeta veselus sējumus, pilnus ar deklamācijām par seno ģermāņu varonību un par Armīniju, kuru pie saviem senčiem var pieskaitīt varbūt drīzāk francūži nekā vairums vāciešu un par kuru vāciski runājošajiem vardu un sorbu pēctečiem Brandenburgā, Pomerānijā, Mēklenburgā un Saksijā nav itin nekādas daļas, un kuru nepazist tauta nevienā Vācijas provincē. Tautas savu pienākumu izpildīja ar entuziasmu ne jau tādēļ, ka Armīnijs¹³⁶ kādreiz pārspēja viltībā romiešu karavadoni, bet gan tādēļ, ka tās līdz izmisumam bija novedušas pārestības, kas bija jācieš no francūžiem vai viņu dēļ. Taču šie kungi bija tikpat cieši pārliecināti, ka to panākuši tieši viņi, kā Ēzopa muša uz ripojošiem ratiem bija iedomājusies, ka putekļus sacel viņa, — un simts sacerējumos to apgalvoja visai pasaulei. Lai arī miera laikā turpinātu savu vācu atdzemdināšanas darbu, viņi centās padarīt par modi tādus tērpus, kādus augstākās vācu kārtas pirms dažiem gadsimtiem bija

noskatījušas no ārzemēm un kādus viņi atrada attēlotus bibliotēku vara gravīrās. Tauta smējās. Tālāk viņi ar īstu niknumu uzklupa visiem svešzemju vārdiem, kas jau kopš ilga laika ieviesušies vācu valodā un lielākoties ir patiesi tās bagātinājumi; viņi tos mēģināja aizstāt ar jauniem izteicienu briesmoņiem, ko nav viegli saprast pat citiem vācu zinātniekiem un kas no valodas iztaisītu vārdu jūkli, kas laupītu visu tās skaistumu un lielāko daļu senāko dižo vācu rakstnieku, burtiski, izspiesu no apgrozības, ja vien tas jebkad kļūtu par valdošo. Visi, izglītotie un neizglītotie, kas paši nepiederēja pie šīs biedrības, atkal smējās. Beidzot runa ir par jaunas satversmes ieviešanu Vācijā. Un atkal šie kungi ir klāt ar pašiem pamatīgākajiem apcerējumiem par to, kā Vācijā bijis pirms divsimt, piecsimt, tūkstoš, pat pirms divtūkstoš gadiem, un to iesaka kā paraugu vai avotu tiesībām, kādām tām jābūt nākotnē. — Atzišos Jums, ka viens vienīgs pamatīgs pētījums par to, kādēļ Baltijas jūras piekrastē vairs nepadodas vīnogas, vai par to, kā pasargāt no sala zirņu ziedus, manās acīs būtu vērtīgāks nekā visa šitā skolmeistariskā būšana.

Bieži esmu šaubījies par to, vai šie citādā ziņā lielākoties ļoti augstu godājamie vīri savas pedantiskās deklamācijas domā nopietni. Bet dusmas, kādas viņus pārņem, ja pret viņu izturēšanos uzdrošinās izteikt kādu, lai cik saudzīgu, iebildi, mani ir pārlicinājušas. Viņi tiešām tic, ka sekmēs nācijas labklājību ar to, ja tirgus laukumos nolasīs akadēmiskās burtnīcas. Gribot negribot Jums radīsies vēl cits jautājums, proti, kā ir iespējams, ka tāda rakstniecība var dot ievēribu, pat laimi lielā, augsti izglītotā nācijā? Atminieties tikai, kā veidojas literārās debates Vācijā, un šī parādība Jums būs izskaidrota! Ja Vācijai būtu liels kultūras un zinātnes dzīves centrs, tad pedantisms nevarētu ieviesties; bet, kad tā sadrumstalota pāris simtos sīku pilsētiņu, tad pat daudzi tādi vīri, ko daba aicinājusi būt brīviem, asprātīgiem domātājiem, apkārtnes un apstākļu sīkmanības dēļ kļūst par pedantiem. Kad nu kāds no viņiem — jo tieši tie, kas varēja kļūt par kaut ko labāku, sava īstā, bet nepareizi izmantotā spēka dēļ ir viskaitīgākie — kādu skolas viltību izkliežis kā augstu patiesību, tūlīt visās pilsētās un pat ciematos atrodas pāris vīru, kas, tāda paša stāvokļa nospiesti un tādas pašas vēlēšanās izcelties un to izmainīt skubināti, šīs blēņas uzķer, slavē un apstrīd, taču vienmēr pret to iztu-

ras kā pret sevišķi svarīgu lietu. Un kā uguns rugainē, uzšaudamās tūkstoš liesmu mēlītēs, tā ātri aplido Ziemeļvāciju. «Visa Vācija,» tūlīt atskan balsis, «ar to nodarbojas, ir to atzinusi!» Vajadzētu teikt: visā Vācijā to darīja hipohondriķi, kas nebūtu hipohondriķi, ja nebūtu izkaisīti pa visu Vāciju.

«Bet,» Jūs varbūt sacīsiet, «starp vīriem, par kuriem jūs runājat, ir taču daudzi ļoti slaveni, pat ārzemēs slaveni. Vispirms atgādināšu, godājamais draugs, to, ko teicu par viņu garu: tas ir spēcīgs, bet iet sānceļus. Bet, kas attiecas uz dažu pedantu slavu, kuri nav pelnījuši, lai viņus godinātu, tad vajag būt vērojušam, kā tā rodas. Vispār Ziemeļvācijā kā no nesatricināmas pamatpatiesības iziet no tā, ka tur visu zina un dara labāk un vislabāk. Ja nu parādās kāds ziemeļvācietis un pieticīgā laipnībā pasaka: — Domāju, ka šo jautājumu es zinu labāk, nekā to zina ārzemēs, — tad tūlīt atrodas pusducis citu, kas dzīvo no jaunumiem un savā mazpilsētnieciskā *plurali majestatico* apgalvo: mūsu X to zina labāk. Tad pāris citu runā par «mūsu X autoritatīvo labākzināšanu». Beidzot kāds iesaucas: «Mūsu savas labākzināšanas dēļ slavenais X» — un slava radīta, bieži vien šo labākzināšanu nepārbaudot, vēl biežāk, — to nepierādot. Ja nu tuvumā ir kāds siks firsts vai ministrs, kurš tēlo zinātņu aizgādni, vai tad viņš var izdarīt kaut ko vieglāku, lai radītu pats savu slavu, kā piešķirt iztikas līdzekļus vai vismaz titulu kādam par slavenu nosauktam labākzinātājam? Tad viņa augstie nopelni pacelti pāri jebkādam pārbaudēm. Ja nu gadījumā piešķirts pat kāds amats, kas dod ietekmi, tad neapšaubāmi ir gatavs dižais rakstnieks visu to mutē, kuri domā, ka viņš tiem kādreiz varēs būt noderīgs. Es Jums varētu nosaukt vienu no visaprobežotākajiem pedantiem, kurš šādā veidā, pateicoties pāris ārkārtīgi viduvējiem apcerējumiem par dažām nenozīmīgām vēsturiskām detaļām, panācis, ka viņu pieskaita pie Vācijas dižajiem vēsturniekiem. — Bet ārzemēs atkārtu Vācijas blāvēju vārdus, jo to nezina.

Sestā vēstule

Turpinājums

Krietni augstāk par tiem rakstniekiem, kurus Jums raksturoju iepriekšējā vēstulē, stāv kāda cita šķira pasaulē pazīšanas, meistarības un praktiskā saprāta ziņā, bet

Ļoti stipri zemāk par viņiem morālās vērtības ziņā. Nezinu viņiem labāka apzīmējuma kā vien politiskās rakstāmspalvas. Pie šās šķiras gandrīz bez izņēmuma pieder vīri ar spožiem talantiem — jo citādi neder viņu darbam —, bet bez goda sajūtas, bez tiesību un patiesības mīlestības. Apgādājušies ar tituliem, labām pensijām vai viegliem un ienesīgiem posteņiem, viņi omulīgā mierā gaida uzdevumu — kas attiecīgajos apstākļos uzskatāms par patiesu un taisnīgu! — un tad pierāda, ka tas tāds ir, ar visu savu gara izmanību un rakstura piekāpību, ko piedēvē senajiem grieķu sofistiem. Nav tādas mulķības, ko viņi nebūtu gatavi iztēlot kā augstākajā mērā gudru un svētīgu, nav tāda tirāniska pasākuma, ko viņi nebūtu gatavi iztēlot kā ļoti taisnīgu un cildenu, ja viņiem par to samaksā, — izņemot vienīgi tos gadījumus, ja par pretējo viņiem apsolītu vēl vairāk. Viena no šīm rakstāmspalvām pirms apmēram diviem gadiem «Hamburgas Korespondentā» ievietoja prātojumu, no kura izriet, ka visi vācu firstu nami cēlušies no pārcilvēciskām būtnēm, no pusdieviem. Kāda cita — varbūt tā pati — 1817. gadā kādā protestantiskā valstī sausiem vārdiem iespieda: vienīgi tie firsti, kuri pāvestu atzīst par savu laicīgo vadoni, uzskatāmi par īstiem un ir tiesīgi prasīt paklausību no savām armijām. Par kādu citu [rakstāmspalvu] vēstī, ka, saņēmusi uzdevumu no diviem nevienprātīgiem galmiem, tā vienlaikus esot strādājusi pie raksta par un pie cita raksta pret zināmu pasākumu un pēc tam, izpildot kādas trešās partijas vēlēšanos, trešā sacerējumā ļoti asi izsmējusi abas pirmās partijas. Vai tas ir pilnīgi pamatots apgalvojums, es nezinu; taču man tas šķiet visai iespējams. Šie ļaudis rakstīšanu uzskata par amatu, ko viņi izpilda katram, kurš maksā, neuztraucoties par viņa nolūka vērtību. Tad kādēļ gan lai viņi nepārdotu savus prātojumus vienlaikus diviem ienaidniekiem, tāpat kā ieroču meistars bez šaubīšanās apgādātu vienlaikus divus duelantus ar ieročiem, ar kuriem viņi grib viens otru nogalināt? Par zināmu citu darboņu divpusējo pakalpību Itālijā es aiz tīras pieklājības negribu atgādināt.

Protams, tamlīdzīgi apstākļi, iespējams, bijuši visās zemēs un visos laikos; taču sagadijušies vairāki apstākļi, lai Vācijā tas viss tieši pašreizējā momentā būtu desmitkārt bīstamāk, nekā citkārt un cituviet jebkad bijis. Publisko spriedelējumu laiks Vācijā nekad nav bijis neatvairāmāks kā tagad; ja tie kļūs par nekrietnības instrumentu,

ak, kādu postu tas spēj radīt! Tautas tiranizēšana ir negēliba; taču tās muļķošana, tās izpratnes saduļķošana ir daudz bīstamāka ļaunprātība. Tās izcilās galvas, kas spētu stāties pretim šiem talantīgajiem ļaundariem, ir retums, un vēl retāk tām piemīt tas patriotiskais spars, kas nepieciešams, lai to izdarītu, jo cīņa pret šiem pilnvarotajiem vienlaikus arvien ir arī maskēta vai atklāta to personu apkarošana, no kurām nāk attiecīgais uzdevums, pieskaitot vēl to, ka pašlaik daudzās vietās, šķiet, kļuvis par principu preses brīvību, kuru tieši gan neviens nevēlas aizskart, nosmacēt ar apmelošanas procesu veicināšanu. Atcerieties, kā minētie apmaksātie rakstāmpalvas algotņi parasti ir apgādāti un ka tieši kategoriski taisnprātīgi tiesību un saprāta aizstāvji, pateicoties tieši tai īpatnībai, kas viņiem ļauj būt tādiem, nav spējīgi tiekties uz līdzīgām īpašībām, ka viņi, balstoties lielākoties tikai uz sava rakstura morālo vērtību, šiem ar titulu un ordeņiem un ietekmi bruņotajiem tiesnešu krēsliem priekšā stāv pretī gluži vai kaili, — un no tā pats izdariet secinājumus, kādi laiki, šķiet, iestājas sabiedriskās domas brīvībai gaitai.

Laimīgā kārtā nav nemaz tik viegli apdullināt un samulsināt tautas spriešanas spējas. Tā ļoti reti iebilst pret nepareiziem spriedelējumiem, bet vairāk tic savām veselīgām piecām maņām. Tādēļ varbūt ir iespējams populāros rakstniekus nobiedēt līdz mēģināšanai, taču nav iespējams piešķirt popularitāti tādu plānu aizstāvim, kurus tā ienīst; un vairāk kā skaidrs, ka tā pati paceltu savu balsi, ja ***

Septītā vēstule

Par Vācijas vienību

Vairums politisko rakstnieku, kuri Vāciju tagad cenšas nodarbināt ar saviem referātiem un strīdiem, nav nākuši no tautām tādēļ, ka viņiem būtu dzīvas zināšanas par to vajadzībām un viņi justu nepieciešamību iestāties par to apmierināšanu. Viņi ieradās pie tautas no saviem kabinetiem un sprediķoja tai par vēlmēm, kurām saskaņā ar viņu sistēmām un aprēķiniem tai nepieciešami vajadzētu būt — vai kurām jābūt atbilstoši zināmu personu plāniem. Tādēļ lai Jūs nepārsteidz, godātais draugs, ja Jums teikšu, ka prasības, ko šie vīri izvirza nācijai labā, ļoti daudzos punktos ir gandrīz vai pretstats tam, ko tā pati vēlas.

Jūs jau gan ticēsiet, ka arī Vācijas vienība, pēc kuras no visām valsts pilsētiņām (no galvaspilsētām un rezidencēm — reti) atskan tik neatlaidīga prasība, pieder pie šīm lietām? Teorētiski katrs to atzīst par vēlamu, reāli — gandrīz vienīgi tie rakstnieki, kas to sludina.

Ja Vācija būtu valsts, tad tā būtu viena no varenākajām, kādas pastāv Eiropā. Uz visiem laikiem tā būtu atbrīvota no svešas varas iebrukuma. Bez riska kļūt par kaujas lauku, kurā svešas nācijas kārto savas tai bieži vien svešās ķildas, tā bieži vien uzstātos kā šķirējtiesnesis starp tām. Savās robežās tā varētu veikt lielus pasākumus savu iedzīvotāju labklājības interesēs utt., utt., utt. Tas viss ir pats par sevi saprotams un, pateicoties pirmām kārtām vienprātībai, ko starp visiem firstiem un tautām uz laiku radīja pēdējā kara norise, tik skaidri nostiprinājies pieredzē, ka esmu pārliecināts: sastādot Savienības paktu, visi vācu firsti pilnā nopietnībā gribēja panākt Vācijas vienību. Taču tikpat droši man šķiet tas, ka ātri pamodusies apziņa par lielajiem upuriem, kas tādēļ būtu jānes, un riebums pret tiem bija tas, kas tik ļoti novilcināja bundestāga atklāšanu.

Tas riebums ir pilnīgi attaisnojams, ja vācu firstos atzīstam tos, ko visos pārējos cilvēkos uzskatām par taisnīgiem, proti, paturēt to, kas kādam pieder saskaņā ar vispārātzītām tiesībām. Minētā vienība, lai tā būtu patiesi lietderīga, būtu iespējama tikai tad, ja Vācijā tiktu radīta tāda autoritāte, kas jebkuru citu gribu noteikti varētu pakļaut savai gribai. Taču no kura suverēna firsta gan var sagaidīt, ka viņš labprātīgi atzīs augstāku kungu? — To mēģināja mikstināt tādējādi, ka augstāko varu nodeva sabiedroto sapulcei un tādā veidā katru firstu padarīja par augstākā valdnieka integrējošu sastāvdaļu, [turklāt] katram piešķīra visu aizmurošas veto tiesības. Bet kurš gan vēl pakļausies, ja visi piedalās kopējās pavēles izdošanā un katrs atsevišķi ar savu iebildumu var izjaukt šīs pavēles izdošanu?

Tie, kuri nupat reprezentēja sabiedrības balsi (es saku: reprezentējam), savienības aktu droši vien lasījuši ar citādām domām vai vismaz vēlējušies kādu parādību, kas ļautu atzīt interešu kopību Vācijā. Galu galā kabineti piekāpās sabiedrības nepacietības priekšā. Bundestāgs saņāca. Jauna neapmierinātība, jo tas neizdarīja to, ko nevarēja izdarīt! Tā autoritāte izriet no Vācijas sadrumstalo-tības: kā gan tas var panākt tās vienību? Bundestāga

locekļi tādi ir tikai tādēļ, ka tos iecēlušī atsevišķi savienības locekļi, un vienīgi tik ilgi, cik iecēlājs to grib, proti, kamēr viņi ievēros no tā saņemto instrukciju. So instrukciju diktējušas atsevišķas indivīda intereses: kā viņi var ņemt par mērauklu vispārējo interešu prasības, jo tās ir pretrunā ar pirmajām? Un, tiklīdz viens, vadoties no savām interesēm, iebilst, visu pārējo lēmumam nav nekāda spēka.

Suverēnās valdības nevar vēlēties patiesu, pilnīgu Vācijas vienību, jo tad tās vairs nebūtu tas, kas tās ir. Bundestāgs šo vienību nespēj panākt, jo tam nav citas autoritātes kā vien tā, ko piešķirušas atsevišķas valdības. Kas vēl paliek? — Tautas! Taču, ticiet man, tām šī vienība patiktu tikpat maz kā suverēnajiem firstiem, ja vien tā kādreiz tiktu panākta.

Katrai [tautai] atsevišķi gan šķistu ļoti vēlams, ka visa Vācija sistu preti, ja šai tautai tiktu nodarīts pāri, un ka nekur visā Vācijā nedrīkstētu veikt nevienu pasākumu, kas būtu pretrunā ar tās labumu; taču šis uzskats un noskaņojums tūlīt mainītos, kad tā svaru kausā liktu upurus, kas pašai būtu jānes tādu attiecību vārdā.

Kāds īgnums pārņemtu, piem., brīvo tirdzniecības pilsētu iedzīvotājus, ja viņiem vajadzētu ierobežot savas spekulācijas tā; kā to prasītu sakšu, heseniešu, bavāriešu intereses! Savukārt ar kādu nepatiku viņi gatavotos karam un dotos kaujās, lai brēmeniešiem vai hamburgiešiem nodrošinātu brīvu kuģošanu; vai arī maksātu lielākus nodokļus, lai varbūt pretējā Vācijas malā tiktu ierīkoti jauni ceļi vai tālajā jūras krastā būvētas ostas. Bet pats galvenais: cik dziļi katrai atsevišķai tautai sāpētu, ja tās galvaspilsēta, kur saiet visi tautas interešu pavedieni, pagrimtu līdz vienkāršai provinces pilsētai; ja savu nodokļu pārpalikumu, kas līdz tam pašā tika izdots galma uzturēšanai, redzētu aizplūstam svešas, tālas pilsētas izdaiļošanai un bagātināšanai; ja, meklējot palīdzību vai priekšrocības, tai vajadzētu doties turp, kur tās vēlmes un intereses uzskatītu par ievēribas cienīgām vienīgi tik tāl, ciktāl tās nebūtu pretrunā ar divdesmit citu tautu vēlmēm un interesēm; vārdu sakot, ja būtu jāizbeidzas visām privātajām priekšrocībām un pašapziņai, kas balstījās uz to, ka bija visu tās valdības iedibinājumu un pasākumu vienīgais priekšmets, — lai tautu atstātu stāvam augstāka troņa priekšā tādā drūzmā, kur tai būtu jāsarģajas palikt neievērotai.

Teorētiski ir saprotams, ka visus šos ļaunumus laika gaitā atsvērs daudz lielākas priekšrocības, taču attiecībā uz tautām nevajag ņemt ļaunā, ka tās nav nekādas lielas teorētiķes un kaut kādai sistēmai par patikšanu nevēlas upurēt tagadni nākotnes vārdā. Cik vērtīgi ir piederēt pie lielas masas, — tas tautām var būt skaidrs tikai tur, kur šāda sistēma pastāvējusi jau ilgi, kur tā radījusi institūtus, kas ikviena atsevišķa indivīda labklājību saista ar valsts lielumu, bet privātā dzīve savās detaļās ieguvusi tā spiedogu. Turpretim Vācijā . . . Ievērojot vispārējo izglītības izplatību, es ne mirkli nešaubos, ka būtu iespējams ikvienam amatniekam vai pat zemniekam izskaidrot, cik svētīgai vajadzētu būt nācijas vienībai; taču šis pats vīrs izplūstu žēlabās vai lāstos pret šo vienību, kad nu — kā nepieciešamas tās sekas — savā amatā justos traucēts kaimiņu konkurences dēļ, pret kuru viņu līdz šim sargāja aizliegumi, jo viņi piederēja pie citas valstiņas, vai arī kad firsts un galms, kas palīdzēja zelt to preču noietam, kuras viņš saražojis, dotos projām, lai tērētu savu naudu tālā, kopējā galvaspilsētā.

Summa: Vācijā nav neviena, atskaitot deklamējošos rakstniekus, kas pašlaik būtu praktiski ieinteresēts panākt lielāku vienību nekā, augstākais, savienību nākamajam karam. No tā es secinu, ka tagad tā arī netiks panākta. Arī nākotnē es saskatu tikai vienu līdzekli visā iespēju valstībā, kā to varētu panākt: vispārīgo politisko atraisīšanos un savienošanas atslēgu — veiksmīga un valstiski gudra iekarotāja zobenu, kas liktu aplūst visām sīko firstu, pilsētu un miestīņu runām par tiesību saglabāšanu.

Desmitā vēstule

Par tautas garu Vācijā

Pastāv likumsakarība: ar vārdiem, kurus lieto visvairāk, visbiežāk nesaistās skaidra jēga. Tieši tādēļ, ka tie ir katra mutē, to īstā nozīme izplūst tik daudzos blakusjēdzienos, ka tos lieto kā sava veida kristāmos vārdus, kurus dod un izrunā, nedomājot par to, ko tie nozīmē. Es atceros, kā vienu vakaru novēroju sabiedrību, ko sauca par «Humanitātes veicinātājiem» un kurā ietilpa vairāki ļoti izcili zinātnieki, kas nonāca mēmā apjukumā, kad kāds izteica jautājumu: ko nozīmē humanitāte? Vai gan vairums no

tiem, kuri tagad ir tik devīgi ar vārdiem «tautas gars» un «laikmeta gars», tāpat veltīgi nemeklētu vārdus, ja viņus uzaicinātu paskaidrot, ko viņi ar to domā?

Kas attiecas uz mani, tad ar jēdzienu «tautas gars» es saprotu to zināšanu un uzskatu masu un raksturu, kas ir tautas apgrozībā; to enerģijas pakāpi, līdz kādai tie tautu paceļ; un beidzot — tās vēlmes un mērķus, kuru vārdā tas notiek. Bet ar jēdzienu «laikmeta gars» es saprotu to [parādību], kur savstarpēji saskan aptuveni vienādi kultivētu tautu gars. Pēdējos es pazīstu tieši pietiekami labi, lai zinātu, cik grūti to novērtēt, un lai to nemaz nemēģinātu darīt — vismaz šeit ne. Bet par tautas garu, it sevišķi Ziemeļvācijā, varu Jums pateikt šādas domas.

Rūpīgā skolas apmācība, daudzās teātru skatuves, pavirši vieglais veids, ko ieguvusi literārā domu apmaiņa, bet visvairāk daudzi svešu armiju karagājieni Vācijā un vācu armiju karagājieni ārzemēs pat līdz tautas zemākajiem slāņiem izplatījuši tik milzīgu daudzumu gaišu jēdzienu par dzīvi un tās apstākļiem, kāds varbūt vēl nekad nav bijis apgrozībā nevienā tautā. Ir jau tiesa, tie juceklīgi zibsnī, taču jo daudzveidīgāk un daudzpusīgāk tie apgaismo visu visapkārt.

Pirmās sekas tam ir tādas, ka viss, kas tautai citkārt patika, zaudējis savu veco spēku. Uz saviem firstiem, kurus tā daļēji tik bieži mainījusi, daļēji redzējusi tik pazemojošos apstākļos, tā raugās augšup ar mierīgu, asu vērtējumu. «Ja vien jaunais cilvēks veiksmīgi izies metretšu periodu, tad no viņa var iznākt lietaskoks!» teica kāds pilsētnieks, kurš ādas skotelē stāvēja savu durvju priekšā, par troņmantnieku, kurš tikko lielā parādē aizgājis garām un viņu žēlīgi pasveicinājis. — «Procesija «Orleānas jaunavā»¹³⁷ tomēr ir pavisam kas cits!» viens amatnieka māceklis sacīja otram, kad nupat ar iespējami lielāko svinīgumu bija atzīmēts kāds valstiski svarīgs pasākums. Vai atkal: kad kādu rītu avīzēs bija iespiests viens no tiem smalkā stilā sacerētajiem, aizrautīgajiem un glaimīgajiem paziņojumiem, caur kuriem dažs labs vācu ministrs iedomājas tā īsti uzrunājam tautas sirdi, un tas tika nolasīts kādā sabiedriskā vietā, es redzēju, ka starp klausītājiem vecāki vīri klusēdami smaidīja, bet jaunākie izplūda sarkasmos. Strīds starp diviem no pēdējiem par to, vai šis rīkojums tiešām ir *** vai arī par tādu uzskatot tautu, beidzās ar to, ka kāds trešais pievērsa viņu uzmanību uzjautriņošanai divdomībai, kas piemita kādam itin skanīgam

dekrēta izteicienam. Tajā brīdī es ļoti skaidri sapratu, ka tautai, kas izgājusi tādu skolu kā Ziemeļvācijas tauta, cieņu var iedvest vienīgi ar saprāta pārākumu un ka tā jāuzrunā tikai lietišķā, spēcīgā nopietnībā.

Otrs uzkrātās pieredzes rezultāts ir tāds, ka tauta, iemācījusies salīdzināt savu stāvokli ar citu tautu stāvokli, savējā trūkumus — pat ja tie būtu tikai šķietami — nopietni apsver un panes ar nepacietību. Tā saskata redzamo iespēju, ka viss, kas to nomāc, varētu būt citādi, un no tā nav šķirama vēlēšanās pēc izmaiņām. Un šī vēlēšanās vairs nav ilgu pilnas alkas, tā ir enerģiska prasība, jo pakļaušana karadienestam tai iedvesusi pašapziņu. Ilgi tā bija ar šausmām tuvu izbrīnu noraudzījusies lielajos laikmeta notikumos, neiedomājoties, ka varētu tajos piedalīties patstāvīgi. Pēkšņi tā tiek tajos ierauta, ar gandrīz vai vēl lielāku izbrīnu redz, ka uzdevums tai pa spēkam, bieži vien pat dzird, ka tās piedalīšanās bijusi izšķiroša: un lai tautai nebūtu liksmi drošas pašapziņas?

Atcerieties nopietno, vīrišķīgo izturēšanos, ar kādu gandrīz visu atsevišķo novadu un pilsētu deputāti, kad viņiem bija uzdots apliecināt saviem firstiem sūtītāja godbijību, izmantoja izdevību viņiem paziņot arī sūtītāju vēlēšanās un cerības! Atcerieties turklāt arī biežos nemierus, par kuriem šovasar ziņoja te no viena, te otra Vācijas novada! Taču tās jau nav tautas uzbudinātības visas nopietnās pazīmes: pie tām pieder arī patstāvība, ar kādu tā svinīgos gadījumos apliecina savu līdzdalību; pat cieņas apliecinājumi, ko studējošie jaunekļi gan šur, gan tur parādīja kādam vīram, kurā viņi domājās saskatām tautas tiesību aizstāvi; var jau pasmaidīt, ja reiz viņiem misējās un viņi iedomājās tādu atrodam kāda romantizējoša joku-pētera personā, kurš pārāk bieži pierādījis, cik viņam svarīgi iegūt pieeju galmiņiem un ļaut prinčiem sevi ķircināt, — var jau pasmaidīt, taču notikumi Vartburgā parādījuši, ka ar tiem jokiem, ko jaunekļi taisa, viņi domā kaut ko ļoti nopietnu.

Taču šodienai pietiks par politiku. Ziņa Jūsu pēdējā vēstulē par Jūsu sievas kundzes neveselumu sakarā ar vētrains pavasara laiku mani ļoti apbēdināja. Mieriniet sevi abi ar to, ka šī kaite tomēr ir daudz vieglāk ārstējama nekā indīgās novembra miglas atgriešanās, par ko bija ļoti jābažījās un kas itin viegli atkal varēja atnest sev līdzī lipīgo drudzi. — Bet, kas attiecas uz norautajiem vēdzirnavu spārniem un Jūsu Kristofa cepuri, kuru vētra

jau divas reizes gandrīz vai būtu iesviedusi ūdenī, — vējdzirnavu vietā ierīkojiet jaukas, solīdas zirgu dzirnavas, bet Kristofam iesakiet galvassegu labāk pielaiķot savam pakausim. Parasti ūdenī tiek iepūstas tikai tādas cepures, kuru nēsātāja galva ir par mazu.

Nododiet manus sveicienus savai sievas kundzei! Es viņu patiesi cienu.

Vienpadsmitā vēstule

Turpinājums

«Vadīt un vadīt, un vienmēr vadīt! Ja Jūs nebūtu auns, Jūs tautu neuzskatītu par aunu baru, kurai jāseko Jūsu zvārgulim. Ejiet aiz tās un dodiet to, kas tai vajadzīgs. Tādēļ jau Jūs esat!» Ja ir tiesa, ka jauns troņmantnieks tā sacījis sava tēva ministram, tad tas, bez šaubām, nebija ļoti laipni, taču man šķiet, ka šis valdnieka dēls gluži nopietni grasās reiz būt īstens savas tautas vadonis, jo viņš tai patīks ar savu saprātu un to aplaimos.

Arī visizglītotākā un visuzbudinātākā nācija uzticīgi un steidzīgā degsmē seko tam, kurš tai iedveš apbrīnu ar savu cēlo un taisnīgo raksturu un dižiem darbiem. Sakiet cilvēkiem, kas viņiem jāatzīst par patiesu un cildenu, dariet, kas viņiem jāatzīst par dižu un taisnīgu, jo tāds tas ir, un paši pret savu gribu viņi jūs atradinās vārdos un darbos! Nav cita līdzekļa kā ilgstoši vadīt tautas. Tiesa gan, atsevišķas grupas ar greznību un liekulību kādu laiku var pavedināt uz atsevišķām muļķībām, taču tas vienmēr ir tikai sākums.

Tomēr mēģinājumi vadīt tautas tagad Vācijā ir valdošā mode. Lielie notikumi ieviesuši apgrozībā dižas idejas, un tagad aprobežotās galvas rikojas kā bērni, kas redzējuši, kā būvē namu, un nu iedomājas, ka jebkuru skaidu var izmantot par siju.

1816. gadā mani Berlīnē apmeklēja kāds rakstvedis, jauns, enerģisks cilvēks, un lūdza no manis publisku ieteikumu: viņam esot plāns, kā vāciešiem izveidot nacionālrokrastu. Vai tad ir prātīgi tie vecākie vīri, kuri nāciju grib padarīt cēlāku vai radīt to no jauna ar ģimnāziskiem skolās pasākumiem vai valodas uzlabojumiem, vai tamlīdzīgi? Panākumi ir tādi, kādi visā nopietnībā bija gaidāmi. Varat ticēt cilvēkam, kurš veicis astoņdesmit līdz

simts jūdzes (600—750 km — *Red.*) parastā pasta karietē, lai to uzzinātu: tauta neko nezina par cilvēkiem, kuri iedomājas to vadām, un, kur ar tādiem sastopas, tur tā sirsnīgi smejas vai nicinoši purina galvu.

Tik daudz par atsevišķu privātpersonu plāniem. Bet stāsta, ka viena otra vācu valdība lolojot līdzīgus. Biju iedomājies, ka redzu tikai mēģinājumus iegūt tautas labvēlību, pakļaujoties prasībām, ko uzskatīja par tās prasībām, kad patiesībā par tādām tās centās padarīt vienīgi zināmi rakstnieki, un citus mēģinājumus novērst no politiskām lietām tautas saspringto uzmanību.

Mani gandrīz vai aizvaino tas, ka reizumis dzirdu pasludinām par šādiem mēģinājumiem arī baznīcas un reliģiskos pasākumus, kas Vācijā šur tur tiek veikti. Labprātāk es ticu, ka to cēlonis ir tiešām augstāk uzbudināts to personu noskaņojums, kuras deva rīkojumus par tiem. Droši ir tas, ka tie visnotaļ nenasniegtu un nevarētu sasniegt savu mērķi, ja tie būtu šādi pasākumi. Zināmās lietās vispār nav iespējams likt sabiedriskajai domai piekāpties. Kurš reiz skatījies ar vaļējām acīm un redzējis, ka noteiktu apgaismojumu dod lampas mirdzums, to arī pati izteiksmīgākā demonstrācija vai visaugstākie zvēresti nepiedabūs tos uzskatīt par saules gaismu.

Līdz izbrīnam mani pārsteidza abu protestantisko konfesiju apvienošanās jeb drīzāk gan nozīme, kas tai tika piešķirta. Jau sen vairs nepastāvēja šķelšanās nedz starp to piekritējiem, nedz starp garīdzniekiem. Esmu pārliecināts, ka tieši tajā pilsētā, kurā šī apvienošanās ar vislielāko greznību notika, varēja atrast dažus tūkstošus ciešu draugu pāru, no kuriem viens nezināja, pie kādas konfesijas otrs pieder, visur, kur bija nepieciešams, abu konfesiju dievkalpojumi notika vienā un tajā pašā baznīcā utt. Kāda gan nozīme tad nu varēja būt tam, ka abu konfesiju garīdznieki reiz kopīgi baudīja svēto vakarēdienu?

Nozīmīgāks un ar nopietnākām sekām var būt tas [apstāklis], ka viņi tika apvienoti vienā sinodē. Jūs zināt, ka protestantu garīdzniekiem gandrīz nekur nebija politiskas ietekmes uz valsti. Viņi bija vērā ņemama un cieņijama ierēdņu kārtā, vairāk nekas. Taču abu konfesiju garīdznieku apvienošanās palielina abu svaru. Sinodes organizēšana viņus padara par orgānu valstī, un, ja tagad tiktu ieviesta kārtu satversme, vai viņiem varētu liegt arī tikt tajā pārstāvētiem? Tātad, kamēr Vācijas katoliskās

valstis darbojas ar sevišķu spēku, lai vienu pēc otra atraisītu hierarhiskā tīkla mezglus, pilnīgi no tā atbrīvotos un politiskās pārvaldes tiesības padarītu pilnīgi neatkarīgas no garīgās autoritātes ietekmes, šķiet, ka protestantiskajās [valstīs] tiek sagatavota tādas pārvaldes radīšana. Es negribu apgalvot, ka kādam ir tāds nolūks, taču to, kas pēc piecdesmit vai simts gadiem var būt radies no šī asna, to es nemaz negribu sīkāk paskaidrot.

Piezīme. Vienā no savām pēdējām vēstulēm Jūs man jau tājāt, ko es domāju par aizliegumu, ko pirms dažiem mēnešiem vienā no protestantiskajām valstīm izdevis kāds ierēdnis, proti, par aizliegumu turpmāk izmantot nosaukumu «protestantisks». — Es to uzskatu par pārsteidzību, kas radusies no skaidru jēdzienu trūkuma un iederas vienā klasē ar to rīkojumu, saskaņā ar kuru uz valsts rēķina kāds tika nosūtīts izpētīt, vai Itālijā var izlasīt kādu *Codex rescriptus*.

Kurš skaidri saprot, ka protestantisms būtībā nozīmē tikai saglabāt tiesības brīvi un vienmēr virzīties uz priekšu patiesības izzināšanā, — kā gan viņam var ienākt prātā šo tiesību piekritējus pēkšņi ar kaut kādu reskriptu novest atpakaļ pie konfesijas, kas izdomāta pirms pāris gadu simtiem, un viņus piesaistīt tai? Nekāda izcilā galva tam ierēdnim gan nav, un tomēr es nespēju sevi pārliecināt par to, ka minētais aizliegums varētu nozīmēt ko vairāk par — tiesa gan, neko neizsakošu — karu ar vienu vārdu. Pietiek taču ar vienu vienīgu cilvēciska saprāta dzirksti, lai saprastu, ka neviens mirstīgais, lai viņš būtu kaut visa cilvēku dzimuma monarhs, nespēj apturēt cirkulējošās ideju masas nobriešanas procesa turpināšanos, kas ir dabas nepieciešamība. Un kur nu vēl ierēdnis, kura dienesta instrukcijā šāda uzdevuma noteikti nebija un kurš nākamajā stundā varēja tikt atbrīvots no saviem dienesta pienākumiem! — Reiz es redzēju cilvēku, kurš iedomājās, ka ziema iestāsies, ja viņš savilks lūpas, lai pūstu vēsu gaisu, bet, ja muti pavērs apaļu un pūtīs siltu gaisu, tad atgriezīsies vasara. Kur viņš dzīvoja, man Jums laikam gan nav jāsaka. Tagadējās Eiropas nācijas var kādreiz atkal nogrimt nakts tumsā un to gaismas sargengēlis var aizmigt; taču tas, bez šaubām, nenotiks drīzāk, pirms nebūs aiztecējušas visas to dienas stundas. Tagad viņš neatvairāmi valda no Tornejas līdz Maltai: kāda nozīme tam, ka kaut kāds ierēdnis kaut kādā vācu valstī negrib dzirdēt izrunājam viņa vārdu?

Ceturtais grāmata

Vācijas nākotne caur Eiropas tagadni

Kas ir? Ne tas, ko skola pierāda.

Pirmā vēstule

Vispārīgas domas

Nē, mans augsti godājamais draugs! Pareģojumus neizteikšu. Tas amats ir vairāk nekā bīstams: tas ir smieklīgs. Bet vai tā ir pareģošana, ja pēc saules stāvokļa nosaka, ka drīz būs dienas vidus vai vakars? Vai arī ja redz no kokiem krītām gatavos augļus un no tā secina, ka pēc nedaudzām nedēļām tiem sekos lapas?

Jūs pazīstat manu ilgo studiju un pārdomu asināto cilvēces redzējumu no aspekta, ko man parādīja Herders. Jūs zināt, ka visā cilvēces daudzveidīgajā kultūrā, lai kur un kad tā līdz tādai pacēlusies un pagrimusi, es arvien saskatu tikai vienu un to pašu tās perfektibilitātes dabisko gaitu. Tūkstoš reižu un tūkstoš punktus tā jau izgudrojusi kanoe un loku un ikreiz būtu progresējusi līdz līnijuķīģim un mortīrai, ja atsevišķajām tautu saimēm būtu bijis pietiekami daudz laika turpināt līdz tam savu kultūras attīstību. Tūkstoš reižu tā izgājusi no fetišisma un pilnveidojusi reliģiju līdz monoteismam, izgudrojusi tēlniecību, glezniecību un skaņu mākslu un radījusi Prāksītelu¹³⁸, Rafaēlu¹³⁹ un Gluku¹⁴⁰, kur atradusi tam nepieciešamo laiku. Šī parādība ir tikpat pastāvīga kā bišu šūnu forma.

Cilvēcē es saskatu milzīgu sakni, kas apņēm visu zemeslodi: visur, kur tā dzen atvases, tās dod tās pašas sugas lapas, ziedus un augļus. Vienīgi daudzus no tiem nomāca pārlietu spēcīga augšanas dziņa, pirms tie pilnībā attīstījās, vai ierobežoja un izkropļoja nelabvēlīgs klimats. Pastāv taču arī īsti augi, kas vienā klimata joslā kļūst par majestātiskiem kokiem un kādā citā — tikai par nožēlojamiem krūmiem. — Arī tiem dzinumiem, kas savu attīstību pabeiguši pilnībā un visbrīnišķīgākajā veidā, galu galā iestājas novecošanas un iznīkšanas laiks, taču pati to trūdēšana uzlabo augsni un cēlāk un skaistāk šalkdamas slejas augšup to pēcnācēju galotnes. Tas nozīmē — lai beidzot pametam šo salīdzinājumu —, ka kul-

tūra visur, kur piedzīvo jaunu uzplaukumu, iziet no kādas senākas kultūras sasniegumiem, un iestājas brīdis, kad tā ar pilnu apziņu var izmantot savas priekšteces vēsturi kā pašas pieredzi, tādēļ — jā, tādēļ — piem., mūsu priekšstats par Visuma dievību ir tik daudzkārt pilnīgāks nekā tas, līdz kuram jebkad spējuši pacelties paši gudrākie indieši, grieķi un jūdi; mūsu debesu un zemes pazīšana ir tik daudzkārt aptverošāka un precīzāka par seno ēģiptiešu un kartāgiešu zināšanām, mūsu linijkugis — kaut kas tik daudzkārt briesmīgāks un pilnīgāks par romiešu kara galeru. Nākamās nācijas varēs atkal iziet no augstāka punkta nekā tas, no kura sākām mēs, apsteigs mums tur, kur mums kādreiz būs jāapstājas, aizsteigsies mums garām un kādreiz ikvienā jomā noraudzīsies uz mums tāpat kā mēs uz haldiešiem un ēģiptiešiem; sasniegs arvien kaut ko daudz augstāku to pašu uzdevumu risināšanā. Jo cilvēces gaita gan ir riņķojums, taču tāds, kurā katrs jauns aplis, ko tā apraksta, aptver iepriekšējo. Pareizāk sakot: tā mūžīgi virzās pa spirālveida līniju ap vienu un to pašu punktu.

Otrā vēstule

Turpinājums

Ir divas attiecības, kuru attīstība veido visu cilvēces kultūras vēstures raksturu. Pēc mērķa un līdzekļiem tās ir pilnīgi atšķirīgas, tik ļoti, ka bieži vien šķiet vienotrai pretējas; taču progress vienā tik vareni iedarbojas uz otras attīstību, ka atsevišķu tautu vēsture mums principā vēsti tikai to, ciktāl tām izdevies šajās abās jomās it kā iet kopsolī pašām ar sevi.

Pirmā no šīm attiecībām ir cilvēka attiecības ar visu pārējo dabu.

Jums, man šķiet, nebūs jāpaskaidro, ka cīņa par dabas izzināšanu un kundzību pār to sākās ar pirmās vajadzības rašanos, kuras apmierinājumu pirmais cilvēks meklēja ārpus sevis, ka visas pūles, caur kurām kultūras virsotnē mēģināts paplašināt zinātnes, pilnveidot mākslas, ir tikai tās pašas cīņas turpinājums. Starp pirmo, kurš tuvināja vienotram abus vienas nūjas galus un tos sasēja, lai izveidotu loku, un Kongrīva raķešu izgudrotāju; starp to,

kurš izveidoja pirmo vārāmo podu, un to, kurš izgudroja tvaika mašīnu; starp pirmo, kurš ievēroja regulāro Mēness izskata maiņu, un Cerēras¹⁴¹ atklājēju; starp to, kurš no oļa izšķīla pirmo dzirksteli, un gāzes apgaismojuma izgudrotāju principā nepastāv nekāda citāda atšķirība kā vien tā, ka viens iesāka novērojumu un mēģinājumu virkni, kuras turpinājumu dažu gadu tūkstošu gaitā izmantoja un attīstīja otrs.

Otrā attiecība ir pašu apvienojušos cilvēku savstarpējās attiecības.

Vienīgi caur sabiedrisku apvienošanos viņiem var izdoties gūt nozīmīgus pasākumus dabas izpētē un pakļaušanā. Taču, tiklīdz tāda savienība izveidojusies, tūlīt mēs tās locekļus redzam saskaramies ar nepieciešamību aizkavēt to, lai viens no viņiem neapietos ar otru kā ar dabu sev apkārt, kā ar beztiesīgu savas labklājības materiālu, kā ar savas patvaļas rotaļu. Atkal mēs redzam to pašu vajadzību un centienus to apmierināt turpināties no pašas zemākās attīstības pakāpes līdz visaugstākajai. Pirmajai mežoņu norunai un viņu pirmā kopīgā loma sadalīšanai, un pašam dziļdomīgākajam likumam, ko formulējis kāds romiešu jurists; pirmajai dūru cīņai minētās norunas pārķāpšanas dēļ, ko atļāvēs vadonis, un pašam daiļrunīgākajām debatēm britu parlamentā par valdības un tautas tiesībām principā ir viens un tas pats saturs. Pirmajā gadījumā tas ir pilnīgi atklāts — visā savā trūcīgajā apjomā; otrajā tas ir gudri modificēts, un kailā griba ar tūkstoš asprātīgu pamatojumu palīdzību tiek nomaskēta par privilēģijām, varbūt pat par taisnīgumu.

Par uzvaru pār apkārtējo dabu cilvēkam jāpateicas [šai dabai] svešam spēkam — savam domājošam garam —, tāpat kā par sava kuģa gaitu cauri pretimplūstojām bangām viņam jāpateicas gaisa vēsmām virs tām. Bet kur viņš atradis spēku, lai savaldītu pašu šo garu, to nesastindzinot? — To nesastindzinot, es saku. Neatstājiet šos vārdus bez ievēribas. Kur iestājas tirānija, tur tautas gars gan kļūst diezgan rāms; bet tur jau ir zaudēts un atmests arī mērķis, uz kuru tas tiecas otrās attiecības ziņā, un tad nenovēršami tieši tāpat ir [noticis] arī ar sabiedrības vispārējo pamatmērķi. Kundzība pār dabu vairs netiek paplašināta, proti, kultūra apstājas; šī kundzība tiek izmantota ļaunprātīgi; kultūra kļūst par trakuļīgas uzdzīves kalponi; šī kundzība tiek pamazām sašaurināta: tauta tiek pakāpeniski rutinēta un galu galā kļūst

par vieglu laupījumu kaimiņiem, kas vēl tiecas uz priekšu un ir brīvāki.

Visur un jebkurā laikmetā, kur rodas tauta, mēs to tūlīt arī redzam nodarbojamies ar šo grūto uzdevumu. Visur tiek lietoti vieni un tie paši līdzekļi, lai to atrisinātu. Cilvēki vienojas par likumiem un, noslēdzot līgumu, izvirza autoritātes, kurām jāuzrauga šo likumu ievērošana. No jūtām viņi atvasina morāli un no fantāzijas — sargājošu autoritāti arī tai, t. i., pārjuteklisku pasauli. Šī attīstība cilvēkiem atbilstoši viņu iedabai ir tikpat regulāra un visur vienāda kā bebriem viņu būvju forma atbilstoši viņu iedabai.

Istenībā laikam gan nekad arī nav bijis nevienas tautas, kurai nebūtu jāpateicas šiem pasākumiem par mierīgas laimes periodu; taču, ja vien, kā, piemēram, Grenlandē, iekšējās Āzijas stepēs, Arābijas smilšu tuksnešos un varbūt Āfrikas vidienē, tā nesaskaras ar ļoti nabadzīgu vai vismaz vienvēidīgu dabu un ja lielas grūtības tai nenogriež satiksmi ar citām tautām, tad agri vai vēlū starp abām pamatattiecībām iestājas nesamērīgums, itin kā konflikts, kas galu galā visu izposta.

Sabiedrības iekšējā struktūra tiecas padarīt paliekošu tādu stāvokli, par kādu reiz ir noslēgta vienošanās. Bet sabiedrības ārējās attiecības pret apkārtējo dabu nemitīgi progresē. Sabiedrības iekšējās struktūras aprēķinu pamatā, protams, varēja likt tikai tās izveidošanas laikā esošo zināšanu krātuves apjomu un tā pastāvošo sadalījumu. Bet nemitīgā dabas izpēte un pakļaušana ievieš apgrozībā tādas zināšanas un bagātības, kuru eksistenci agrāk pat nenojauta, un abu pārsvaram pat ļauj pāriet uz tām pilsoņu kārtām, kas attiecīgās struktūras ieviešanas laikā bija rupjas un trūcīgas un atbilstoši tika situētas. Likumi un sabiedriskā iekārta tātad vairs nav piemēroti. Morāles baušļiem, pasludinātajam pārjutekliskās pasaules veidolam tiek pielikta bagātinātā saprāta pārbaudošā mēraukla: tie zaudējuši savu saistošo spēku. Tautas vajadzības tātad prasa izmaiņas abējādā ziņā, bet autoritātes, kas tika ieceltas esošā saglabāšanai, izmanto visu savu varu, lai izpildītu savu pienākumu, ar kuru saistītas viņu pašu viņām dārgas kļuvušās privilēģijas. Ja autoritātes gūst uzvaru, tad iestājas jau minētais gara sastīgums, kas noved pie valsts bojāejas, jo vairs nederīgu satversmju un likumu tālāka pastāvēšana ir vissmagākā no visām tirānijām. Ja uzvar nepieciešamība, tad pēc

ilgām cīņām, kas valsti nemitīgi noved bezdibeņa malā, iestājas jauna lietu kārtība — kurai reiz jānoveco tāpat kā tās priekšgājējai.

Trešā vēstule

Vēsture un vēsturnieki

Ja nemaldos, mans godājamais, tad izraudzītais aspekts dod pamācošu mērauklu ļoti daudzveidīgu priekšmetu godināšanai, piem., vēsture un vēsturnieki; pašlaik valdošā politika un politiķi; bet pirmām kārtām atsevišķu tautu pašreizējais viedoklis, kāds tām var būt par nākotni.

Sāksim ar vispirms nosaukto, lai it kā vispirms novērtētu mūsu pašu radītā darbarīka derīgumu pēc tiem rezultātiem, ko dod tā izmantošana.

Ja mūsu [cilvēku] dzimuma vēsture vispār ir tikai abu formulēto attiecību attīstība, tad stāstījumam par katru atsevišķu tautu, ar kuru vēsture grib mūs pamācīt, jāsākas ar to, ka mums tiek pateikts, kādā dabas vidē un no kāda dabas pakļaušanas punkta tā sākusi savu patstāvīgo gaitu un kādus pasākumus veikusi, lai nodrošinātu savu labklājību sabiedrības ietvaros. Tai mums jāpasaka, ciktāl, ar kādiem līdzekļiem un cik ilgi tautai izdevies sabiedrības struktūru pārveidot atbilstoši panākumiem dabas pakļaušanā, un, ja tā vēstī par tautu, kas vairs nepastāv, — kādēļ minētie centieni galu galā cietuši neveiksmi, kādēļ tauta tālab gājusi bojā: vai tas noticis, ejot gauso pašmāju despolisma vai arī straujo ārēja paverdzinājuma ceļā. Jo vergu tautai vai iekarotai tautai vairs nav vēstures.

Taču, ja tas ir īstenais tautas vēstures saturs, — cik nedaudzas tautas gan var teikt, ka viņējā vēsture ir uzrakstīta! Par kādu neko neizsakošu grabažu kaudzi salīdzinājumā ar šādu vēsturi kļūst visas sīkās ziņas par atsevišķu valdnieku, karavadoņu un ministru privāto dzīvi, par karagājieni vai sarunu detaļām, kas tiek tik rūpīgi vāktas vienkopus, vai pat par atsevišķām dienām, kurās kaut kas noticis, atsevišķiem vārdiem, ar kuriem izteikts kāds viedoklis, utt. Cilvēces vēsture ir majestātisks stumbrs, kurš gadu tūkstoši pēc gadu tūkstoša arvien majestātiskāk slien augšup galotni un cels to arvien augstāk un augstāk, kamēr Zeme būs piemērota dzīves

vieta mūsu sugai. Katras tautas vēsture ir tā zars un kā tāds svarīgs kopuma raksturā. Arī atsevišķiem ziediem un lapām ir sava vērtība mikroskopisku pētījumu mīļotāju acīs, taču — tik bieži kā ļoti svarīgas iztirzātas galma anekdotes, diplomātiskie arhīvu prātojumi un morāliskas paralēles: es tajās nesaskatu neko citu kā vien kāpuru kūniņas, nosēdušos putekļus un gļotainus piepju izaugumus.

Ceturtais vēstule

Vēsturnieki

Kā? Jūs varējāt mani pārprast? Jūs varējāt nodomāt, ka es gribējis izteikt kategoriski nosodošu spriedumu par jebkādu vēstures pētišanas vai vēstures rakstīšanas veidu? Nē taču! Katram no tiem ir sava īpaša vērtība un savs labums; jā, man pat gandrīz vai šķiet, ka vēl nav pietiekami daudz vēstures paveidu. Es gribu cīnīties vienīgi pret to, ka dažu labu no pakārtotajiem veidiem ceļ troni, kurš pienākas tikai īstajai, lielajai vēsturei, cilvēces vēsturei; ka tos pasludina par visaugstāko vēsturi un tā pārbīda mērķi, uz kuru būtu jātiecas atsevišķajām vēsturēm, proti, piegādāt materiālus cilvēces vēsturei.

Parastos vēsturniekus var salīdzināt ar portretu gleznotājiem, un viņi veido tikpat daudzas grupas. Viens apzinīgi nokopē tēlu, kas viņam jāiemūžina ar visām īpatnībām un apkārtējām lietām, kas tam parastas, lai cik niecīgas un nicināmas tās būtu, jā, pat ja tās ir vulgāras un nicināmas. Kurš no mākslas darba prasa estētiskas domas realizāciju un estētisku baudu, tas paies tam garām, zobgalīgi šūpodams galvu; bet bērniem un uzgleznotā personiskajiem draugiem lielākoties tieši šis atveidojuma veids ir vismīļākais, un, ja viņš tiem tiešām dārgs, tad pēc viņa nāves tie uz šo gleznu raudzīsies ar tādu aizkustinājumu, ko tajos nekādi nespētu izraisīt citādi veidots attēls. Mazmazbērni šādu gleznu parasti izmet grabažu kamberī, bet ceturta vai piektā paaudze to atkal aplūko ar tik lielu interesi, ar kādu mēs lasām hronikas, it sevišķi savas zemes hronikas, ja tās ir pietiekami senas, lai ar savu naivo iesliģšanu sīkumos mums atklātu mūsu pašu dzimtenē par svešu kļuvušo pasauli.

Citi gleznotāji meklē tos sejas vaibstus, kuri veido tās pamatraksturu. Tos viņi izceļ; visus pārējos, kas norāda uz dzīves ikdienu un paradumiem, viņi apslāpē, ja tos nav iespējams vispār atmest. Tādējādi viņi sniedz kāda morāla rakstura nosacīto personifikāciju, kurai var būt augsta mākslinieciskā vērtība, bet diezin vai izteikta līdzība un kura tuvāko radnieku un draugu sirdis neizsaka neko citu kā vien gleznotāja pašslavinājumu: «Redziet, ciktāl es spēju viņu idealizēt!» Ak, ko lai bērnu pulciņš iesāk ar idealizētu tēva portretu, kad zaudējis pašu tēvu, vai arī tauta ar savas senatnes attēlojumu, ko veicis filozofējošs vēsturnieks, kuram vērtīgi šķiet tikai pierādījumi savai stāstījuma sistēmai!

Savukārt citi portretisti, kuri kluso dabu uzskata par pārāk ikdienišķu, izvēlas pašu nozīmīgāko sava priekšmeta dzīves brīdi, kas viņu rāda visspēcīgākajā darbībā; bet, ja tie nav gluži nemākuļi, tad brīža nozīmīgums, viņa uzbudinātā gara spriegums, varbūt kaislība viņa vaibstos runās tik skaļi, ka paliekoši valdošais vīra raksturs saskatāms tikpat maz kā notikumu un to attīstības īstenā būtība estetizējošajos, ar daiļrunību dzirkstošajos vēsturniekos, kuri veltī visus spēkus, lai atrastu spožus punktus, kuros var parādīt nevis to, kas patiešām bijis, bet to, kāds spēks mīt viņu otā.

Tagad, mans godājamais draugs, pieņemsim, ka mums būtu ļoti svarīgi iegūt ļoti skaidru, pilnīgu un pareizu priekšstatu par ievērojama vīra īsteno personību: vai mēs varētu vēlēties vairāk kā saņemt pa vienam viņa portretam, kas izstrādāti katrā no aprakstītajiem veidiem, lai pēc tam paši savā garā abstrahētu ceturto, kurā savu ieguldījumu devuši visi trīs? Patiesīguma ziņā tas pārspētu tos visus. Tādēļ ļaujiet vien visu veidu vēsturniekiem sekot saviem uzskatiem un savām kaislībām. Viņi visi vāc materiālus vienīgās patiesās un lielās vēstures izpratnei, vēstures, kas nekad nebeidzas un vienmēr jauna auž apkārt pasaulei savu lielo tīklu, — cilvēces vēstures izpratnei.

Ists vēsturisku ainu attēlotājs cenšas atveidojamus notikumus raksturot patiesi un dzīvi: tajos iesaistīto cilvēku personiskā līdzība viņam ir blakuslieta, kuru izmanto, ja iespējams, taču neupurē tai kaut ko svarīgāku. Ja viņš strādā ar rakstāmpalvu, tad arī pats par sevi saprotams, ka viņš padara par savu galveno priekšmetu tautas attīstību un likteni ceļā uz kultūru un bojāeju, bet biogrāfiskās ziņas pat par pašu izcilāko likumdevēju un iekarotāju

viņam ir mazsvarīgas. Jo tik un tā, salīdzinot ar cilvēces vēsturi, atšķirība starp atsevišķām personām ir tik niecīga un vienādu raksturu parādīšanās katrā tautā ir tik likum-sakarīga, ka jebkurā ziņā itin labi varētu atmest vārdus un runāt par vienas vai otras valsts varoni, likumdevēju, tirānu, nemaz nenosaucot vārdus Kīrs¹⁴², Sezostriss¹⁴³ utt., jā, ka Aleksandrs un Diogens¹⁴⁴ tik tiešām šķiet viena un tā pati persona dažādos apstākļos.

Es saku: salīdzinot ar cilvēces vēsturi. Kurš raugās lejup no augsta kalna, tam lieli meži liekas tikai kā melni plankumi, vienalga, vai tie ir lapu koki vai skuju koki.

Vienpadsmitā vēstule

Krievija

Ja atskatāmies no Amerikas un tās cerībām atpakaļ uz Eiropu, — tā ir pāreja no saulainas, siltas pavasara dienas uz vēlu rudeni. Tikai Krievija ir izņēmums. No slavas pilnas senatnes un majestātiskas tagadnes ar tik izteiktu jaunu līgumu un piecreiz lielāku spēku nekā Ziemeļame-rika tā virzās pretim nākotnei... Domāju, ka to saskatu, šo nākotni, un sajūsmināts gaviļēju tai pretim: esi sveicināta, mana tēvzeme!

Bet tas bija gudrs likums, kas kādā senatnes tautā dēliem aizliedza izjautāt orākulus par tēva dzīvi. Es apmierināšos ar to, ka izteikšu pāris piezīmes par Krievijas pasaulvēsturis vietu.

Mūsu pasaules daļas latīņu-ģermāņu tautu saime sa- sniegusi savas attīstības pagrieziena punktu, bet varbūt to pārsniegusi, bet slāvu tautu saime tikai nesen ar vis- spožākajiem panākumiem uzsākusi savu ceļu. Savās gal- venajās daļās savākta vienā masā, kas ļoti tālu pārsniedz jebkuras citas Eiropas valsts iedzīvotāju skaitu, teritorijā, kas tai pieļauj pieckāršu palielināšanos un apvieno sevi visu mēreno klimata joslu veltes, ar valsts iekārtu, kura ir vispiemērotākā, lai šādu masu strauji un spēcīgi vestu pretim jebkuram augstākam mērķim, Aleksandra¹⁴⁵ va- dībā — ko tikai tā jau nav sasniegusi! Kura cerība ir pārāk drosmīga, lai tā to nedrīkstētu izteikt! Brīvā uzņē- mībā tā ievāc senāko tautu attīstības augstākos augļus kā sēklu, no kuras tās spēcīgi uz priekšu traucošais gars

laiku gaitā izveidos kaut ko daudz augstāku par to, ko saņēmusi.

Tā izdarījusi vislielāko pakalpojumu pārējām kontinenta nācijām. Ar neatvairāmu spēku tā sagravēusi to universālmoharhiju, kas, radusies no savas novecošanas, jau bija izaugusi ļoti tālu. Vai tad vienmēr nepateicība ir tā daļa, kas gaidāma par veikumu, kas ir pārāk liels, lai uz to varētu atbildēt ar tādu pašu? Pārāk bieži ārzemēs atskan rakstnieku balsis, kas cenšas izraisīt naidīgas bažas pret Krieviju vai arī pārgudri celā tonī runā par tās rupjību, tiklīdz tajā atklāj kaut ko tādu, kas svešs viņu savdabībai. Ļauni un smieklīgi vienlaikus! Vēl desmit reizes Krievija samaltu jebkuru ienaidnieku, kurš nāktu no salīdzinājumā ar tās platību mazās Eiropas pussalas, lai to aizskartu; bet palielināt savu teritoriju ar tās daļām Krievijai nav nekādas vajadzības. Šīs daļas piejauktu tās iedzīvotājiem tādas komponentus, kas varētu kaitēt tās savdabībai. Bet attiecībā uz tām pašām: arī tas, kur gudriniekiem šajā ziņā ir taisnība un modina viņu uzpūti, kamēr viņi runā, jau zūd.

Septiņpadsmitā vēstule

Vācija vispārējā nozīmē

Tikai tagad, pēc tam, kad mēs it kā esam apceļojuši Eiropu, pēc tam, kad esam pārbaudījuši, kaut arī tikai pavirši, visas patstāvīgās ārvalstis, atgriezīsimies Vācijā, tajā zemē, ne valstī, kurā saplūst visu pārējo intereses. Tā pēc savas masas — varena, atrodas [šo valstu] vidū, tādēļ miera laikā to nedrīkst izlaist nekādos politiskos aprēķinos un sarunās; un kara laikā pati daba to it kā nozīmējusi par kopējo kauju lauku, kurā ārvalstīm gribot negribot jāizcīna jebkuras lielas intereses. Jo pat tad, ja tūlīt pašā sākumā tās nesaduras Vācijā, pēc neilga laika viena Vācijas daļa jūtas spiesta vai vilināta nostāties kādas valsts pusē, un izšķirošie triecieni galu galā vienmēr notiek tieši tajā. Jūs atceraties kāda izcila pagājušā gadsimta vidus valstsvīra izteicienu: Kanāda jāiekaro pie Reinas. Ja grieķu brīvības, varbūt pat Ostindijas glābšanas un Dienvidamerikas turpmākās iekārtas jautājumi netiks izšķirti turpat [uz vietas], tad tas notiks pie Vēzeras vai pie Donavas.

Tādējādi pašlaik pasaulē gan nav tādas zemes, kuras liktenis būtu atkarīgs no citu valstu attīstības tāpat kā Vācijai, un tieši tajā mēs redzam viskaislīgāko vēlēšanos un tieksmi atbrīvoties no ārvalstu atkarības. Vai tā tiešām ir tikai bezcerīga cīņa pret dabas nepieciešamību? — Es gandrīz vai baidos, ka tā ir. Kamēr tūkstoš balsis proklamē Vācijas un tās nācijas vienotību un patstāvību, šķiet, ka tās abas, kā saka, arvien vairāk izplūst.

Objektīvam skatienam tas ir nepārprotami: tā, ko tagad vēl vispārīgi sauc par Vāciju, sastāv no divu veidu zemēm, — no tādām, kas pieder pie svešām, ne vācu valstīm, un tādām, kuru valdībām īpašumi vai vismaz svarīgākie no tiem ir tikai Vācijā. Pastāv klusa vienošanās arī pirmās vēl uzskatīt par īsto Vāciju, un to valdnieki ir piekrituši būt par Vācu Savienības locekļiem; tomēr ir viegli pierādīt, ka šī vienošanās balstās vienīgi uz politisku izdevīgumu: šo zemju intereses ir ciešāk saistītas ar ārvalstīm, pie kurām tās pieder, nekā ar pārējo Vāciju, un to valdnieku sūtņu rūpes acīm redzami var būt tikai — raudzīties, lai Frankfurtē netiktu nolemts nekas tāds, kas varētu kaitēt viņu pārējai veselajai valstij, nevis censties panākt kaut ko tādu, kā dēļ tās Vācijā esošās daļas būtu ciešāk saistītas ar Vāciju nekā ar pašu valsti.

Tādējādi liela tagadējās Vācijas daļa faktiski jau ir ārzemes pārējai daļai. Vai šīs attiecības izpaudīsies asāk, turpinās izplatīties, atkarīgs no tā, vai vācu valstis šaurākā nozīmē varēs tikt līdz lielajām svešajām savas varenības izvēršanā. Paskatīsimies, kādus līdzekļus šim nolūkam sniedz to iedaba un stāvoklis!

Deviņpadsmitā vēstule

Vācija šaurākā nozīmē

No otrās grupas vācu zemēm nozīmīgākās ir tās, kuras veido Prūsijas valsts galveno daļu. Tā neapšaubāmi pieder pie Vācijas šaurākā nozīmē, neraugoties uz ārējām blakuszemēm, jo Vācijas labklājība un nozīmīgums ierobežojas ar Prūsiju. Ārpus tās Vācija gan spēj apgrūtināt vai atvieglot svešu plānu [pildīšanu], bet nevar īstenot savējos. Sava ģeogrāfiskā veidojuma dēļ tā šobrīd pārdzīvo visai dīvainas grūtības. Salikta no provincēm, kas ir pilnīgi atšķirīgas pēc savas dabas, daļēji svešu zemju

pilnīgi nošķirtas viena no otras vai arī tā iespīlētas starp tām, ka pašmāju intereses tās tuvāk piesaista kaimiņzemēm nekā pārējām savām provincēm, Prūsija pēc savas iekšējās iedabas faktiski ir impērija tādā izpratnē, kādu es parādīju vienā no agrākajām vēstulēm. Taču atsevišķās daļas, no kurām tā veidota, ir tik mazas un to skaits tik liels, ka nevienu [no tām] nevar izmantot par pamatu vispārējai sistēmai, un valstij tomēr būtu jāatsakās no visas varenības, kas izaug no savienības, ja pret katru no tām gribētu izturēties atbilstoši tās savdabībai, kā to dara Austrija ar Ungāriju, Bohēmiju utt. Tātad neatliek nekā cits kā pret valsti izturēties tā, it kā tā īstenībā būtu tas, par ko saucas, — karaliste, t. i., vienota masa ar kopīgām interesēm, monarhijas formā —, un varbūt tādā veidā pārveidot tās raksturu.

[Lai to veiktu], pastāv divi ceļi: pārvaldes vienotība un konstitūcijas vienotība. Taču abus līdz nepārvaramībai apgrūtina tieši tas, kas Prūsiju padara par impēriju, proti, — tautu dažādība un to ģeogrāfiskā stāvokļa nosacītās intereses. Dažs labs rikojums, kas aplaimotu Silēzijas iedzīvotājus, novestu izmisumā Reinas provinces — un otrādi, turklāt vienu labklājībai nevarētu būt nekādas kompensējošas ietekmes uz cietušajiem. Savukārt rikojums, kas padarītu bagātākas piejūras pilsētas pašā Prūsijā un Pomerānijā, novestu vislielākajā trūkumā¹⁴⁶ prūšu Saksijas un Vestfāles iedzīvotājus, un viņi negūtu nekādu labumu no to bagātības, jo, kas no tām iet tālāk, aizplūst uz kaimiņzemēm, un tās ir svešas valstis.

«Bet kā būtu, ja caur vienotu konstitūciju padarītu iespējamu labvēlīgu pārvaldes vienotību, varbūt ar vispārējas kārtu satversmes palīdzību?» — Vai Jūs tiešām ticat, ka deputāti no Reinas un no Prēgelas¹⁴⁷ krastiem, no Erfurtes un Šetīnas, no Pozenas un Markas grāfistes, kas visi dedzīgi pārstāvētu savu provinču intereses, jebkad varētu kļūt vienprātīgi, ja tie, kas viņus deleģējuši, ne vien apdzīvo tik dažādas zemes, bet arī ir tik atšķirīgu kaimiņu šķirti?

Man šķiet, ir tikai viens līdzeklis, kā panākt Prūsijas vienotību un arī iekšējās iedabas ziņā to pārvērst karalistē: proti, tai savas provinces — maiņas un iekarojumu ceļā — jāpārvērš vienotā masā. Taču pati maiņa būtu panākama tikai ar varu. No tās attiecībā pret saviem savienības partneriem Prūsija ir augstsirdīgi atteikusies, parakstot Savienības aktu, un varas lietošana, ievērojot

visas Eiropas interesi par Vācijas sabiedrisko dzīvi, varētu novest pie ļoti liela ļaunuma.

Arī Prūsijas, tāpat kā Austrijas, stāvoklis tātad liek pagaidām atturēties no jebkādam daudz maz nozīmīgām izmaiņām un, cik vien ilgi iespējams, saglabāt iekšējos un ārējos apstākļus tādus, kādi tie pašlaik ir, bet nepārdomātās prasības pēc pretējā kompensēt tik labi un laipni, cik vien iespējams. — Nevaru šo atziņu pierakstīt, tūlīt nepasakot Jums, ka firsta Hardenberga¹⁴⁸ gudrība un humānais raksturs mani pilda ar vispatiesāko godbijību.

Divdesmitā vēstule

Turpinājums

Palikšanu pie tagadnes un rūpīgu tās saglabāšanu, ko Austrijai un Prūsijai diktē politisks aprēķins, pārējām vācu valstīm uzliek fiziska nepieciešamība. Nevienai no tām nav iespējams palielināt savu nozīmi un paplašināt savu teritoriju citādi, kā vien aplaupot vai iznīcinot kādu citu Savienības locekli; taču tādējādi — pieņemot, ka kaut vienai no tām pietiktu spēka, lai to izdarītu, un nebūtu jābaidās, ka varenākas valstis to sāpīgi aizkavēs, — būtu aizskarta, jā, pat likvidēta pati Savienība un tām vispār nav citas savas eksistences garantijas kā tieši šī Savienība. Visa tās jēga ir šāda: ko radījusi bojā gājusi impērijas konstitūcija un kas vēl saglabāties vai, beidzoties franču kundzībai, atkal atdzīvojies, — lai turpina pastāvēt! Līdz — ? Nu, līdz Savienība būs zaudējusi savu lietderīgumu. Tātad — kurš, tikai pateicoties šai Savienībai, ir drošs par savu eksistenci līdzās varenākiem, lai ļoti piesargājas kaitēt tai no ārienes vai uzsākt tās iekšienē kaut ko tādu, kas varētu izsaukt kārtotāju vai aizsargājošu aizbildniecību.

Ja tagad no Vācijas metīsim skatu atpakaļ uz lielajām pārējās Eiropas valstīm, tad mums tūlīt parādīsies viena liela atšķirība, vislielākā, kāda vien var būt. Tajās viss rosīgi attīstītās; visas cenšas sasniegt mērķi, ar kura sasniegšanu saistīta to labklājība. Vācijā visam jāpaliek uz vietas, lai turpinātu pastāvēt pati valsts vai vismaz tās pašreizējais politiskais stāvoklis. Tas ir tāds pats kontrasts kā starp pilnasinīgu dzīvi un nedziedināmu vecuma nespēku. «Kol» — Jūs šeit varētu iesaukties. «Gandrīz 26

miljoni cilvēku liela nācija, kuras apvienojušies valdnieki kopā valda pār vairāk nekā 120 miljoniem; cildena, augsti attīstīta, ieroču lietošanā pieredzējusi nācija, kas jau gadsimtiem ilgi ikvienā zinātnes un mākslas nozarē gājusi priekšgalā, nesdama lāpu, un kauju laukos guvusi ne mazāku slavu kā zināšanu un daiļrades jomā: tādā Nācijā Jūsu aprēķini uzdrošinās atklāt nevarīgu stāvēšanu uz vietas, kad tai visapkārt viss virzās uz priekšu? Tas var būt vienīgi tuvredzības vai ļaunas gribas aplams secinājums. Attīstiet to! Izlabojiet to! Labojieties!»

Jūs mani biedējat! Apjucis vēlreiz pārlasu, ko ierakstīju savā pēdējā vēstulē. — Lai slavētas debesis! Jūs būtu pret mani netaisns, ja tā runātu. Ne jau par vācu nāciju esmu runājis, bet gan par atsevišķu valstu dzīves principu Vācijas reģionā. — Iepretim manai mājai ir bieza ozolu audze, kas izaugusi no kāda stumbra saknes, kurš tādēļ pārāgri nonīcis. Katrai atvasei, katrai lapai neapstrīdami piemīt viss, kas raksturo sugu, un ozols ir skaists, spēcīgs koks. Ikvienu jaunrades virsotne spēcīgi tiecas augšup, un, tiklīdz pavasaris tai dāvājis jaunu lapojumu, tās lapu ēnā ņudz, dūc un čivina tūkstošveidīga dzīvība; tomēr par īstu stumbru tā nekad nekļūs. Reiz man ienāca prātā stumbra dzinumus savīt kopā un tā tos sasiēt, bet kāds mežzinis man smaidīdams paskaidroja, ka es katru no tiem sakroplošot un tomēr drīzāk mākslīgi iegūšot slotas nekā koka formu un ka nākamais viesulis pusi no tiem nolauzīsot. Katrs atsevišķi tiktu kavēts ļaut brīvu vaļu savai elastībai, nesaņemot no savijuma spēku pretestībai. Es viņam ticu, jo man vienmēr licies, ka Bonaparts nekad nebūtu Vāciju tik viegli it kā pār celi salauzījis, ja tās firsti nebūtu ietilpuši nevarīgajā Impērijas Savienībā, kas neveda spēku karam un apgrūtināja jebkuru mieru.

Divdesmit pirmā vēstule

Nāciju garīgā ikdienas dzīve

Grasoties noslēgt šo varbūt pārāk garo vēstuļu rindu, man ir tāda sajūta, it kā es aizietu no jauna dārza vai interesantas sabiedrības. Jau durvīs cilvēks tomēr nespēj noturēties, vēl pamet skatienu atpakaļ un vēlreiz pārtrauga visus tos priekšmetus, kas tik ilgi nodarbinājuši viņa prātu, lai paņemtu sev līdzī to vispārīgu ainu.

Es raugos uz Krieviju. Ar cik priecīgu sasprindzinājumu tās nācija seko sava monarha cildenajai gaitai! Katra diena vēstī par jauniem dziem veikumiem. Te viņš pāsniedz vidutāja roku starp kādu valsti otrā kontinenta galā un tās kolonijām Zemes pretējā pusē. Tur viņa rokas mājiens rada jaunus Krievijas tirdzniecības sakarus Āzijas austrumu piekrastē un aplaimojošiem tautu sakariem lauž jaunus ceļus cauri milzīgiem tuksnešiem, kas citādi kalpoja tikai par necaurejamu dzimteni laupītāju tautām. Veikumi un darbi, kas citādi veidoja vesela valdīšanas laika slavu, Aleksandram valdot, ir viena gada saturs. Ilgi nelaimīgas bijušas tautas viņa aizsardzībā ceļas jaunai laimei, jaunai eksistencei, un, lai kur uz Zemes notiek kaut kas nozīmīgs, krievs rosīgi piedalās, jo viņa monarha balss tur teiks izšķirošus vārdus. Tā ir pacilājoša sajūta — būtu tādas valsts pilsonim, kuras intereses apņem visu pasauli un kuru visur godā.

Aplūkojiet britus! Lepnā greisirdībā viņi seko katram sava kabineta solim un to pārbauda, un noskaidro, vai tikai tas ņaved uz kādu viņu tiesību aizskaršanu. No tā viņu uzmanību uz brīdi spēj novērst vienīgi tas, ja viņiem stāsta par viņu tirdzniecības koloniju uzplaukumu pie ziemeļu vai dienvidu pola vai arī par viņu robežu paplašināšanu Ostindijā ar kādu provinci, kas ir puse no pašas Lielbritānijas.

Amerikānis viņos redz paraugu, ko grib pārspēt, un, cīnīdamies ar viņiem visās jūrās — te mierīgos pasaules sakaros, te apbruņojies ar visiem kara pērkoniem —, ik gadus jaunām, nepaverdzinātām tautām aiz savas pārpilnības piešķir jaunu dzimteni, kas paplašina viņa robežas.

Franču nācija ir kā pēc ilgas cīņas atvairīts lauva, vēl draudošs, kas dzied savas brūces un jūt, ka, tās sadziedējis, atkal būs bīstams tāpat kā agrāk.

Vācu nācija***

Taču piedodiet, godājamais, ka es pārtraucu! Nupat man priekšā nolikts pasta sūtījums, un tas man ir pārāk pievilcīgs. Tas man piegādājis divpadsmit vācu avīzes, kuras es regulāri saņemu un arī lasu. Saspringti gaidu, kāds ir to saturs šodien. Varu saderēt: tagad visi noteikti gaida, ka tuvākajā laikā draudzīgās sarunās varēs ierosināt vācu apvienotā karaspēka organizēšanu. — Vai šveicieši, neraugoties uz tik neatlaidīgiem un daiļrunīgiem protestiem, paliks pie tā, ka nepiešķirs pensijas bijušā

PAR LATVIEŠU DZEJAS GARU UN DZEJU¹⁴⁹

Spārnotā gaitā un roku rokā iet Vakareiropas tautas pretī augstai kultūrai un rada tūkstošiem jaunu atklājumu, izgudro jaunus brīnumdarbus visās zinātnes un mākslas nozarēs. Citādi tas ir austrumos. Te dažā nācija, važās kalta un liektu galvu, vēl tikai sāk savu ceļu, un viņas laimīgās māsas reti pamet uz to kādu skatu. Viņas iztrūkšanu spožā sabiedrība nemaz nemana. Tās apspiedēji izpilda viņas vietu, nespēj dot, saprotams, nekā, bet toties reprezentē jo labāk.

Ievērojamākā no šām nelaimīgām, bez šaubām, ir vecā, ciēnijamā latvju nācija. Kādreiz viņai laimīgi piederēja plaši apgabali, tagad viņa tos pašus mēslo asiņainiem sviedriem, vergodama priekš saviem kakla kungiem. Būdamai ceļā uz augstāku attīstību, viņai uzbruka reliģijas hidra, kas zobenbrālibā ar tirgoņu ieraušanas kāri un bruņinieku sirošanas prieku no Vācijas atdrāzās Vidzemē un drīz arī Prūsijā. Latvju tauta cīnījās vīrišķīgi gadu simteņiem cauri, bet neuzvarēja. Barbariskie nomācēji latvjiem nesa nelaimi bez gala, sakropļoja viņu kādreiz piemīlīgo raksturu un garu, tāpat kā viņu mūžu.

Esmu apņēmis dažos vilcienos rādīt latvju garu un izvēlēties šim nolūkam viņu fantāzijas darbus. Ne par velti visas tautas pēta taisni pēc šiem [materiāliem], jo nekas tā neiezīmē tautas seju kā dziesmas. [...] Varbūt tagad, kad tik uzcītīgi tiek pētītas gallu, skandināvu, pat indusu un taitušu tautas dziesmas, šīs rindas palīdzēs griezt vērību uz nabaga latviešiem. Būtu tie agrāk pienācīgi vērtēti, — varbūt viņi jau būtu brīvi no važām.

Visu puskulturālu tautu mitoloģijas ir viena otrai līdzīgas. Kur nekultivētais cilvēks atrod darbību nedzīvā dabā,

*pieļādz
griez
un rām*

tur viņš meklē augstākas būtnes. Katram negaidītam notikumam jānāk no labvēlīgas vai naidīgas dievības. Tātad latvi līdzīgi grieķiem un romiešiem domāja, ka [dabā] elementos dzīvo gari, un izgudroja sev bez tam debesu un apakšzemes pasaules, lai fantāzijai ļautu tālāku varu, nekā sniedz viņu prāti. Saule un mēness bija labās dievības, kas zemes bērnu labā radījušas zvaigznes. Bet tie nebija šo dievību vienīgie bērni, tām bija vēl citi, kuri uz zeltainiem zirgiem jādīja pa zemi, nesa svētību un audzēja zāles un ziedus. Mežu biežokņos mājāja dievības, viņas nāca arī no jūras ārā, lai apciemotu cilvēkus, vētra bija bargās dievības dvaša un pērkons — visvarenākā dieva radītais skaļais ieroču spēks. Katrā mājā bija savs svētīgs dieviņš — mājas gars [Hauswirt]. Viņu ganāmpulkiem, tāpat kā viņu mīļām bitītēm, kurām viņiem bija jāpateicas par mīstiņu, bija savi apsargātāji. Arī senču gari lidoja ap mierīgajām mājām un noliktās dienās mīlojās pie ēdieniem un dzērieniem, un mājas tēvs pēc tam noturēja svinīgu ceremoniju. Pāri visām dievībām stāvēja Pērkons, Potrimps un Pīkols, kuriem kalpoja krīvs Rāmavā [..]. Viens dziedātājs uzsāk:

— Ai, Jānīti, Dieva dēls,
Ko tu vedi vezumā?
Meitām vedu ziļu rotu,
Puišiem caunu cepurītes.

*psido
mitol.*

Bet koris piedzied: — «Līgo, līgo, Jānīt, līgol!» Kā redzams, «līgo» pie latviešiem tagad ir tas pats, kas «evoè» pie grieķiem. Vairāki vārdi no šā atvasināti, piemēram, «līgot» un «līgaviņa». Pirmais nozīmē to pašu ko augstākā mērā liksmoties, bet otrā sauc puisis savu meiteni, kad to grib sevišķi mīļi uzrunāt. Šim vārdam nekādu attiecīgu nevaru atrast vācu valodā. Šādu gandrīz vai netulkojamu vārdu latviešiem ir daudz. Viņu valoda ir nabaga ar zinību un mākslu apzīmējumiem, bet viena no bagātākajām ar tēlojošiem un izjustiem vārdiem. Kur dabā ir atrodama skaņa, attiecīgā vārdā tā tiek saglabāta: kur dzīvnieks vai parādība kaut kādi var ierosināt fantāziju, tur viņa vārds norāda uz to. Vēl vienmēr lapsu godā par kūmiņu — pelēksvārci, lāci par platkājiti, vilku par meža lielkungu un gunsaci (jo viņa acis naktī spīd), kāvus par karotājiem utt.

Viņu nemākslotais, visiem dabas iespaidiem vaļais gars, viņu dzīvā fantāzija atrod bieži gluži neviļus to, pēc kā

kultūras tautu dzejniekam grūti nākas meklēt, un viņu valoda labskaņas tiem vēl piešķir priekšrocību. Gandrīz katru vārdu viņi var nobeigt ar patskaņu, un lielākā daļa viņu deminutīvu beidzas ar -īte un -iņa, kā itāļu valodā ar -etto un -ino. Itālis var savu deminutīvu vēlreiz pamažināt, bet latvietis to spēj darīt pat trešā un ceturrtā kārtā. Piemēram: brālis, brālītis, ~~brālūtis, brālulītis~~, bāleliņš. ?
Ļoti pamatots ir teiciens, ka latvju valoda jau pa pusei esot dzeja.

Mūki pasludināja ar nežēlīgu konsekvenci, ka latvju dievi esot velni un viņu parašas un dziesmas — noziedzīgas. Kad kāds latvietis vai igaunis tika pie ierašu pildīšanas vai dziedāšanas noķerts, viņu aizsākumos sadedzināja, vēlāk sodīja ar baznīcas sodu. Tauta, kuras svētums tika padarīts par neciešamu, kurai tika laupīts pēdējais atspaidis — senču piemiņa, drīz nogrima visdziļākā pamestībā. Ja pagātne tai bija ņemta, kur lai tā rastu spēku cinīties priekš laimīgas nākotnes? Viņa gura zem savas nastas kā jūga lops un drīz likās tikai priekš tā radīta. Kad šī nācija krita dzimtbūšanā, tā apklusā, tās ģēnijs, asaras slaucīdams, aizlaidās un gaida ilgi, jau veselu pusgadu tūkstoti velti gaida uz atgriešanos. Kas tautā vēl no laimīgā laikmeta ir uzglabājies, tie ir mazi fragmenti, nenozīmīgas mīlestības dziesmas un teikas [..].

Latviešu dziesmas ir triju šķiru. Pirmie ir minētie fragmenti, parasti divas vai četras rindas gari bez atskaņām, kurus tauta vairāk lieto parunu nekā dziesmu veidā. Tos var pazīt no Saules meitām un Dieva dēliem, kas tajos figurē. No šiem nevar kopā sastādīt neko garāku.

Otrā daļa nāk no vāciem. Godam minamais mācītājs Stenders tulkoja vairākas vācu ziņģes latvju valodā. Es par tām bieži esmu priecājies. Taču tās vairāk gan liecina par latvju mēles lokanību nekā par tautas garu. Sis gars ietērpjas tikai skaistules mutē, vārdos un meldijā. Vidzemes Parnasā ir tikai mūzas, nav Apollona. Virs un jau nekļis, pat sieva nes grūto likteņa nastu ar mēmo nopietnību. Tikai meitenes paspēj iepīt savā ērkšķu kronī arī rozes.

Meitas ir tautas dziesminieces; ar to ir pietiekoši teikts, lai raksturotu [latviešu] tautas dziesmas. Visas viņas grozās ap svarīgiem notikumiem šī dzimuma dzīvē: mīlestību, precībām, kāzām — vai arī izteic īsu jutoņu, ķircinošu

pag.
↓
nāk.

vai sarūgtinātu gara stāvokli. Tās ir kā tauriņi, kas uzlido, saulei atspīdot, un nākamajā mirklī nav vairs redzami. Parasti šādai dziesmai ir tikai divas vai četras rindas, kuras tiek vienkāršā meldijā ļoti vienmūlīgi nodziedātas, turklāt beigās koris piebalso ar gari vilktu «oh». Bet ir arī garākas dziesmas. Gribu šeit no abām šķirām dot dažus paraugus, nožēlodams, ka varu atdarināt tikai to saturu, nevis pirmatnējo daiļo naivitāti.

1. Precību dziesma (kādu ziņģi vajadzēs, kuras beigu daļā iepīta: «Es nomiršu žēlabās; kur jūs mani glābāsi, žēlabās nomirušu?»).

2. Brūtes dziesmas: «Uzauga liepiņa klētiņas galā»
utt. [...] un:

Zaķis manu brāli spēra
Ar pakaļas kājiņām;
Es gribēju glābti iet,
Aiz smiekliem nevarēju.

1. Bišu dziesma:

Bitīt' liela, bitīt' maza,
Bitīt' daru dējējiņa.
Māsiņ' liela, māsiņ' maza,
Māsiņ' vīra kopējiņa.

2. Agrais cīrulītis [kāda dzeja, kurā iepīts arī motīvs:

«Rītu brauks lieli kungi,
Ieņems tevi karietē»].

VAI CILVĒCES NEMITĪGS PROGRESS IR MĀŅI!¹⁵⁰

*Atklāta vēstule
profesoram dr. Hērena kungam*

Godājamais kungs!¹⁵¹

Pirmais no Jūsu sacerējumiem, kas nonāca man rokās, padarīja mani par vienu no Jūsu visuzmanīgākajiem lasītājiem, un katrs Jūsu jaunais raksts lika man aizvien augstāk cienīt Jūsu garu un zināšanas. Un tomēr man atklāti Jums jāatzīstas, ka Jūsu raksts «Johans fon Millers kā vēsturnieks»¹⁵² satur kādu vietu, kas mani nepatīkami pārsteidza, jo vairāk tāpēc, ka nav pierasts dzirdēt Jūs, godājamais kungs, bez analīzes izsakāties noraidoši par svarīgām tēzēm. Jūs, piemēram, sakāt:

«Ciktāl viņš pieturējās pie šī uzskata,» (ka vēsturei jābūt tikai «patiesai stāstītājai par notikušo») «viņš izvairījās no sava laikmeta maldiem. Jo kurš gan vēl cits laikmets tik centīgi kā viņējais mēģināja sagrozīt uzskatus par vēstures būtību? Vēsturiskā pragmatisma grozīgie uzskati ir noveduši maldos arī gudrus prātus, no kurienes tie ne vienmēr atgriezušies. Uzskats par pastāvīgu cilvēces progresu pastāvēja jau agrāk, pirms to lielo filozofisko pārvērtību sākuma, kuras centās iespaidot arī vēstures pētniecību. Ja agrāk pietika ar to, ka vēstures doto materiālu izmantoja noteiktu vēlamu secinājumu izdarīšanai, tad tagad lietas nonāca tiktāl, ka dažs labs gatavs pats izgudrot materiālu, lai pamatotu izvirzītās hipotēzes. Ja Millers palika brīvs no šiem dīvainajiem cilvēka gara maldiem, tad diez vai

to var viņam pieskaitīt kā nopelnu, bet viņu neie-
spaidoja arī augšminētā spožā ideja par
cilvēces progresu. Ne viņa ievērojamais vēstures
darbs, ne viņa sīkākie raksti, ciktāl tie mums zināmi, ne-
sniedz ne mazāko liecību, ka viņš tai būtu piekritis. Viņam
varētu būt bijuši savi iemesli neizteikties pret to pilnīgi
atklāti, bet, ko viņš par to domāja, tas būs nezināms tikai
nedaudziem viņa draugiem.»

Bez šaubām, godājamais kungs, Milleram bija taisnība,
kad viņš vēsturē redzēja «patiesu vēstītāju par reiz noti-
kušo», — bet kādā nolūkā tad viņa vēsti? Vai tas nenoti-
ek tāpēc, lai nonāktu pie secinājumiem un atziņām, kas
noderētu politikai, morālei, tiesību zinātnei, cilvēces
izzināšanai utt.? Kas nostāda notikušā pētīšanu
un attēlošanu augstāk par nenotikušā izgudrošanu un
patvaļīgu attēlošanu, piemēram, par asprātīgu nāru pa-
saku? Vēstures pētīšana ir sakne, no kuras vēsturnieka
talants izaudzē stādu, bet, ja pragmatiskā filozofija
neattīsta un neapaugļo tā ziedu, tad praktiskais prāts
nekad negūs no tā labumu, kas vispēdīgi sastāda visas
lietas vērtību.

Millers rikojās gudri, nepiejaucot savai Šveices vēstu-
rei pastāvīgo cilvēces progresu. Tas tur izceltos tikpat
dīvaini kā planetārās sistēmas apskats aprakstā par augļu
dārzu. Bet tas, ka viņš to nedarija, ka viņš nav runājis
par šo ideju nevienā citā savā rakstā, ka viņš sarunās
izteicies pret to, kā Jūs, šķiet, apgalvojat, — tas viss ne-
būt nepadarītu pamatotus iespējamus secinājumus pret šo
ideju. [..]

Ja es Jūs pareizi saprotu, tad Jūs pieskaitāt ideju par
pastāvīgu cilvēces progresu laikmeta maldiem,
vēstures jēgas izkropļojumiem, maldu ceļiem, kurp gro-
zīgi uzskati noveduši pat gudrus prātus. Šī ideja liekas
Jums tik fantastiska, tik muļķīga, ka Jūs nemaz neuzska-
tāt par vajadzīgu norādīt kaut vienu vienīgu pamatojumu
savam noraidījumam. Jūs viņu atmetat tāpat, garām-
ejot! —

Dīvaini! Es esmu pārliecināts, ka esmu vēstījis tieši šo
uzskatu brīvi un nopietni, un, jo ilgāk un nopietnāk es to
darīju, jo vairāk tas man rādījās ne tikai kā visnopietnākā,
vistiešākā, visneapstrīdamākā patiesība, ko mums māca
vēsture, bet arī kā viena no vissvarīgākām mācībām, ko
var piedāvāt cilvēcei. Tāpēc es uzskatu zināmā mērā par

pienākumu to aizstāvēt un atspēkot Jūsu spriedumu, godājamais kungs! [.]

Lai to izdarītu, es nesākšu cildināt to, kas jau sarakstīts par šo priekšmetu. Manuprāt, maz kas tā izšķērdē laiku un ir tik nevērtīgs kā zināmu atzinumu caurskatīšana. Filozofiskās patiesības templis stāv uz visai mērena pakalna. Ja sofistī apjozuši tā nogāzes ar labirintu tīmekli un zemes ejām, tad visīsākais un visdrošākais ceļš uz mērķi ir izlauzties taisni uz priekšu caur šiem mudžekļiem. Es iziešu no pavisam vienkārša, neapstrīdama pieņēmuma un, vienmēr vadoties no vēstures pieredzes, arī tur, kur es uz to tieši neatsaucos, virzīšos pie otra, trešā, — pēdējā. Ne visu, ko es te izklāstīšu, esmu izdomājis kā pirmais, bet nav jau svarīgi, vai atsevišķi pieņēmumi ir jauni, — svarīga ir to pareizība un to kop-sakarība. [.]

«Visa cilvēces vēsture ir cilvēcisko spēku, darbību un dziņu dabiska attīstība atkarībā no vietas un laika.»

J. G. Herders («Idejas», 4. sējums)

Pastāvīga dzīves nodarbība visām būtņēm, kas organizētas darbībai, ir nodrošināt sev savā vidē pastāvēšanu un labklājību. Cilvēks bez tērpa un fiziski tikpat kā neapbruņots pret spēcīgākajiem zvēriem, nonākot ar pēdējiem saskarē, kļūst par to laupījumu. No fiziskās iespējas raugoties, nav izslēgts, ka daža laba cilvēku pasuga savā pirmajā pāri krita par upuri stiprākiem džungļu iemītniekiem, bet, tiklīdz kāds pāris guva laiku, lai attīstītu un izmantotu savas garīgās spējas, tā cilvēkcilts valdīšana pār zemi bija nodrošināta.

Šīs garīgās spējas (apvienojot pāris desmit nosaukumus un asprātīgas definīcijas vienā vienkāršā, bet izsmelošā) izpaužas iekš tā, ka cilvēks, instinkta nesavažots, gūst pieredzi un izmanto to jauniem atklājumiem un izgudrojumiem. [.]

Vajadzības spiests, cilvēks vēro un gūst pieredzi; viņš to izmanto un izdara atklājumus, kuri viņam dod aizvien jaunu pieredzi un jaunas atziņas, no kurām nepārtraukti izaug jauni atklājumi: lūk, te mūsu priekšā ir cilvēces attīstības un veidošanās process tās zemākajā pakāpē un arī augstākajā, te ir ikvienas kultūrvēstures saturs. Tikai nav jāaizmirst, ka šeit runa ir nevis par ikvienu cilts individu,¹⁵³ bet par visu cilvēku cilti.

Lai cik daudz neizmērojamu, dažādu un neskaitāmu pakāpju ir pieredzes un atklājumu trepēm, pa kurām cilvēce kāpj augšup, ir tomēr tikai divi apstākļi, no kuriem plūst ikviena pieredze un ar kuriem saistās visi atklājumi un izgudrojumi.

Pirmais no šiem apstākļiem ir cilvēces attiecība pret apkārtējo dabu.

Cilvēks cenšas to aizvien plašāk izzināt, lai gūtu no tās vairāk labuma, aizvien dziļāk to izdibināt, lai to pilnīgāk pārvaldītu. Ja mēs atskatāmies uz punktu, no kura šajā sakarā kādreiz bija jāsāk sava gaita mūsu cilvēciltij, un tad uz tās ceļa posmu, ko tā sasniegusi mūsdienās, — tad, lai arī izbrīns nekad nav prāta spēka izpausme, patiešām tikai muļķība var pie šī pārskata atturēt no apbrīnas un lepnas pašapziņas sajūtas. [.]

Vai šajā izziņāšanas ceļā ir kāda robeža, jeb vai daba un tās izmantošanas iespējas ir neizmēlamas? Būtu pārdroši to noliegt, droši vien ne mazāk pārdroši būtu atbildēt piekrietoši. Droši tomēr var apgalvot: pēdējais atklātais dabas noslēpums vēl nebūtu cilvēces progresa gaidāmā robeža. Jo neskaitāmo, jau agrāk iegūto pieredžu un veikto atklājumu kombinācijas arī pēc tam vēl nestu pie jaunām šo faktoru kombinācijām un ar katru jaunu kombināciju iespējamo skaits vairotos līdz bezgalībai.

Otrs faktors, kurš ir cilvēces kultūras pamatā un kura pilnveidošanā izpaužas tās progress, ir tās locekļu jeb locekļu masu savstarpējās attiecības.

Apvienojoties vairākiem kopā, izveidojot sabiedrību, cilvēkiem ar laiku izdodas pakļaut sev apkārtējo dabu. Bet, tā kā ne visi apvienotie ļaudis ienes vai patur savā apvienībā vienādu garīgu vai fizisku spēku, tad drīz cilvēki atrodas liela uzdevuma priekšā: kā nepieļaut, lai stiprākie no viņiem neapietos ar vājākiem tāpat, kā visa cilvēkcilts apietas ar pārējo dabu, proti, kā ar beztiesisku materiālu viņu labklājībai. Atklāta vai slēpta tiekšanās pēc tā un pret to, dažādota un maskēta neskaitāmās nianšes un formās, — tas viss ir, bija un būs par cēloni visām pilsoņu ķildām un ārējiem kariem.

Kā jūras braucējs par spīti viļņiem nodrošina sev vajadzīgo virzienu, liekot pretī to bangojumam citas stihijas — gaisa plūsmu, tā cilvēce kopumā gūst varu pār materiālo dabu, izmantojot pēdējai svešo cilvēka spēku. Bet kur at-

radīsies kaut kas tāds, kas varētu pastāvīgi iegrozīt viņu pašu, to neparalizējot? Ciktāl sniedzas vēsture, mēs redzam cilvēci allaž un visur meklējam šo «kaut ko» un nekad to neatrodam. Vai tas vispār eksistē? Es to nezinu. Līdz šim, kā jau teikts, cilvēces cīņa par to bijusi veltīga.

1) Ieklausoties savās jūtās, cilvēce izveidoja tikumības normas. 2) Izmantojot savu fantāziju, viņa uzticēja savu trauslāko, cēlāko veidojumu pārdabiskas pasaules gādībai. Sasprindzinot savu prātu, viņš izgudroja likumus, kas nosaka katram sabiedrības loceklim robežu, cik tālu viņš var izmantot savu spēku. Cilvēce izgudroja iedibinājumus, kam jānodrošina likumu autoritāte.

Dažādi niansēti, bet pamatvilcienos un mērķos līdzīgi, šie sabiedriskie veidojumi ir atrodamī katrā vecā un arī jaunā tautā, kas pavirzījusies kultūrā tikai dažus soļus. Ļoti iespējams, ka nav bijis tādas tautas, kurai tie nebūtu nodrošinājuši — parasti tikai īsu — mājīga miera periodu. Tomēr tie ir cilvēku gara veidojumi, un pārlietu drīz pret tiem bruņojas tas pats spēks, kas tos radījis. Tie varēja tapt pielaikti, dabiski, tikai tam visaugstākajam zināšanu, varas un bagātības mēram un tiem pilsoniskās nevienlīdzības avotiem un pakāpēm, kas bija raksturīgi to radīšanas laikmetam. Bet pieredzes, atklājumu, mantas, baudas daudzums nepārtraukti pieaug, atveras aizvien jauni nevienlīdzības avoti un tiek izgudroti aizvien jauni veidi, kā tos izmantot citiem par ļaunu. Kā labajā, tā ļaunajā cilvēce pāraug barjeras, ko tā pati sev likusi. Tās tiek paplašinātas, pilnveidotas, celtas uz saprātīgākiem, cēlākiem motīviem. Un šajos centienos piemērot cilvēku savstarpējās attiecības tām pārmaiņām, kas notiek cilvēces attiecībās pret dabu, īstenībā arī pastāv kultūras progress tās otrajā laukā.

Kamēr šie centieni ir sekmīgi, aug tautas, laikmeta kultūra un izglītība ikvienā virzienā; bet, jo ātrāk un spēcīgāk tas notiek, jo tuvāk tā ir savam pagrieziena punktam. Tā kā visi iedibinājumi cilvēku savstarpējo, proti, sabiedrisko attiecību regulēšanai virzīti uz to, lai paildzinātu jau esošo vai arī vēl tikai vēlamo stāvokli, bet katra tālākvirzīšanās cilvēces attiecībās pret dabu neatvairāmi izraisa tālāku attīstību un pārmaiņas, kuras varbūt nebija iepriekš nojaušamas, tad šādai neatbilstībai beidzot jānovēd pie nopietna satricinājuma. [..]

Visas kultūrvalstis, kuras ir gājušas bojā pašas par sevi, bija lemtas šim liktenim, tāpēc ka tām pietrūka spēka

un laika nomainīt savai bērņībai tik noderīgos autiņus, kad tie viņu tālākajam vecumam bija kļuvuši par traucējošiem pinekļiem, ar piemērotākām saitēm. Jo tieši nevienlīdzība, ko nevar vairs apturēt vecie iedibinājumi un likumi, dod visu graužošajam egoismam varu aizkavēt barjeru izveidošanu. [..]

Protams, vienā s tautas politiskais noriets vēl nenozīmē vesela laikmeta kultūras norietu: vēsture rāda, ka kultūra nekad nepieder kādai vienai tautai, bet vienmēr ir tautu saimes kopīpašums; taču taisni šeit daļēji slēpjas noteiktas kaites nenovēršamība. Tā pārņem vienu pēc otras visas tautas, un veselīgākās nedod saslimušajām laiku to varbūtējai atspīrgšanai. Kā atsevišķas valsts iekšienē spēcīgākie indivīdi vai kārtas apspiež vājākos, tā viena valsts drīz aprij otru un upurē tās iedzīvotāju labklājību savējai, pati nereti grimstot haosā. Un to aprij kāda trešā valsts, līdz beidzot kāda visvarenākā nācija pārvar visas pārējās un, samaitātākā no visām, pati vispēdīgi sagrūst pāri iepriekšējām, saņemot neaprobežotas patvaļas kājas spērienus. Jo lielāka ir masa — ne cilvēku, kuru labklājība ir apvienības mērķis, bet tautu masa, kuras zaudējušas savus iedibinājumus un tiesības, — jo šaurāks kļūst tas lokš, kam šī masa bez savām prasībām eksistē. Šis lokš saplūst vienā punktā, un egoisma briesmīgais triumfs ir pabeigts.

Ja mēs gribam apkopot visas šī stāvokļa negācijas, kas iestājas, tad atcerēsimies: bija laikmets, kad visas dabas un mākslas bagātības, kas piederēja tautām visapkārt Vidusjūrai, un šo tautu labklājība tika upurētas vienas mazas pussalas izšķērdībai un greznībai, un pati Itālija, kā izteicās Monteskjē, bija tikai izpriecu dārzs Romas pilsētai, — un tā stāvēja liesmās, kad neprātīgajam Nēronam iegribējās sagādāt sev izrādi. Tomēr viņš saprata, ka kaut kas jā dara, lai novērstu no sevis aizdomas par dedzināšanu, un lika nonāvēt desmittūkstoš nevainīgo.

Lai man nemēģina iebilst, ka tas bija iespējams tikai vienreiz. Protams, minētais fakts ir tikai viena patiesa aina no Grieķijas-Romas vēstures, tomēr universāli mōn ar h i j a s nav reta parādība cilvēces vēsturē. Tam līdzīgas impērijas bija jau pirms Romas. Tāda bija faraonu valsts, pirms tam bija Babilonija. Pēc Romas impērijas man jāmin kaut vai arābu kalifāts un Ķīna. Pietiek palasīt to vēsturi, lai cilvēks nodrebētu šausmās.

Universālmonarhija pēc visas savas iekšējās būtības un savām ārējām sakarībām atšķiras tik stipri no vienkāršās monarhijas, ka abas apzīmēt ar vienu nosaukumu ir skaidra un bīstama ļaunprātība.

Vienkāršā monarhija, lai cik plaša un neierobežota tā būtu, tomēr ir īstens iedibinājums, kas nozīmē: valsts pilsoņu sabiedrības forma, kam jānodrošina vispārības un tās daļu labklājība. Tās pirmais cilvēks uzņemies rūpes par to, lai neviena viņa pavalstnieku šķira nebūtu nabadzīga un nelaimīga, lai katra kaitīga nevienlīdzība starp atsevišķām pilsoņu grupām tiktu samazināta visiem par labu, lai likumi tiktu turēti cieņā un spēkā, lai amatniecība un zinātnes plauktu utt., vispēdīgi, lai nevienš svešzemnieks nenodarītu pāri viņa pavalstniekiem. [..]

Pabeigtā, es saku, pabeigtā universālmonarhijā mēs atrodam tam visam krasu pretstatu. Tās iekšējā, īstenā būtība ir atteikšanās no pirmā, visaugstākā mērķa, kas bija sabiedrības izveidošanās pamatā. Kā neizbēgams rezultāts šim izkropļojumam vienā cilvēces attiecību jomā ir ātrs regress citā jomā. Beztiesīgums paralizē gan tautu, gan atsevišķu cilvēku garu. Zinātnes panīkst un novīst, māksla deģenerējas, kalpojot rafinētai baudkārei, un iet bojā. Zūd amatnieku darba čaklums, tas vēl kalpo tikai greznībai. Kur vēl uzplaiksnī kāda enerģijas izpausme, tās mērķis ir noziegums, kur tiek nesātīgi baudīts, tas ir egoistisks netikums, — un tikai. Iestājas stāvoklis, kam vēl nevienā valodā nav apzīmējuma. Nosaukt to par barbarismu būtu pārāk cēli: pēdējais apzīmē veselīgu, spēkpilnu raupjumu, kultūras trūkumu, bet iepriekšminētais stāvoklis ir dvakaina trūdēšana. [..]

Visu to dziļumu, kurā var ieslīgt tik samaitāta tautu masa, mūsu īsā, nepilnus trīstūkstoš gadus ilgā vēsture vēl nekur nav atklājusi. Bet vai tas uz zemes nekad nav bijis? Es neiedrošinos to noliegt. Lai bez glābjoša šķēršļa noslidētu lejā caur visām šīm samaitātības un posta pakāpēm, kas noved tajā bezdibenī, šādam nelaimīgam iznīkstošo tautu baram vajadzētu būt caur savu zemju dabu pilnīgi izolētam un palikt šajā izolētībā līdz sava likteņa nobeidumam, bet tad arī visa tā vēsture līdz ar pašu būtu pazudusi. — Ja mēs padomājam par tām briesmīgajām sekām, kādas izraisīja kultūras deģenerācija un bojāeja Romas universālmonarhijā, — un tās jau iezīmējās pirmajos gadsimtos pirms barbaru iebrukuma, kad daudzas

visapdzīvotākās provinces iekšējo karu un slaktiņu rezultātā, sabrūkot visām likumības formām, visāda veida netikumumu un posta plosītas, bija kļuvušas par pustuksnešiem, — tad ir grūti atturēties no pieņēmuma: ja kādreiz vairs zemes iedzīvotājiem būtu tā nelaiمة tikt šādas samaitātības aptvertiem, tad mūsu cilvēkcilts pilnīga iznīcināšana būtu neizbēgama.

Tamlīdzīga un vienlaicīga deģenerācija tomēr ir fiziski neiespējama, — un, proti, aiz iemesliem, kuri pārdzīvos mūsu cilvēkdzimuma eksistenci, jo tie ir ielikti planētas daļā, ko cilvēce apdzīvo.

1) Tūkstoškārtēja un neapstrīdama pieredze ir pierādījusi, ka, pirmkārt, kultūra ne visur vienādi ātri attīstās un nobriest.

Piemēri tam atrodami katrā laikmetā. Palūkosimies priekšvēsturē. Feniķieši, šī atvase no visnenākās dienvidrietumu Āzijas iznikušā kultūras celma, jau ilgi kuģoja pa visu Vidusjūru, pirms viņu radītā kultūra pabeidza ceļojumu apkārt šai jūrai. Kad tā pilnā krāšņumā ziedēja pie grieķiem, kaimiņu trāķieši vēl atradās dziļā barbarismā, un ēģiptiešu kultūra jau pirms tam sen bija vērtusies mūmijā. Palūkosimies tagadnē: tautu sakausējums, kas apdzīvo Lielbritāniju, ir viens no visjaunākajiem Eiropā, bet salīdziniet tā sasniegumus abās kultūras jomās ar tās pamattautu sasniegumiem. Vai vajadzētu vēl spilgtāku piemēru? Dienvideiropai tagad ir tās otrā, Ziemeļeiropai — tās pirmā kopējā kultūra, kamēr Dienvidāzija klāta varbūt ar sešu kultūru drupām. Bet šīs ilustrācijas ir liekas; salīdziniet gandrīz vai katras divas provinces jebkādā impērijā, un jūs atradīsiet pierādījumus šai patiesībai. Ne mazāk svarīgi un izšķiroši ir tas, ka, otrkārt, katra pasaules daļa uzspiež saviem iedzīvotājiem noteiktas pastāvīgas savdabības spiedogu, kas viņus raksturo kā zemākajā, tā augstākajā kultūras pakāpē. Tā ir tēze, kas neprasa pierādījumus.

Un, visbeidzot, tikpat svarīgi ir tas, ka noteikta kultūra nosaka zināmu attīstības punktu, par kuru augstāk cilvēki, atstāti vieni paši un izolēti, nespēj pacelties vai pat sāk pagrimt, izbeidzoties svešai ietekmei, kas šo kultūru kādu laiku cēlusi augstāk.

Šis paliekošais ģeogrāfiskās vides kultūras punkts ir tā dabas izzināšanas un pārvaldīšanas pakāpe, kas ļauj cil-

vēkiem gūt no savas zemes īpatnībām tīkamu pastāvēšanu un to sabiedrisko iekārtu, kas visvairāk veicina šo vienkāršo dabas izmantošanu.

Pirmajā, paviršajā acu uzmetienā liekas, ka dabas likumi ļoti apdraud vai padara gandrīz neiespējamu «pastāvīgu cilvēces progresu», bet pēc ilgākas, dziļākas aplūkošanas izrādās, ka tajos apslēpta šī progresa iespēja, garantija, jā, pat nepieciešamība pēc tā.

Tā kā saskaņā ar pirmo no šiem likumiem uz visas zemes vienā un tajā pašā laikā nekad nevar pastāvēt viena un tā pati kultūras pakāpe, tad tieši tāpēc nav iespējams, ka visur iestātos tā pati samaitātības un morāles pagrimuma pakāpe.

2) Otrais likums, nosakot kultūras savdabību atkarībā no ģeogrāfiskās vides, taisni ar to rada spēku, kas cilvēcei ļauj pārvarēt vides barjeras. Ja ikviena ģeogrāfiskā vide prasītu vienādas pūles, tad uz zemes būtu iespējama allaž tā pati kultūra. Otrādi, sajaucoties dažādiem kultūras un izglītības veidiem, rodas mākslīgi kultūras veidi, kas pārstāj būt par viena reģiona, viena laikmeta, vienas tautas kultūru. Šī mākslīgā jeb pasaules kultūra tad arī ir tā, kas uzskatāma par visas cilvēces ziedu, un tā, grimstot vienā pasaules daļā, paceļas kā vēl augstāks un mirdzošāks kronis citā.

Šis vienmēr augstākas pilnveidošanās iespēju beidzot nodrošina trešais no minētajiem likumiem, laižot apgrozībā svaigas tautu masas, kuras no novecojušām pasaules kultūras tautām pārņem to progresējošo lomu un attīsta to tālāk.

3) Šī dabiskā parādība, tautu atjaunināšanās, kuras attīsta pasaules kultūru, ir atkartojušies kopš seniem laikiem tik bieži, ka tās parasto gaitu var droši parādīt nedaudzos vilcienos.

Tā cilvēce iet savā kopumā uz priekšu, atsevišķām nācijām, kuras kādreiz bija ieņēmušas pirmās goda vietas, vienai pēc otras atkāpjoties aizmugures plānā, tā viņa kopumā ceļas augstākā, cēlākā kultūrā un izglītībā, kamēr viņas daļas ir pakļautas vienmēr tām pašām pārvērtībām.

Es varētu šeit beigt, tomēr ir vēl viens tik tuvs jautājums, ka es tā iztīrājumu neuzskatu vismaz par lieku papildinājumu.

Lasītājs būs pamanījis, ka šis kultūras dabiskās attīstības ieskicējums satur piemērus, kas ņemti lielākoties no Grieķijas un Romas kultūras un izglītības

vēstures. Bet, ja šis ieskicējums ir pareizs, tad mūsu kultūrai un izglītībai jābūt daudz augstākai par tā saucamās antīkās pasaules kultūru un izglītību. Bet vai tas patiešām tā ir?

Ir zinātnieki, kas to bezmaz noliedz. Ja viņiem arī būtu taisnība, tad cilvēces pastāvīgā progresa ideja ar to vēl nebūt netiktu atspēkota. No tā, ka mēs it kā nebūtu augstāk izglītoti nekā grieķi un romieši, nemaz neizrietētu secinājums, ka mūsu pēcnācēji kādreiz nevarētu kļūt par tādiem.

Laimīgā kārtā uz šo jautājumu ir viegli atbildēt. Šim nolūkam jau pietiek ar jautājuma jēgas noskaidrošanu. Tā ir saskaņā ar iepriekšminēto katras kultūras vispārējo saturu šāda.

Vai mēs pazīstam un izmantojam dabu dziļāk un plašāk nekā antīkās pasaules iedzīvotāji? Un vai tagadējās Eiropas valstiski sabiedriskās attiecības ir veidotas pēc liberālākiem, cēlākiem, taisnīgākiem principiem nekā viņiem?

Atbildot uz pirmo jautājumu, jāteic, ka no zināšanām par minerāliem līdz zināšanām par cilvēka ķermeni (kura asins cirkulācija senajiem bija slēpta), no botānikas līdz ķīmijas atklājumiem, no ģeogrāfijas līdz teorijai par staru laušanu: kas tad ir patiesa zinātne, tas nozīmē, dabas izzināšanas priekšmets, kurā grieķu visaugstākās zināšanas bija gandrīz zemākas par tiem elementārajiem pamatiem, ko māca mūsu puikām skolā? Dot šeit piemērus būtu velta laika tērēšana.

Mākslas attiecība

Piecās vai sešās mākslās, ko sauc par daiļajām, grieķi, pēc mūsu domām, spriežot pēc viņu darbiem, ir pilnīgi sasnieguši virsotnes, par kurām augstāk nevar tikt. Bet vai mēs patiešām būtu visgudrākie tiesneši, kuri par to izteiksies? Ja pieņemam, ka patiešām nav iespējams kādreiz skaistāk un ar tīrāku un augstāku gaumes izjūtu dzejot, dejojot, būvēt un veidot kolonnas, varbūt arī rakstīt vēsturi un turēt runas, tad pret to var iebilst, ka augstāka vai zemāka gaumes pakāpe un viss, kas tam kalpo,¹⁵⁴ kā pie atsevišķiem cilvēkiem kā tādiem, tā pie veselām tautām un vēl jo vairāk kopējā cilvēces attīstībā ir pakārtota blakuslieta. Tajās mākslās, kas bija spējīgas arī uz zinātniskiem pamatiem pilnveidoties, mēs atrodamies acimredzami augstākā pakāpē nekā senie, piemēram, glezniecībā. Viņiem nebija pazīstams, izprasts un izkopts per-

spektīvas princips. Un mūzika? Viņi nezināja harmonijas izmantošanu tādā mērā un izpausmē, kā tas tiek darīts vēlāk. Vēstures pētniecība mums ir dziļāka, nobriedušāka, ar plašāku sabiedrības un atsevišķa pilsoņa izpratni. Tātad tas viss ļauj mums iet tālāk par viņiem. Un vai politiskās runas — oratora māksla, kur tā jaunākajos laikos nāca uz publikas skatuves, it īpaši Anglijā un Francijā, ir tālu atpalikusi no grieķu un romiešu paraugiem? Tas man liekas vismaz neizšķirts jautājums.

Tajās šaurākā nozīmē praktiskajās mākslās,¹⁵⁵ kas ir svarīgas dzīvei un pilsoņu attiecībām, mēs stāvam tikpat augstu pār senajiem kā zinātnēs. Mēs varētu uzskaitīt diezgan garu rindu no tām, par ko viņiem nebija pat jausmas, bet tajās, kas viņiem bija un arī mums ir vajadzīgas, viņu sasniegumi nav salīdzināmi ar mūsējiem, piemēram, ķīmijā un ārstniecībā, kuģu būvniecībā un fortifikācijā, un pat navigācijā, kur viņiem nebija kompasa un par ko pat Aristotelim (savas «Politikas» ceturtajā grāmatā) bija tik ierobežotas zināšanas, ka viņš apgalvoja — jūrnieki nemaz neesot īpaši jāapmāca viņu arodam utt.

Otrajā kultūras jomā — morāles, valsts-pilsoņu un tautu attiecībās mūsu pārākums šķiet apšaubāmāks. No grieķu republiku laikmeta mums raugās pretī tik cēli piemēri stingrai un patstāvīgai apziņai, ar ko izcēlās kā atsevišķi cilvēki, tā veselas tautas, — bezgalīgai tēvzemes mīlestībai un pilsoņu tiesību cienīšanai —, ka mēs esam gatavi to uzskatīt par visu cilvēcisko tikumu un politiskās gudrības visskaistāko ziedulaiku. Tomēr, tuvāk aplūkojot, viss šis krāšņums sarūk līdz vienam apstāklim, proti, minētā laikmeta grieķi un romieši, būdami mazu valstiņu pilsoņi un par vairāk nekā divdesmit gadsimtiem tuvāk sabiedrības sākotnējam stāvoklim, bija enerģiskāki par tagadējām civilizētajām tautām.

Lai ievadītu, pēc manām domām, izsmeļošu šī jautājuma iztirzāšanu, atcerēsimies: ikvienas sabiedrības iekšējās organizācijas pamatmērķis ir nepieļaut, lai tās locekļi apietos viens ar otru kā ar pārējo dabu, kā ar beztiesisku materiālu savai labklājībai. Jo pilnīgāk šis mērķis tiek sasniegts, jo augstāka ir laikmeta kultūra un izglītība tikumības, likumdošanas un politiskajā aspektā. Lai to varētu raksturot, mēs nedrīkstam pievērst savu skatu tikai atsevišķiem cilvēkiem un atsevišķām darbībām. Vienīgi kopsakarība un

*mus-
die-
mēs
citad.*

valdošo pamatuzskatu salīdzināšana ļauj iegūt pilnīgu novērtējumu.

Kas bija cilvēks kā tādās nevis atsevišķiem gudrajiem, bet senajām kultūrtautām kopumā, ja lietas neskāra valsts un pilsoņu intereses?

Viņš bija tām tik mazvērtīgs, ka to visiemīlotākās publiskās izpriecās, kas tām tika rīkotas valsts vārdā, tiksmīnājās, kā cilvēki cieš mokas, cīnās viens ar otru uz dzīvību vai nāvi, nogalina viens otru vai tiek zvēru saplosīti.

Kas bija cilvēks senajo valsts iekārtai?

Nav noliedzams, ka aktīvo pilsoņu tiesības senajo mazajās republikās bija daudz plašākas un tika vairāk ievērotas, nekā ir vai var būt mūsu lielajās monarhijās: bet tālāk par šiem aktīvajiem pilsoņiem ar dārdošu balsi un smagajām dūrēm antīko valstu satversmes neatzina gandrīz nekā cilvēciska. Sievietēm nebija gandrīz nekādu pilsoņtiesību, jaundzimušu bērnu dzīvība bija atkarīga no tēvu gribas un — galvenais! — blakus valsts pilsoņiem, kam bija tik liels svars, visur stāvēja daudz plašāka cilvēku šķira, kurai nebija nekādu tiesību un kura bija pilnīgi pakļauta valsts pilsoņu patvaļai, un pat pati valsts bieži negēlīgi spēlējās ar šo ļaužu dzīvībām, kā, piemēram, Sparta. [..]

Palūkosimies uz tagadni. Visās Eiropas valstīs bez izņēmuma, lai kāda iekārta tur būtu, vīrietis, sieviete un bērns, pat vēl nedzimušais, atrodas vienādi likuma aizsardzībā, un visiem valsts iedzīvotājiem, pat svešiniekiem, vienādi likumi garantē dzīvības, tiesību un īpašuma neaizskaramību. Bet — īstu, pilnīgu vergu mūsu kontinentā vairs nekur nav, un, ja vēl kaut kur ir šādas nejēdzības paliekas, valdības uzskata par savu svētu pienākumu cēsties tās novērst. Jo tas, kas Spartas, Atēnu un Romas likumiem bija valsts pilsonis, mums arī visneierobežotākā monarhijā ir cilvēks. Mums tād arī šeit pieņem pirmā vieta.

Visbeidzot: «Kas bija cilvēks antīkajā pasaulē, izcelties konfliktam starp tautām?»

Nekur tās gara neželība neparādās tik šausmīgi kā šeit, nekur nav tik skaidri redzams, ka tās enerģija neizpaužas kā cildena kultūra, kā senatnes karos. Ienaidniekā redzēja un respektēja cilvēku tikai tik ilgi, kamēr viņš bija apbru-

ņots un bīstams. Bet pret uzvarēto nebija vairs nekādas saudzības, visu noteica tikai uzvarētāju vajadzības. Sa-
gūstītie virsaiši un karavadoņi, ja vien viņu dzīvības ne-
bija atrastas par derīgām nākotnes plāniem, tika bez žē-
lastības nožņaugti vai šausīti līdz nāvei, ieņemtās pilsētas
parasti tika nolīdzinātas līdz ar zemi un iedzīvotāji ap-
kauti vai arī pašu tirgus laukumā pārdoti. Veselas tautas
nospieda vergu stāvoklī un aizdzina svešumā. Kas gan
salīdzinājumā ar to ir visa vardarbība pret uzvarētājiem,
ko drikstētu atļauties kāds jaunāko laiku iekarotājs, ne-
baidoties izsaukt pret sevi sašutumu un nicināšanu paša
karaspēkā?

Es domāju, ka esmu pierādījis, kas bija jāpierāda, un
beidzu.

Ja mēs ar cilvēces pastāvīgu, nemitīgu
progresu saprotam to, ka kaut kāda nācija vai nāciju
saimē nepārtrauktā un nebeidzamā secībā var kāpt aiz-
vien augstāk pa kultūras un izglītības kāpnēm, tad vēsture
ir bieži atspēkojusi šo apgalvojumu, bet tā neiespējamība
izriet jau no cilvēces iedabas un tās abiem galvenajiem
attiecību veidiem.

Ja turpretī mēs te domājam to, ka zudušo tautu vietā
pasaules kultūras ceļā dodas aizvien jaunas tautas, katrā
jaunā pacēlumā iegūstot augstāku, cēlāku raksturu, tad
tā ir tik bieži vēstures apstiprināta patiesība, tik skaidra
un noteikta dabas nepieciešamība, ka tikai brīnums, kas
izdzēstu visas iepriekšējo laiku pēdas un atmiņas, vai pa-
šas planētas sabrukums varētu aizkavēt mūsu cilvēkdzi-
muma mūžīgi augstākejošo gaitu. [.]

Tādējādi, godājamais kungs,
Si quid novisti rectius istis,
Candidus imperti, si non — —¹⁵⁶

Es atļaušos sev to godu vēlreiz apliecināt Jums savu
cieņu.

Dr. G. Merķelis

PIEZĪMES

1. Versuch über die Dichtkunst. — Riga, 1794. Atkārtoti grām.: Kritische Antiken. Ein Beitrag zur Literaturgeschichte Deutschlands. — Riga, 1837.

Die Letten, vorzüglich in Liefland am Ende des philosophischen Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Völker- und Menschenkunde. — Leipzig: Gräff, 1797 (faktiski 1796). — 378 S. Otrais, papildinātais izdevums — Leipcigā, 1800.

Jume's und Rousseau's Abhandlungen über den Urvertrag nebst einem Versuch über die Leibeigenschaft den Liefländischen Erbherren gewidmet. — Leipzig: Gräff, 1797. — XIV, Th. 1—2. — 572 S.

Supplement zu den Letten oder Erklärung über die im zehnten Stück des Intelligenzblattes der allgemeinen Literaturzeitung erschienene Anfrage des Herrn Ritters v. Brasch, nebst einer Urkunde. — Weimar, 1798. — 116 S.

Die Rückkehr ins Vaterland. Ein Halbroman. — [Kopenhagen] 1798, VIII. — 246 S.

Die Vorzeit Livlands. Ein Denkmal des Pfaffen- und Rittergeistes. — Berlin, 1789—1799, Bd. 1—2, 446 und 497 S.

Was heißt Humanität? Eine Red. — In: Die Eunomia, 1801, Bd. I, S. 193.

Briefe über einige der merkwürdigsten Städte im nördlichen Deutschland. — Leipzig, Hartknoch, 1801, VIII. — 428 S.

Erzählungen. — Berlin, 1802. — 150 S.

Wannem Ymanta. Eine lettische Sage. — Leipzig: Hartknoch, 1802, XXXVI. — 188 S.

Ansichten der Literatur und Kunst unseres Zeitalters. — Leipzig, 1803, Heft I. — 48 S.

Sämtliche Schriften. — Leipzig—Riga: Hartmann, 1807—1808, Bd. 1—2. — Bd. 1, IV, — 332 S.; Bd. 2, VI, — 318 S.

Ist das stete Fortschreiten der Menschheit ein Wahn? Sendschreiben an Herrn Professor Dr. Heeren. — Riga; Deubner und Trey, 1810. — 64 S.; 2. Aufl. — Ibidem, 1811. — 95 S.

Skizzen aus meinem Erinnerungsbuche. — Riga—Leipzig, 1812—1816, Heft 1—4; 2. Aufl.: Riga—Dorpat; Meinshausen, 1824. — 394 S.

Über Deutschland, wie ich es nach einer zehnjährigen Entfernung wieder fand. — Riga, 1818. — Bd. 1, — 370 S.; Bd. 2. — 240 S.

Die freien Letten und Esthen. — Riga, 1820, XIV. — 346 S.

Darstellungen und Charakteristiken aus meinem Leben. — Leipzig, Riga und Mitau, 1833—1840. — Bd. 1—2; Bd. 1. — 318 S.; Bd. 2. — 384 S.

Über Deutschland zur Schiller-Goethe Zeit (1797—1806). — Berlin: Paetel, 1807. — 208 S.

Thersites. Die Erinnerungen des deutsch-baltischen Journalisten Garlieb Merkel. 1796—1817. Hrsg. und mit Zwischenkapiteln versehen von Maximilian Müller-Jabusch. — Berlin: Deutsche Verlag — ges. für Politik und Geschichte, 1921, IX. — 220 S.

Briefe an ein Frauenzimmer über die neuesten (auf einem zweiten Titel steht: die wichtigsten) Produkte der schönen Literatur in Deutschland. — Berlin—Leipzig, 1800—1803 (kopapjoms — pāri par 1000 lpp.).

Bez tam vairāki simti G. Merķeļa rakstu publicēti viņa izdotajos laikrakstos un žurnālos, sava laika vācu un krievu presē un palikuši ārpus minēto grāmatu ietvariem. Bibliotēku arhīvos samērā daudz nepublicētu G. Merķeļa rokkrakstu, vēstuļu (Barklajam de Tolli, J. G. Herderam, G. R. Kotam, Elizei Rekei, K. G. Zontāgam, J. K. Loderam, dažādu preses izdevumu redaktoriem u. c.) ar kultūrvēsturisku nozīmi.

G. Merķeļa izdoto preses izdevumu sarakstu sk. priekšvārdā mūsu sērijas izdevumam «G. Merķelis. «Vēstules kādai sievietei»».

2. Blihers (Blücher) — Gebhards Leberechts fon B., Vāļšates firsts (1742—1819); prūšu ģenerālfeldmaršals, izcēlās ar varonību atbrīvošanās karā pret Napoleonu.

3. Overbeks (Overbeck) — Kristiāns Augusts O. (1755—1821); dzejnieks, no 1814. gada Lībekas birģermeistars.

4. Kasandra — Trojas valdniece, mitoloģizēta persona, slavēna pāreģe, nelaiimes vēstītāja. Mīts par Kasandru detalizēti izstrādāts Aishila traģēdijiskajā triloģijā «Oresteja». Jaunlaiku skaidrojumā par Kasandru pieņemts dēvēt cilvēku, kurš, paredzēdams tuvojošos nelaimi, neko nedara, lai kopā ar citiem to novērstu.

5. Savā darbā viņi izmantoja spalvu un saprātu [kai nūn] un dažkārt izlaboja pat autora kļūdas. Tā Zanders rikojās ar Lafontēna romāniem un Zeime ar Klopštoka rakstiem, un Lafontēns un Klopštoks viņiem par to pateicās (*G. Merķeļa piezīme*).

6. Gešens (Götschen) — Georgs Joahims G. (1752—1828); grāmatizdevējs, 1785. gadā Leipciģā nodibināja vienu no tā laika redzamākajiem zinātnisko darbu apgādiem.

7. Vilands (Vieland) — Kristofs Martīns V. (1733—1813); vācu rakstnieks, apgaismotājs, viens no vācu klasiskās literatūras pamatlicējiem, Merķelis iepazinās ar Vilandu Veimārā savā pirmajā Vācijas posmā, pamatos pozitīvi vērtēja viņa daiļradi un balstījās uz viņa filozofisko uzskatu atsevišķiem aspektiem.

8. Klopštoks (Klopstock) — Frīdrihs Gotlībs K. (1724—1803); vācu dzejnieks un dramaturgs. Ievērojamākie darbi — «Odas» (1771) un eposs «Mesiāde» (1748—1773).

9. Zeime (Seume) — Johans Gotfrīds S. (1763—1810); dzejnieks, dramaturgs un publicists, Merķeļa draugs. Kostjuško vadītās sacelšanās liecinieks Polijā, ko vēlāk apraksta ar atbalstošu līdzjūtību. Kādu laiku dienējis par virsnieku Krievijas armijā. Literāro slavu guva ar ceļojumu dienasgrāmatām. Zeimes daiļradi iespaidoja Apgaismības, «Vētru un dziņu», kā arī revolucionārā klasicisma idejas.

10. Kritiskā filozofija — te domāta Kanta filozofija.

11. Grass (Graß) — Kārlis Gothards G. (1767—1814); gleznotājs un dzejnieks, tuvs Merķeļa draugs. Dzimis un mūža lielu daļu pavadījis Latvijā. Kā atzist G. Merķelis, Grasam bijusi zināma loma grāmatas «Latvieši» inspirēšanā un tapšanā. K. G. Grasa literārie darbi iespiesti F. Sillera almanahā «Reinas Tālija», H. Čokes krājumā «Stāsti nesamaitātām ģimenēm», G. Merķeļa avīzē «Vērotājs» (Der Zuschauer) u. c. Miris un apglabāts Romā San Andrea della Valle baznīcā, kur arī šodien atrodams viņa kapakmens.

12. Vofs (Wolf) — Frīdrihs Augusts V. (1759—1842); filologs un senatnes pētnieks.

13. Domāta zinātnieka Hallera klasiskā mācību grāmata fizioloģijā, kas iznāca Lozannā (1759—1766).

14. Hedvīgs (Hedwig) — Johans H. (1730—1799); ārsts un botāniķis.

15. *Asclepias Syriaca* (latīn.) — zīdkoks.

16. Plātners (Platner) — Ernsts P. (1744—1818); ārsts un filozofs.

17. Leviatāns — Bibelē minēta pūkveida jūras būtne.

18. Veisa (Weisse) — Kristiāns Fēlikss V. (1726—1804); dzejnieks un tulkotājs, Lesinga jaunības draugs.

19. Rābeners (Rabener) — Gotlībs Frīdrihs R. (1717—1771); rakstnieks, «Satīrisko vēstulu» autors.

20. Brecners (Bretzner) — Kristiāns Frīdrihs B. (1748—1807); daudzu populāru komēdiju autors.

21. Stoa — grieķu filozofijas skola, ko nodibināja Zēnons 300. gadā pirms Kristus dzimšanas.

22. Ņeizars Pāvils — Pāvils I (1754—1801); no 1796. gada Krievijas cārs.

23. Teokrits — slavens sengrieķu dzejnieks (ap 300 p. Kr. dz.); bukoliku autors, idealizē lauku dzīvi un ganu ikdienu.

24. Horācijs — Kvints Horācijs Flaks (65—8 p. Kr. dz.); romiešu dzejnieks, grāmatu «Satīrs», «Odas», «Vēstījums» un citu autors. Viņa teorētiskais darbs saistītā valodā «Dzejas māksla» kļuvis par klasicisma pamatojumu.

24.^a Polībījs (ap 201—120 p. Kr. dz.) — sengrieķu valstsvīrs un vēsturnieks.

25. Sapfo — slavēna sengrieķu dzejniece (ap 600 p. Kr. dz.).

26. *Hotel des quatre nations* (fr.) — Cetru nāciju viesnīca.

27. Bojānuss (Bojanus) — Ludvīgs Heinrihs B. (1776—1820); veterinārārsts un zoologs.

28. Pauluss (Paulus) — Heinrihs Eberhards Gotlōbs P. (1761—1851); luterāņu teologs un orientālists.

29. Grīsbahs (Grießbach) — Johans Jakobs G. (1745—1812); teologs un abu Derību tekstu kritiķis.

30. Loders (Loder) — Justs Kristiāns fon L.; ķirurgs un anatoms.

31. Hūfelands (Hufeland) — Frīdrihs H. (1774—1839); ārsts.

32. Hūfelands — Gotlībs H. (1760—1817); jurists.

33. Sics (Schütz) — Kristiāns Gotfrīds S. (1747—1832); filologs, kopā ar Strotu, Vilandu, Hūfelandu un Bertūhu 1785. gadā nodibināja «Vispārējo Literatūras Avīzi» (Allgemeine Literaturzeitung).

34. Fihte (Fichte) — Johans Gotlībs F. (1762—1814); vācu klasiskā filozofijas pārstāvis.

35. Plīnijs — Gajs P. (miris 79); sarakstījis senās pasaules enciklopēdisko darbu «Stāsti par dabu».

36. Senatnes piecas universālmonarhijas — asīriešu-babiloniešu; ēģiptiešu; persiešu; sengrieķu; romiešu.
37. Atminos, reiz tēva bibliotēkā atradu kvartformāta sējumu ar daudziem vara grebumiem, kurā šī māksla tika pamatīgi pasniegta universitāšu vajadzībām. Katrs vara grebums rādīja tādu mākslinieku pareizajā pozā un cepeti, kura atsevišķas daļas bija sanumurētas tādā secībā, kādā tās bija atdalāmas (G. Merķeļa piezīme).
38. Hercogs Kārlis Augusts (1757—1828); no 1815. gada Saksijas—Veimāras lielhercogs.
39. Bačs (Batsch) — Augusts Johans Georgs B. (1761—1802); profesors dabaszinātnieks, 1793. gadā Jēnā nodibināja dabas pētnieku biedrību, kas savus pētījumus un kolekcijas vēlāk nodeva Jēnas universitātei.
40. Vecāis Foss (Voß) — Johans Heinrihs F. (1751—1826); dzejnieks, Homēra un citu antīko autoru tulkotājs.
41. Radamanta loma. Radamants — sengrieķu mitoloģijā viens no pazemes valstības tiesnešiem, Zeva un Eiropas dēls, Alkmenas otrais vīrs. Minosa brālis.
42. Betigers (Böttiger) — Kārlis Augusts B. (1760—1835); arheologs, publicists, pedagogs; Herdera uz Veimāru uzaicināts, izdod (1796—1809) Vilanda vadīto avīzi «Jaunais Vācu Merkurs» («Neuer Deutsche Merkur»), ko Vilands dibināja kopā ar G. Merķeli.
43. Bertūhs (Bertuch) — Frīdrihs Justīns B. (1760—1835); grāmatu veikala īpašnieks un rakstnieks; Vilanda «Vācu Merkura» līdzstrādnieks, «Jēnas Vispārējās Literatūras avīzes» līdzdibinātājs.
44. Hallers (Haller) — Albrehts fon H. (1708—1777); dzejnieks, valstsvīrs un ārsts, kas izdeva «Getingenes Zinātniskās Vēstis».
45. Nikolai (Nicolai) — Kristofs Frīdrihs N. (1733—1811); rakstnieks un grāmatirgotājs, Berlīnes Apgaismības pārstāvis.
46. Viņa draugi kādreiz bijuši Lesings un Mendelsons. Nikolai ar Lesingu un Mozi Mendelsonu draudzējies (1729—1786), kopā ar viņiem izdevis «Literatūras un Mākslas Bibliotēku», kopā ar Lesingu no 1759. gada līdz 1765. gadam izdevis «Vēstules par jaunāko literatūru».
47. Herdera «Idejas». — Herders (Herder) Johans Gotfrīds H. (1744—1803); filozofs, kultūrvēsturnieks, rakstnieks, Merķeļa draugs. Laikposmā no 1764. gada līdz 1769. gadam darbojies Rīgā. Viņa galvenais darbs «Idejas par cilvēces vēstures filozofiju» 4 sējumos iznāca Rīgā (1784—1791).
48. Slepēnpadomnieks Foigts (Voigt) — Kristiāns Gotlobs fon F. (1743—1819); Veimāras valsts ministrs.
49. Reinholds (Reinhold) — Kārlis Leonards R. (1758—1825); Jēnas Universitātes filozofijas profesors.
50. Eihštets (Eichstädt) — Heinrihs Kārlis Abrahams E. (1772—1848); filologs, «Jēnas Jaunās Literatūras Avīzes» nodibinātājs.
51. Karalis bez valsts Renē. — Domāts Renē Labsirdīgais (1408—1480); Anžū hercogs, Neapoles un Sicīlijas valdnieks, Provansas grafs.
52. *Quilibet praesumitur* — *Rat. donec probetur contrarium* (latīn.) — katru mēs gatavi uzskatīt par padomnieku, līdz kamēr viņš pierāda, ka nav tāds.
53. Einzīdels (Einsiedel) — Frīdrihs Hildebrands fon A. (1750—1828); Veimāras pils kambarkungs, Gētes īslaicīgs draugs, tuvs Herdera paziņa, literāts.
54. Kocebū (Kotzebue) — Augusts fon K. (1761—1819); rakstnieks, Vīnes un Veimāras teātru režisors, sentimentālu prozas darbu

un lugu autors. Vērsies pret progresīvu ideju izplatību Vācijā; pēc Krievijas cara Aleksandra I pasūtījuma rakstījis paskvilas par brīvdomātājiem. Viņa 1819. gadā kā reakcionāru nogalināja students Zands.

Jāatzīmē, ka A. Kocebu lugas savā laikā bijušas visai populāras Latvijā un uzvestas Latviešu biedrības teātrī. Luga «Juku jukām» latviski nākusi klajā 1900. gadā, bet citas lugas titullapu rotā šāds teksts: «Kocebū A. Lustīgs nerris uz tirgus plača. Joku spēle iekš diviem cēlieniem. Pārcēlis Johans Heinrihs Baumanis, Pēterburgas mālderu akadēmijas biedrs, citkārtejs vispriekšrunātājs pie ģeģeru biedrības Rīgā, 1863. gadā. Driķēts pie bilžu un grāmatu driķelāja Ernsta Plātes.»

55. Padomnieka Gētes kundze — domāta rakstnieka J. V. Gētes māte Katalina Elizabete (1731—1808).

56. Kāds pazīstams «bērns» — Merķelis ar to domājis Betīnu fon Arnimu (1785—1859).

57. Hennings (Hennings) — Augusts fon H. (1746—1826); demokrātisks publicists, laikrakstu «Der Genius der Zeit» un «Annalen der leidenden Menschheit» izdevējs, ilgāku laiku strādājis Dānijas valsts dienestā.

58. Šērsers (Scherer) — Aleksandrs Nikolauss S. (1771—1824); ķīmiķis un fiziķis.

59. Gleims (Gleim) — Johans Vilhelms Ludvigs G. (1719—1803); vācu dzejnieks, Halles dzejnieku — anakreontiešu apvienības nodibinātājs un vadītājs. Vācu nācījas vienotības idejas pauž dzejoļu krājumā «Prūšu kara dziesmas». Daudz rūpējies par jauniešiem talantiem, tālab viņu saukuši par «Gleima tēvu».

60. Hillera melodija — Hillers (Hiller) Joans Ādams H. (1728—1804); komponists, daudzu dziesmuspēļu un populāru dziesmu autors.

61. Tīdže (Tüdže) — Kristaps Augusts T. (1752—1841); dzejnieks no Gleima atbalstīto personu loka.

62. Rāmlers (Ramler) — Kārlis Vilhelms R. (1725—1798); dzejnieks, kuru savā laikā dēvēja par «vācu Horāciju», jo viņš atdarināja antīk dzejnieka stilu. Piederēja pie Gleima atbalstīto dzejnieku aprindām.

63. Gotšeds (Gottsched) — Johans Kristofs G. (1700—1766); vācu rakstnieks un kritiķis agrīnās vācu Apgaismības pārstāvis, pārliecināts klasicisma aizstāvis. Vērsās pret baroka galējībām, ietājās par skaidrību un tuvību dabai. Sarakstīja vairākas grāmatas par poētikas, teātra vēstures un teorijas jautājumiem. Ar Gotšeda kā klasicista uzskatiem polemizēja Lesings.

64. Jakobi (Jacobi) — Johans Georgs J. (1740—1815); vācu dzejnieks un rakstnieks.

65. Klaudiuss (Claudius) — Matias K. (1740—1815); vācu rakstnieks. 1771. gadā pārņēma no Bodes viņa nodibināto un rediģēto izdevumu «Der Wandsbecker Bothe».

66. Mana otrā apmeklējuma laikā viņš mani ievada diezgan lieiā telpā, ko sauca par savu «draudzības Panteonu», — vienkāršā, ar pretenzijām uz eleganci mēbelētā istabā, ko viņa namā redzēju. Tās nosaukums bija man nelaimīgi izvēlēts. Kad redzēju, ka visas sienas nosegtas ar portretiem, man ienāca prātā kāds bagāts Jēnas students, kurš savam nabadzīgajam uzticamajam palīgam uz viņa vakaru, ko gribēja sarīkot, uzdeva uzaicināt tikai 70 līdz 80 vistuvākos draugus. Neviņus pasmaidīju. Diemžēl sirmgalvis to ievēroja, savilka neapmierinātu seju un neatstāja man daudz laika šīs ārkārtīgi inte-

resantās kolekcijas, kas ietvēra sevī gandrīz vienīgi slavenus rakstniekus, aplūkošanai (*G. Merķeļa piezīme*).

67. Kleists (Kleist) — Ēvalds Kristiāns fon K. (1715—1759); dzejnieks, Lesinga draugs.

68. Gleimam bija «Pavasara» noraksts sākotnējā veidā, tomēr viņš to neiespieda. To izdarīja viņa mantinieks, un es baidos, ka viņš padarīja šo skaisto dzejoli publikai nepatīkamu abos variantos. Sākotnējā veidā tas, manuprāt, diez vai būtu kļuvis slavens (*G. Merķeļa piezīme*).

69. Zūms (Suhm) — Pēteris Frīdrihs fon Z. (1728—1798); dāņu vēsturnieks.

70. Lombards (Lombard) — Joahims Vilhelms L. (1767—1812); Prūsijas valsts slepenpadomnieks, izlīgšanas politikas ar Napoleonu aktīvs piekritējs.

71. Firsts Hoenloe (Hohenlohe) — Frīdrihs Ludvigs fon Hoenloe — Ingelfingens (1746—1818); prūšu ģenerālis, kas cieta sakāvi kaujā pie Jēnas 1806. gada 14. oktobrī.

72. Ģenerālis Tauencīns (Tauentzien) — Bogislavs Frīdrihs Emanuels T. (1760—1824); Lesinga cildinātā ģenerāļa Bogislava Frīdriha fon Tauencīna dēls.

73. Princis Ludvigs Ferdinands — Ludvigs Frīdrihs Kristiāns, saukts par Luiju Ferdinandu, Prūsijas princi (1772—1806).

74. Šūlenburgs (Schulenburg) — Frīdrihs Vilhelms grāfs fon Š. (1742—1815); Prūsijas valsts ministrs, no 1791. gada līdz 1798. gadam valsts kabineta ministrs.

75. Gorgonas galva. Gorgona — sieviešu kārtas briesmonīga būtne grieķu mitoloģijā. Katrs, kas to uzlūkojis, pārvērties akmenī.

76. Palms (Palm) — Johans Filips P. (1766—1806); Nirnbergas grāmattirgotājs, publicists. Laida klajā apcerējumu «Vācija savā dziļākajā pazemojumā», par ko Napoleons viņu pavēlēja nošaut.

77. Vēl pēc sešiem gadiem viens no punktiem, kurā apcietinātajam padomniekam Bekeram bija jāizstāvas franču komisijas priekšā Magdeburgā, bija kāda veca vēstule, kurā minēts mans vārds. Sk. Bekera «Ciešanas un prieks etc.» 53. lpp. (*G. Merķeļa piezīme*).

78. Kurrendu skola (Die Kurrendschule) — ceļojošo dziedoņu skola; šīs skolas skolotāji staigāja no mājas uz māju un par samaksu mācīja dziedāt dziesmas.

79. Mana «Vaļširdīgā» («Der Freymüthige» izdevējs — domāts izdevējs Daniels Sanders (1759—1825).

80. Karaliene — domāta Frīdriha Vilhelma III dzīvesbiedre Luīze (1776—1810).

81. Kolbergas pilsētas garnizons 1807. gadā Netelbeka un majora Šillera vadībā cīnījās pret Napoleona karaspēku.

82. Ministrs Haugvics (Haugwitz) — Heinrihs Kristiāns Kurts grāfs H. (1752—1832); Prūsijas valdības kabineta ministrs (1792—1804 un 1805—1806), kurš ticās novērst konfliktu ar Franciju.

83. Floriāns (Florian) — Zaks Pjērs de F. (1755—1794); franču dzejnieks.

84. Sie klagten nicht... — Viņi nesūrojās / Un saglabāja sirdis, / Savu lepnumu un sāpes savas.

85. Slavenais zinātnieks Krauzs — Kristiāns Jakobs K. (1753—1807); filozofijas profesors Kēnigsbergā.

86. Palmīra — sena plaukstoša, krāšņa tirdzniecības un amatniecības pilsēta Sīrijas stepju apvidū un oāzē starp Damasku un Eifratas upi. Mūsdienās — drupām izraibināts lauks.

87. Fērgjusons (Fērguson) — Ādams F. (1723—1816); skotu vēsturnieks un morālfilozofs, pazīstams ar darbu «Essay on the History of Civil Society» (1767).

88. Hlodvigs (466—511) — no 481. gada franku monarhijas valdnieks.

89. Kārlis Martells — valdīja no 717. gada līdz 741. gadam.

90. Pipins — saukts Pipins Īsais (ap 715—768); gāza Merovingu dinastiju un 751. gadā ar Romas pāvesta palīdzību kļuva par Franku valsts ķēniņu.

91. Ludvigs I Dievbijīgais (778—840); Kārļa Lielā dēls, franku ķēniņš un romiešu ķeizars (814—840).

92. Ludviķis XIV (1638—1715); 1685. gadā atcēla Nantes ediktu, tāpēc 200 tūkstoši protestantu bija spiesti atstāt Franciju.

93. Amerikāņu karš — domāta amerikāņu cīņa par neatkarību 1776.—1783. gadā.

94. Revolūcijas karš — domāts pirmais koalīcijas valstu karš (1792—1797) pret revolucionāro Franciju.

95. Cik ievērojama ir Hamburgas tirdzniecība, parāda, starp citu, specifikācija, ko ostas inspektors devis par 1796. gadu. Saskaņā ar to šajā gadā Hamburgā ienāca 3637 kuģi no 194 tirdzniecības pilsētām, kas ieveda 574 svarīgākās preces. To skaitā bija 82 000 000 mārciņu cukura, 39 $\frac{1}{6}$ miljoni mārciņu kafijas utt. Pat 14 kastes ar muzikālīgām (*G. Merķeļa piezīme*).

96. Tīra — fenīciešu ostas un tirdzniecības pilsēta Sīrijas piekrastes salā. Aleksandrs Lielais 332. gadā p. Kr. dz. to ieņēma un izpostīja.

97. Nevienā no šīm vēstulēm es tik nelabprāt nevēlos tikt pārprasts kā šajā, un nevienā citā man nav tik nopietna pamata no tā baidīties. Tad nu atļaujiet man vēlreiz izsacīt paskaidrojumu par šo vēstuli un par visu šo grāmatu: man nemaz nav bijis nodoms kādu sāpināt, un esmu tālu no smieklīgās vēlēšanās tēlot cenzora lomu, tomēr visreālākā pateicība, ko svešinieks var izteikt pilsētai, kuras iedzīvotāji viņu tik labvēlīgi uzņēmuši, ir tāda, ka viņš, cik vien uzsvērti spēj, pievērsīs viņu uzmanību tiem trūkumiem un kaitēm, ko domājas saskatījis un pie kuriem vietējo iedzīvotāju acis jau pieradušas. Vai viņš kļūdiņās? Jo labāk. Ja viņš nav kļūdiņies, — vai tad nopeltās nebūšanas nav iespējams novērst? — Vienaīga. Uzmanība tām taču pievērsta, un, ko nespēj tagadne, to varbūt iespēs nākotne (*G. Merķeļa piezīme*).

98. Grēgers (Gröger) — Frīdrihs Kārlis G. (1766—1838); gieznotājs portretists.

99. Bavārijas karš — domāts t. s. Bavārijas karš pret troņa mantošanas tiesībām (1778—1779).

100. *Sapere aude!* (Lat.) — Drosmīgi uzklausi patiesību!

101. «Ksenijas» — Gētes kopā ar Fr. Šilleru sarakstīts darbs (1797), kurā apkopotas epigrammas un parodijas par sava laika vācu dzejniekiem.

102. Loders (Loder) — Frīdrihs Vilhelms L. (1757—1823); dzejnieks, galvenokārt baznīcas dziesmu tekstu autors.

103. Ja nemaldos, tas teikts viņa kopotu rakstu 27. sējumā 65. lapusē. Es rakstu bez bibliotēkas (*G. Merķeļa piezīme*).

104. Grāfs fon Šimmelmans (Schimmelman) — Heinrihs Ernsts grāfs fon Š. (1747—1831); Dānijas valstsvīrs (finansu ministrs), kopā ar hercogu Kristiānu Frīdrihu fon Augustenburgu 1791. gadā atbalstīja

slimo Silleru, piešķirot viņam pabalstu viena gada ilgamībā. Merķelis īsu laiku bija Simmelmana sekretārs Kopenhāgenā.

105. To es nejausi uzzināju Kopenhāgenā, ja nemaldos, no grāfa laulātās draudzenes. Tagad šī piezīme droši vien nav nekāda no-devība (*G. Merķeļa piezīme*).

106. Vergilijs — Publijs Vergilijs Marons (70—19 p. Kr. dz.); romiešu dzejnieks.

107. *Tu Marcellus eris!* (Lat.) — Tu, Marcēlij, dzīvoši!

108. Taso — Torkvato Taso (1544—1595); itāliešu dzejnieks.

109. Savās «Vēstulēs par literatūru» Lesings kaut kur saka: īsti historiogrāfi principā esot vienīgi tie, kas kā aculiecinieki pierakstījuši sava laika vēsturi. Droši vien nav nemaz nepieciešams atspēkot šo nepamatoto noteikumu, kurš pēkšņi visus hronistus nostādītu augstāk par Līviju, Robertsonu, Gibonu utt, it sevišķi tādēļ, ka daudzējādā ziņā tieši laikabiedriem nav iespējams izdibināt patiesību. Turpretim, ja šo noteikumu formulē tā, ka patiesajam historiogrāfa tonim jābūt aculiecinieka tonim, tad tas sevī ietver ļoti svarīgu mākslas likumu, jā, pat gandrīz visu historiogrāfijas teoriju. «Stāsti kā aculiecinieks», tas nozīmē: nenodotot pētījumus un pūles, ko tev maksājusi tava jautājuma izpētišana, [stāsti] tikpat uzskatāmi un dzīvi, kā visgudrākās un vistaisnīgākās partijas interesēs aktīvs tās piekritējs būtu nodevis savu ziņojumu par jebkuru notikumu. Tā Tukidīds un Ksenofoņs stāstīja par to, ko paši piedzīvojuši. Kurš izklāsta agrāka laikmeta vēsturi, tam ir tāda priekšrocība, ka viņš var izvēlēties savu partiju un savu viedokli un salīdzināt daudzas liecības par vienu un to pašu notikumu. Šajā punktā — paldies mūsu vēstures pētnieku čaklumam! — mums ir iespēja senos autorus pārspēt (*G. Merķeļa piezīme*).

110. Hērens (Heeren) — Arnolds Hermanis Ludvigs H. (1760—1842); vēsturnieks, kopā ar Ukertu veica vērienīgu kopdarbu «Eiropas tautu vēsture» (Gota, 1819), kā arī sarakstīja citus darbus.

111. Millers (Müller) — Johans fon M. (1752—1809); Šveices vēsturnieks. Sarakstījis nozīmīgus darbus par Šveices vēsturi.

112. Hēgevišs (Hegewisch) — Dītrihs Hermanis H. (1746—1812); vēsturnieks.

113. Dāvids Fridlenders (Fridlender) — cīnītājs par Vācijas ebreju pilsonisko līdztiesību (1750—1834).

114. *Puisque nous etes juif, soyes-le donc!* (Fr.) — Ja jau jūs reiz esat žīds, tad arī nenoliedziet to!

115. Sids — Herdera dzejiski transformēta spāņu romance par nacionālo varoni Sidu (1803).

116. Bēkons (Bacon) — Frensiss Bēkons (1561—1626); angļu filozofs un valstsvīrs.

117. Leibnics (Leibniz) — Gotfrīds Vilhelms brīvkungs fon L. (1646—1716); ievērojams vācu domātājs, vairāku zinātnes nozaru pārstāvis.

118. Katrs ordenis un katrs tituls ir vekselis sabiedriskajai domai, kas jāizpērk ar dziļu cieņu; taču tā izpirkšanu nevar panākt citādi kā vien ar īstiem nopelniem. Vēl jo vairāk — ja kaut kur Vācijā būtu tā noticis, kā es negribu apgalvot, ka ar tamlīdzīgiem apbalvojumiem atalgoti darbi vai sacerējumi, ko publika uzskatījusi par smieklīgiem vai nicināmiem, tad piešķirēji ļoti maldās, ja domā, ka saņēmēju ar to paaugstinājuši; viņi tikai pazeminājuši savas goda zīmes — izrakstījuši vekseli, kurš tiek ik dienas noprotēts, kamēr vien ir apgrozībā (*G. Merķeļa piezīme*).

119. Kādā, droši vien pārspiletā aprēķinā, kas 1816. gada beigās cirkulēja Berlīnē, apgalvots, ka no 38 miljoniem dālderu, ko ik gadus ieņemot valsts kase, 34 tiekot izlietoti armijas vajadzībām. Tomēr 28 atzina pat šāda stāvokļa aizstāvji (*G. Merķeļa piezīme*).

120. Anekdote, kas var novest pie dažādām pārdomām! 1817. gada pavasarī kāds dižciltīgs virsnieks pret jaunajiem pilsoņiem, kas bija iesākuši savu dienestu, atļāvies ļoti spēcīgus izteicienus. Šāda uzvedībai atkartojoties, viņš saņēmis anonīmu vēstuli, kurā viņam atgādināts par nedziļciltīgo militārpersonu tiesībām un par zināmiem agrākiem notikumiem kopā ar draudiem. Viņš aiznesis vēstuli puikvedim. Tas licis jaunajiem cilvēkiem sapulcēties un no visiem pēc kārtas pieprasījis godavārdu, ka viņi neesot vēstules autori. Visi to devuši. Pulķveža ricība slavēta. Mani tā šausmināja. Ja autors, kas tas tomēr ir un paliek iespējams, bija to jaunekļu skaitā un savu godavārdu deva tikai aiz bailēm no bargas atmaksas, — par ko tad godavārda pieprasīšana viņu padarījusi? (*G. Merķeļa piezīme*.)

121. Hendela-Sica kundzes balss — Henriete Hendela-Sica (1772—1849); aktrise.

122. Rembrants — Rembrants Hermezs van Rijns (1606—1669); holandiešu gleznotājs.

123. Poters (Potters) — Pauls P. (1625—1654); holandiešu gleznotājs.

124. Nimfa Kallisto — grieķu mitoloģijas būtne, Zeva dēla Arkāda meita. Zevs savai mīlotajai nimfai Kallisto dāvājis nemirstību, pārvērtot viņu zvaigznājā (Lielajā Lācī). Mītu par Kallisto literāri apstrādājis romiešu dzejnieks Ovidijs.

125. Diāna (Artemīda) — grieķu-romiešu mitoloģijā Zeva meita, augu valsts, auglības un medību dieviete.

126. Vašingtons — Džordžs V. (1732—1799); ASV pirmais prezidents no 1789. gada līdz 1797. gadam.

127. Fridrihs Barbarosa (Barbarossa) Barbarosa (it. sarkanbārdis), ķeizara Fridriha I (1152—1190) pieņemts vārds.

128. Ģenerālis Vrēde (Wrede) — Kārlis Filips firsts fon V. (1768—1823); Bavārijas feldmaršals.

129. Fon Fosa kungs — Foss (Voß) — Jūlijs fon F. (1768—1823); jaunībā virsnieks, vēlāk rakstnieks, izdevējs. Merķeļa avīzes «Der Freymüthige» («Vaļsirdīgais») līdzstrādnieks.

130. Piezīme rakstīta augustā. Ko biju gaidījis, tas ir noticis. Fon Fosa kungs sastapis tik daudz šķēršļu, ka viņam zudusi jebkāda patika turpināt; un viena izklaidējoša lapele, liksmi tērgājot, jau divus mēnešus rauj otrai no mutes ārā vēsti, ka vecais «Vaļsirdīgais» beidzis pastāvēt. Es pateicos par tā nozīmīguma apliecinājumu un novēlu, lai tad, kad tas kādreiz beigs savu eksistenci, laudis, par to runājot, pieliktu kaut pusi no tām pūlēm, ko velti «Vaļsirdīgajam» (*G. Merķeļa piezīme*).

131. Monteskjē «Likumu gars». Šarls de Sekondats, barons de Monteskjē (1689—1755); franču apgaismotājs, tiesību filozofs un politiskais rakstnieks. Savā galvenajā darbā «Likumu gars» (1748) iztīrā valsts varas dalījuma un tiesību jautājumus.

132. Ne tikai kā bargi un rupji izslavēti firsti pierādījuši, ka tautas viņu acīs ir beztiesīgas un nicināmas, tiklīdz runa bijusi par firsta personisko stāvokli; to darijuši pat tādi, kuriem laikabiedri un vēsturnieki piešķīruši pagodināšus pievārdus. Kad Vilhelmam Gudrajam, Hesenes landrātam, ievajadzējās Francijas karaļa palīdzības, lai izgādātu brīvību savam tēvam, Filipam Augstsirdīgajam, Gudrais pie-

krita, ka francūži pakļāva trīs brīvās impērijas pilsētas Mecu, Tūlu un Verdenu, un nav nekādu ziņu, ka Augstsirdīgais to būtu nosodījis (*G. Merķeļa piezīme*).

133. Eola kokle. Grieķu mitoloģijā Eols — vēju un vētru valdnieks, Eolijas salas valdnieks, kurā pēc ilgiem klejojumiem patvērumu gūst Odisejs. Eola vārds saistīts ar virtuozu kokles (arfas) spēli. Eola kokle — mūzikas instruments, kura stīgas skan no vēja iedarbības.

134. Ariosto — Lodoviko Ariosto (1474—1533); itāliešu Renesanses dzejnieks.

135. Arhimēds — sengrieķu matemātiķis, fiziķis un mehāniķis no Sirakūzām (287—212 p. Kr. dz.). Cita starpā plaši pazīstams viņa slavenais teiciens: «Dodiet man atbalsta punktu, un es pacelšu zemeslodi.» Tieši šīs domas aspektā Merķelis runā par sava laika vēsturiskajām realitātēm un iespējamībām.

136. Armīnijs — ķēniņš, kas 9. gadā pēc Kristus dz. sakāva romiešus.

137. Procesija «Orleānas jaunavā» — šeit domāta darbība Sillera drāmā «Orleānas jaunava».

138. Prākšitels — sengrieķu tēlnieks (IV gs. p. Kr. dz.).

139. Rafaēls — Rafaello Santi (1483—1520); itāliešu Renesanses mākslinieks.

140. Gluks (Gluck) — Kristaps Vilibalds G. (1714—1787); operu komponists.

141. Cerēra (Dēmetra) — grieķu-romiešu mitoloģijā auglības un zemkopības dieviete. Zeva māsa. Sižets par to mitoloģijā ļoti sazarots un pārveidojies laika gaitā, daudzveidīgi atspoguļots literatūrā un mākslā. G. Merķelis šeit acimredzot domā par skumstošās Dēmetras (lat. Cerēras) izteiksmīgu plastisko risinājumu mākslā.

142. Kīrs — persu ķēniņš (558—529 p. Kr. dz.).

143. Sezostriss — 12. dinastijas senēģiptiešu faraons.

144. Diogens — Aleksandra Lielā laikabiedrs, kinīķu filozofijas skolas nodibinātājs.

145. Aleksandrs — Aleksandrs I (1777—1825); no 1801. gada Krievijas cārs.

146. Atcerieties tikai vispārējās tirdzniecības brīvības ietekmi uz rūpniecības pilsētu likteni! (*G. Merķeļa piezīme*.)

147. Prēgela — upe Austrumprūsijā.

148. Hardenbergs — Kārlis Augusts firsts fon H. (1750—1822); Prūsijas valstsvīrs.

149. A. Birkerts savā monogrāfijā «Garlībs Merķelis dzīvē un darbā» (1923) atzīmē: «1797. gadā iznāca vairāki darbi no Merķeļa. Vīlenda vadītajā laikrakstā «Der Deutsche Merkur» Merķelis ievietoja divus rakstus, kam sakars ar mūsu tautas un dzimtenes lietām: 1) «Ueber Dichtungsgeist und Dichtung unter den Letten»; 2) «Sitten Lieflands aus der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts» (nodaļa no «Vidzemes senatnes»). Diemžēl nevienā Latvijas bibliotēkā nav šīs avīzes un līdz ar to (*pirmā minētā — P. Z.*) raksta.»

Taču bibliofils un bibliogrāfs Jānis Misiņš, pagaidām nenoskaidrotā veidā, bija piekļuvis pie Vīlenda vadītās avīzes un G. Merķeļa aperi «Par latviešu dzejas garu un dzeju», latviski pārtulkotu, nodevis laikrakstam «Latvis». Raksts avīzē «Latvis» iespiests Merķeļa 75. nāvesdienā 1925. gada 9. maijā ar dažiem isinājumiem (tie atzīmēti tekstā iekavās). Avīzē iespiestā raksta virsraksts — «Par latviešu dzejas garu un dziesmām». Mūsu izdevumā G. Merķeļa «Kultūrvēsturisko

rakstu) izlasē tiek ievietots «Latvī» publicētais teksts ar precizētu virsrakstu. Rakstu publicēšanai sagatavojis šo komentāru autors.

Materiāla beigās «Latvī» publicēta redakcijas piezīme. «Ar šiem piemēriem arī nobeidzas Merķeļa apcerējums. Viņa pievestos tulkojumus ir laba tiesa tautas dziesmu garam un saturam svešu rindu, varbūt paša piedzīvojumi, tāpat viņa aprakstītā mitoloģija vēlāk tika atzīta par neīstu. Bet rakstā izpaužas Merķeļa iestāšanās priekš latviešiem, kā arī daži pareizi un interesanti spriedumi.» Arī šodien visumā var pievienoties šajā piezīmē teiktajam.

150. G. Merķeļa darba «Vai cilvēces nemitīgs progress ir māņi?» («Ist das stete Fortschreiten der Menschheit ein Wahn? Sendschreiben an Herrn Professor Dr. Heeren») pirmizdevums nāca klajā Rīgā 1810. gadā, 64 lpp. Otrs, paplašināts izdevums — R., 1811. gadā, 95 lpp.

151. Godājamais kungs! — Tā Merķelis uzrunā vācu vēsturnieku profesoru, doktoru Arnoldu Hermani Ludvīgu Hērenu (Heeren) (1760—1842) un tālāk visu plašo sacerējumu turpina vēstules formā (Hērena sakarā sk. 110. piezīmi).

152. «Johans fon Millers kā vēsturnieks» — tā sauc prof. Hērena rakstu par Šveices vēsturnieku Milleru (sk. 111. piezīmi), kura sakarā Merķelis polemizē tiklab ar Hērenu, kā ar Milleru, aizstāvot viedokli par vēsturiskā progresa iespēju un realitāti. Merķeļa darba tulkojums sniegts saīsināti.

153. Jo, protams, kultūras augstākajās pakāpēs lielākā daļa cilvēku visu savu dzīvi nodarbojas ar to, lai apgūtu jau veiktos atklājumus un izgudrojumus un to izmantošanu (*G. Merķeļa piezīme*).

154. Teātri senajiem bija uzcelti priekš klausītājiem lietderīgāk nekā mūsējie. Šis pārākums pamatā izskaidrojams ar to, ka viņi zinājuši kādu akustikas likumu, ko mēs vēl neesam atklājuši, jo teātris mums ir nesalīdzināmi mazāk nozīmīgs, nekā tas bija viņiem (*G. Merķeļa piezīme*).

155. Citādi sakot: atklājumus un izgudrojumus, kam izmantota organizēta pieredze visā tās daudzveidībā (*G. Merķeļa piezīme*).

156. *Siquid novisti...* — Ja kāds pateiktu ko patiesāku / Ar prieku pieņemtu, / Ja ne...



SĒRIJA „AVOTS”

Pagātnes izcilo domātāju darbu sērijas «Avots» pamatuzdevums ir sniegt latviešu lasītājam šo domātāju galvenos darbus un galvenās viņu darbu idejas, kas nozīmīgas arī mūsdienās /gan no kultūras un zinātnes vēstures, gan arī no tagadējo dzīves un zinātnes jomu problemātikas risināšanas aspektiem/.

Jau iznākuši šādi darbi:

- Cēzars G. J.* Piezīmes par gallu karu
Loks Dž. Eseja par cilvēka sapratni
Dekarts R. Pārruna par metodi
Didro D. Domas par dabas interpretāciju. Matērijas un kustības filozofiskie principi
Mendelis G. Pētījumi par augu hibrīdiem
Voltērs. Zadīgs jeb liktenis. Mikromegs. Kandidis
Platons. Menons. Dzīres
Kampanella. Saules pilsēta
Hēgelis G. V. F. Filozofijas zinātņu enciklopēdija
Monteņs M. Esejas /fragmenti no I sējuma/
Platons. Valsts
Vavilovs N. Homoloģisko rindu likums iedzimtības mainībā. Linneja suga kā sistēma
Monteņs M. Esejas /fragmenti no I un II sējuma/
Humbolts V. Izlase
Feierbahs L. Kristietības būtība. Nākotnes filozofijas pamati
Lisijš. Tiesas runas
Monteņs M. Esejas /fragmenti no II un III sējuma/
Roterdamas Erasmus. Muļķības slavinājums

Aristotelis. Nikomaha ētika
Laodzi sacerējums par Dao un De /*Daodedzin*/
Lesings G. E. Lāokoonts jeb par glezniecības un poēzijas robežām
Hjūms D. Pētījums par cilvēka sapratni
Kants I. Praktiskā prāta kritika
Didro D. Ramo brāļadēls
Bēkons F. Jaunais organons
Bērklis Dž. Traktāts par cilvēka izzīņas principiem. Trīs sarunas
starp Hilasu un Filonusu
Kants I. Prolegomeni
Monteskjē Š. Persiešu vēstules
Fihte J. G. Cilvēka sūtība. Par cilvēka lielumu
Merķelis G. Vēstules kādai sievietei
Marks Aurēlijs. Pašam sev.

Izdošanai tiek gatavoti *B. Spinozas*, *N. Makiavelli*, *I. Kanta*, *Lukrēcija*, *T. Džefersona*, *G. K. Lihtenberga*, *J. G. Herdera* un citu pagātnes domātāju darbi.



SATURS

Garlībs Merķelis kā kultūrfilozofs un kultūrpublicists	5
Kultūrvēsturiski raksti	31
Tēlojumi un raksturojumi no manas dzīves. Otrais sējums	32
Pirmā grāmata. No Vācijas	32
Vēstules par dažām ievērojamākajām Ziemeļvācijas pilsētām	84
Skices no manas atmiņu grāmatas	118
Par Vāciju, kādu to atkal ieraudzīja pēc desmitgadu prom- būtnes	132
Par latviešu dzejas garu un dzeju	199
Vai cilvēces nemitīgs progress ir māņi?	203
Piezīmes	216

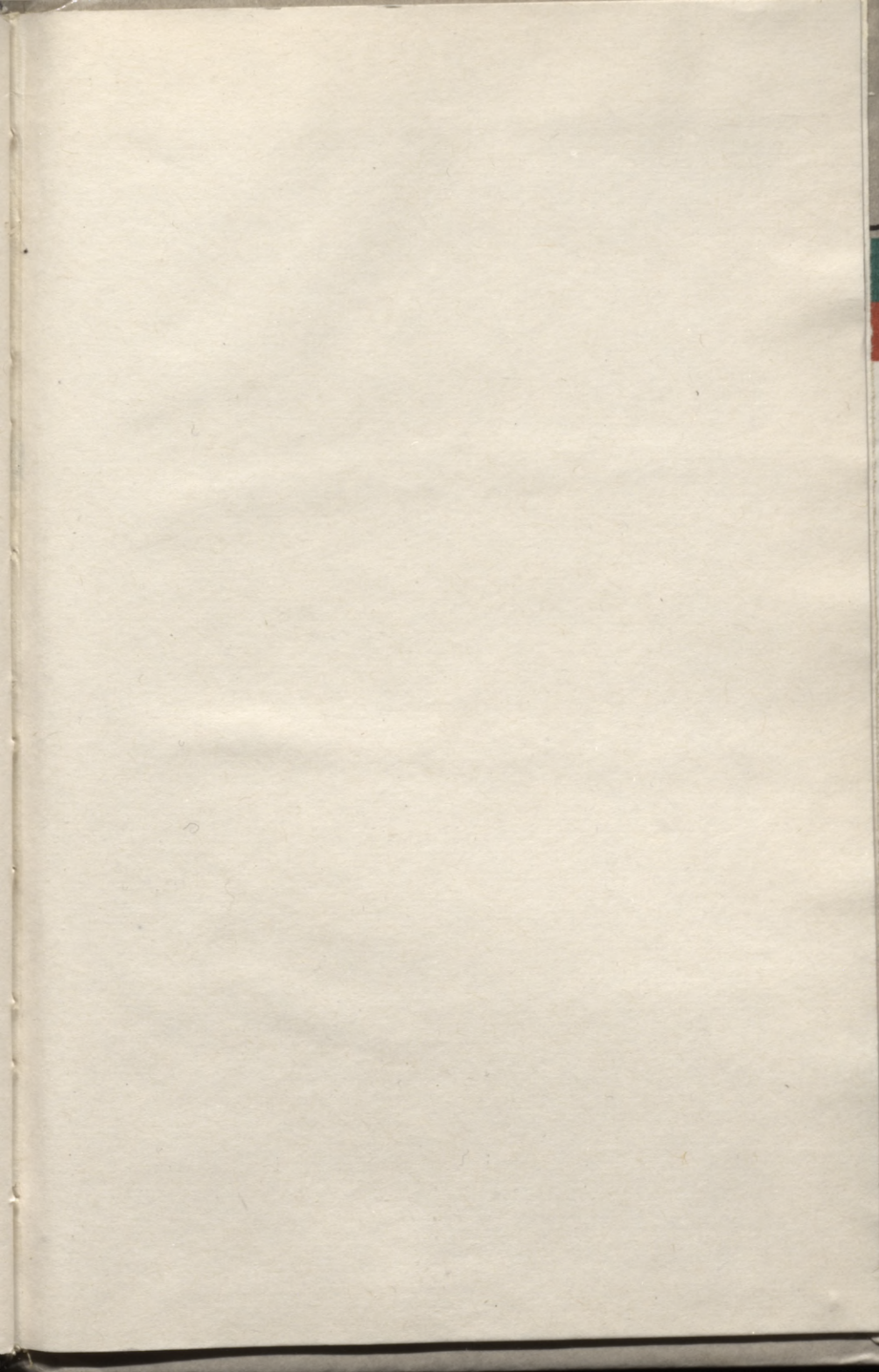
Aristotēls. Nīkomaša Ētika
 Londaži sacelšanās par Dānu un De /Londres 17/
 Kēnigs G. E. Lachmanns jeb par glābšanu un pēdējās mūžsēdē
 Hjuāns D. Podjūns par cilvēka saprāti
 Kants I. Praktiskās prāta kritika
 Džons S. Kama brālība
 Nēkoks F. Jaunais orgāns
 Bērtijs D. Traktāts par cilvēka izziņas pamatiem. Tās sarunas
 starp Hūānu un Platonu
 Kants I. Immanuel
 Montēnjs J. Pēdējās vēstules
 Pāls J. G. Cilvēka sūtība. Par cilvēka dabu
 Mēģons G. Vēstule Kants Kantam

Garlībs Merķelis

KULTŪRVESTURISKI RAKSTI

Redaktors *N. Antēns*. Māksl. redaktors *A. Krēslis*.
 Tehn. redaktore *B. Briede*. Korektore *I. Liberte*. Vāku
 zīm. *A. Grinbergs*

Valsts izdevniecība «Zvaigzne», 226013, Rīgā, K. Valde-
 māra ielā 105. Registr. Nr. 000304186. Izdevn. Nr.
 8167/S-73. Formāts 84×108/32. 12,18 uzsk. iespiedl.,
 13,74 izdevn. l. Metiens 6600 eks. Iespiests valsts uzņē-
 mumā «Tipogrāfija «Rota»», 226011, Rīgā, Blaumaņa
 ielā 38/40. Pasūt. Nr. 147-1.

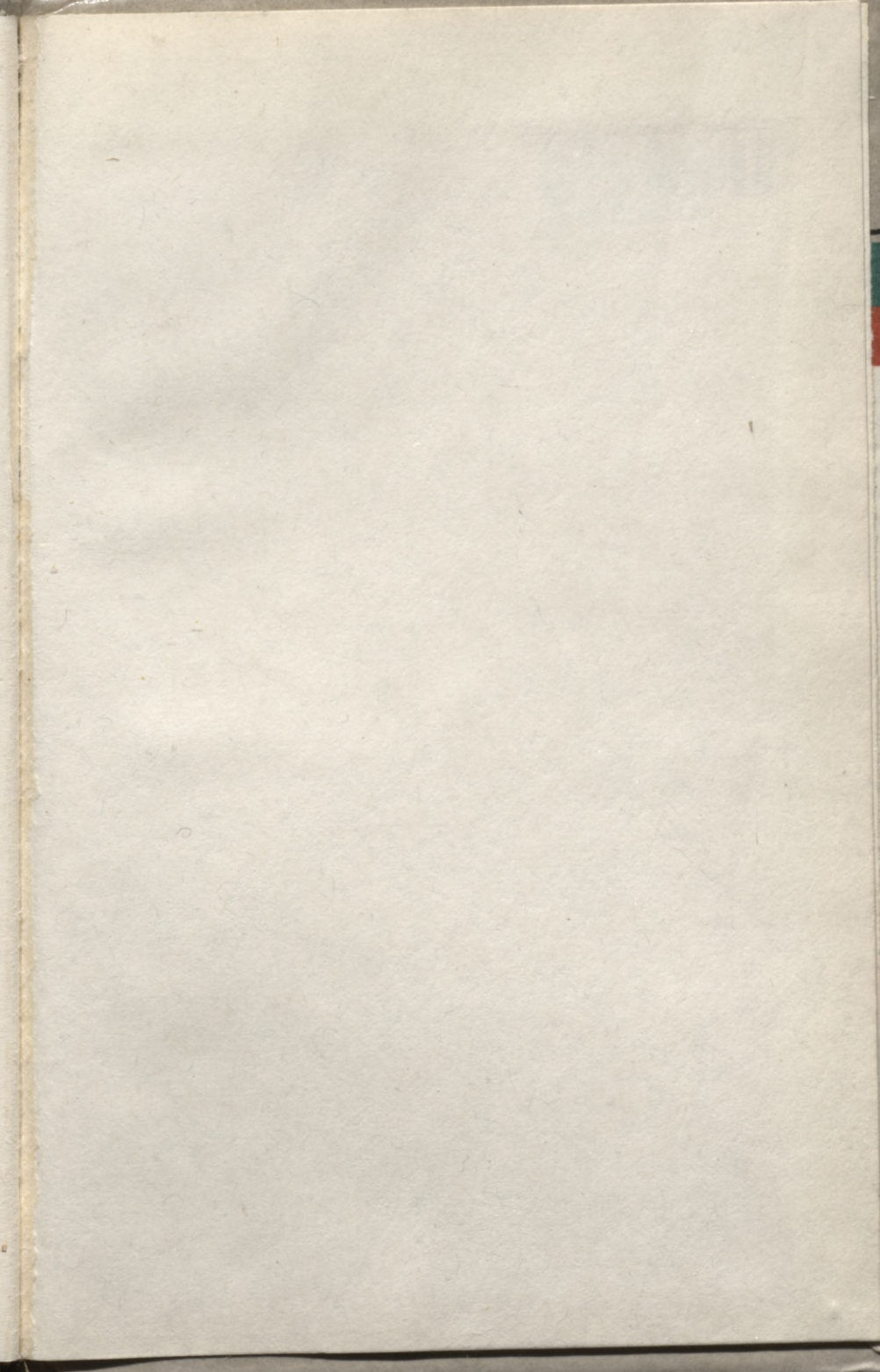


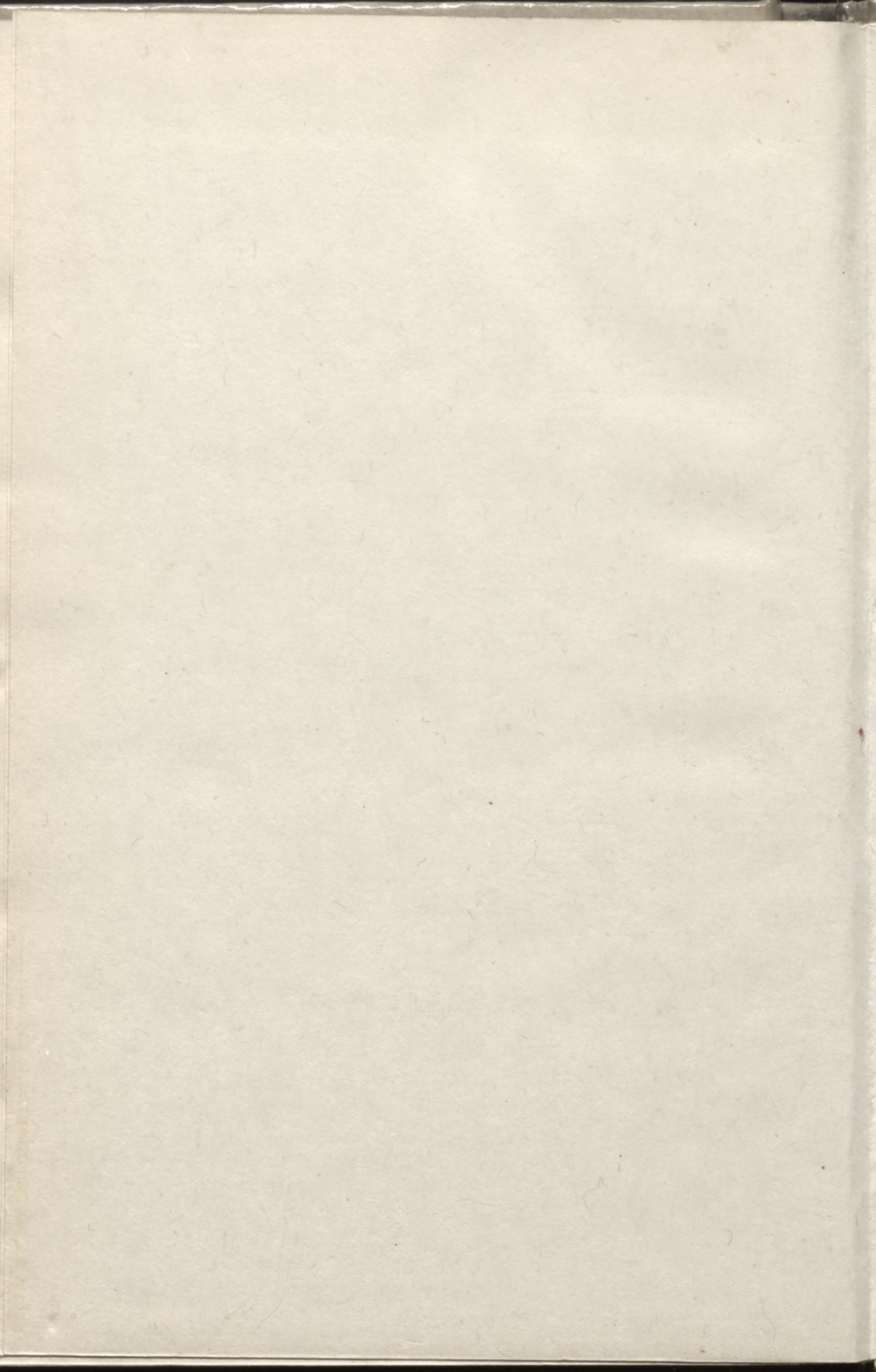
Carlo Rovati

ALTEDEUTSCHEN KASSE

Verwaltung: V. Amann, Präsident; A. Schmitt,
Kassier; K. Kuhn, Schriftf. u. Kassier; u. a.
u. a. u. a.

Verwaltung: V. Amann, Präsident; A. Schmitt,
Kassier; K. Kuhn, Schriftf. u. Kassier; u. a.
u. a. u. a.





[24,-

Kontroleksemplārs

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA



0305059712

